مجموعہ

فتاویٰ عزیزی

CHECKED 1938

از امام العلما قدوة الفضلا اوحد محدثین عرب وعجم قطب سماء الشرف والکرم ہادی الخلق الی سواء السبیل مصداق علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل زبدة الارباب التمیز حضرت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی

رحمۃ اللہ علیہ

بتصحیح تام وتنقیح مالاکلام از اہتمام حقر الانام محمد عبد الاحد عفا اللہ الصمد بماہ شوال ١٣١١ھ

اشتہار

بیضاوی شریف محشی بحواشی جدیدہ

قدرشناسان مضامین علمیہ اور گوہر سنجان لالی حکمیہ کی خدمت مین گذارش ہے کہ **تفسیر بیضاوی** مصنفۂ قاضی ناصرالدین ابوالخیر عبداللہ بن محمد شیرازی بیضاوی جلیسی کہ یہ کتاب معتبر و مستند ہے اس کے اظہار کی اصلا حاجت نہین اُس کی توصیف اسی قدر کافی ہے کہ یہ کتاب بوجہ تحقیقات حقہ اور بہ تجویز علمار محققین سلسلۂ درس مین داخل ہے بلکہ تفسیر دانی کا دار مدار اسی پر ٹھیرا ہوا ہے کیونکہ مصنف علیہ الرحمہ نے بعبارت وجیز مضامین بے انتہا درج فرمائے ہین چنانچہ اقوال صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین اور اقوال تابعین وتبع تابعین رحمہم اللہ تعالیٰ وتحقیقات علمار متقین اعلے اللہ درجاتہم اپنے اپنے موقع پر بطرز انیق لائے ہین علاوہ برین اختلاف قرارۃ قرا سبعہ کو نہایت خوش اسلوبی سے بیان فرمایا اور قرءہ شاذہ کو کمال خوبی سے ظاہر کیا ہے۔

ایک عرصہ ہوا کہ یہ تفسیر مطبع احمدی مین مولوی احمد علی صاحب نے طبع کی تھی یا دوبارہ لکھنؤ مین اُسکی نقل چھپی تھی احمدی تو پہلے ہی دست بدست لوگ لے چکے تھے رہی مطبوعۂ لکھنؤ سو کچھ دنون کے بعد وہ بھی کمیاب ہوگئی اور علمار اور طلبار کی تعلیم وتعلم مین حرج ہونے لگا تو احقر نے طلبار کی وفور خواہش سے اس کتاب کی تصحیح اور تحشیہ کے لیے ذخیرہ شروح نایاب وحواشی معتبرہ مثل شہاب خفاجی وتعلیقات شیخ زادہ وحاشیہ قاضی القضات مولانا عبدالحکیم سیالکوٹی وملا عصام ومنہیات مصنفہ علام وحل ابیات مولانا فیض الحسن صاحب وغیرہ فراہم کیے اور فاضل لبیب عالم ادیب بارع علوم نقلیہ وعقلیہ وحید الاقران مولوی محمد عبدالرحمن صاحب خلف مولوی عنایت اللہ صاحب مرحوم کے حوالے کردیا مولانا ممدوح نے ترتیب حواشی مین وہ کام کیا کہ ہر شخص کا کام نہین اور ایسی لطافت سے کتاب موصوف کو حل کیا کہ نہ آج تک آنکھون نے دیکھا نہ کانون سے سنا پھر تصحیح اور صفائی طبع مین بھی ایسی عرق ریزی ہوئی کہ جسکی نسبت ارباب بصیرت بیساختہ بول اُٹھے کہ یہ کتاب طبع اول سے بھی کئی حصہ سبقت لیگئی۔

بغرض سہولت شایقین اسکی تین جلدین کی گئی ہین پہلی جلد سورۂ بقر تک بہمہ جہت تیار ہے جسکی قیمت دو روپیہ رکھی گئی ہے شائقین منگائین اور لطف اُٹھائین باقی زیر طبع ہے۔ دوسری جلد ذیقعدہ مین تیار ہو جائیگی اور تیسری اس سے چھہ ماہ بعد

محمد عبدالاحد مالک و مہتمم مطبع مجتبائی دہلی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد خدائی جل علا و نعت حضرت سرور انبیا صلی اللہ علیہ وسلم بر ضمائر طالبان ہدایت و بصائر مشتریان درایت مخفی مباد کہ از دیرباز چنین آرزوی بود کہ فتاوے امام المتقین رئیس الکاملین قدوۂ ارباب تمیز حضرۃ مولانا **شاہ عبد العزیز** صاحب محدث دہلوی رحمہ اللہ تعالی کہ حضرۃ ایشان وقتاً فوقتاً بجواب سائلین نوشتہ اند و دران مسائل و نکات عجیبہ و غریبہ بیان فرمودہ اند اگر میسر شوند آن را دریکجا جمع کردہ شائع کردہ شوند تا خلقے کہ از فیضان ظاہری و باطنی ایشان مستفیض است ازین نیز بہرۂ وافی بردارد و شائقین از اجوبۂ مسائل ما لا ینحل کہ علمائی عصر و دیگر طالبین استفسار نمودہ اند اطلاع یابند و محظوظ شوند فالحمد للہ علی ذلک کہ بتوجہات عالم اکمل فاضل اجل مجموعۂ خوبیہائے بیکران مولانا خلیل الرحمن صاحب برہان پوری حال وارد بلدۂ حیدر آباد دکن حفظہ اللہ عن شرور الزمن و الفتن حسب تمنائی دلی حاصل گردید پس بموجب آنکہ السعی منی و الاتمام من اللہ تعالی آن مجموعہ را با سرع ازمنہ بتصحیح حضرت مولانا مولوی محمد احسن صاحب مد ظلہ العالی و بحسن سعی کارپردازان مطبع از حلیہ طبع محلی ساختہ پیشکش ناظرین و شائقین کردہ آمد و در اوائل این مجموعہ برائی زینت ناظرین مختصر حالات و اسناد و کمالات ایشان کہ حضرۃ میرزا محمد بیگ صاحب دہلوی نوشتہ اند ملحق کردہ شدہ است با ید دید

محمد عبد الاحد عفا عنہ الصمد مالک مطبع مجتبائی دہلی

۲۷ رمضان المبارک ۱۳۱۱ ہجری

بسم الله الرحمن الرحیم

برخی از احوال افضل الفضلا اکمل الکملا خاتم المحدثین زبدة المفسرین ع

قدوه اہل صفا و تمیز خضر مولانا شاه عبدالعزیز محدث دہلوی قدس سره العزیز

بدانکه مولانا شاه عبدالعزیز ابن شیخ اجل ولی الله محدث دہلوی قدس سره بقیة السلف حجة الخلف خاتم المفسرین امام المحدثین جامع علوم ظاہری و باطنی بود در علم و حلم و زہد و ورع و تقوی و تدریس و تلقین رتبه بلند و مقامی ارجمند داشت خلقی بے تعداد و بے شمار از عرب و عجم بشاگردی آن زبدة الابرار بہره یاب شده بمقام فضیلت و تکمیل رسید شاگردان وی در اقالیم دور و دراز رسیده باب علوم دین بروے خلق کشادند و فیضیاب ساختند **ولادت** شریف ایشان سنه ۱۱۵۹ ہجری مقدسه است و اسم شریف تاریخی غلام حلیم است تمامی علوم و نسبت باطنی از والد ماجد خویش حاصل نموده و کاملی بود که نظیر ایشان علاوه ہند در دیگر بلاد ہم نبود چنانچه صاحب سیر الاخبار می گوید که حضرت شاه ولی الله دہلوی والد مولانای مرحوم از فحول علمای عصر جامع معقول و منقول از حقایق و معارف آگاه بود بارشاد مریدان می پرداخت و تدریس علوم عقلی و نقلی اشتغال داشت محدث بود بہفت سال سند احادیث در مکه معظمه و مدینه منوره زادہما الله شرفاً و تعظیماً نموده بود بعد ازان بہند آمده در دہلی کہنه مسکن داشت شہره آفاق بود و مجمع فضلای روزگار از دور از شہر ہا آمده سند حدیث میگرفتند مثل وی محدثی و مفسری و فقیہی بعد شیخ عبدالحق کم بوجود آمده صحاح سته از بر داشت و باسناد صحیح حدیث را نقل میفرمود و در سنه یازده صد و ہفتاد و پنج ہجری بعالم آخرت شتافت انتہی **باید دانست** که طریقه سلوک ایشان موسوم بولی اللہی است و آن اقرب طرق وصول الی الله است چنانچه والد ماجد ایشان در تفہیمات الٰہیه میفرمایند قد منّ الله سبحانه علیّ و علی اهل زمانی بان منحنی طریقا من السلوک هی اقرب الطرق وهی مرکبة من خمس اقترابات اعنی الایمان الحقیقی وقرب النوافل وقرب الوجود وقرب الفرائض وقرب الملکوت وجعل هذه الطریقة غایة من ارادها اتاه الله تعالی و نعمتی ربی جل جلاله انا جعلنا امام هذه الطریقة واوصلنا ذروة سنامها وسلکنا طرق الوصول

الی حقیقة القرب کلها الیوم غیر طریقة واحدة وهو محبتك والانقیاد لك فالسماء لیس علی من مادالك

بسماء ولمعیت الارض علیه بارض فاهل المغرب واهل المشرق کلهم عبیدك وانت سلطانهم علموا ولم یعلموا فان علموا

ترجمه البته احسان کرد الله سبحانه بر من و بر پرومان عهد من که عطا نمود مرا طریقه سلوک که قریب تر است از طرق وگروآن مرتب

از پنج است **اول** ایمان حقیقی **دوم** قرب نوافل **سوم** قرب وجوب **چهارم** قرب فرائض **پنجم** قرب ملکوت وگردانیده

است این طریقه را غایة طرق هرکه بربین حصول طریقه اراده کند حق تعالی او را خواهد داد و رب من جل جلاله علم داد مرا که مشیک

مقرر گردانیدیم ترا امام این طریقه و رسانیدیم ترا بر بلندی کوهان و بند ساختیم از امروز جمله طرق وصول قرب حقیقت بجز این

طریقه وآن محبت اتباع تست پس بر آن کسی که عناد دارد از تو آسمان آسمان نیست و زمین زمین نه وکسی نیست که برکات

دهد او را (یعنی دشمنی کنندگان تو از برکات محروم اند) اگر دانند بمراد رسند و اگر ندانند در خسران مانند انتهی **نسب**

ایشان از وسطه سی و چهارم بحضرت امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه بدین سند میرسد که عبد العزیز بن

ولی الله بن عبد الرحیم بن وجیه الدین شهید بن معظم بن منصور بن احمد بن محمود بن قوام الدین عرف قاضی قوادن بن قاضی

قاسم بن قاضی کبیر عرف قاضی بدها بن عبد الملک بن قطب الدین بن کمال الدین بن شمس الدین المفتی عرف قاضی پران

بن شیر ملک بن عطا ملک بن ابو الفتح ملک بن عمر و الحاکم مالک بن عادل ملک بن فاروق بن جرجیس بن احمد بن محمد شهریار

بن عثمان بن هامان بن همایون بن قریش بن سلیمان بن عفان بن عبد الله بن محمد بن عبد الله بن عمر بن الخطاب رضی

الله عنهم اجمعین کذا فی قرة العیون مولانا مرحوم مرجع علما و مشایخ بود بتمامی علوم متداوله وغیر متداوله و فنون عقلیه و نقلیه دستگاه

فوق البیان می داشت بکثرت حفظ و علم تعبیر رویا و سلیقهٔ وعظ و انشا و نجوم و تحقیقات نفائس علوم و مذاکره و مباحثه خصوم

ممتاز بین الاقران و معتقد فیه موافق و مخالف بود چنانچه تمامی علما و فضلا و فقرا و سلاطین و امرای شیعه و سنی در مدح وی

زبان تر دارند صاحب دلائل و براهین بود هر حجتی که می کرد قاطع بود و هر دلیلی که پیش می آورد محکم تفسیر عزیزی که در تفسیر سوره

بقره و دو جزو آخرین قرآن است بغایت محبوب و مقبول خلائق است و احدی از علمای سلف به این چنین بیان در تفسیر

نپرداخته و کتاب تحفهٔ اثنا عشریه در عقائد اهل تشیع باین خوبی و پختگی تصنیف فرموده که علمای شیعه از جواب آن لاجواب استند

و بغایت معتقد و مرید اند تمامی عمر خود را در تدریس و افتا و فصل خصومات و وعظ و تربیت و تکمیل تلمیذان بسر کرده و جاه و عزت

ظاهری بکمال باطنی حاصل نمود در ملک هندوستان ریاست علم و عمل بر ایشان و بر برادران ختم است در هند و در ولایت

دیگر هم کسی به نظر نمی آید که سند تلمذی یا استفادهٔ ظاهری و باطنی نسبت این خاندان نه داشته باشد و یا نسبت شاگردی

فادروا طرق کلها خلا طریقا واحدا

نسب نامهٔ حضرت

فضائل حضرت

این خاندان باعث افتخار نه فهمید باشد صاحب تحفه میگوید خاندان ایشان خاندان علوم و حدیث و فقه حنفی است
این علم شریف پنالها زین اہل بیت بوجود آمد درین کشور از خاندان دیگر معلوم نمیشود نیست تخم عمل بالحدیث و فقه
پدر ایشان رح درین سرزمین کاشته اند و ایشان آنرا برگ و بار بخشیده اند از مشہور تلامید ایشان حضرت مولانا شاه
رفیع الدین برادر آنحضرت و شاه محمد اسحق محدث دہلوی نبیسه آنحضرت و مفتی صدر الدین خان صاحب دہلوی و مولانا رشید الدین
خان دہلوی و حضرت شاه غلام علی شاه صاحب و مولانا فضل حق خیرآبادی و مولوی مخصوص الله صاحب پسر مولانا شاه
رفیع الدین صاحب و مولوی عبد الحی صاحب داماد آنحضرت و مولوی کریم الله صاحب و مولوی محمد اسمعیل صاحب شہید
برادر زاده آنحضرت و مولانا میر محبوب علی صاحب و مولوی محمد یعقوب صاحب و مولوی عبد الخالق صاحب کاہیانی دہلوی و
مفتی الہی بخش صاحب کاندہلوی و مولوی فضل حق صاحب خیرآبادی و مولانا حسن علی لکھنوی و مولانا حسین احمد
ملیح آبادی و بزرگان دیگر که اسامی ایشان یاد نمی آید رحمہم الله تعالی اجمعین چنان گذشته اند که ہر یکے آفتاب و ماہتاب
که جہان از انوار علم ایشان منور بود و جہانیان از برکات ایشان مستفیض درین زمان که علما و فضلا و محدثین و فقہا که بنظر
می آیند ہمگی زله ربائے مائدهٔ ایشان است +

بدانکه حضرت مولانا بسیار صاحب حالات و کرامات بوده اند و اکثر کرامات ایشان ہم بسلک تحریر آمده اند و لتاسب
کمالات عزیزی بزبان اردو در کمالات ایشان نیز شہرتے تمام دارد و برخی از آن از دیگر کتب تبرکا و تیمنا بزبان پارسی
ہم نبشته می آید واضح باد که حضرت ہفده ساله بود که والد ایشان ازین دار فانی بملک جاودانی رحلت فرمود چند علما از قصبهٔ
پہلت شاگردان این خاندان قصد دہلی نمودند در اثنائی راه مباحثه علمی پیش آمد گاڑیبان که از قوم ہنود بود او ہم سوال کرد
و خواست که جواب شافی داده شود تمامی علما از جواب آن ساکت ماندند چرا که نزد ایشان جوابے موافق فہم او نبود گفتند
که ما در دہلی میرسیم از مولوی صاحب پرسیده جواب خواہند داد وقتیکه در دہلی رسیدند مولانا صاحب را اطلاع دادند گفت که چه سوال
داری گفت میپرسم که خدا ہندو است یا مسلمان گفت اگر خدا ہندو بودی سلسلهٔ گاؤکشی نبودے آن از ین جواب شافی
مسلمان گردید **ازانجمله** آنکه یک پادری برائے مباحثه در دہلی آمد مسٹر متکاف بہادر ایجنٹ از پادری بگفت که شرط این است
ہر که مغلوب شود دو ہزار روپیه نقد ادا نماید اگر مولوی صاحب مغلوب شوند من از طرف ایشان ادا خواہم ساخت چرا که او فقیر
اند پادری صاحب بعد ایجاب شرط نزد مولانا صاحب آمد گفت که من سوالے دارم و جواب آن از معقول میخواہم نه از
منقول و آن اینست که پیغمبر شما حبیب خداست ہنگام شہادت امام حسین چرا به جناب الہی فریاد نکرد حالانکه حبیب محبوب

مجیب [illegible] شده و خود را شهید نما یا بجانب [illegible] حقتعالی توجه فرمودے جواب داد که پیغمبر ما صلی الله علیه وسلم وقتیکه برای فریاد
بجناب [illegible] تعالی رسیدند از پیشگاه [illegible] رسید که البته از جانب قوم بر نبیره شما ظلم وستم شده او را شهید ساخت اما چه کنم
که دین را [illegible] محبت فرزند [illegible] است ازین جهت پیغمبر ما خاموش ماند پادری ازین جواب لا جواب
شده [illegible] **از انجمله** آنکه مولانا ممدوح با وجود توغل علم حدیث و قرآن و علم معقول هم
یگانهٔ روزگار بود چنانچه یک [illegible] مولوی [illegible] معقولی از وطن مالوفه خود [illegible] مباحثه اندرون مدرسه مدنظر آنحضرت [illegible]
بفرش نمود گفت که من هرگز بفرش نخواهم نشست خدام حسب ارشاد مولانا ممدوح برای مولوی [illegible] پلنگ نواری
آوردند از سوزنی و تکیه آراسته برآن نشاندند مولوی [illegible] بعد اظهار اشتیاق ملاقات وقت گفتگو بعلم معقول نمودند مولانا
ممدوح فرمود که [illegible] پیش مولوی [illegible] بسیار معذور دارید که فقیر [illegible] قال الرسول [illegible]
اولی [illegible] مولوی [illegible] قبول نکرد و سوالی [illegible] پیش کرد آنحضرت [illegible] جواب معقول داد
که مولوی [illegible] از پلنگ برخاسته بفرش ایستاد و گفت [illegible] عاقبت [illegible] خراب گشته" هرچند مولانا ممدوح برا [illegible]
نشستن پلنگ اصرار [illegible] نشستند بسیار معذرت کردند و گفتند که لیاقت [illegible] در جای پا [illegible] شما هم نیست [illegible] تقصیر
معاف فرمائید که [illegible] بی ادبی گرفتار شدم بعد عفو تقصیر بفرش نشستند **از انجمله** آنکه در مجلس عشره محرم ذکر مولانا [illegible]
درس [illegible] هزارها کس جمع میشدند و اهل تشیع نیز می آمدند شخصی سوال کرد که [illegible] حضرت امام حسین علیه السلام
حقتعالی کجا بود حضرت فرمود که [illegible] عدل [illegible] امام [illegible] ظلم آن [illegible] **از انجمله** آنکه روزی [illegible] صاحب [illegible]
دهلی برای ملاقات آنحضرت [illegible] سوالی پیش نهاد و گفت که کسی جواب این نداده و آن اینست که شخصی مسافر راه
گم کرده [illegible] یکی خسپیده است و دیگری نشسته و این میخواهد که راه از که پرسد مولانا جواب داد که راه برای رهروان است
نه برای نشستن و این نشسته هم باین انتظار است که کسی از خواب بیدار شود تا راه معلوم کرده بمنزل مقصود رسیم پس آن
شخص سوئی را لایق است که او هم شنید و همراه شخص نشسته رود **از انجمله** آنکه شخصی از اهل تشیع ملازم انگریزی پیش آنحضرت
آمد گفت قبله بندگی مولانا پرسید که جناب علی مرتضی کرم الله وجهه ریش میداشتند یا نه او گفت بلی میداشتند باز پرسید
نام تو چیست گفت شبیه علی مولانا گفت که ریش شما نیست [illegible] میدارد او گفت که ما دنیا داریم باز گفت که آنحضرت گرزه
و سپری هم بر سر میداشتند و بدندان مسی و بدست پا حنای مالیدند و بدستان مبارک چهله و انگشتری هم میداشتند او عذر
کرد که خفا دارم و میخواهم [illegible] شوم اما در چهار شک است فرمود که فرشتگان مقربین حضرت رب العلمین چهار اند

واصحاب جلیل القدر آن حضرت صلی الله علیه وسلم هم چهار دوست با هم چهار خمیر انسان هم چهار که خاک و آب و آتش و باد اند
از اعناصر اربعه گویند غرض که بهمین طور مقتضا مثال فرموده او بتوجهات ایشان توبه و استغفار کرد و از اهل سنت گشت
روزی بخشی محمود خان رئیس شاه جهان آباد رقعه شادی بخدمت حضرت فرستاد مولانا بجواب آن بر پشت رقعه این
شعر نوشانیده واپس کرد جمله حضار مجلس از خواندن آن محظوظ گشتند و آن اینست ؎ در محفل خود راه مده همچو منی را
افسرده دل افسرده کند انجمنی را **روزی** شخصی عرض نمود که انسان در محفل رقص و سرود تمام شب بخلاف عبادت
بیدار می ماند و جهلا خواب و غنودگی برو غلبه نمی کند مولانا ممدوح چه مثال نایاب گفت که رقص و سرود مثل بستر خار است
که از کلفت آن خواب گرد او نمی گردد و عبادت مانند بستر گلهاست که از لطافتش روح او تازگی می پذیرد و دماغش معطر می
گردد و طبیعت و سکون می پذیرد و استراحت می ورزد **از انجمله** آنکه شخصی ملازم بادشاهی روبروی حضرت مولانا آمد و عرض کرد
که تنخواه والد مرحوم یک صد و سی بود و من فقط سی می یابم و آن خرج اخراجات خانگی را مکتفی نمیشود حکیم سخت حیرانم فرمودند که جانب
جنوب برو بعد از چهارده منزل شهر مسلمانان خواهد آمد دران قیام کنی و اگر فاقه شود هم بران صبر کنی انشاء الله تعالی بوطن
خود بامراد آئی آن شخص بموجب ارشاد بهمراهی دو کس با اسپ سوار شده رخ بجانب جنوب کرد بعد چهارده منزل بشهر ٹونک
دار الریاست نواب امیر خان صاحب رسید و دران اقامت ورزید و در مسجد از نواب صاحب هم ملاقی شد لیکن از کیفیت احوال
او هیچ نپرسید این را نوبت و فاقه رسید روزی نواب بارکان دولت مشوره میکرد که آیا با فرنگیان چگونه معامله کنیم همه را کین
صلاح جنگ دادند مارای نواب چنین شد که شخصی سوا مقیم مسجد را طلبید از و هم مشوره کنید غرض که او را طلبید رای صائب
او را از همه پسند تر افتاد و او را باعزاز و اکرام بمشاهره پانصد روپیه تعین نموده و فیل و شتر و غیره سامان جلوس داده بحضور
جنرل اختر لونی بمقام دهلی برای معاملت صلح فرستاد و آن شخص اولا بحضور مولانا آمد و بنهایت معتقد گشت و چند اشرفی بطور نذرانه
گزرانید و گفت چنانکه آن جناب از کشف فرموده بودند همان طور بوقوع آمد فرمودند از کشف نه گفته بودم بلکه از سیاق کلام مجید
از انجمله آنکه شخصی آمد و خواب خود بیان نمود که خره روغن می نوشد چونکه مولانا در تعبیر رویا مهارتی کامل داشت فرمود که بی بی شما در حقیقت
والده شماست تحقیق نمائید او سخت تعجب نمود و آزرده برخاست بعد تفحص بسیار معلوم شد که فی الحقیقت مولانا ممدوح راست
فرموده اند وجهش این بود که آن زن در حالت شیر خوارگی از مادر خود مفارقت افتاد او جوان شد بعد مدتی به عقد مناکحت با او
بست **از انجمله** آنکه شخصی آمد و عرض کرد که امشب چنین خوابی دیده ام که دو سگ از زوجه من مباشرت می کنند سخت حیرانم
و بنهایت متفکرم فرمودند جای اندیشه و فکر نیست شاید که زوجه تو موی زهار را از مقراض میگیرد امتناع باید کرد آن شخص بخانه آمد

وحسب‌الله شاد یافت **از انجمله** آنکه شخصے پر ملال و آزرده حال که از بشرهٔ او آثار غم هویدا بود نزد مولانا آمده و خواب عرض نمود
که هر شب می بینم که از والدهٔ خود همبستری میکنم از آن وقت زنده درگورم و هرچند غور و فکر می کنم ماجرائی این خواب بفهم من نمی آید
فرمودند که از بی بی خود پرسیده شود شاید از و حرکتی بوقوع آمده باشد که کلام مجید را از زمها جز گرد کرده است او را انفکاک کرده
توبه و استغفار باید کرد و از چنین حرکات احتراز **از انجمله** آنکه شخصے آمد و ماجرائے خواب بیان کرد که مهتاب بے مثل هلال از
خرق نمودار گشته تا وسط آسمان بدر کامل میشود و از در میان دو پاره شده مثل دو هلال باز بسمت مشرق بسرعت تمام میرود
و غروب میشود امید که از تعبیر این خواب آگاه سازند آنجناب فرمودند که زوجهٔ ترا حمل سه ماهه بود امروز آخر شب ساقط گردیده
چونکه زن او باتفاق رائے اطبا عقیم بود او سخت متعجب و پریشان بخانه آمد و استفسار نمود کیفیت ماجرائے خواب چنانکه فرموده
بودند عیان افتاد **از انجمله** آنکه مولانا در عالم رویا خاص از حضرت امیرالمومنین علے کرم الله وجهه مشرف به بیعت شده
اند و از نکات و اسرار غریبه بهرهٔ وافی بر داشته اند چنانچه خود مولانا ممدوح شرح رویائی خویش بمکتوبے نوشته اند و آن اینست
که هفت سال میگذرد که بست و هفتم ماه رجب شب معراج علی اکثر الروایات فقیر در خواب دید که میدانیست دران فرش سفید
براق گسترده اند و بران فرش مردم بسیار باشکال نورانی و لباسهای فاخره منتظر قدوم برکت لزوم جناب حضرت امیر نشسته اند
فقیر هم بدریافت این معنی دران مقام بر فرش مذکور جا گرفته ناگاه جناب امیر علیه السلام از جانب قبله نمایان شدند و بسمت آن
فرش توجه فرمودند و مردم همه برائی تعظیم برخاستند و برلب فرش منتظر ایستادند فقیر در وسط فرش منتظر ایستاده بسبب هجوم
اشخاص با عظمت تا لب فرش نتوانست رسید ایشان تشریف آورده تفریق صفوف نموده نزد فقیر آمده چار زانو نشستند فقیر
باادب تمام دو زانو مقابل نشسته الطاف بسیار فرموده و با هیچکس کلام نفرموده محض با فقیر همکلام شدند فقیر آن وقت را غنیمت
دانسته چند چیز دران وقت که در ذهن حاضر شده عرض نمود جواب باصواب یافت **اول** آنچه فرمودند این بود که شنیده ام
شخصے بزبان پشتو کتابی تصنیف کرده است و دران کتاب چیزیکه تحقیر من بود درج نموده شما را اطلاع این معنی هست یا نه فقیر
عرض نمود که بنده زبان پشتو نمیداند تا از حال کتابهای این لغت آگاه باشد موافق فرمودهٔ حضور تحقیق خواهم کرد باز عرض
نمودم که از مذاهب فقها کدام یک مختار و پسند جناب است فرمودند که هیچ مذهب پسند ما نیست یا بطور ما نیست افراط و تفریط
بعمل آورده اند باز عرض نمودم که از طرق اولیا الله کدام یک طور پسند جناب عالی است فرمودند در اینجا هم همان جواب است
و در هر طریقه چیزهائے نامرضی باختلاف طورها احداث نموده اند و با اینهمه از طورها مقصود دارند زیرا که در عهد ما سه طریق شغلے
در تقرب الی الله مفید باشد معمول و مروج بود ذکر و تلاوت قرآن و نماز آنها فقط ذکر را شغل مقرر کرده اند و تلاوت قرآن

و نماز را شغل نمیدانند بعد ازان عرض نمودم که تلاوت قرآن و نماز را چگونه شغل باید گردانید از جناب ایشان طریق شغل و تلاوت
قرآن و نماز را القا شده و چیزی بزبان هم فرموده اند لیکن بیشتر از تاثیر باطنی معلوم کرده ام و حالت باطن من تغییر شدید
پیدا کرده که در وصف نمی آید آن وقت آن را در باطن خود مستقر می یابم عرض کردم که هرچند مرا توسل بجناب عالی از راه حق
و سلاسل بسیار بحمدالله حاصل است لیکن میخواهم که بلا واسطه بیعت نمایم آنجناب دست خود را دراز کرده دست فقیر را گرفته
بیعت فرموده ازان وقت تا اندازه اثر عظیم در باطن تغییر نموده بعد ازان عرض نمودم که اکثر صحابه خصوصاً ابوذر ایشان با جناب علی
مشاجرات نموده اند در حق آنها حکم چیست چگونه بوده است این حقیقت فرمودند که ما از ایشان شکایت برادرانه داشتیم با
ایشان شکایت برادری داشتیم شکر رنجیها در میان بود مردم نافهم این را در دو پرده اند و بسیار افزوده باز عرض نمودم که
فلان جماعه خود را سید از اولاد جناب عالی میگویند انکار فرمودند ان جماعه از اولاد من نیستند دروغ میگویند بعد ازان یکایک
در بهان ساعت حضرت کنان تشریف بردند و مردم دیگر که منتظر بودند در حیرت ایستادند که کاش این صحبت قدری امتداد
می پذیرفت **ازانجمله** آنکه روزی وعظ حدیث بود که شخصی آمد و از انگشت شهادت اشاره به پس پشت کرد آن شخص بعد
وعظ بخدمت حضرت عرض نمود که در خواب دیده ام که جناب سرور کائنات علیه الصلوٰة والتسلیمات رونق افروزند و جناب برای
حضور وعظ حدیث شریف میسر باشند ناگاه این کمترین هم حاضر شد آنجناب همون طور اشاره کرد چنانکه هنوز در وقت وعظ
کرده بودند ازین سبب میپرسم برای خدا آگاه سازید فرمودند سبب آنست که از دهن شما بوی حقه می آید و آن در حضور باعث
ناپسندیدگی است ازین جهت اشاره به پس پشت کرده شد **ازانجمله** آنکه سال اول بود که مولانا ختم قرآن شریف در
تراویح کرده بودند که ناگاه شخصی از سر بکمر آراسته و علم بدست گرفته بعد تراویح آمد و گفت که حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه
وسلم کدام جائی تشریف میدارند جمله مردمان جوق بخدمت او آمدند و سخت متحیر شدند که معامله چیست نامش پرسیدند گفت ابوهریره
و گفت که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده بودند که امروز ختم قرآن عبدالعزیز است ما خواهیم رفت مرا در پای دیگر بدرسه
فرستاده بودند ازین جهت تاخیری واقع شد این گفته غائب شدند **ازانجمله** آنکه چون مولانا برای نماز جمعه بمسجد جامع
رفتی عمامه تا چشم بستی شخصی فصیح الدین نامی که اکثر بخدمت حاضر بودی روزی ازین سبب استفسار نمود مولانا کلاه خود را
برداشته و نهادند و فقته بیهوش شد و بدیر افاقه یافت پرسید هرچه شد گفت اندرون مسجد جامع زیاده از کسی نمی یابم که بصورت
انسان باشند باقی کسی را بصورت خرس و کسی را بصورت خنزیر و کسی را به هیئت بوزنه دیدم ازین واقعه لرزه بر اندامم افتاد
و بیهوش گشتم فرمودند ازهمین سبب که پرسیده بودی **ازانجمله** آنکه مولانا در یک هفته دوبار وعظ فرمودی و مردمان

از صلحا و علما ربسیار آمدی و از برکات فیوض حضرت ایشان عوام هم کیفیت و لذت مثل علما یافتی و صوت ایشان در
گوش هر قریب و بعید یکسان رسیدی روزے حضرت بیمار بودند و از چند روز طعام هم نخورده بودند و شدت مرض
بسیار بود که یوم وعظ آمد فرمودند که مرا دو کس گرفته باشند و در اثنائے بیان علحده شوند آنحضرت بدستور وعظ فرمودند
بعد از ان وعظ آیه شریفه ذوی القربی والیتامی والمساکین وابن السبیل فرمودند و حصص جمله اسباب و نقدی خود را
بموجب آیه شریفه کردند از ان بعد چند اشعار عربی و فارسی خواندند و بجائی این شعر مشهور "من نیز حاضر میشوم تصویر
جانان در بغل" "من نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن در بغل" و چند مصراع چنین که یکے از مصنف و دیگرے خود را خواندند
باز گفتند که کفن من مثل پوشش حیات من باشد چنانچه همیشه پیراهن ایشان از ادهوتر بود و پائجامه ایشان از گاڑها
باز فرمودند که نماز جنازه بیرون شهر ادا کنند و بادشاه را از حضوری جنازه منع سازند چنانچه مردمان بعد انتقال ایشان
همان طور کردند چنانکه فرموده بودند نوبت نماز جنازه ایشان به پنجاه و پنج بار رسید مردمان جوق جوق می آمدند و نماز میخواندند
صدمه وفات ایشان بر اهل عالم طاری بود کسی نه بود که وے از وفات آنحضرت غمگین نه بود مزار پر انوار ایشان در دهلی
بیرون ترکمان دروازه متصل مزار والد ماجد ایشان است نور الله مرقده و تحریر وفات آن جامع الکمالات باقوال صحیح
در سنه یکهزار و دو صد و سی و نه هجری است

ذکر وفات

تاریخ سن وفات ایشان واقف اسرار سبحانی فخر اولاد حضرت مجدد الف ثانی

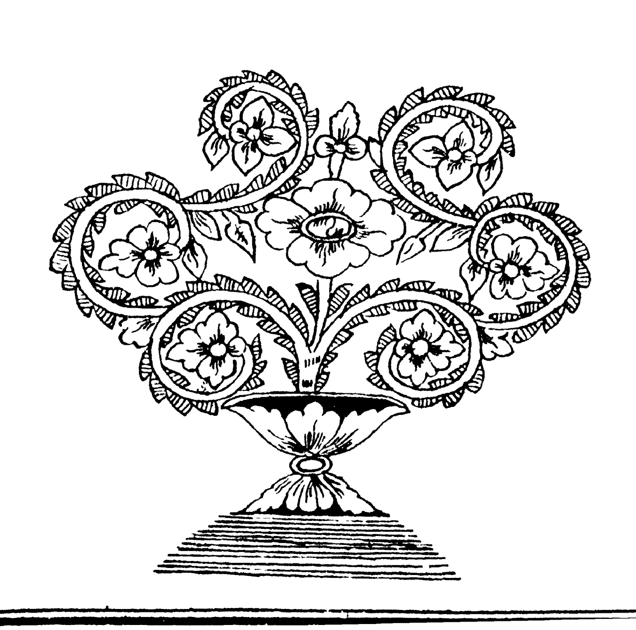
حضرت مولانا شاه رؤف احمد صاحب نقشبندی مجددی احمدی بفارسی چنان نوشته اند

شاه عبد العزیز فخر جهان	عالم علم آیت قرآن
صبح یکشنبه بهفتمین شوال	از بدن گشته روح او پران
سن هجری چو جستم از هاتف	گفت ای نکته سنج قاعده دان
سال فوتش ز هر عدد پیداست	از احد تا الوف زین عنوان
خواهی از هر عدد که تاریخش	اولا چار چند کن پس از ان
یک بیفزا و ضرب کن در ده	پس مکن طرح بست ایجان

در صد و بست و چار باقی را	ضرب فرما تو اے فہیم زمان
بس بنقصان یک عدد دریاب	فوت آن مفخر زمین و زمان

ونیز از حکیم مومن خان دہلوی بزبان اردو تاریخی عجیب ست ملاحظہ باید نمود

انتخاب نسخۂ دین مولوی عبد العزیز	بے عدیل و بے نظیر و بے مثال و بے مثل
جانب ملک عدم تشریف فرما کیون ہوئے	آگیا تھا کیا کہین مردون کے ایمان مین خلل
ہے ستم اے چرخ تو کسکو یہان سے لیگیا	کیا کیا یہ ظلم تو نے بیکسوں پر اے اجل ؟
جب اٹھائی نعش ایک عالم تہ و بالا ہوا	لوٹتا تھا خاک پر ہر قدسی گردون محل
کیا کس و ناکس پہ تھا صدمہ کیا جسوقت دفن	ڈالتا تھا خاک سر پر ہر عزیز و مبتذل
مجلس درد آفرین تعزیت مین ۔ میں بہی تھا	جب پڑہی تاریخ مومن نے یہ اکر بے بدل
دست بیداد اجل سے بے سر و پا ہوگئے	فقر و دین فضل و ہنر لطف و کرم علم و عمل
	۱۲ ۵ ۳۹

برخی احوال دختران و برادران و نبیرگان شاه صاحب

از اولاد حضرت سوائی سه دختران پسری پیمانه شد و آن همه بحیات ایشان انتقال فرمودند سلسلهٔ ایشان همین طور است که صاحبزادی کلان بعقد نکاح مولوی عیسیٰ صاحب (فرزند کلان حضرت مولانا شاه رفیع الدین صاحب) بود و صاحبزادی دوئمی بعقد نکاح شیخ محمد افضل صاحب ابن شیخ احمد ابن شاه اسمٰعیل ابن شیخ منصور ابن احمد ابن محمود بود (که نسب نامهٔ ایشان به نسب نامهٔ حضرت شاه ولی الله میرسد) از ایشان مولانا محمد اسحٰق علیه و مولوی محمد یعقوب علیه پیدا شدند و صاحبزادی سوئمی به مولوی عبد الحی صاحب منسوب بود بعد حضرت مولانا هر سه برادران ایشان قائم مقام ایشان شدند و به درس و تدریس مشغول گشتند اسامی مبارکش اینست مولانا شاه رفیع الدین صاحب و مولانا شاه عبد القادر صاحب و مولانا شاه عبد الغنی صاحب جای مزار ایشان نزد مزار حضرت مولانا شاه ولی الله صاحب رحمة الله علیه است نور الله مرقدهم و ترتبهم اوصاف و کمالات این حضرات خارج از حد بیان است هر یکی فرید دهر وحید عصر صاحب علم و حلم و عمل و تقویٰ و فهم و ذکا و فراست و دیانت و امانت و مراتب ولایت بود و همچنین اولاد اولاد آن حضرت ـه

	این سلسله از طلائی ناب است این خانه تمام آفتاب است	

۱ ـه از اولاد ایشان مولوی موسیٰ صاحب و مولوی مخصوص الله صاحب و مولوی عیسیٰ صاحب و مولوی حسن جان صاحب و یک صاحبزادی وفات آنحضرت ۵ شوال المکرم سنه ۱۲۳۳ھ ۲ ـه از اولاد ایشان صرف یک دختر بود که بمولوی مصطفیٰ برادر زادهٔ خویش منسوب کرده بودند از ایشان یک دختر پیدا شد و او بزوجیت مولوی محمد اسمٰعیل صاحب شهید داده شد از ایشان مولوی محمد عمر پیدا شدند و به بست و دوم جمادی الثانی سنه ۱۲۶۸ھ انتقال فرمودند چنانچه تاریخ وفات آن "از مرگ شیخ زمان" پیداست سلسلهٔ ظاهری حضرت مولانا شاه عبد القادر صاحب منقطع گردید الله باقی من کل فانی عمر شریف حضرت شصت و هشت سال بود که بتاریخ شانزده رجب المرجب سنه ۱۲۳۰ھ سفر آخرت پیش آمد ۳ ـه حال آن جناب بکماهی معلوم نشد همین قدر بدریافت رسید که از اولاد صاحبزادی ایشان دختران بحیات اند

محمد بیگ عفی عنه

بعد ایشان سلسلۂ درس و تدریس بنام حضرت مولانا محمد اسحٰق صاحب مہاجر رحمۃ اللہ علیہ ست ایشان بعد چندی مع قبائل بہمراہی برادر خورد مولوی محمد یعقوب صاحبؒ بہ نیت ہجرت بقصد مکہ معظمہ فرمودند چنانچہ تمامی علماء و رؤسا نیز حضرت ابو ظفر سراج الدین محمد بہادر شاہ تا درگاہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رحمہ اللہ بمعیت آنحضرت رفتند و مرخص گردانیدند از صدمۂ مفارقت آن مجمع البرکات تمامی اہل این دیار مغموم بودند و ہر صغیر و کبیر از درد فراق آن یگانۂ آفاق دلگیر و ملول۔

آنحضرت بمکہ معظمہ مکرمہ تا شش سال کامل بہ درس و تدریس پرداختند و بہ بست و پنجم ماہ رجب المرجب شب شنبہ قریب طلوع صبح صادق ۱۲۶۲ھ ازین دار فانی بملک جاودانی رحلت فرمودند انا للہ و انا الیہ راجعون

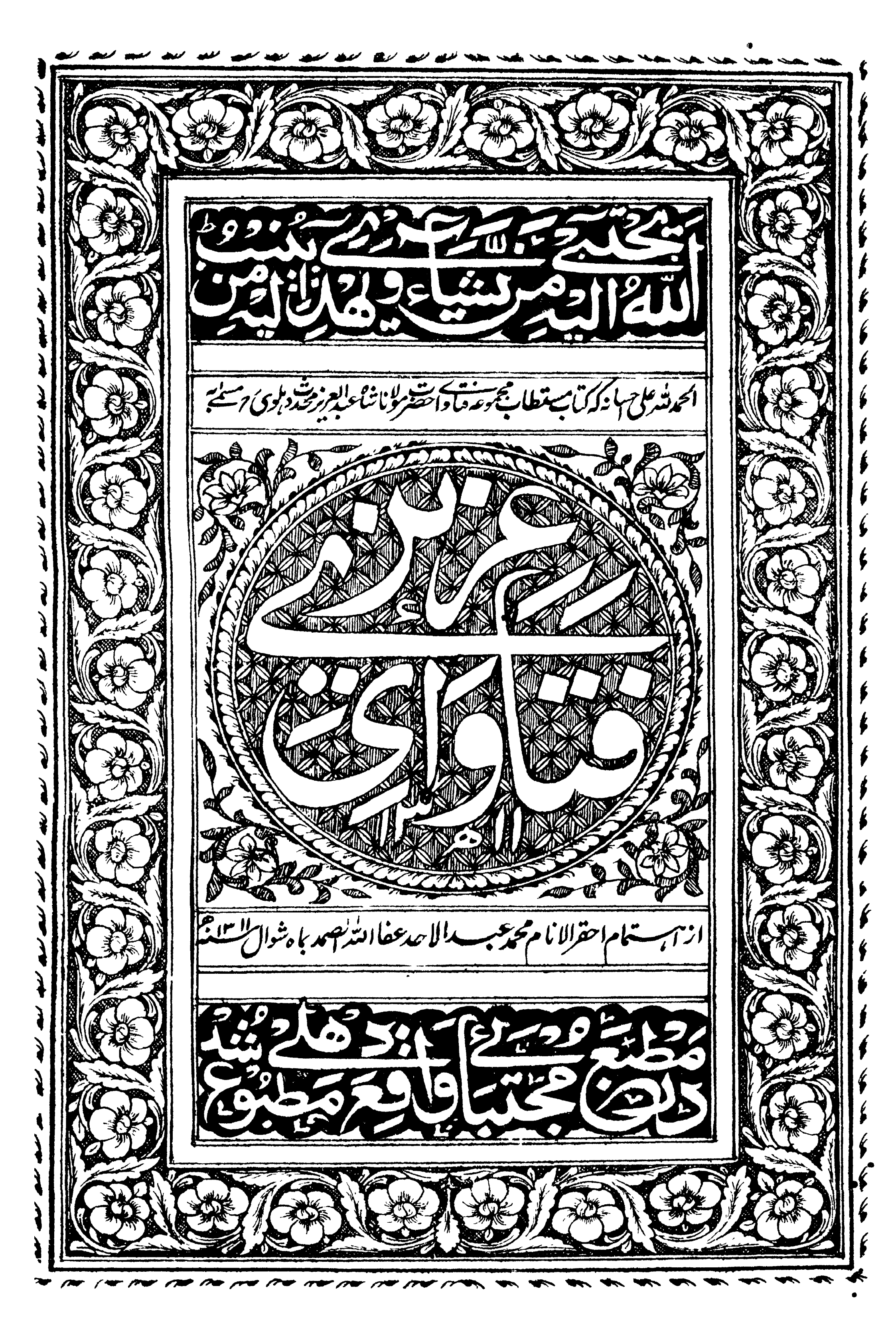
صاحب اتحاف بحوالہ **قول جلی** حضرت شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ می گوید کہ ایشان فرمودند آگاہی آمد این فرزندان کہ لطف الٰہی ایشان را با عطا کردہ ست ہمہ سعداند نوعی از ملکیت در ایشان ظہور خواہد کرد لیکن تدبیر غیب تقاضا می کند کہ دو شخص دیگر پیدا شوند کہ در مکہ و مدینہ سالہا احیاء علوم دین نمایند و ہمان جا وطن اختیار کنند از طرف ما در نسب ایشان با تمکن باشد زیرا کہ آدمی زادہ بوطن ما در میلان طبع دارد انتقال جماعہ کو والدۂ ایشان متمکن باشند بسر زمینی مستحیل ست مگر بقسر قاسر انتہی بلفظہ محرر سطور گوید کہ مصداق این آگاہی سوای ہر دو نواسۂ حضرت مولانا شاہ عبد العزیز صاحب دہلوی کہ مولانا محمد اسحٰق و محمد یعقوب اند نظا معلوم نمی شوند کہ ایشان از دہلی وطن خود ہجرت نمودہ در مکہ اقامت فرمودند و سالہا سال باحیای روایت حدیث باہل عرب و عجم پرداختند واللہ اعلم بالصواب

بعد از ہجرت حضرت مولانا اسحٰق صاحب مولوی موسیٰ صاحب مولوی مخصوص اللہ صاحب فرزندان حضرت شاہ رفیع الدین صاحب بمدرسۂ شاہ صاحب بدرس و تدریس مشغول شدند الحال مولوی معز الدین صاحب از نبیرگان حضرت شاہ رفیع الدین رحمہ اللہ دیگری یافتہ نمی شود حقتعالی در عمر وی برکت دہاد

محمد بیگ عفی عنہ

سال وفات ۲۹ ذی الحجہ ۱۲۸۲

سلہ تاریخ وفات ۱۲ رجب سنہ ۱۲۵۹ھ سلہ تاریخ وفات ۱۳ ذی الحجہ سنہ ۱۲۷۱ھ

اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب
الحمد للہ علی احسانہ کہ کتاب مستطاب مجموعہ فتاوی حضرت مولانا شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی رح مسمی بہ
فتاوی عزیزی
۱۳۱۱ھ
از اہتمام احقر الانام محمد عبدالاحد عفا اللہ الصمد بماہ شوال ۱۳۱۱ھ
در مطبع مجتبائی واقع دہلی مطبوع شد

رساله در بیان استحباب رفع سبابه در تشهد

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله والمنة والصلوة والسلام علی صاحب الشرع والسنة وعلی آله واصحابه ازمة الحق والائمه
بدانکه امام ابوحنیفه رحمة الله علیه گفته است حلال نبود کسی را که بقول ما تمسک کند تا آنکه نداند ماخذ آنرا
از کتاب وسنت واجماع وقیاس جلی در مسئله ودر اصول امام اعظم آمده که فقه را از چهار اصل گیرند اول
کتاب الله تعالی دوم سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم سوم اجماع امت مجتهدان عصر واحد چهارم قیاس
نظری که دران نص نباشد بر نظیر که دران نص باشد و هر حکم که به کتاب وسنت ثابت گردد جز بکتاب وسنت
منسوخ نشود واجماع وقیاس مخالف کتاب وسنت باطل بود و نسخ بعد از زمان پیغمبر صلی الله علیه وسلم
روا نبود ومجتهد گاه خطا کند و گاه بحق رسد وچون خطای او ظاهر گردد تقلید او در خطا حرام بود آنیست اصول
امام اعظم رحمة الله علیه اکنون بشنو که ثابت شد باحادیث صحیحه نزد امام اعظم وصاحبیه وامام مالک وامام
شافعی وامام احمد وغیرهم رحمهم الله که حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم در تشهد نماز برای توحید
خدای تعالی اشارت بانگشت کردی وتصریح کرده اند محققان ومتبعان آثار واخبار نبویه علیه افضل الصلوة
والتحیه که وارد نشده در منع اشارت هیچ آیتی وحدیثی وچون نرسید بعضی را سنت در اقوال ائمه منع کردند
آنرا بقیاس نه بکتاب وسنت وقیاس واجماع مخالف نص باطل باشد پس خطا کرد وتقلید او در خطا حرام بود
وترتیب دادم این رساله را بر یک مقدمه وسه فصل **مقدمه** در بیان تمسک بسنت وقت اختلاف
است **فصل اول** در احادیث صحیحه **فصل دوم** در روایات فقهیه قویه **فصل سوم** در ادلهٔ مانعان

واجوبۂ آن **مقدمہ** در بیان تمسک بسنت وقت اختلاف امت قال اللہ تعالی وما آتکم الرسول
فخذوہ وما نہکم عنہ فانتہوا واتقوا اللہ ان اللہ شدید العقاب فرمود حق تعالی چیزیکہ بدہد شما را پیغمبر
یعنے از اوامر و نواہی پس بگیرید آنرا یعنے عمل کنید بر آن و چیزیکہ منع کند شمارا از ان پس باز مانید و بترسید
از خدای تعالی بدرستیکہ خدای تعالی سخت عقاب کنندہ است یعنے عذاب سخت میکند کسے را کہ خلاف فرمان
رسول اللہ کند وقال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم من یعش منکم بعدی فسیری اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی
تمسکوا بہا وعضوا علیہا بالنواجذ رواہ احمد والترمذی یعنے فرمود رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کسیکہ زندہ خواہد ماند از شما
بعد من پس خواہد دید اختلاف بسیار پس لازم ست بر شما کہ چنگ زنید بسنت من و بگزید بران بدندانہا
یعنے محکم گیرید وقال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم من احب سنتی فقد احبنی ومن احبنی کان معی
فے الجنۃ رواہ الترمذی یعنی فرمود پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم کسیکہ دوست دارد سنت مرا پس تحقیق دوست
داشت مرا و کسیکہ دوست داشت مرا باشد با من در جنت **فصل اول** در احادیث صحیحہ روایت کرد امام
ربانی محمد بن الحسن الشیبانی در موطا خود از امام مالک واو از معلم بن ابی مریم واو از علی بن عبد الرحمن
المعاوی کہ گفت دید مرا عبد اللہ بن عمر رض کہ بازی میکردم بسنگریزہ ہا در نماز چون از نماز فارغ شدم
نہی کرد مرا و گفت بکن آنچہ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم میکرد گفتم چہ میکرد پیغمبر خدا صلعم گفت بود
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وقتیکہ در نماز نشستی بنہادی کف دست راست را بر ران راست وقبض کردی
ہمہ انگشتان را و اشارت کردی بانگشتے کہ متصل انگشت نر است و بنہادی کف دست چپ بر ران چپ
گفت محمد کہ ما کار پیغمبر خدا صلعم را اختیار کردیم وہمین ست قول ابی حنیفہ تا اینجا ترجمہ عبارت موطا او است
ودر بدایع ونہایہ آوردہ کہ نص کرد امام محمد در کتاب مشیخہ بہ اشارت وحدیث آوردہ است کہ پیغمبر خدا صلے اللہ
علیہ وسلم اشارہ کردی وبعد ازان گفتہ کہ آنچہ پیغمبر خدا صلعم کرد ما نیز اورا اختیار کردیم وہمین ست قول
ابی حنیفہ وقول ما ودر ذخیرہ وشرح زاہدی مذکور ست کہ امام محمد بعد ازان گفتہ کہ آنچہ پیغمبر خدا صلعم کرد ما نیز
اورا اختیار کردیم وہمین ست قول ابی حنیفہ وقول من ودر کفایہ وتاتارخانی حدیث بروایت امام محمد
آوردہ کہ پیغمبر خدا صلعم اشارت کردہ است بعد ازان گفت محمد کہ ہمین ست قول من وقول ابی حنیفہ
ودر عنایہ مذکور ست کہ نص کرد محمد بن حسن در کتاب مشیخہ وحدیث آوردہ کہ پیغمبر خدا صلعم اشارہ کردی
در نماز ونیز روایت کرد امام احمد وابن السکیت در صحیح خود از عبد اللہ بن عمر قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم

الاشارة بالاصبع اشد علے الشیطان من الحدید اما انچه روایت کرده اند ایمه شافعیه در کتب حدیث
قریب بتواترست چنانچه در صحیح مسلم از عبد الله بن زبیر روایت کرد که چون پیغمبر خدا صلے الله علیه وسلم اندر
نماز نشستی دست راست بر ران راست نهادی و دست چپ بر ران چپ نهادی و اشاره بانگشت سبابه
کردی و نر انگشت بر انگشت میانه نهادی و عبد الرزاق از ابی هریره روایت کرد که پیغمبر خدا فرمود صلعم
که تحقیق یک جز از هفتاد جزء پیغمبری تاخیر سحورست و جزء دیگر تعجیل افطارست و جزء دیگر اشارت به انگشت سبابه
از نماز و روایت کرد حاکم از عقبه بن عامر که رسول الله صلے الله علیه وسلم فرمود که نوشته میشود در هر اشارت که
اشارت میکند در نماز خود ده نیکی بمقابله هر انگشت یک نیکی و فضائل اشارت بسیار است درین مختصر نگنجد
وای بر کسے که از فضائل محروم باشد **فصل دوم** در روایات فقهیه از کتب معتبره حنفیه ابن الهمام در شرح
هدایه گفته منع اشارت خلاف عقل و نقل است و در ملتقط مذکورست که نیست در اشارت اختلاف علما و در خانیه
گفته که اشارت در وقت لا اله الا الله بلا اختلاف ست و در کفایه مذکورست که علامه نجم الدین زاهدی
گفته که هرگاه متفق شد روایات از جمیع اصحاب ما که اشارت سنت ست و همچنین از علمای کوفه و علمای مدینه
و بسیارست اخبار و آثار پس عمل بآن اولی باشد امام ابن الهمام در شرح هدایه و صاحب کفایه و محقق حلبی
در غنیة المهتدی و شیخ شمنی در شرح نقایه گفت که وقت تهلیل عقد و اشارت کند تا عمل بهر دو طریق جمع گردد و امام ابو یوسف در
امالی خود گفته که انگشت خرد و دومی را ببندد و انگشت میانه با انگشت نر حلقه کند و بانگشت سبابه اشاره کند و در شرح وقایه گفته همچنین ست
نزد علما ما و صاحب هدایه در مختارات النوازل گفته که اشارت وقت لا اله الا الله نیک است و در منیة المصلے
میگوید که وقتیکه بشهادتین رسد اشاره بسبابه کند **فصل سوم** در دلائل منع کنندگان و جوابهای آن
بعضے گفته اند بهتر آنست که اشاره نکند و فتوی برین ست زیرا که بنا نماز بر سکینه و وقارست یعنی بر
آرامش و آهستگی ست و در اشارت سکینه و وقار نیست جواب این دلیل آیت و حدیث نیست و نه اجماع پس
قیاس است و قیاس و اجماع باوجود حدیث صحیح باطل باشد و ظاهرست که منع کننده را احادیث صحیحه و روایات
فقهیه حنفیه نرسیده بود و گرنه هر که گوید فعل پیغمبر را صلعم که این خلاف سکینه و وقارست خصوصاً در نماز
باتفاق جمیع مومنین کافر گردد و در رساله مسعودی میگوید که این سنت علما متقدمین ست متاخران بآن نهی
کردند منسوخ شد بنا بران که این قول رافضیان گرفتند جواب اول آنکه دلیل بر خلاف اصول امام اعظم است
زیرا که این دلیل قیاس است و قیاس و اجماع باوجود حدیث صحیح بر خلاف آن باطل باشد دوم آنکه مقرر است

که نسخ بعد زمان پیغمبر صلی الله علیه وسلم روا نبود سوم مخالفت رافضیان از بدعتهای ایشان می باید
نه در سنت های ایشان بران عمل کنند که این مخالفت عین مخالفت پیغمبر باشد صلی الله علیه وسلم
نمی بینی که رافضیان درود می فرستند وابتدا به بسم الله میکنند وبدست راست میخورند وبدست چپ
استنجا میکنند و درود و تسمیه و تحمید و ثنا و موالات در وضو و ناخن گرفتن و حلق موی بغل و موی زیر ناف
اگر ترک سنت ها برای مخالفت رافضیان ضروری باشد باید که سنیان اکثر سنت های عادت وعبادت
را ترک کنند و مخالفت پیغمبر صلی الله علیه وسلم روا دارند وباز خود را سنی گویند زهی غرور شیطانی
وتعصب و در محیط آورده که اشارت بر قول امام ابوحنیفه ومحمد رح سنت ست وهمچنین در کتابهای
دیگر مذکور ست اگر ذکر کنیم سخن دراز گردد بالجمله بدلیل یا ظن کسی مخالفت پیغمبر خدا صلعم کردن وخلاف
امام مذهب رفتن وباوجود این خود را سنی پنداشتن جز جهل ونادانی ویا تعصب نفسانی چیزی دیگر نباشد سنی آنکه
کار سنت کند و رافضی آنکه ترک کند و برخلاف امام مذهب رود فقط کتبه عبد العزیز عفا الله عنه **تمام شد** رساله اشارة المسبحة

بسم الله الرحمن الرحیم

سوال مراد از دوازده خلیفه که در صحیح مسلم و دیگر صحاح موجود ست کدام کدام اند و علمای اهل سنت
چرا به یک معنی مراد این حدیث اتفاق نکرده اند و پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم چرا معنی مفصل این حدیث
بیان نفرموده که امت در تعیین معنی مراد آن در اختلاف افتادند و هر یک فرقه بزعم دیگر گمراهی وضلالت اختیار کرده
جواب عبارت این سوال خالی از اضطراب واختلال نیست بیانش آنکه جمله اولی ازان مشعر ست
برآنکه سائل بر مراد علمای اهل سنت از مصادیق دوازده خلیفه که در احادیث صحیحه ایشان بر روی کار
آمدن انها منصوص است اطلاعی ندارد لهذا ازان استفسار میکند پس برین تقدیر بنای سوال بر
استکشاف مراد ایشان ازان خلفا خواهد بود و جمله ثانیه ازان یعنی قول او که علمای اهل سنت چرا بر یک
معنی این حدیث اتفاق نکرده اند دلالت دارد برینکه معترض بر مراد ایشان بتفصیل اطلاع دارد
سوال از لمیت اختلاف ایشان در تعیین مصادیق آن خلفا میکند پس برین تقدیر بنای سوال
بر استفسار لمیت افتراق وعدم اتفاق ایشان بر یک قول خواهد بود هل هذا الا تهافت وتساقط بالجمله
اگر مقصودش از سوال استکشاف مراد علمای اهل سنت ازین خلفا است چنانکه صدر سوالش بران

ولالت دارد گویم مناسب انا مثال ہذا الاختیار بما اراد بہا الرسول المختار لیکن انچہ از محتملات ان در
ظاہر نظر اشہر مے نماید مختار بعضے از ایمہ فن شریف حدیث مثل توربشتی و قاضی عیاض و متبعیہما
کالشیخ المحقق عبد الحق الدہلوی وغیرہم من الاجلۃ قدس اللہ اسرارہم میل امام نووی در شرح صحیح مسلم
نیز بطرف آن معلوم میشود آنست کہ مراد ازان خلفاء اثنا عشر قسطین کہ مروج و مقیم دین متین و منفذ احکام
شریعت غرا و صاحب بسط تمام در اطراف غیر او والی خلافت نبوت باستحقاق والاتفاق لا علی سبیل التغلب
والشقاق باشند ہستند و بروجی کار آمدن این خلفاء بر سبیل اتصال یکدیگر لازم نیست بلکہ از وقت ظہور
خلافت راشدہ تا قریب قیام ساعت این عدد تمام خواہد شد پس از جملہ این خلفاء بعضے مثل خلفاء اربعہ
و حضرت امام حسن و عمر بن عبد العزیز بروجی کار آمدہ اند و اتمام این عدد تا قرب قیامت صورت خواہد بست
و اکثر طرق این حدیث و بعض احادیث دیگر موید اینست از انجملہ انچہ در صحیح مسلم وارد ست لا یزال
الدین قائما حتی تقوم الساعۃ و یکون علیہم اثنا عشر خلیفۃ و ایضا دران کتاب وارد ست لا یزال
الاسلام عزیزا منیعا و از انجملہ آنست آنچہ در حدیث جحیفہ نزدیک بزار و طبرانی آمدہ لا یزال امر امتی
صالحا چنانچہ ابن حجر در فتح الباری نقل نمودہ و از انجملہ است انچہ در سنن ابی داود واقع شدہ کلہم تجمع
علیہ الناس و از انجملہ است انچہ در طبرانی وارد شدہ لا یضرہم عداوۃ من عاداہم و از انجملہ ست
انچہ اخراج کردہ است آنرا احمد و بزار از حدیث ابن مسعود انہ سئل کم یملک ہذہ الامۃ من الخلیفۃ فقال
سألنا عنہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال اثنا عشر لعدد نقباء بنی اسرائیل و از انجملہ است انچہ
شیخ ابن حجر در فتح الباری از ابن جوزی نقل کردہ کہ گفتہ بسندہ فی مسندہ الکبیر من طریق ابی بحران
لا تہلک ہذہ الامۃ حتی یکون فیہا اثنا عشر خلیفۃ کلہم یعمل بالہدی و دین الحق الخ و از انجملہ است
انچہ ابو داود آنرا از طریق اسود بن سعید از جابر بن سمرہ اخراج کردہ و زیادہ نمودہ بران فلما رجع الی
منزلہ اتتہ قریش فقالوا ثم یکون ماذا قال الہرج اخرج البزار ہذہ الزیادۃ من وجہ فقال فیہا ثم رجع
الی منزلہ اتبعہ نقلت ثم یکون ماذا قال الہرج کذا فی الفتح الباری و ایام ہرج قریب قیام ساعت
خواہد بود چنانچہ امام بخاری در صحیح خود از شقیق ابن سلمہ اخراج نمودہ کہ گفت کنت مع عبد اللہ و ابی
موسی فقالا قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان بین یدی الساعۃ ایاما ینزل فیہا الجہل و یرفع فیہا العلم
و یکثر فیہا الہرج القتل و ابن جوزی ہرج را کہ در حدیث اثنا عشر خلیفہ واقع ست بر ہمین ہرج کہ قریب

قیام ساعت خواہد بود حمل کردہ چنانچہ شیخ ابن حجر در فتح الباری بآن تصریح کردہ حیث قال المراد
بقولہ ثم یکون الہرج ای القتل المؤدیۃ بقیام الساعۃ ہذا جواب السوال علی طبق ما یفہم من
صدر المقام فان اختلج فی روع السائل علی ہذہ الارادات المرضیۃ شئی من الاوہام الفاسدۃ فعلیہ
بالبیان وعلینا ردہ بالبرہان ۔ واگر مقصودش از سوال استفسار لمیت اختلاف علماء در بیان مراد آن
احادیث است گوییم ایمعنی برکسانیکہ فی الجملہ بہرہ از عقل و علم دارند مخفی نیست لیکن چونکہ ظاہر از تحریر
سائل معلوم میشود کہ مایہ علمی ندارد لہذا بہ بیان آن بر سبیل اجمال پرداختہ میشود باید دانست کہ
اینحدیث محتملات کثیرہ دارد و در حدیثے کہ این چنین باشد اتفاق علماء صورت نمے بندد بلکہ رائے
ہر عالمے بسوی احتمالے ازان احتمالات کہ در ظن او نظر بر قراین و امارات قوت مے یابد میرود
ہیچ مذہبے نیست کہ دران این قسم احادیث موجود نباشند و علماء آن مذہب دران اختلاف نکردہ
باشند ہر چند این دعوی بجہت کمال ظہور مستغنی از بیان ست لیکن برای دفع اوہام متعصبین بذکر
شاہدے پرداختہ میشود کہ شریف مرتضے در نہج البلاغۃ از کلام حضرت امیر المومنین نقل کردہ
ہذا بلاء فلان فلقد قوم الاود الخ ۔ وابن ابی الحدید در شرح آن گفتہ المکنی عنہ عمر بن الخطاب وقد
وجدت النسخۃ اللتی بخط الرضی وتحت فلان عمر حدثنی بذلک مختار بن معد الموسوی الاودی
الشاعر و قال الراوندی فی شرحہ انہ ع مدح بعض اصحابہ بحسن السیرۃ وان الفتنۃ ہی التی وقعت
بعد رسول اللہ صلعم من الاختیار والاثرۃ و قال البحار ودیہ انہ کلام ع فی امر عثمان کما یمدح الآن
الامیر المیت فی ایام الامیر الحی بعدہ فیکون ذلک تعریضا بہ انتہی مختصراً پس بدستور معترض گوییم کہ
علماء شیعہ چرا بر یک معنی مراد این حدیث اتفاق نکردہ اند بالجملہ سوال معترض بہر تقدیر کہ باشد ناشی
از قصور اطلاع او در علوم دینیہ و عدم اطلاع بر مذہب اہل سنت امامیہ است ۔ وآنچہ گفتہ است کہ پیغمبر خدا
معنے حدیث بیان نفرمودند کہ امت در تعیین مراد آن در اختلاف افتادند گوییم این کلام مالا مال
از اختلال ست و تعرض بجمیع آن موجب اطناب و املال ست لیکن بحکم مالا یدرک کلہ لا یترک
کلہ در ینجا بذکر سہ خلل اکتفا میرود اول آنکہ ازین کلام لازم مے آید کہ در کلام شارع اصلا از اقسام
خفی و مشکل و مجمل و متشابہ کہ از مقابلات ظاہر و نص و مفسر و محکم اند احدی واقع نباشد حالانکہ وقوع
آن در کلام شارع بر ہمگی از اہل علم مخفی نیست دوم آنکہ بر تقدیر وقوع این اقسام در کلام اللہ

برجناب رسالت پناه که ترجمان الحق ومبین معانی کلام الله بودند لازم بود که ایضاح آن میفرمودند
وخفاء واشکال واجمال وتشابه آن زائل میفرمودند حالانکه بعضے افراد اقسام ثلثه وجمیع افراد اقسام
رابع غیر مبین واقع اند سوم آنکه این اشکال مشترک الورود است چراکه مخالفین اورا بهم مے رسد
وتقریر نام مربوطش را در اکثر احادیث جاری نمایند مثلا در حدیث نهج البلاغة که مذکور شده بگویند که حضرت
امیر مکنی عنه فلان را که در حدیث لله بلاء فلان واقع ست چرا بیان نفرمودند که امت در تعیین آن
در خلاف افتاده اند وهر یک بزعم دیگرے گمراهی وضلالت اختیار کرده مثل آیه فانکحوا ما طاب
لکم من النساء مثنی وثلاث ورباع جواز ازدواج هیژده زن مے فهمند ودیگران جواز چهار زن
یکے بزعم دیگرے گمراه پس در احادیث نبویه نیز بعض مردم بغلط فهمی اختلاف نموده باشند از ان
کدام قباحت لازم مے آید دیگر آنکه اگر مرادش آنست که یک فرقه از علماء اهل سنت که بجاے خود
تعیین مراد آن احادیث نموده بزعم فرقه دیگر از ان که تعیین خلاف آن کرده گمراه است پس غیر مسلم
چراکه هر کسے از علماء اهل سنت که یکے از محتملات این حدیث را ترجیح داده اختیار نموده اصلا بزعم
دیگرے گمراه نیست واگر مرادش آنست که فرقه از علماء امت بسبب تعیین مراد آن بزعم دیگرے
اختیار ضلالت وگمراهی کرده مثل شیعه وسنی که هر واحد بزعم دیگرے اختیار ضلالت وگمراهی کرده
گوییم ما مردم شیعه را بسبب تعیین مراد درین احادیث خاطی نمیگوییم بنابرآن میگوییم که بر حضراتیکه
شیعه حمل این احادیث مے نمایند بزعم ایشان صفاتے که درین احادیث مذکور اند بر انها مثل
قوت وعزت اسلام در وقت ایشان واجتماع ناس بر ایشان وغیرهما من الصفات المذکورة
فی طرق هذه الاحادیث واکثر شیعه این همه صفات را بر ائمه اطهار منطبق کرده اند اصلا ایشان
هم نظر برین نزد ما گمراه نخواهند بود۔ فقط تمام شد تقریر مولانا شاه عبدالعزیز صاحب محدث دهلوی
مسئله حکم اجرتے که حافظان قرآن برخواندنش میگیرند چند صورت دارد جداگانه در ذهن خود
منقسم باید فرمود خلط نباید کرد صورت اول آنکه ثواب قرآن خوانده خود را بعوض مبلغ کذا بدست کسے
بفروشند واین صورت محض باطل ست باجماع اهل سنت آری نزد امامیه رائج ومتعارف است
بلکه ثواب روزه ها وحج ودیگر عبادات را نیز میفروشند دلیل بطلانش آنکه حقیقت بیع مبادلة المال
بالمال است وثواب طاعات مال نیست بلکه حقیقت آنکه برای این شخص بحکم وعدهٔ الٰهی ثابت مے شود ودر

آخرت استیفای آن خواهد نمود و بیع حقوق خواه دینی باشد خواه اخروی مثل حق الولاء وحق الارث
وحق مرور وحق تعلی وامثال ذلک جائز نیست صورت دوم آنکه شخصے را براے ختم نمودن قرآن
بمزدوری بگیرند وثواب آن ختم بمستاجر برسد واین صورت نزد حنفیه جائز نیست ونزد شافعیه طولے
وتفصیلے دارد ودلیل عدم جواز این صورت آنست که قاعده کلیه حنفیه است کما فی شرح الوقایه وغیره
الاصل عندنا انه لایجوز الاجارة علی الطاعات وعلی المعاصی لکن لما وقع الفتور فی الامور الدینیة
یفتی بصحتها لتعلم القرآن والفقه تحرزا عن الاندراس ونکته درآنکه اجاره براداے طاعات خواه فرض باشد
خواه نفل جائز نیست آنست که شخصے که مباشر طاعت شده است بحکم وعده الٰہی مستحق اجر اخروی گشته
پس اگر اجر دنیوی را از مخلوق بران طلب نماید اجتماع عوضین واجرین در حق یک کس بیک فعل لازم
خواهد آمد مثل آنکه شخصے اجیر خاص یک کس قرار یافته او را نمیرسد که اجیر خاص شخص دیگر شود در همان مدت
کذا فی الهدایه وقوله علیه السلام اقروا القرآن ولا تاکلوا به مثل ان یستاجر رجلا لیقرأ علی راس قبر قیل
هذه القرأة لایستحق به الثواب لا المیت ولا القاری انتهی صورت سوم آنکه شخصے حسبةً لله ثواب خوانده خود
بکسے بخشد یا بقصد ثواب او خواندن آغاز کند وهرگز خیال معاوضه در خاطر او خطور نکند وآنکس بطریق مکافات
بعد از ان یا در اثنای خواندن آن بوی چیزے بدهد یا احسان نماید یا شخصے باشد که از سالها بر شخصے
انعام واحسانے میکند وآن کس در مکافات آن قرآن وکلمه تهلیل وامثال ذلک براے او
میخواند وثوابش باو میبخشد این صورت جائز است بلا شبهه بلکه مستحب زیرا که مکافات احسان
باحسان جائز است وفی الحدیث من صنع الیکم بمعروف فکافئوه الخ ولیکن درینجا هم غوری می باید
که اگر نیت آن در خواندن مکافات احسان اوست پس جائز مستحب ست واگر باین نیت میخواند که از
خواندن بذمه او مکافات ثابت خواهم کرد پس در حقیقت اجاره شد آری دانستن مکافاة مضر نیست
لیکن فرق را تامل باید کرد صورت چهارم شخصے طلب علم دینی یا حفظ قرآن یا اشتغال بطاعت
دیگر میخواهد لیکن از راه تنگدستی وفقدان وجه معاش فراغت اشتغال باین امور ندارد مرد دیگر
صاحب مایه ذمه دار وجه قوت او شود تا بفراغ بال مشغول بطاعت گردد درین صورت بهره ور اجر
کامل بر هر طاعت او حاصل میشود قال الله تعالیٰ للفقراء الذین احصروا الی اخرها واعانت بر طاعت
که در حدیث جابجا ممدوح واقع شده همین است لیکن این را اجرت گفتن مجاز ست صورت پنجم آنکه

شخصے قرآن را نه بر وجه طاعت بلکه بنا بر قصد مباحی میخواند و بران اجر میگیرد و مثل رقیه و تعویذ و ختم
بعضے سور قرآن برای حصول بعضے مطالب دنیوی و یا برائے استخلاص از عذاب گور یا برای انس
زنده یا مرده بصوت خوش و این قسم نیز جائز است بلا کراهت و همین ست مراد این حدیث که انّ احق
ما اتخذتم علیه اجرا کتاب الله و قصه رقیه لدیغ بسورهٔ فاتحه و گرفتن اجرت بران نیز از همین قبیل است
همه صور را جدا جدا با احکام آنها در خاطر محفوظ باید داشت بهمین تفصیل معلوم شد که در احادیث مختلفه
تعارضے نیست مثلا در حدیث عبادة بن الصامت قال قلت یا رسول الله رجل اهدی الیّ قوسا
کنت اعلمه الکتاب والقران ولیست بمال فارمی علیها فی سبیل الله قال ان کنت تحب ان تطوق
طوقا من نار فاقبلها رواه ابوداود و ابن ماجه و این در صورتے است که وقت تعلیم طلب مکافاة منظور
داشته بود بهمین نیت تعلیم کرده بود و علی هذا القیاس احادیث دیگر والله اعلم بالصواب سوال از معنی
بیت حافظ شیرازی .. جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه ❁ چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند ❁
جواب ازین شعر مستزاد شرحش پیدا است

هفتاد و دو فرقه در رهت می پویند - ای بے مانند	گم کرده ترا بهر طرف مے جویند - سرگردانند
سر رشتهٔ حق بدست یک طائفه است - درویشانند	باقی به تکلف سخنے مے گویند - ایشانند

بسم الله الرحمن الرحیم

رسالهٔ نماز زنان

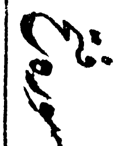
وضع نماز زنان بطور مردان است فرق چند است اول آنکه زنان را تمام بدن خود باید پوشید از
پارچه تنک و سطبر که رنگ بدن یا مو معلوم نشود اگر رنگ معلوم گردد داخل پوشیدن نیست نماز نادرست
است و هر قدر که پوشش کامل تر بود بهتر است حتے که دستها و پاها همه پوشیده ماندن بهتر است و احتیاط
است تا بمقدور هر دو قدم و هر دو دست را پوشیده دارد فاما ورا با این طور پوشد که نگاه از جای سجده
بند شود و سجده گاه بنظر نیاید دوم آنکه اذان و اقامت که آنرا تکبیر گویند زنان را نباید گفت سنت همین ست
در حق ایشان که بدون اذان و اقامت نماز گزارند سوم آنکه وقت شروع نماز الله اکبر گویند دست ها
تا گوش نه بردارند بلکه تا شانه ها بردارند زیاده بلند نکنند چهارم آنکه هر دو دست ها را زیر ناف نه نهند بلکه
زیر پستان نهند پنجم آنکه بآواز بلند هیچ وقت قرارت نخوانند و نه تکبیرات بآواز گویند همه را آهسته گویند

هیچ جا آواز بلند نکنند تا سلام همین طور آهسته هر وقت هر چیز را گفته باشند ششم آنکه هرگاه بنشینند
خواه برای سجده خواه برای التحیات برپای چپ نه نشینند بطور مردان بلکه وضع نشستن زنان
در نماز اینست که هر دو پا را بطرف راست برآرند و بر سرین چپ نشینند هفتم آنکه در سجده سرین خود را
بلند نکنند بلکه شکم آنها با رانهای ایشان در وقت سجده کردن پیوسته ماند و بالضرور سر متصل زانو خواهد ماند
بفاصله از زانو بطور مردان نخواهد شد فقط سوال هر مسلمان را پارچه کفن نزد خود نگاهداشتن مسنون ست
یا نه و بعض میگویند که زیاده از مدت یک سال پارچه کفن نباید داشت بعد انقضای سال پارچه مذکور بکسی دهد
و پارچه دیگر نگاهدارد جواب اگر مسلمان پارچه کفن خود خریده یا از کسی گرفته نزد خود مهیا دارد برای
کفن خود مضائقه نیست چنانچه از حدیث صحیح بخاری معلوم میشود و داشتن بسالها هم مضائقه ندارد مگر
بسیار کهنه نشود و طاقت این ندارد که مرده را در ان پیچیده کنند پس آنوقت فقیر را بدهد یا خود استعمال نماید
مضائقه ندارد در بخاری از سهیل روایت ست که آورد زنی پیش آنحضرت صلی الله علیه وسلم یک چادر
بافیده که در ان حاشیه هم بود گفت بافیده ام این چادر را از دست خود پس آورده ام تا که شما را این بچه
پوشانم پس گرفت آنرا پیغمبر خدا صلعم محتاج شده بسوی او پس بیرون آمدند بسوی یاران چادر لنگ
حضرت بود پس بسیار تحسین نمود شخصی از حاضران مجلس پس گفت مرا دهید این را بسیار خوب ست
پس مردمان گفتند خوب نکردی پوشیده بودند آنرا پیغمبر خدا در ان حالیکه احتیاج مند بود بسوی آن
و باز سوال کردی میدانستی که ایشان سوال را رد نمیکنند گفت والله که من سوال نکردم که بپوشم او را
جز این نیست که سوال کردم آنرا تا که باشد کفن من گفت سهیل پس بود آن چادر کفن آن شخص سوال
اگر کسی از رشوت وغیره که ممنوع و غیر جائز است یک حویلی احداث ساخته یا که دیهات خریده مدتی
بران قابض است آن حویلی و دیهات را میفروشد وجه قیمت آن حویلی و دیهات شرعاً حلال ست یا نه
جواب آنچه مال رشوت گرفته است بلاشبه حرام و خبیث است لیکن هرگاه آن مال التغیر نمود و بنا حویلی
حویلی عمارت کرد + مالک آن شد فروختن آن جائز ست اما آن مال خبثی دارد که از کسب حرام حاصل
شد حاصل آنکه بیع و شرا و چه تملیک موقوف بر ملکیت ست و ان ثابت شد و کراهت و نزاهت
تابع حلت کسب و حرمت آنست هرگاه کسب حرام شد مال نیز حرام شد هر چند تغیر در ملک این
شخص دخل شد مثل مزد و ری زنا و حلوان کاهن یعنی نذریکه پیش منجم یا زناردار برای استکشاف

امور غیبیه مستقبله مے برند آری اگر قرضداران را با معامله داران را از مال بد بهد در حق آنها حلال مے شود
و در حق این شخص خبث آن مے ماند مگر موافق روایت احیاء العلوم هرگاه این شخص ازان فعل توبه کرد
حلال شد بشرطیکه آن مال برضامندی گرفته باشد و حق کسے تلف نکرده باشد و الا ارضاء صاحب حقوق
در مغصوبات شرط است والله اعلم **سوال** اگر کسے از قرض که مشروع ست گرفته مسجد احداث نماید
بعده از زر رشوت وغیره که غیر جائز ست زر قرض ادا نماید شرعاً احداث این قسم مسجد درست است
یا نه **جواب** این قسم احداث کردن مسجد درست است حکم مسجد دارد و امید ثواب بران متوقع است
زیراکه از مال که قرض گرفته بنا ساخته و در وقت ادای دین این قرض اگرچه از مال خبیث ادا نماید
خبث این در مالیکه اول قرض گرفته است تاثیر نمیکند والله اعلم **سوال** اگر ناکح مذهب سنت و جماعت
و منکوحه مذهب امامیه داشته باشد درمیان هر دو مرد و زن بمذهب اهل سنت و جماعت نکاح
جائز ست یا نه **جواب** نکاح کردن درمیان مرد سنی و زن شیعه مبنی بر تکفیر و عدم تکفیر این فرقه است
در مذهب حنفی موافق روایات مفتی به حکم فرقه شیعه حکم مرتدان است چنانچه در فتاوی عالمگیری
مرقوم ست پس نکاح کردن از زن که درین فرقه باشد درست نیست و در مذهب شافعی دو قول
ست بر یک قول کافراند و در قول دیگر فاسق چنانچه در صواعق محرقه مسطور است لیکن قطع نظر
ازان انعقاد مناکحت باین فرقه موجب مفاسد ها بسیار میگردد مثل بدمذهب شدن
اهل خانه و اولاد و عدم موافقت صحبت وغیر ذلک پس احتراز ازان واجب ست والله اعلم
سوال اگر مردمان بر نماز استاده اول از آیات قرآنی واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی وغیره و استغفار
خوانند جائز است یا نه **جواب** خواندن آیات انی وجهت وجهی الخ در ضمن دعاء دیگر که دران استغفار
هم است ثابت شده در بعضے روایات آمده که آنحضرت صلے الله علیه وسلم بعد از تحریمه میخواندند و در بعضے
این هم آمده که وقتیکه استاده شوند سوی نماز این بخوانند و خواندن واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی پیش
از دو رکعت که بعد طواف کعبه میخوانند ثابت شده چنانچه در مشکوة این هر دو روایت موجود اند دعا اینست
انی وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض حنیفا وما انا من المشرکین ان صلوتی ونسکی ومحیای
ومماتی لله رب العالمین لا شریک له وبذلک امرت وانا اول المسلمین اللهم انت الملک لا اله الا انت
وانا عبدک ظلمت نفسی واعترفت بذنبی فاغفر لی ذنوبی جمیعاً انه لا یغفر الذنوب الا انت واهدنی لاحسن

الاخلاق لایهدی لاحسنها الا انت لبیک وسعدیک والخیر کله فی یدیک والشر لیس الیک انا بک و
الیک تبارکت وتعالیت استغفرک واتوب الیک **سوال** براے حصول مطالب دنیوی چه باید خواند
جواب حسبنا الله ونعم الوکیل پانصد بار اول وآخر درود ده بار تا حصول مقصود وبرای استمالت قلوب حکام
یا مقلب القلوب بالخیر دوصد بار بعد از عشا باید خواند ویا قاضی الحاجات صد بار نیز برای این کار مجرب است
واگر ختم خواجگان برای حصول مهم اتفاق افتد بهتر ست یا قاضی الحاجات نیز باید خواند **سوال** اگر زنے
برخلاف مرضی زوج خود از خانه زوجش بیرون رود وممانعت زوج خود را بخاطر نیاورده اند اینه بسبب
این نافرمانی رساند ایا مهر آن زن ونفقه وکسوت وسکنی آن باطل میشود یا بر ذمه زوج او باقی میماند
علماء بنارس نوشته اند که در صورت خارج شدن زن از بیت زوج خود مهر ونفقه وکسوت وسکنے آن
باطل میگردد کما فی تحفة الفقهاء المراة اذا خرجت عن البیت بغیر اذن زوجها یبطل مهرها ونفقتها وکسوتها
وفی الذخیرة اذا خرجت المراة مع المحارم بغیر اذن الزوج ودخلت فی بیت الوالدین وغیرهم یبطل مهرها
ونفقتها وکسوتها وسکناها نقل من الحسامیة اذا خرجت المراة من البیت مع غیر محرم بغیر اذن زوجها ابطل مهرها
ونفقتها وکسوتها وسکناها وعن الطحاوی فی قول محمد بن الحسن الشیبانی الفتوی علیه کذا فی فتاوی
الصدر الشهید وفی النهایة شرح الهدایه اذا خرجت المراة من بیت زوجها باغیة بلا اذن زوجها
وصاحبها وذهب من قریة الے قریة اخری سقطت نفقتها ومهرها من ذمة زوجها هذا النقل من
التجنیس فے شرح الهدایة من الذخیرة المراة اذا خرجت من بیت زوجها مع غیر المحرم وبغیر اذن الزوج
ودخلت بیت الوالدین اوغیرهما بطل مهرها ونفقتها وکسوتها وسکناها فے المحیط وعلیه الفتوے
کذا فی المضمرات **جواب** روایات فقهیه در مقدمه سقوط مهر زن بسبب برآمدن از خانه شوهر بے اذن او
بملاحظه در آمد مهربان من این روایات مفتی بها نیست ومخالف قواعد ومتون است زیرا که مهر زن را دین
صحیح نوشته اند واین نوشته اند کسایر الدیون لا یسقط الا بالاداء او بالابراء ونیز در مقام تعلیل فقها
نوشته اند مهر بتمامه مقابله وطے اول ست هرگاه یکبار وطی کرد گویا استیفاء تمتع نمود ومهر که بمنزلهٔ ثمن آنست
لازم الاداء گشت من بعد اگر وطی دیگر یا خدمات دیگر یا اقامت در خانه واقع نشود در وجوب مهر
قصور نمیکند بلکه بسبب زنا ولعان ساقط نمیشود آرے نان ونفقه مقابل احتباس در خانه است
اگر از خانه بر آید بے اذن زوج نفقه وکسوت واجب نمیماند قاعده فقه است که نفقه شخص جزاء احتباس آنست

اگر شخصے را در کارے مشغول سازند نفقہ او ازان کار یا رصاحب کار باید گرفت چنانچہ عامل زکوٰۃ را از
زکوٰۃ مے دہانند و قاضی و مفتی و محتسب را از بیت المال مسلمین و علے ہذا القیاس **سوال** ترکیب دفع
آسیب و سحر عنایت شود **جواب** عمل برای آسیب زدہ روغن سرشت در آوند مسی انداختہ چہاردہ بار آیہ
قطب یعنے ثم انزلنا علیکم من بعد الغم تا بذات الصدور کہ در سیپارہ لن تنالوا البر در سورہ آل عمران
است خواندہ بران روغن بدمد ہر بار کہ خواند دم کردہ باشد پس روغن مذکور بر تمام بدن آسیب زدہ
بمالد بوجہیکہ موضع یک موی ہم خالی نماند و احتیاط نماید کہ آن روغن را بر زمین نہ نہد و دست دران
نہ اندازد و ہر کہ اول روز بمالد ہمان کس ہر روز مالیدہ باشد و از وقتیکہ اول روز مقرر کنند تجاوز ننماید
انشاء اللہ آسیب دفع گردد و برای دفع سحر معوذتین و آیات سحر کہ مرقوم گردد در آب جاری کہ آب گنگ
باشد یا غیر آن در سبوچہ طلبیدہ دران این تعویذ را انداختہ ازان آب مسحور را قدرے باید نوشانید
و دست و پای ہم باید شویانید و اگر اتفاق غسل شود بہتر است و این عمل روز یکشنبہ باشد چند بار
ہمین روز کردہ باشد انشاء اللہ تعالیٰ دفع سحر ہم خواہد شد آیات دفع سحر این ست فوقع الحق و
بطل ما کانوا یعملون فغلبوا ہنالک وانقلبوا صاغرین والقی السحرۃ ساجدین قالوا امنا برب العالمین
رب موسے و ہارون ○ فلما القوا قال موسے ما جئتم بہ السحر ان اللہ سیبطلہ ان اللہ لا یصلح عمل المفسدین
و یحق اللہ الحق بکلماتہ ولو کرہ المجرمون ○ انما صنعوا کید ساحر ولا یفلح الساحر حیث اتی ○ **سوال**
بیعت و اصل چیست و استحصال آن از روی نص ست یا حدیث شریف **جواب** معنے بیعت
از روی لغت معاہدت و معاقدت است و باصطلاح متکلمین دست بعہد دادن ست و باصطلاح
متصوفین دست عقیدت را بدست ارشاد مرشدین منعقد ساختن پس اگر غرض سایل استفسار از
بیعت کلامی است پس آن بیعت کہ اصحاب کبار بعد از نبی صلے اللہ علیہ وسلم بخلافت خلفاء راشدین
واقع شد دست بعہد و توثیق اجراے خلافت جناب شان بود رضی اللہ عنہم و مفہوم آیہ کریمہ
یبایعونک تحت الشجرۃ ماخذ نص است و اگر استفسار از بیعت تصوفی است پس آن بیعت کہ از
مسترشدین واقع مے شود دست عقیدت خود را بدست ارشاد مرشدین منعقد ساختن است
و این انعقاد بواسطۂ احدی از دیگرے تنہا بہ علی مرتضے رضی اللہ عنہ و ازان جانب بہ جناب
پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم مے گردد و درینصورت ماخذ آن فعل نبی است **سوال** بر وز عقد نکاح

اعلان کلمه ها وصفت ایمان مجمل ومفصل ازچه راه ایا بنظر تلقین ست یا که استحکام عقد جواب ازروی
شریعت غرا درمیان مومن وکافر نکاح منعقد نمیگردد وظاهرست که از ایشان درحالت لاعلمی یا ازروی
سهو اکثر کلمه کفر صادر میگردد که ایشان بران متنبه نمیشوند درینصورت اکثر نکاح متناکحین منعقد نمیگردد
لهذا متاخرین از علمای محتاطین احتیاطاً صفت ایمان مجمل ومفصل را بحضور متناکحین میگویند ومیگویانند
تا انعقاد نکاح بحالت اسلام واقع شود فی الحقیقت که علمای متاخرین این احتیاط را در عقد نکاح
افزوده اند خالی از برکت اسلامی نیست کسانیکه از اسلام بهره ندارند به لطف آن کی میرسند معلوم نیست
که تلقین اموات در اکثر فرقه خلافیه جائز است سبب موجه آن چه بهم رسانیده اند زیرا که کل فرق اسلامیه
متفق اند برین که ایمان بعد البعث درست نیست وبعث عبارت از انتقال روحانی ست سوال
شفاعت امت حصر بر ذات جناب پیغمبر صلی الله علیه وسلم است یا اصحاب کبار هم شفیع میتوانند شد
واطاعت ایشان چه فائده وعداوت ایشان چه ضرر دارد جواب الشفاعة فیما یتعلق بامور الدنیا
والآخرة هو السوال فی التجاوز عن الذنوب والحرام واز روی لغت لفظ شفاعت عام ست شفاعت
جرمی وشفاعت ذنوبی وشفاعت جرمی از احدی با دیگری وتابع با متبوع تواند شد وشفاعت ذنوبی
بواسطه وبلاواسطه بجناب پیغمبر صلی الله علیه وسلم متحقق وثابت است درینصورت مرشد برای مسترشد
ومعلم برای متعلم واسطه شفاعت میتوانند افتاد واطاعت اصحاب کبار بحکم آیه کریمه اطیعوا الله
واطیعوا الرسول واولی الامر منکم وبمصداق حدیث صحیح اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم لضی است
پس اطاعت ایشان الطاعة وعده انهم یدخلون الجنة وعداوت ایشان موجب وعید انهم یخلدون فی النار
سوال سبب اختلاف اقوال مفتیان که عبارت از امام اعظم وغیرهم است چیست جواب سبب اختلاف
بین العلماء این ست که بعضی ظواهر آیت وحدیث را معمول به میسازند وبعضی بتاویل آن پس این اختلاف
منجر باصول نمیگردد بلکه بمفهوم کلام سلف اختلاف العلماء رحمة باخود نا مصیب اند بخلاف فرق خلافیه
که درمیان علمای آنها بین الاصول اختلاف است زیرا که احدی به نبوت پیغمبر ما صلعم ودیگری به نبوت
علی مرتضی رضی الله عنه وبعضی به الوهیت آن قایل اند ع ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا
والسلام علی من اتبع الهدی ـ سوال شخصی که از حدیث شریف منکر شود چه حکم دارد جواب
انکار حدیث شریف چند احتمال دارد اول آنکه تمامی احادیث را انکار کند این خود کفر است دوم آنکه

حدیثی متواتری تاویل انکار نماید این انکار هم کفر است سوم آنکه حدیث صحیح را که از احاد باشد محض
بهوای نفسانی نظر بر اینکه این احادیث منافی طبع یا خلاف مصلحت دنیوی است انکار نماید این انکار گناه کبیره است
و این منکر مبتدع ببدعت سیئه چهارم آنکه حدیثی را بسبب قوت حدیث دیگر یا بجهت آنکه اعتماد بر قول
ناقل ندارد حدیث تصور نکرده بانکار آن پرداخته و منشاء انکار هوای نفسانی و غرض دنیوی نباشد
و همچنین سرسبزی کلام خود منظور نداشته باشد و غرضی دیگر از اغراض فاسده مقصود او نباشد بلکه بنا بر
قواعد اصول حدیث یا مخالفت حدیث مذکور با کدام آیت قرآنی بگمان منکر یا امثال آن انکار حدیث
نموده باشد پس حرجی دران نیست **سوال** کسیکه از کتاب فقه منکر شود از روی شرع شریف حکم چیست
جواب اینهم چند احتمال دارد اول آنکه اگر آن شخص مثلا شافعی است و انکار کتاب حنفی مینماید قباحتی
ندارد دوم آنکه کتاب غیر معتبر و نامعلوم را انکار کند آنهم مستلزم قباحتی نیست سوم آنکه منکر شود
بجهت آنکه این کتاب از علوم دینیه است پس این خود کفر است چهارم آنکه منکر شود بجهت آنکه این کتاب
از فقه اهل سنت است پس آن شخص مبتدع است چه انکار آن شخص بجهت عدم اعتقاد بحقیت آن
کتاب است گو مطابق باحادیث صحیحه اهل سنت باشد بخلاف انکار شافعی کتاب حنفی را انکارش
بجهت ترجیح مذهب خود بر مذهب حنفی میباشد نه بجهت بطلان اصول و فروع حنفیه **سوال** کسیکه
کلمه کفر بر زبان میراند و نمیداند که این کلمه کفر است آیا کافر میشود یا نه **جواب** کفر این شخص درمیان
فقها مختلف فیه است و روایات آن در خزانة الروایات وغیره مذکور است بهرحال آن شخص را ازین قول
توبه و استغفار باید کرد **سوال** کسیکه اهانت علم و علما نماید حکم او چیست **جواب** کسیکه اهانت دین
و علما نماید بجهت آنکه این علم و این علما موجب اختیار باطل و اهانت حق اند و این علم محض برای
قضایا وحق تلفی موضوع است پس آن شخص کافر است و اگر اهانت مثل علم نجوم وغیر آن نماید هیچ
قباحتی ندارد و اگر اهانت غیر علم دین نماید کفری دران نیست آری ممنوع است لیکن امتناع
اهانت آن بقدر مرتبه علم است یعنی اگر علم شریف تر است مثل صرف و نحو اهانت آن ممنوع است
و اگر علم باین مرتبه نیست اهانت آن در امتناع باین مرتبه نیست **سوال** کسی را که پدر و مادر او
عاق کرده باشند بخشیده شود یا نه **جواب** عاق که در عوام مشهور است یعنی اخراج پسر از نسبت خود
هیچ اصلی ندارد و باین عاق بی اصل پسر از ثبوت احکام آن مثل اخذ میراث وغیر آن خارج نمیشود

در شرع عقوق والدین بمعنے ایذا رسانی والدین ست و آن گناه کبیره است و در مذہب اہل سنت
ہیچ صاحب کبیره مخلد در نار نخواہد شد پس بعفو پدر و مادر ابتداً یا بعد صدور امر عفو از جناب الٰہی
یا بشفاعت رسالت پناہی یا کشیدن عذاب نار بپاداش عقوق بخشیده خواہد شد واللہ اعلم بالصواب

سوال دار الاسلام دار الحرب میشود یا نه **جواب** در کتب معتبره اکثر ہمین روایت اختیار کرده که
دار الاسلام دار الحرب میتواند شد بشروط ثلثه و در در مختار مینویسند لا تصیر دار الاسلام دار الحرب
الا بامور ثلثة باجراء احکام اہل الشرک و باتصالها بدار الحرب و بان لا یبقی فیها مسلم او ذمی آمنا
بالامان الاول علی نفسه و دار الحرب تصیر دار الاسلام باجراء احکام اہل الاسلام فیها انتہی
و در کافی مینویسد ان المراد بدار الاسلام بلاد یجری فیها حکم امام المسلمین و یکون تحت قہره و بدار الحرب
بلاد یجری فیها امر عظیمها و تکون تحت قہره انتہی درین شہر حکم امام المسلمین اصلا جاری نیست و حکم رؤسای
نصاری بے دغدغه جاری است و مراد از اجرای احکام کفر این ست که در مقدمه ملک داری و بندوبست
رعایا و اخذ خراج و باج و عشور اموال تجارت و سیاست قطاع الطریق و سراق و فیصل خصومات
و سزای جنایات کفار بطور خود حاکم باشند آرے اگر بعضے احکام اسلام را مثل جمعه و عیدین و
اذان و ذبح بقر تعرض نکنند نکرده باشند لیکن اصل الاصول این چیزها نزد ایشان ہباء و ہدر است
زیرا که مساجد را بے تکلف ہدم مینمایند و ہیچ مسلمان یا ذمی بغیر استیمان ایشان درین شہر و در نواح
آن نمیتواند آمد برای منفعت خود از واردین و مسافرین و تجار مخالفت نمے نمایند اعیان دیگر مثل
شجاع الملک و ولایتی بیگم بغیر حکم ایشان درین بلاد داخل نمیتوانند شد و ازین شہر تا کلکته عمل نصاری
ممتد است آرے در چپ و راست مثل حیدر آباد و لکھنو و رامپور احکام خود جاری نکرده اند بسبب
مصالحه و اطاعت مالکان آن ملک و از روی احادیث و تتبع سیرت صحابه کرام و خلفای عظام ہمین
مفہوم میشود زیرا که در عہد حضرت صدیق اکبر بنے یربوع را حکم دار الحرب دادند حال آنکه جمعه و عیدین
و اذان در انجا جاری بود مگر انکار حکم زکوة کرده بودند و ہمچنین سماحه و گرد و نواح آنرا حکم دار الحرب دادند
باوجودیکه مسلمانان دران بلاد موجود بودند و علی ہذا القیاس در عہد خلفای کرام ہمین طریق مسلوک
بود بلکه در عہد حضرت پیغمبر صلی اللہ علیه و سلم فدک و خیبر را حکم دار الحرب فرمودند حال آنکه تجار
اہل اسلام بلکه بعضے سکنه انجا نیز دران مکانات در وادی القری مشرف باسلام بودند لیکن

وخیبر را کمال اتصال بود با مدینه منوره باقیماند حکم حربیه و رقیه کفار حربی پس درین مسئله هم اختلاف
روایات بسیار است اکثر فقها مینویسند که صورت مرقوق شدن ایشان همین است که استیلا واقع شود
و باز باحراز بدار الاسلام بیایند آن زمان مملوک میشوند و بعضے فقها نوشته اند که اگر هم بیان بخوشی خود
یا بزور و قهر اولاد خود را و اقارب خود را بیع نمایند و این معنی در انها رائج نیز مملوک میشوند و موافق حدیث
همین مذهب قوی معلوم میشود زیرا که بیع بسیاری از عبید و اما در عهد آنجناب همین قسم واقع شده
مثل بیع زید بن حارثه و سلمان فارسی و دیگر کسان همین قسم واقع شده بود و آنحضرت مملوکیت انها را مسلم
داشتند و در جامع الرموز مینویسد و یتملک بهما ای بالاستیلاء والاحراز هم لاستیلاء علے مباح
فلو اهدی ملک من اهل الحرب الی مسلم هدیة من احرارهم ملکه الا اذا کان ذی قرابة له ولو دخل دارهم
مسلم بامان ثم اشتری من احدهم ابنه ثم اخرجه الی دارنا قهرا ملکه واکثر المشائخ علے انه لا یملکه فی دارهم
وهو الصحیح وعن محمد انه یملکه حتے یجبر علے اخراجه وعن ابی یوسف یجبر وقال الکرخی ان کانوا یرون جواز البیع
فالبیع جائز والا فلا کما فی المحیط وفیه اشعار بان الکفار فی دارهم احرار ولیس کذالک فانهم ارقاء فیها و
ان لم یکن ملک لاحد علیهم علے ما فی عتاق المستصفے وغیره **سوال** درحق سید مبتدع یا مجاهر
بالفسق یا متکلم بکلمه کفر چه حکم است **جواب** این مسئله حاجت بجواب ندارد زیرا که نص قرانی درین
باب کافی وشافی است قال الله تعالی یا نوح انه لیس من اهلک انه عمل غیر صالح و در صحیح آمده که
که در مشکوة شریف موجود است که ان آل ابی فلان لیسوا لی باولیائی انما ولیی الله الخ و در روایت
دیگر است ان اولیائی الا المتقون **سوال** در تحفه اثنا عشریه مرقوم است که منکر ضروریات دین
کافر است علو درجه ایمان حضرت علی و بهشتی بودن ایشان ولایق خلافت پیغمبر صلی الله علیه وسلم
بودن از روی احادیث بلکه آیات قطعیه متواتره ثابت است پس منکر این امور کافر باشد چنانچه خوارج
در احکام اخروی کافر اند دعای مغفرت برای ایشان نباید کرد و نماز جنازه ایشان نباید خواند پس درین صورت
شیعه هم کافر باشند چرا که نصوص قطعیات در حق حضرت صدیق اکبر و فاروق اعظم زیاده تر از جناب امیر
است وخود پیغمبر خدا صلے الله علیه وسلم بر جنازه شخصے که با حضرت عثمان رضی الله عنه عداوت
داشت نماز نخوانده پس اختلاف در کفر شیعه نزد اهل سنت چه سبب است **جواب** خوارج
یک مذهب دارند ازین جهت در حال آنها علما را اختلاف نیست زیرا که خوارج با وصف تعدد فرق آنها

همه برانکار ایمان حضرت امیر و بهشتی بودن ایشان و سلب لیاقت خلافت ازیشان متفق اند بخلاف
شیعه که مذاهب مختلفه دارند بعضے بر مجرد تفضیل حضرت امیر بر شیخین و اولویة خلافت ایشان اکتفا مینمایند
و بعضے ازین مرتبه ترقی نموده بر تخطیهٔ شیخین و اعوان ایشان تصریح مینمایند و برخی بر تفسیق و تبدیع ایشان
تا آنکه جمعے از امامیه نوبت بتکفیر رسانیده اند ازین جهت علما را در حال شیعه اختلاف افتاد بعضے علما بر مرتبه
اولی از تشیع حکم کردند و بعضے بر مرتبه دوم و بعضے بر مرتبه سوم حالا آنچه مفتی به و مرجح است همین است
که اینها نیز در رنگ خوارج در احکام اخروی کافر اند و در توجیه کلام تحفهٔ اثنا عشریه میتوان گفت که خوارج
را بالاتفاق در احکام اخروی کافر نوشته است و در احکام دنیوی جائز است که بعضے علما آنها را نیز
مسلمان دارند حتے یجوز المناکحة معهم والتوارث بینهم و بین غیرهم من اهل الحق و اختلافیکه در حال شیعه
است نیز در احکام دنیوی است نه در احکام اخروی فلا فارق بینهما **سوال** چون به نسبت پیغمبر خدا
صلے الله علیه وسلم واجب چیزے نیست چراکه واجب آنرا میگویند که بدلیل ظنی ثابت گردد و سجدهٔ سهو
جائز نیست مگر بر ترک واجب پس درینصورت پیغمبر خدا صلے الله علیه وسلم را سجدهٔ سهو جائز نباشد
و در احادیث ثابت است که جناب پیغمبر دو سه بار سجدهٔ سهو کرده اند **جواب** در شرح مسلم مذکور است
که بعضے امور نسبت بآنجناب نیز متصف بمرتبه وجوب بوده اند زیرا که آنحضرت صلے الله علیه وسلم را
نیز مرتبه اجتهاد نزد اهل سنت ثابت است و بعضے احکام اجتهادیه نسبت بایشان هم ظنی بود بان یغلب
علی ظنه صلے الله علیه وسلم ان الآیة تدل علی کذا مع احتمال ان یکون معناه غیر هذا و بان یغلب علی
ظنه ان الفرد الفلانی داخل فی مفهوم الآیة نظرا الی مشارکته فی اکثر الامور مع احتمال ان یکون غیر داخل
نظرا الی الفارق الخفی پس مرتبه وجوب بآنحضرت نیز متحقق میتواند شد علاوه آنکه در نفس الامر سجدهٔ سهو
یا بترک فرض ست یا بترک سنت پس احتمال ست که آنچه ما او را واجب میدانیم در علم آنحضرت فرض بود
یا سنت بود که مجبور بسجدهٔ سهو شده و آنچه میگوئیم که سجدهٔ سهو برای تدارک ترک واجب است نسبت بعلم خود میگوئیم نه بعلم
آنجناب والحاصل ان قول الحنفیة ان الواجب یجبر ترکه بسجدتی السهو مقید بالنسبة الی الامة بل الحنفیة
خاصة لا مطلقا کیف والشافعیة قائلون بوجوب سجدتی السهو بترک الفرض او السنة فیکون علم الرسول
خارجا عن هذه القاعدة کما ان علم الشافعیة خارج عن هذه القاعدة **سوال** حضرت شاه ولی الله محدث
قدس سره خلافت را بنص ثابت کرده اند چون وقت خلافت در سقیفه بنی ساعده در باب خلافت

نزاع کردند وصحابہ کبار از نص الائمۃ من قریش جمیع انصار را تسکین دادہ آنوقت حضرت صدیق اکبر
فرمودند کہ گروہ مسلمانان یکے از عمر بن الخطاب وابو عبیدۃ بن الجراح کہ استحقاق خلافت دارند
اختیار کنند خلیفہ می شود پس اگر نص میشد حضرت صدیق این لفظ چہ قسم میفرمود وحضرت فاروق وقت شہادت خود
خلافت درمیان شش کس چہ قسم تجویز میفرمودند وحضرت زبیر وطلحہ در وقت خلافت حضرت امیر چہ قسم
بعیت طوعاً وکرہاً میکردند واگر خلافت باجماع باشد پس برودت جواب در صحت خلافت حضرت امیر
ظاہر است کہ حضرت ابان باوصف اجتہاد تمام عمر بعیت نکردہ اند وبسیارے از صحابہ از حضرت امیر
آزردہ خاطر شدہ پیش معاویہ رفتند وحضرت سعد وقاص وغیرہ صحابہ کبار در جنگ حضرت امیر شریک
نشدند **جواب** آنچہ حضرت شاہ ولی اللہ فرمودہ اند کہ خلافت بنص ثابت است مراد ایشان آنست
کہ در نفس الامر نصوص متواترہ دلالت میکنند بر خلافت علی الترتیب نہ آنکہ خلافت در وقت انعقاد
بنص ثابت شدہ چہ در وقت انعقاد خلافت ہر کس بدلیلے کہ او را فی الفور حاضر شد تمسک نمود وفرصت
تتبع نصوص از معادن آنہا نیافت لضیق الوقت وآنچہ حضرت صدیق فرمود کہ اگر گروہ مسلمانان یکے را
ازین دو کس اختیار کنند خلیفہ میشود غرض ایشان آن بود کہ اظہار انصاف نمایند ودعوی نص برای خود
نکنند چہ معلوم داشتند کہ یابی اللہ والمومنون الا ابا بکر وایشان را یقین بود کہ این امر شدنی است
حاجت دعوی نص برای خود نیست خود بخود خواہد شد وحضرت عمر فاروق کہ وقت شہادت درمیان شش
کس خلافت را شوریٰ گذاشتند بنا برہمین بود کہ تعیین خلیفہ را بر ذمہ خود نگیرند والا از حضرت عمر بارہا
منقول ست کہ اشارہ بخلافت ختنین علی الترتیب نمودند وحضرت زبیر وطلحہ کہ در وقت خلافت
حضرت امیر کلمات اکراہ گفتہ باشند از انجہت است کہ بعیت بزور قاتلان حضرت عثمان مے شد
ہرچند در نفس الامر اعتقاد واستحقاق خلافت حضرت امیر میداشتند وآنچہ از متفردات است کہ خلافت
باجماع ثابت میشود مراد آنست کہ اجماع اکثر اہل حل وعقد بوان متحقق باشد اگر یک دو کس خارج از
اجماع شوند پروا نباید کرد کہ للاکثر حکم الکل چنانچہ سعد ابن عبادہ در وقت انعقاد خلافت حضرت
ابو بکر صدیق داخل در اجماع نشد وابان ابن عثمان از مجتہدین صحابہ نبود تا خلاف او مضر باشد
وکسانے از صحابہ کہ از حضرت امیر آزردہ خاطر شدہ پیش مخالف رفتند بیش از دو سہ کس نبودہ اند مثل
مغیرۃ بن شعبہ وغیرہ کہ در مجتہدین صحابہ معدود نیستند ومعہذا آزردگی ایشان از جہت شکایت

اخلاق بود نه از جهت سلب لیاقت خلافت چه همان اشخاص در نقل مناقب حضرت امیر روایات بسیار
کرده اند آری حضرت سعد بن ابی وقاص و محمد بن مسلمه و اسامة بن زید و عبد الله بن عمر و دیگر جمعی از تابعین
صحابه در جنگ اهل اسلام مع امیر بنا بر کمال احتیاط شریک نشدند و حضرت امیر نیز آنها را معذور داشتند
و در حق ایشان فرمودند که هؤلاء قعدوا عن الباطل ولم یقوموا مع الحق لیکن هر همه آنها در بث مناقب
و نشر فضائل حضرت امیر قصورے نکرده اند و بیعت هر هر فرد را انعقاد ضرور نیست اگر جمعے بیعت
کنند و دیگران تسلیم نمایند خلافت منعقد میشود بالجمله حالا که نصوص همه مجتمع شده اند ثبوت خلافت
هر چهار بلا شبه از روی نصوص ثابت است گو در وقت انعقاد بنصوص ثابت نشده باشد که بسبب
ضیق وقت و دهشت حادثه و تردد خواطر تتبع نصوص اتفاق نیفتاد و ازین جنس مسائل بسیار است
که حالا بنصوص ثابت شده اند و در صدر اول باقیسه و اجتهادات ثابت میکردند این مسئله هم ازهمین جنس است

سوال شخصے از قوم نواصب میگوید که جناب حضرت امیر در وقت حکومت خراسان و فارس باین
قدر حکومت دنیای ناچیز مغرور شده دعوی الوهیت کرده اند و فرعون لعین وغیره دیگر حکام هم وقت
حکومت خویش دعوی الوهیت کردند پس فرق میان هر دو چه باشد **جواب** آنچه این ناصبی میگوید
که جناب حضرت امیر دعوی الوهیت کرده اند سراسر دروغ و بهتان است اول از نص صحیح ایشان این
دعوی برآرد بعد ازان جواب طلبد و اگر مرادش آنست که ازیشان کلماتیکه از اولیا در وقت سکر سر میزند
صادر شده مثل انا منشئ الارواح انا باعث من فی القبور انا ید الله انا وجه الله انا القرآن الناطق پس
هیچ مساسے باین ادعا ندارد چه دعوے الوهیت ازین کلمات فهمیدن کار احمقان است مفهوم این کلمات
غیر از مظهریت اتم جناب الٰهی چیزے دیگر نیست و هو عین مفاد اقوال الصوفیة وما ذا یقول القائل
فی قول نار موسے انی انا الله رب العالمین وقوله تعالیٰ ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله
ید الله فوق ایدیهم وقوله تعالےٰ وما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی الے غیر ذلک من النصوص
بالجمله مقوله فرعون آن بود که ما علمت لکم من اله غیری و انا ربکم الاعلے و اصلا غیر خود را در مرتبه
الوهیت ثابت نمیکرد و مفهوم این کلمات آنست که حضرت جناب رب العزت را با صاحب این کلمات
نسبتے حاصل است که مدار احکام اتحاد است در بعضے وجوه شتان بین المقولین **سوال** باوصف صحت
حدیث خلافت الخلافة بعدی ثلثون سنة و ترک خلافت حضرت امام حسن رضی الله عنه بجهت استماع

تعیین حدیث پس حضرت امام حسین رضی الله عنه بکدام دعوی از مکه معظمه برآمده در کربلا شهید شدند
وعلاوه حدیث متواتر در مشکوة وغیره موجود است که اکثر پادشاهان ظالم خواهند بود وبسیار ظلم
خواهند کرد وصحابه عرض نمودند که در آنوقت مسلمانان تعرض از پادشاهان نخواهند کرد حضرت علیه السلام
فرمود که مسلمانان را نمیرسد که از پادشاه وقت که بتسلط سلطنت گرفته باشد تعرض نمایند ورنه آن مسلمانان
خود ظالم وباغی خواهند گردید پس حضرت امام حسین رضی الله عنه چرا مقابله کردند وسلطنت یزید
از روی سلطنت ظاهر وثابت ست **جواب** خروج حضرت امام حسین علیه السلام بنا بر دعوی
خلافت راشده پیغامبر که بمرور سی سال منقضی گشت نبود بلکه بنا بر تخلیص رعایا از دست ظالم بود
واعانة المظلوم علی الظالم من الواجبات وآنچه در مشکوة ثابت است که حضرت صلی الله علیه وسلم
از بغی وخروج بر پادشاه وقت اگرچه ظالم باشد منع فرموده اند پس در آنوقت است که آن پادشاه
ظالم بلا منازع ومزاحم تسلط تام پیدا کرده باشد وهنوز اهل مدینه واهل مکه واهل کوفه بتسلط یزید پلید
راضی نشده بودند ومثل حضرت امام حسین وعبدالله بن عباس وعبدالله بن عمر وعبدالله بن زبیر
رضی الله عنهم بیعت نکرده بالجمله خروج حضرت امام حسین رضی الله عنه برای دفع تسلط او بود نه برای
رفع تسلط وآنچه در حدیث ممنوع است آن خروج است که برای رفع تسلط سلطان جائز باشد
والفرق بین الدفع والرفع ظاهر مشهور فی المسائل الفقهیة **سوال** در صورتیکه کسی نیت کند
که اگر این کار من حسب حاجت برآید گاو بسید احمد کبیر یا گوسپند بشیخ سدو وغیرهما بدهم وبعد انجاح حاجت
گاو را ذبح بنام خدا کرد وحال آنکه در نیت نسبت گاو به سید احمد وشیخ سدو میکند وحدیث انما
الاعمال بالنیات ناطق ست وان الله لا ینظر الی صورکم ولکن ینظر الی قلوبکم ونیاتکم برین معنی
شاهدست ونیة المومن خیر من عمله نیز دلیل برین که نیت را دخل ضرورست پس در صورت مذکوره
اکل گاو وغیره درست است یا نه **جواب** مدار حل وحرمت ذبیحه بر قصد ونیت ذابح است اگر به نیت
تقرب الی الله یا برای اکل خود ویا برای تجارت ودیگر امور مباحه ذبح میکند حلال است والاحرام
قال فی التفسیر النیشاپوری تحت قوله وما اهل به لغیر الله قال العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحة وقصد بذبحها
التقرب الی غیر الله صار مرتدا وذبیحته ذبیحة مرتد انتهی وفی الدر المختار ذبح لقدوم الامیر ونحوه کواحد
من العظماء یحرم لانه اهل به لغیر الله ولو ذکر اسم الله تعالی ولو ذبح للضیف لا یحرم لانه سنة الخلیل

علیه السلام واکرام الضیف اکرام الله تعالی والفارق انه ان قدمها لیاکل منها کان الذبح لله
والمنفعة للضیف او للولیمة او للربح وان لم یقدمها لیاکل بل یدفعها لغیره کان لتعظیم غیر الله فیحرم
وهل یکفر قولان بزازیة وشرح وهبانیة قلت وفی صید المنیة انه یکره ولا یکفر لانا لا نسیئ الظن بالمسلم انه
یتقرب الی الآدمی بهذا النحر ونحوه فی شرح الوهبانیة عن الذخیرة ونظمه فقال ه وفاعله جمهورهم قال کافر
وفی نسل اسمعیل لیس یکفر + هکذا فی مطالب المومنین والاشباه والنظایر وفی الحدیث لعن الله من ذبح
لغیر الله رواه احمد وایضا ملعون من ذبح لغیر الله رواه ابو داود وفی غرائب ابی عبید وبستان
الفقیه وکنز العباد انه لا یجوز ذبح البقر والغنم عند القبور لقوله علیه السلام لا عقر فی الاسلام یعنی عند القبور
هکذا فی سنن ابی داود وهکذا لا یجوز علی البناء الجدید وعند شراء الدار لان النبی صلی الله علیه وسلم
نهی عن ذبائح الجن بناء علی انهم یکرمون فابطل النبی صلی الله علیه وسلم ونهی عنه وهکذا فی الکتب
الشافعیة کما قال النووی فی شرح صحیح مسلم فی تفسیر ما اخرجه عن قوله صلی الله علیه وسلم لعن الله
من لعن والده ولعن الله من ذبح لغیر الله واما الذبح لغیر الله فالمراد به ان یذبح باسم غیر الله کمن
ذبح للصنم او للصلیب او لموسی وعیسی علیهما السلام او الکعبة ونحو ذلک فکل هذا حرام ولا تحل هذه
الذبیحة سواء کان الذابح مسلما او نصرانیا او یهودیا کما نص علیه الشافعی رح واتفق علیه اصحابنا
فان قصد مع ذلک تعظیم المذبوح لغیر الله والعبادة له کان ذلک کفرا فان کان الذابح مسلما
قبل ذلک صار بالذبح مرتدا وذکر الشیخ ابراهیم المروزی عن اصحابنا ان ما یذبح عند استقبال السلطان
تقربا الیه انه افتی اهل بخارا بتحریمه لانه مما اهل به لغیر الله وقال الرافعی هذا انما یذبحونه استبشارا بقدومه
فهو کذبح العقیقة لولادة المولود ومثل هذا لا یجری فیه التحریم والله اعلم - فان قیل قوله تعالی وما لکم الا
تاکلوا مما ذکر اسم الله علیه وقد فصل لکم ما حرم علیکم الا ما اضطررتم الیه وکذا قوله تعالی وکلوا مما ذکر
اسم الله علیه ان کنتم بآیاته مومنین عام یتناول ما قصد به التقرب الی الله وغیره فیکون اکل حلالا
قلنا هذه الآیات عامة مخصصة بالنص الآخر وهو قوله تعالی فی سورة المائدة حرمت علیکم المیتة والدم
ولحم الخنزیر وما اهل به لغیر الله والمنخنقة والموقوذة والمتردیة والنطیحة وما اکل السبع الا ما ذکیتم وما ذبح
علی النصب فلو ان رجلا مسلما خنق شاة وذکر اسم الله علیها لا تحل مع انه ذکر اسم الله علیها وکذا
لو ذبح شاة علی نصب من الانصاب او علی قبر من القبور وقصد به التقرب الی صاحب القبر

او صاحب النصب وذكر اسم الله عليها لا تحل بهذا النص الصريح ومدار كل ذلك على قصد التقرب
الى غير الله او تغيير الطريق المشهور في الذبح من استعمال الآلة المحدودة ونحو ذلك فعلمنا انها الى قوله
وقد فصل لكم حواله على ما ذكر في الآيات الاخر كالمائدة وغيرها وكان سبب نزول هذه الآية شبهة
المشركين حيث كانوا يقولون للمسلمين بطريق الالزام انتم لا تاكلون الميتة وقد قتلها الله وتاكلون
ما تقتلون بايديكم فقد رجحتم مقتولكم على مقتول الله فاجاب الله تعالى عن ذلك بان الميتة لم يذكر
معها اسم الله فلذلك حرمت وكذا الموقوذة والمنخنقة والمتردية لم تقتل على الوجه الماذون فيه من
الله فحرمت وما قتلناه بايدينا انما صار حلالا لان قتلها وقع باذن الله تعالى وبالوجه المشروع بحيث
خرج منه الدم المسفوح ومع ذكر اسم الله فتحليل هذا وتحريم ذلك عين التعظيم لامر الله واما حديث
القتل فمغالطة وهمية لان الكل مقتول الى الله سواء كان بايدينا او بايدي غيرنا او ماتت حتف انفها
اذ لا موت عندنا الا باذن الله كما قال الله تعالى الله يتوفى الانفس حين موتها ولذلك اجمع اهل السنة
والجماعة على ان المقتول ميت لاجله والله اعلم واما ما وقع في البيضاوي وغيره من التفاسير
انهم قالوا وما اهل به لغير الله اي ما رفع الصوت به عند ذبحه للصنم فمبني على ما جرى عادة المشركين
في ذلك الزمان ولذا لم يفرقوا في التفاسير القديمة بين ما ذكر اسم غير الله عليه وبين ما قصد بذبحه
التقرب الى غير الله لان مشركي ذلك الزمان كانوا مخلصين في الكفر وكانوا اذا قصدوا التقرب
بذبح بهيمة الى غير الله ذكروا عليها عند الذبح اسم ذلك الغير بخلاف مشركي المسلمين فانهم يخلطون
بين الكفر والاسلام فيقصدون التقرب بالذبح الى غير الله ويذكرون اسم الله عليها وقت الذبح
فالاول كفر صريح والثاني كفر صورته صورة الاسلام وكانوا يعتقدون ان لا طريق للذبح الا هذا
سواء كان لله او لغير الله وقد يجري هذه العادة في زماننا ايضا فانهم يشتهرون فلان يذبح بقرة
لاجل السيد احمد كبير مثلا سواء ذكروا اسم الله عليها عند امرار السكين اولا واما ما وقع في الهداية وغيرها
ان يذكر مع اسم الله تعالى شيئا آخر وهو ان يقول عند الذبح اللهم تقبل من فلان وهذه ثلاث
مسائل احدها ان يذكر موصولا لا معطوفا فيكره ولا يحرم الذبيحة وهو المراد بما قال ونظيره ان يقال
بسم الله محمد رسول الله لان الشركة لم توجد فلم يكن الذبح واقعا له الا انه يكره لوجود القران صورة
فيتصور بصورة المحرم والثانية ان يذكر موصولا على وجه العطف والشركة بان يقول بسم الله

سورۂ شوریٰ

و اسم فلان او یقول بسم الله و فلان او بسم الله و محمد رسول الله بکسر الدال فیحرم الذبیحة لانه
اهل به لغیر الله و الثالثة ان یقول مفصولا عنه صورة و معنے بان یقول قبل التسمیة و قبل ان یضجع الذبیحة
او بعد الذبح و هذا لاباس به لما روی ان النبی صلے الله علیه وسلم قال بعد الذبح اللهم تقبل هذه من امة محمد
ممن شهد لک بالواحدانیة ولی بالبلاغ والشرط هو الذکر الخالص المجرد علے ما قال ابن مسعود رضـ
جردوا التسمیة انتهے ما فی الهدایة صریح فیما ذکرنا من ان قصد التقرب الی غیر الله محرم للذبیحة
سواء کان بطریق الاستقلال او بطریق الشرکة نعم لو ذکر ذکرا مجردا عن غیر قصد التقرب اِلے
غیر الله ففیه تفصیل فان ذکر موصولا لا معطوفا یکره مثلا ان یقول بسم الله محمد رسول الله و اللهم تقبل
من فلان لا یحرم الذبیحة لعدم قصد التقرب الیه و انما کره لاجل المشابهة فے ذلک بذکر اسم غیر الله
لقصد التقرب ولو ذکره معطوفا یحرم ایضا وان لم یکن فیه معنی التقرب لکنه صریح فی الشرکة والصریح
لا یحتاج الی النیة و اذا ذکر مفصولا لا بطریق العطف ولا بطریق الوصل لا یکره ولا یحرم لانتفاء المشابهة
صورة و معنی مثلا ان یقول بسم الله و توقف ثم قال محمد رسول الله من غیر قصد التقرب الی غیر الله
و اذا عرفت معنی هذا الکلام عرفت ان صاحب الهدایة وضع المسئلة فیما اذا لم یکن المذکور مقرونا
بقصد التقرب اِلے الغیر ذکرا مجردا فهو بمعزل من مسئلتنا الموضوعة فیما قصد التقرب الی غیر الله
فانها حرام مطلقا و عرفت ایضا ان ما وقع فے التفسیر الاحمدی من تفریع قوله علے ما وقع فے الهدایة
و نقله فی ذلک التفسیر کما ذکرنا و هو قوله و من ههنا علم ان البقرة المنذورة للاولیاء کما هو الرسم فی زماننا
حلال طیب لانه لم یذکر اسم غیر الله وقت الذبح و انکانوا ینذرونها لهم انتهے مبنی عن الغفلة عن قول
صاحب الهدایة و هو قوله و الثالثة ان یقول مفصولا عنه صورة و معنے فان الانفصال المعنوی
کیف یتصور اذا کان النذر للاولیاء فانه عین التقرب الیهم فنیتهم دائمة اِلے وقت الذبح فلا انفصال
معنے اصلا لما تقرر فے قواعد الفقه من استدامة النیة اِلے آخر العمل و ایضا مبنی علی عدم الفرق
بین الذکر المجرد الذی وضع صاحب الهدایة المسئلة فیه و بین ما قصد به التقرب اِلے غیر الله الذی
وضعنا المسئلة فیه و این هذا من ذاک **سوال** قال النبی صلے الله علیه وسلم ستفترق امتی ثلثة
و سبعین فرقة کلهم فے النار الا واحدة مراد از بودن جمیع فرقها در نار اگر خلود نار است فهذا مخالف
للنص و الاحادیث القطعیة زیرا که هیچ فرقه نیست از فرق اسلامیه که در نار همیشه ماند و اگر مراد خلود نیست

بلکہ چند مدت فمسلم لیکن برین تقدیر لازم مے آید کہ از فرقہ ناجیہ کسے در نار نباشد حال آنکہ احادیث قطعیہ وارد است کہ فساق مومنین را چند مدت دخول نار خواہد شد جواب این شبہہ شبہۂ قدیمہ است و علماء پنج شش جواب ازین شبہہ نوشتہ اند کہ در شرح عقائد ملا جلال و حواشی آن مذکور و مسطور اند و منتخب اجوبہ مذکورہ سہ جواب است جواب اول کہ ارجح و اقوی است جواب محقق دوانی است کما باختیار شق ثانی جواب دادہ اند حاصلش آنکہ مراد دخول است لیکن دخول من حیث الاعتقاد و فرقہ ناجیہ را اصلا از جہت اعتقاد دخول نار نخواہد شد اگرچہ از جہت تقصیرات عمل در نار داخل شوند و بحیہ برین جواب ایراد کردہ اند کہ اضمار من حیث الاعتقاد در لفظ حدیث کہ کلہا فی النار یا کلہم فی النار بدون قرینہ است و اضمار بدون قرینہ جایز نیست پس مدفوع است بآنکہ درینجا چہار قرینہ برین تخصیص موجود است اول آنکہ ستفترق امتی ثلثۃ و سبعون فرقۃ فرمودہ اند و افتراق در عمل درین عدد منحصر نیست خواہ تنہا گرفتہ شود خواہ مع الاعتقاد چنانچہ بدیہی است چہ ریش تراشان و حریر پوشان و تارکان نماز و تارکان روزہ و مانعان زکوۃ و تارکان حج و مرتکب ہر کبیرہ مثل زنا و لواطت و شرب خمر و قمار و سراق و قطاع الطریق و غیرہم من اصناف العصاۃ فرقہ جداگانہ است پس مراد نیست مگر افتراق من حیث الاعتقاد پس موجب دخول نار نیز ہمان اعتقاد فاسد خواہد بود دوم آنکہ استثناء الا واحدۃ دلالت میکند بر آنکہ منشاء نجات این فرقہ امریست مشترک در سائر احاد این فرقہ و مشترک در سائر احاد این فرقہ نمیتواند شد مگر اعتقاد لاختلاف احاد کل فرقۃ فے الاعمال سوم آنکہ تعریف فرقہ ناجیہ باین عبارت کہ الذین ہم علے ما انا علیہ و اصحابی دلالت میکند بر آنکہ چیزے واحد بعینہ مشترک است درمیان این فرقہ و رسول و جمیع اصحاب او صلے اللہ علیہ وسلم و ہیچ مشترک غیر از عقاید نیست بالبداہۃ چہارم آنکہ در صدر این حدیث در روایات صحیحہ این عبارت وارد شدہ کہ افترقت الیہود علے احدی و سبعین فرقۃ و افترقت النصارے علی ثنتین و سبعین فرقۃ و ستفترق امتی علے ثلثۃ و سبعین فرقۃ و ظاہر است کہ درینجا مراد افتراق بحیثیت عقائد است پس درین است نیز مراد ہمان افتراق خواہد بود و منشاء دخول نار افتراق مذکور است پس منشاء دخول نار ہمان عقائد کہ در انہا افتراق واقع باشد شدہ جواب دوم کہ مختار حجۃ الاسلام امام غزالی است و محققین محدثین آنرا پسند نمودہ اند آنست کہ مراد از فرقہ ناجیہ کسانے ہستند کہ آنہا را دخول نار مطلق نیست لا من حیث الاعتقاد و لا من حیث العمل یعنے بے سبق عذاب در بہشت خواہند رفت

خواہ از معصیت آنہا عفو الٰہی واقع شود یا بر اہوال قیامت و شدائد قبر در حق آنہا اکتفا کردہ آید
یا شفاعت پیغمبر در محو آثار ذنوب ایشان تاثیر قوی نماید و این فرقہ نخواہد بود مگر خواص اہل سنت
کہ عقیدۃً و عملاً راہ بدعت نہ پیمودند اگرچہ مصدر بعضے تقصیرات فرعیہ گشتہ باشند و تفسیر این فرقہ کہ
الذین ہم علے ما انا علیہ و اصحابی برین تقدیر بسیار چسپان است زیرا کہ در عہد رسولؐ و صحابہ کرام ہم در عقیدہ
و ہم در عمل بدعتے نبودہ است اگرچہ از بعضے افراد در طاعت قصور و ارتکاب فجور بوقوع آمدہ و امام
حجۃ الاسلام غزالی درین جواب تقیید زائد کردہ اند و گفتہ اند کہ مراد از فرقہ ناجیہ کسانے ہستند کہ
بے حساب و بے شفاعت در بہشت خواہند رفت لیکن درینصورت دائرہ نجات بسیار تنگ میشود
و الذین ہم علے ما انا علیہ و اصحابی نیز ازینمعنی تنافرے دارد زیرا کہ جمیع صحابہ را بغیر حساب و بغیر شفاعت
داخل بہشت فہمیدن خلاف دلائل عقلیہ است لہذا متاخرین محققین جواب را کہ در اصل مختار امام
غزالی است اصلاح نمودہ بتقریرے کہ سابق مذکور شد قرار دادہ اند فلا غبار علیہ انشاء اللہ جواب
سوم آنکہ معنے کلہا فے النار کل واحد من افراد کل فرقۃ فے النار پس مفہوم این عبارت ایجاب کلی
شد و استثنای کہ در الا واحدۃ واقع است مفید رفع این ایجاب کلی آمد و رفع ایجاب کلی بصدق
جزئی نیز صادق میتواند شد چنانچہ ظاہر ست پس معنے الا واحدۃ آن شد کہ ہر ہر فرد ازین
فرقہ داخل نار نخواہد شد گو بعض بسبب تقصیر اعمال داخل شوند درین صورت اشکال زائل شد
و وجہ امتیاز درمیان فرقہ ناجیہ و فرق غیر ناجیہ ہمین قدر شد کہ فرق غیر ناجیہ کلہم داخل نار اند
و این فرقہ کلیۃ در دوزخ نخواہد رفت لیکن باعث امتیاز این فرقہ از فرق دیگر اعمال نمیتواند شد
لاشتراکہا فے الجمیع پس نیست آن باعث مگر صحت عقائد پس در انتہاء این جواب رجوع بجواب
اول ضرور خواہد افتاد و بہترین اجوبہ جواب دیگرست کہ در کتب و حواشی مسطور نیست و موافق استعمال
قدیم عرب است و در احادیث شاہد استعمال این نیز موجود است خلاصہ اش آنکہ کلہا فی النار
عبارت از بطلان ست میگویند فلان چیز فے النار ست یعنے باطل است چنانچہ در حدیث
صحیح وارد شدہ کہ الہذار فے النار یعنے زبان درازی باطل است قال اللہ تعالی ان الذین
یاکلون اموال الیتامی ظلما انما یاکلون فی بطونہم نارا ای اکلا باطلا حراما لظہور ان مال الیتیم
لیس نارا حقیقۃ ولا یمکن حملہ علے المجاز باعتبار الاول لان الاکل فی البطن ینادی علی ان المجاز

سورہ نساء

لیس بمراد پس معنے کلام این چنین شد که کل الفرق علی الباطل ولو بحسب عقیدة او عقیدتین
او عمل او عملین والفرقة الناجیة لا بطلان فی عقیدتہم وعملہم الا ان یخص الفرقة الناجیة بمن
لا بدعة فی اعتقاده وعمله اصلا کما ہو تنقیح الجواب الثانی او یخص البطلان بالاعتقادیات فقط
فیرجع الی الجواب الاول ولہذا در صدر کلام اشاره نمودیم که جواب اول ہمان ست ارجح واقوی

سوال سود دادن بحربیان درست است یا نه **جواب** عبارات کتب فقهیه عام واقع شده اند
دادن وگرفتن را شامل اند مثل لا ربوا بین المسلم والحربی فی دار الحرب وقاضی ثناء الله صاحب
پانی پتی در رساله توجیه دادن سود نیز نوشته اند اینوقت فقیر را یاد نیست لیکن این قدر ظاهر است
که گرفتن سود از حربیان باین وجه حلال ست که مال حربی مباح است اگر در ضمن ان نقض عهد نباشد
وحربی چون خود بخود دہد بلا شبہه حلال خواهد بود و دادن سود بحربیان باین وجه حلال است که
خورانیدن حرام بمسلمان درست نیست واینها حرام خوار اند اگر چیزے بطریق سود داده خواهد شد بیش
ازین نیست که حرام خواهد خورد وآماذ میان هر چند که کافر حرام خوار باشند در دار الاسلام دادن سود
ازین جهت حرام ست که ترویج معامله سود در دار الاسلام مے شود و در دار الحرب این هر دو علت
مفقود است پس مباح باشد وتحقیق انیست که دادن سود بالتبع حرام است که مال کسے نمیگیرد بلکه مال خود
میدهد ومال خود دادن گو دران نقصان خود باشد خصوصا برائے دفع حاجت و دفع ظلم مباح است
پس وجه حرمت دران همین دو چیز است یکے آنکه غیر را حرام میخوراند مثل دادن رشوت به قاضی ظالم
دوم آنکه باعث ترویج این معامله در دار الاسلام میشود ولهذا دادن سود بنا بر اضطرار در دار الاسلام
هم جائز داشته اند غرضکه در گرفتن و دادن فرق بسیار است گو در اصل وزر هر دو شریک اند

سوال حویلی مشتمل بر مکانات متعدده فروخته مے شود وشفیعان او اجازت داده اند مگر یک شفیع شفعه خود را
میخواهد لیکن تمام حویلی را خرید نمیکند بلکه مکانے که متصل زمین او ست خریداری مینماید ومشتری
راضی بتفریق بیع نمیشود ومیگوید یا تمام حویلی خرید کن یا از شفعه دست بردار شو شفیع را میرسد
که مکان متصل خود را بگیرد و تمام حویلی را خریداری نکند **جواب** درین مسئله اختلاف است در مختار الجوابات
منقول است که فتوی برهمین ست که شفیع را میرسد که تفریق بیع نماید فی مختار الجوابات رجل باع ارضین
وبعض کل من الشفیعین ملازق باحد الارضین کان للشفیع ان یاخذ الارض التی ملازق ارضه دون الاخری

اذا کان الآخر یطلب شفعۃ ما کانت تلزق ارضہ وان کان لا یطلب یقال لہذا الطالب اما ان تاخذ الکل او تدع الکل اذا لم یرض المشتری بتفریق الصفقۃ ہذا قول ابی حنیفۃ رح الاول اما علی قولہ الآخر و ہو قولہما ان یاخذ ما کان شفعۃ بہ یفتی **سوال** حضرت مرتضی علی کرم اللہ وجہہ در وقت بعیت من فی الصحیفۃ فرمودہ اند وان کان عمر و این کلام دلالت میکند بر آنکہ حضرت فاروق رضی اللہ عنہ اولی بامر بیعت نبودند کما یقال اکرمت زیدا وان کان جاہلا و امثلتہ کثیرۃ جدا **جواب** اینجا وان کان فقط برای مبالغہ است در اطاعت و انقیاد با وصف مبالغہ عمر در تشدد و اخذ بالعزیمۃ کہ متابعت این قسم شخص بسیار گران و ثقیل است این ترکیب را از قبیل آن ترکیب کہ در صحیح در اطاعت والدین وارد شدہ باید فہمید ولفظ حدیث اینست لا تعقن والدیک وان امراک ان تخرج عن اہلک ومالک و ہمچنین ترکیب دیگر کہ در ہمین حدیث وارد ہست لا تشرکن باللہ وان حرقت او قطعت لفظ وان کان عمر لم یوجد فی کتب الاحادیث المعتبرۃ بل وجد بخلافہ وہو ان علیا لما اتی بالصحیفۃ من قبل الصدیق رض لیبایع من فیہا قال لا نرضی الا ان یکون عمر رض فقال الصدیق رض وہو علی مشربتہ کانہ عمر ہکذا فی اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابۃ فی ترجمۃ عمر رض **سوال** رجعنا من الجہاد الاصغر الی الجہاد الاکبر کلام نبوی است یا معنی آن برای کسر نفس وارد شدہ شخصی از فاضلی معتبر نقل میکند کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم حین مراجعت از اوطاس این لفظ فرمودہ اند رجعت را الجہاد الاصغر مید اند **جواب** این کلام در کتب صوفیہ بسیار مستعمل است و نزد ایشان حدیث نبوی است بلکہ در کلام بعضی علماء محدثین نیز این عبارت در مقام استشہاد بر افضلیت جہاد نفس دیدہ شدہ لیکن در کتابی از کتب حدیث یاد نیست کہ دیدہ باشم و علی کل تقدیر مراد از جہاد اکبر جہاد نفس و شیطان است نہ مراجعت و این تفسیر مطابق فہم صوفیہ است شاہد این کلام حدیث صحیح متفق علیہ است المجاہد من جاہد نفسہ فی طاعۃ اللہ کما لا یخفی علیکم ان تعریف المسند الیہ فی امثال ہذہ المقامات انما یکون لحصر الکمال کما فی نظایرہ مثل المسلم من سلم المسلمون والمہاجر من ہاجر ما نہی اللہ عنہ و حمل جہاد اکبر بر مراجعت با آنکہ مخالف فہم جمیع علماء است سلیقہ کتاب دانی و عبارت شناسی از ان ابای کلی دارد زیرا کہ مراجعت مدلول لفظ رجعنا است و جہاد اصغر غایت ابتدا است و جہاد اکبر غایۃ انتہا است والغایتان غیر ذی الغایۃ فالجہاد ان غیر المراجعۃ فتاملوا **سوال** چہ میفرمایند در مسئلہ وحدۃ الوجود

مجاہدۃ العبد ہواہ عن جابر فی باب الفاء
قال العزیزی فی السراج المنیر اسنادہ ضعیف
کذا فی الدر المنتثرۃ للسیوطی فی باب الالف صفحہ ١٦٩ مطبع
[illegible]

ہر کہ عاقل و بالغ و مسلمان در شریعت نبوی این اعتقاد میکند و میگوید ہمہ اوست یعنی خدا یتعالے
ہمہ اشیا شدہ است این کلام کفرست یا نہ بینوا توجروا **جواب** ظاہر معنے این کلام خلاف شرع است
اگر گویندہ این کلام حلول حق تعالے را در اشیا یا اتحاد اشیا با آن ذات مقدس اعتقاد مے نماید
پس کفرست و اگر میگوید کہ مراد من آنست کہ در ہر جہ ظہور صفات اوست مثل ظہور صفات ذاتی در مرآت
پس کفر نیست لیکن ترویج این کلام کہ موہم خلاف شریعت است در مجالس و محافل خصوصا در مجمع عوام
کہ بغور سخن نمی رسند بسیار مذموم و قبیح است فی البخاری فی کتاب العلم عن امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ
موقوفا و روی فی بعض الکتب مرفوعا حدثوا الناس بما یعرفون اتحبون ان تکذب اللہ و رسولہ و مسئلہ وحدۃ
وجود در شرع صراحۃً نیامدہ نہ در کتاب و نہ در حدیث حضرات صوفیہ برائے تائید کشف و شہود خود کہ
مدار این مسئلہ بر ہمان است از کتاب و سنت اشارات برآوردہ اند مثل الا انہ بکل شیٔ محیط و کل
شیٔ ہالک الا وجہہ الا کل شیٔ ما خلا اللہ باطل و انکم لو دلیتم بحبل الی الارض السابعۃ السفلی لہبط علی اللہ
و اذا صلی احدکم فلا یبزقن امامہ فان اللہ قبل وجہہ لیکن ظاہر است کہ این اشارات دلیل صریح
نمیتوانند شد بلکہ علماء ظاہر ہمین اشارات را مقلوب کردہ الزام بصوفیہ دادہ اند و گفتہ اند قولہ تعالے بکل
شیٔ محیط دلیل صریح بر غیریت است لان المحیط غیر المحاط و کذا قولہ کل شیٔ ہالک ای فی المستقبل
لا فی الحال بدلیل قولہ کل نفس ذائقۃ الموت بدلائل کثیرہ مثل قولہ فانجینا موسے و من معہ اجمعین و
بدلیل قولہ کم اہلکنا من القرون من قبلہم فدل علے انہم لیسوا ہالکین بالفعل بخلاف من قبلہم و قولہ
کل شیٔ ما خلا اللہ باطل المراد بالبطلان بطلان عبادتہ لا بطلان ذاتہ بدلیل قولہ ربنا ما خلقت ہذا
باطلا فانہ یدل علے انہ لا شیٔ من المخلوق باطل و کذا قولہ لہبط علے اللہ یدل علے ان الہابط ہو الحبل
غیر اللہ و کذا قولہ فان اللہ قبل وجہہ فان المبنیٔ علے التوحید الوجودی کون اللہ تعالی امامہ و خلفہ
و فوقہ و تحتہ لا اختصاص لقبل الوجہ بالجملہ این اشارات مثبت مدعا صراحۃً نمیتوانند شد بلکہ مدار
ثبوت این مسئلہ بر کشف و شہود حضرات صوفیہ است قدس اللہ اسرارہم و محققین ایشان این مسئلہ
را بطورے تقریر فرمودہ اند کہ ہیچ وجہ مخالف شریعت نمیشود زیرا کہ وجود مطلق را کہ عین ذات حق میگویند
مراتب ثابت میکنند در مرتبہ واجب است و در مرتبہ ممکن و حادث و قدیم و مجرد و مادی و مومن و کافر
و سگ و خوک و فی حد ذاتہٖ مبرا است ازین قیود و ملوث نمیشود بنقائص مثل حقیقت جسم کہ جوہر قابل

البعادثلثہ است درسگ وخوک نجس نمیشود لہذا گفتہ اند ؎ ہر مرتبہ از وجود حکمے دارد ۞ گر فرق
مراتب نکنی زندیقے ۞ پس اگر مخاطب از جنس عوام باشد کہ فرق مراتب بخوبی نمیتواند کرد پس گفتن این
مسئلہ نزد او موجب الحاد و زندیقیہ خواہد شد احتراز از ان واجب است کما فی حدیث معاذ رضؓ فی البخاری
فی کتاب العلم فی باب الترخص بالعلم قوما دون قوم عن انس بن مالک رضؓ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ومعاذ ردیفہ علی الرحل فقال یا معاذ بن جبل قال لبیک یا رسول اللہ وسعدیک قال یا معاذ قال لبیک
یا رسول اللہ وسعدیک ثلاثا قال ما من احد یشہد ان لا الٰہ الا اللہ وان محمدا رسول اللہ صدقا من قلبہ الا حرمہ
اللہ علی النار قال یا رسول اللہ افلا اخبر بہ الناس فیستبشروا قال اذا یتکلوا تاویل قصیدۃ بانت
سعاد والمراد بسعاد فی اول القصیدۃ الدنیا بما لہا وجمالہا ولذائذہا وصفہا باوصاف المعشوقۃ الحبیبۃ
باقصی ما یمکن وصفہا وہی مرغوبۃ لکل عاقل فی الابتداء ثم شرع فی بیان عیوبہا التی تظہر للعاقل
بعد التجربۃ وہذا من قولہ اکرم بہا خلۃ الخ ثم شرع فی بیان الشوق الی السعادۃ الابدیۃ الحقیقیۃ وہی کمال
المعرفۃ والوصول الی تجلیات النوریۃ بقولہ امست سعاد بارض وشرط فی طلبہا شروطا فمنہا ان یکون
نجیبا کریم الاصل ذا نفس شریفۃ ومنہا ان یکون مع ذلک قوی البدن حاملا للکد والتعب فاشار الی
الاول بقولہ لا تبلغہا الخ والی الثانی بقولہ ولن تبلغہا الا عذافرۃ ومنہا ان یکون ذا ہمۃ عالیۃ وذلک
بقولہ عرضتہا طامس الاعلام مجہول ومنہا ان یکون حدید البصر فی الکشوف والواقعات وذلک بقولہ
ترمی الغیوب بعینی مفرد لہق وہکذا الی اخر الابیات ثم شرع فی بیان وارد الجذب الالٰہی المہیج لید
اشواقا والمثیر للوجد والحال فانہ من شروط الطلب ولذلک قیل ؎ مستے دولہ شرط طریق افتادہ است
بےمست شدن کار کسے نکشادہ است ۞ وذلک بان شبہ سعی الناقۃ بحرکات النعامۃ التی مات
بکرہا وفرضہا فی عین اشتداد الحر فی النہار لیشیر الی حر المطلب وختم ذلک بقولہ عن تراقیہا رعابیل
ثم شرع فی بیان ما یعرض للسالک من صرف التقصیر فی ادا حقوق الشریعۃ والطریقۃ وعدم نفع
احد من الاقارب والاصدقاء وذلک قولہ تسعی الوشاۃ جنابیہا الخ وقولہ وقال کل خلیل کنت املہ وما
یعرض للسالک فی ہذا الوقت من التوکل العظیم والالتجاء الی الشیوخ الکمل وتجدید الاستغفار
والتوبۃ وذلک بقولہ انبئت ان رسول اللہ الخ وبقولہ فقد اتیت رسول اللہ معتذرا ثم اشار الی
مراعاۃ الادب مع الشیخ بقولہ لقد اقوم مقاما لو یقوم بہ واشار الی تجدید البیعۃ بقولہ حتی وضعت یمینی الخ

ثم اشار الے مراعات الشیخ اذا کان رسولا جامعاً لاحکام الشریعۃ والطریقۃ اشد واہم من مراعاۃ حقوق
الشیخ اذا کان ولیا فقط وذلک بقولہ لذاک اہیب واشار الے الشیخ الولی بقولہ من خادر من لیوث الخ
وکانہ اشار الے علے اسد اللہ فانہ شیخ الولایۃ المطلقۃ المحمدیۃ وانما ذکرہ بلفظ الخادر ووصفہ بالاختفار لان
امر الولایۃ مبطن وانہم تحت القباب واشار الے شروط الشیخ من قولہ یغذو فیلحم ضرغامین ای الروح
والقلب فان الشیخ یربیہما معاً لیقطع العلائق من العشائر والاخوان ومن شروط الشیخ انہ اذا ساور قرنا
نفی لہ ہمتہ فی دفع الوساوس والخطرات والشبہات وقولہ منہ تظل سباع الجو ضامرۃ یعنی لا یقدر شیاطین
الانس والجن علے اضلال من دخل فی طریقتہ واما قولہ ولا یمشی بوادیہ الاراجیل فاشارۃ الی ان
من شرط المرید ان یکون عالی الہمۃ لا راجلا واشار الے فناء النفس بقوۃ الشیخ بقولہ ولا یزال بوادیہ
اخو ثقۃ مطرح البز الخ ثم عاد الی ترجیح الرسول علیہ السلام بقولہ ان الرسول لنور یستضاء بہ مہند
من سیوف اللہ مسلول ـ ثم اشار الے رفقاء الطریقۃ وطلباء الخانقاہات بقولہ فی عصبۃ من قریش الخ
ووصفہم بصفات عظیمۃ منہا ان قائلہم قال ببطن مکۃ ای من جانب الغیب لما اسلموا ای دخلوا
فے الطریقۃ وبایعوا الشیخ زولوا ای اترکوا المال والجاہ والاوطان والعشائر بالترک والتجرید وقطع
العلائق وہی الہجرۃ الحقیقیۃ لکنہم ما جنبوا وما زالوا عند لقاء الاعداء من النفس والشیطان والخلق بل
قویت ہمتہم علے المجادلۃ ومنہا انہم شم العرانین ابطال لا یبالون بمخاصمۃ النفس ثم اشار الے
انہم لبسوا لباس التقوی والشریعۃ بقولہ لبوسہم من نسج واشار الے عزایم الشرع بقولہ بیض سوابغ الخ
واشار الے نفی العجب بقولہ لا یفرحون الخ والے الصبر علے مشاق الطریقۃ بقولہ ولیسوا مجازیعا الخ
واشار الے النشاط فے الطریقۃ بقولہ یمشون مشی الجمال الزہر الخ واشار الے فناء نفوسہم بسیوف المحبۃ
بقولہ لا یقع الطعن الا فی نحورہم الخ وعند ذلک ینتہی السلوک الکسبی ویبقی الوہبی **سوال** ہنڈوی
کنانیدن جائز ست یا مکروہ **جواب** در کتب فقہ ہنڈوی را کہ سفتجہ وسفاتج گویند مکروہ نوشتہ اند
ودر شرح وقایہ مے نویسد ویکرہ السفتجۃ وہی اقراض لسقوط خطر الطریق فے المغرب السفتجۃ بضم السین
وفتح التاء ان یدفع مالا لطریق الاقراض لیدفع الے صدیقہ فی بلد اخر وانما یقرضہ لسقوط خطر الطریق
آمدیم برینکہ این معاملہ درینجا بسہ صورت میشود گاہے مبلغ را بقدرہ مینویسند نہ زیادہ نہ کم وگاہے
کم میگیرند وزیادہ مے نویسند وگاہے بالعکس یعنے زیادہ میگیرند وکم مینویسند در صورت اول

شبہ ربا نیست و در ہر دو صورت دیگر صریح رباست یا در دادن و یا در گرفتن اما طریق حلال
کردن این ربا بسیار آسان است مثلاً اگر صد روپیہ را ہنڈوی میکنند و ده روپیہ ہنڈاون دادن
لازم مے آید پس دو کم صد روپیہ بساہوکار بدہد و دو روپیہ را فلوس بکنانند در عوض دوازده روپیہ
فروخت نماید که بسبب غیر جنس بودن فلوس دو روپیہ حلال میشود و در حدیث صحیح آمده که در مشکوة
موجود است که شخصے از خیبر آمد و خرما آورد بسیار خوب و نفیس بود آنحضرت فرمودند اکل تمر خیبر ہکذا یعنی
آیا تمام خرماہای خیبر ہمین قسم مے باشد عرض کرد که لا یا رسول الله انما ناخذ ہذا صاعا بالصاعین یعنے
تمام خرمائے خیبر این قسم نیست شد اما این قسم را بمضاعف خرید میکنیم یک صاع را بدو صاع فرمودند
عین الربوا لا تفعل ہذا یعنے این عین رباست یک جنس را بہم جنس زیاده و کم خریدن این کار مکن
بلکه بع الجمیع بالدراہم ثم ابتع بالدراہم جنیبا یعنے خرمای ردی را بدراہم بفروش و بآن دراہم خرمای
جید را خرید بکن ازینجا معلوم شد که توسیط غیر جنس تفاضل را حلال میکند و اگر ساہوکار چیزے از
صد روپیہ واپس میدہد که آن را ہہرت میگویند پس علاجش نیز ہمین است مثلاً اگر صد روپیہ را ہنڈوے
میکنانند و پنج روپیہ از ان واپس میدہند پس باید نود روپیہ نقد بدہند و پنج روپیہ را فلوس کنانیده
بدہد در عوض ده روپیہ و ده روپیہ خود بگیرد و علما در دفع کراہت سفاتج تدبیرے نوشته اند که اول
ساہوکار را مبلغ بے شرط ہنڈوی قرض بدہد بعد از ان بگوید که این قرض را بفلان کس در فلان
شہر بده و او باین مضمون نوشته بدہد زیرا که کراہت ہنڈوی از ہمین جہت است که باین قرض منفعتے
بخود میکشد یعنے ایمنے از خطر راه و ہر وقتیکه در دے منفعت این کس مشروط باشد شبہ ربا دارد
چون منفعت مشروط نباشد اینمعنے متحقق نگشت والله اعلم **سوال** تمامی اقلیم نصاری باتفاق
دار الحرب است یا نه اگر ہست اہل اسلام را از ان نصاری سود گرفتن جائز است یا نه **سوال** دیگر بعد
ادائے جمعه در دیار معموله کفار فرضیت فرض ظہر ساقط میشود یا نه **سوال** دیگر اہل اسلام بنا بر ضرورتے
از کفره مبلغ سود میگیرند یعنے کفره را مبلغ میدہند و ربو میگیرند و یا مبلغ قرض میگیرند و سود میدہند
جائز است یا نه **جواب** شروطیکه در دار الحرب در روایات فقہیه مذکور است ملاحظه باید نمود چنانچه
برخے از ان درین قرطاس ثبت خواہد شد درین اقلیم آن شروط را قیاس باید کرد اگر متحقق شدند
پس دار الحرب قرار یافت و بحکم اذا ثبت الشئ ثبت بلوازمه ہرگاه دار الحرب شد ربا گرفتن و دادن

بکفرہ آنجا جائز شد زیراکہ در ہدایہ مذکور است ولاربو بین المسلم والحربی فی دار الحرب وقاعدۂ مقرر است
کہ الاطلاق فی الروایات نفی عن تعمیمہ پس ہر دو صورت اخذ و اعطا در نفی داخل شد لیکن مسلمان را
باید کہ در دادن سود بحربی احتیاط کند بے ضرورت ندہد و اقامت جمعہ در دار الحرب اگر از طرف کفار
والی مسلمان در مکانے منسوب باشد باذن او درست است و الا مسلمانان را باید کہ یک کس را کہ
امین و متدین باشد رئیس قرار دہند کہ باجازت و حضور او اقامت جمعہ و اعیاد و انکاح من لا ولی
من الصغار و حفظ مال غیب و ایتام و قسمت ترکات متنازع فیہا علی حسب السہام سے نمودہ باشد
نہ آنکہ در امور ملکی تصرف کند و مداخلت نماید و اگر ازین امور ہیچ یک مشخص نگردد باید کہ بعد از ادائے
نماز جمعہ چہار فرض بہ نیت آخر ظہر ادرکت وقتہ ولم اصلہ ادا نمایند تا از عہدۂ فرض بالیقین برآیند
و فی الہدایۃ لا ربو بین المسلم والحربی فی دار الحرب خلافا لابی یوسف والشافعی لہما ان الاعتبار
بالمستامن منہم فی دارنا ولنا قولہ علیہ السلام لا ربوا بین المسلم والحربی فی دار الحرب ولان مالہم مباح
فی دارہم فبای طریق اخذہ المسلم اخذ مالا مباحا اذا لم یکن فیہ غدر بخلاف المستامن منہم لان مالہ
صار محظورا بعقد الامان انتہی و فی العالمگیریۃ من باب استیلاء الکفار اعلم ان دار الحرب تصیر دار الاسلام
بشرط واحد وہو اظہار حکم الاسلام فیہا قال محمد فی الزیادات انما تصیر دار الاسلام دار الحرب عند ابی حنیفۃ
بشرائط ثلاث احدہا اجراء احکام الکفار علی سبیل الاشتہار وان لا یحکم فیہا بحکم الاسلام والثانی
ان یکون متصلۃ بدار الحرب لا یتخلل بینہما بلدۃ من بلاد الاسلام والثالث ان لا یبقی فیہا مومن
ولا ذمی آمنا بالامان الاول الذی کان ثابتا قبل استیلاء الکفار للمسلم باسلامہ والذمی بعقد الذمۃ
وصورۃ المسئلۃ علی ثلثۃ اوجہ اما ان یغلب اہل الحرب علی دار من دارنا او ارتد اہل مصر وغلبوا واجروا
احکام الکفر او نقض اہل الذمۃ العہد وتغلبوا علی دارہم ففی کل من ہذہ الصور لا تصیر دار الحرب الا بثلاث
شرائط وقال ابو یوسف ومحمد بشرط واحد لا غیر وہو اظہار احکام الکفر وہو القیاس انتہی ایضا فی العالمگیریۃ
من باب الجمعۃ بلاد علیہا ولاۃ کفار یجوز للمسلمین اقامۃ الجمعۃ ویصیر القاضی قاضیا بتراضی المسلمین ویجب
علیہم ان یلتمسوا والیا مسلما کذا فی معراج الدرایۃ انتہی سوال بت پرستی مد از بت میخواست عالمی منع
کرد کہ شرک مکن بت پرست گفت کہ اگر شریک خدا دانستہ پرستش کنم البتہ شرک است و اگر مخلوق فہمیدہ
پرستش نمایم چگونہ شرک باشد عالم گفت کہ در کلام مجید متواتر آمدہ کہ از غیر خدا مدد مجوئید بت پرست گفت

سوال سابق مضمون
سوامور بعید بعید
ودواز صواب کردید
وجواب سوفر التوفیق
گردید شاید باین
وجہ بودہ باشد
کہ جواب سوال سابق
مفصل مذکور
گردید ۱۲ مصحح

که بنی نوع انسان از یکدیگر چرا سوال مینمایند عالم گفت که بنی نوع زنده اند از ایشان سوال منع نیست
و بتان تو مثل کنهیا و کالکا وغیره مرده اند قدرت بر هیچ چیز ندارند بت پرست گفت شما که از اهل قبور مدد
و شفاعت می طلبید باید که بر شما هم شرک عائد شود القصه هر چه مقصد و مراد شما از اهل قبور است همان قسم
مقصود من هم از صورت کنهیا و کالکا است بحسب ظاهر نه قوت اهل قبور دارد نه بت و اگر میگوئی که بقوت
باطن اهل قبور کشایش حالات مے نمایند بسا جا از بتان هم روائی حاجات میشود و اگر میگوئید که با ایشان
مے گوئیم که از خدا برائے ما شفاعت بخواهید من هم از بتان همین استدعا دارم پس هر گاه که جواز استمداد از
اهل قبور ثابت شد بعض مسلمین ضعیف الاعتقاد از پرستش سیتلا و مسانی وغیره چگونه باز خواهند آمد جواب
درین سوال چند جا اشتباه واقع شده آن چند جا را خبردار باید شد آنگاه به فضل الٰهی جواب سوال بخوبی
واضح خواهد شد اول آنکه مدد خواستن چیز دیگر است و پرستش چیز دیگر است عوام مسلمین برخلاف حکم شرع
از اهل قبور مدد میخواهند و پرستش نمیکنند و بت پرستان مدد هم میخواهند و پرستش هم میکنند پرستش آنست
که سجده کند یا طواف نماید یا نام او را بطریق تقرب ورد سازد یا ذبح جانور بنام او کند یا خود را بنده فلانی
بگوید و هر که از مسلمانان جاهل با اهل قبور این چیز بالعمل آرد فی الفور کافر میگردد و از مسلمانی مے برآید
دوم آنکه مدد خواستن دو طور مے باشد مدد خواستن مخلوقے از مخلوقے مثل آنکه از امیر و بادشاه نوکر و
گدا در مهمات خود مدد میجویند و عوام الناس از اولیا میخواهند که از جناب الٰهی فلان مطلب ما را درخواست
نمائید این نوع مدد خواستن در شرع از زنده و مرده جائز است دوم آنکه باستقلال چیزے که خصوصیت
بجناب الٰهی دارد مثل دادن فرزند یا بارش باران یا دفع امراض یا طول عمر و مانند این چیزها بے آنکه
دعا و سوال از جناب الٰهی در نیت منظور باشد از مخلوقے درخواست نماید این نوع حرام مطلق بلکه
کفر است و اگر از مسلمانان کسے از اولیائے مذهب خود خواه زنده باشند یا مرده این نوع مدد خواهد
از دائره مسلمانان خارج میشود بخلاف بت پرستان که همین نوع مدد را از معبودان باطل خود
میخواهند و آنرا جائز میشمارند و آنچه بت پرست گفت که من هم از بتان خود شفاعت میخواهم چنانچه
شما هم از بعضے اولیا شفاعت میخواهید پس درین کلام هم دغل و تلبیس است زیرا که بت پرستان
هرگز شفاعت نمی خواهند بلکه معنے شفاعت را نمیدانند و نه در دل خود تصور میکنند معنے شفاعت سفارش
است و سفارش آنست که کسے مطلب کسے را از غیر خود بعرض و معروض ادا سازد و بت پرستان

در وقت درخواست مطالب خود از بتان نمیفهمند ونمیگویند که سفارش ما بحضور پروردگار جل وعلا نمائید
ومطلب ما را از جناب او تعالی برآرید بلکه از بتان خود درخواست مطلب خود میکنند وآنچه گفته است که هرچه
مقصد شما از اهل قبور است همان قسم مقصود من هم از صورت کنهیا وکالکا است نیز خطا در خطا است زیراکه
ارواح را تعلق به بدن خود که در قبر مدفون است البته مے باشد زیراکه مدت دراز درین بدن بوده اند وآنها
قبور معبودان خود را تعظیم نمیکنند بلکه از طرف خود صورتها وسنگها ودرختان ودریا ها را قرار میدهند که صورت
فلانے است نہ آنکه آن چیز را تعلق بآن ارواح باشد یا بدن آنها در انجا سوخته گردد واین قرارداد
افترائی را هیچ اثر نیست آرے حاجت روای بندگان خالق اکبر از راه رحمانیت خود میفرماید آنها مے
فهمند که از طرف بتان این فائده حاصل شد حق تعالے که عالم الغیب والخفیات است حالات بندگان
خود امیدانده ودر زندگانی انها حاجت روائی منظور است از هر طرف که مطلب خود خواهند مطلب ایشان را
باتیشان میدهد چنانچه پدر مشفق حاجت پسر خود را که صغیر السن است میداند ودر وقتیکه از خدمتگار ودایه خود
چیزے مے طلبد باو میدهد حالانکه خدمتگار ودایه مقدور ندارد همچنین است حال بتان بلکه حال اهل
قبور نیز موافق قاعده اهل اسلام وآنچه مرقوم شده پس هرگاه که جواز استمداد از اهل قبور ثابت شد اکثر
مسلمین ضعیف الاعتقاد از پرستش سیتلا ومسانی وغیره چگونه باز خواهند آمد پس فرق درمیان استمداد
از اهل قبور وپرستش سیتلا ومسانی بچند وجه است اول آنکه اهل قبور معلوم الذکر صلحا وبزرگان بوده اند
سیتلا ومسانی موهوم محض از وجود آنها معلوم نیست بلکه ظاهرا خیال بندی این مردم است دوم آنکه سیتلا
ومسانی بر تقدیر وجود آنها از قبیل ارواح خبیثه شیاطین اند که برایذای خلق بسته اند اینها را با ارواح طیبه
انبیا واولیا چه مناسبت سوم آنکه استمداد از اهل قبور بطریق دعا است که از جناب الٰهی عرض کرده
مطلب ما برآرند وپرستش این چیزها بنابر اعتقاد استقلال وقدرت است که کفر محض است سوال مرد
صالح را بعد وفات نام گرفته میگویند که فلان ولی است مخالف عقیده اهل سنت وجماعت باشد
یا نے بحکم امساك عن الشهادتین که از ده خصلت عقیده اهل سنت وجماعت است جواب مرد صالح
وبزرگ را درحیات وبعد از ممات ولی گفتن بنابر آنست که افعال واقوال ولی از وصادر میشد وصفات
ولی بحسب ظاهر درو پیدا وهویدا واعتقاد بهشتی بودن او بالقطع والیقین نباید کرد که مخالف عقیده اهل
سنت است زیراکه احوال باطن او وخاتمه او هیچکس را غیر از علام الغیوب معلوم نیست همین است

معنی امساک عن الشهادتین که قطعاً ویقیناً شهادت بر بهشتی بودن ودوزخی بودن کسے نباید داد آرے
این قدر باید گفت که فلانے کار بهشتی میکرد و فلانے کار دوزخیان برای او امید نجات داریم وبرای
این خوف عذاب چنانچه در حدیث شریف در حق عثمان بن مظعون رضی الله عنه که ام العلاء در حق او
شهادت قطعی بهشت میداد بهمین قسم ارشاد شده **سوال** لفظ لا اراکم فاعلین که در حدیث ان تومروا
علیا ولا اراکم فاعلین وارد است بر زبان مخالفین مذکور میشود وجواب آن خوب بخاطر نمیگذرد دگر جواب
لا اراکم این باشد که مقدر نیست که علی را بلا فصل خلیفه کنند **جواب** لفظ لا اراکم فاعلین را سه معنی است
اول آنکه اهل کلام گفته اند که لا اراکم تستخلفون المفضول مع وجود الافضل اعنی الشیخین فان خلافة المفضول
مع وجود الافضل وان جاز عند البعض لکنه ترک الاولی فلا تقدمون علیه دوم شراح حدیث گفته اند که لا
اراکم تستخلفون علیا مع صغر سنه وحداثة عمره لان ترجیح الاکبر علی الاصغر مع تساوی العلم والقراءة
والهجرة امر معلوم لکم فی الامامة الصغری فتقیسون علیه الامامة الکبری سوم آنچه از حضرت شیخ خود
در وقت قراءة این حدیث شنیده ام وهو الارجح عندی وآن آنست که این کلمه اشارت است
بعدم اجتماع الامة مع وجود الاستحقاق الکامل زیرا که اهل شام قاطبة وطلحه وزبیر واصحاب جمل باتباع
الجناب مجتمع نشدند والله اعلم **سوال** چه میفرمایند علمای دین درین معنی که مقابر اولیا که در دیار
هندوستان است دیهات واراضی برای مصارف درگاه وخرج وارد وصادر مقرر باشد فرزندان
آن ولی اگر خواهند تقسیم کرده بطور فرایض حصص گرفتن میتوانند یا نه واگر تقسیم کردن نتوانند کدام کس متعهد
ومتولی آن شود وهرچه از نذر ونیاز هر روزه آمدنی درگاه شود دران فرائض جاری میتواند شد یا نه
واگر از فرزندان دخترے وپسرے وبرادر عینی برای سجاده نشینی که آنرا خلافت میگویند باهم نزاع
نمایند کدام ازینها استحقاق دارد دعوی سجاده نشینی وخلافت قاضی وقت سماعت میتوان کرد
یا نه واگر قاضی این دعوی را سماعت ننماید چگونه رفع نزاع آنها کرده شود وسجاده نشین کدام کس
را مقرر کرده آید **جواب** دیهات واراضی که برای مصارف درگاه وخرج وارد وصادر مقرر است
فرزندان را بطور فرائض تقسیم کردن وحصه ها گرفتن نمیرسد بلکه یک کس را از طرف خود متولی قرار دهند
تا موافق حاجت تقسیم نماید آرے اگر اولاد محتاج اند ودر جمله خدام ومتعلقان درگاه داخل پس آنها را
نیز نصیبے است بقدر حاجت واگر بسبب تنازع فیما بین یک شخص را قرار ندهند حاکم عادل را باید

که متولی این وقف یک کس را از انها که موصوف بعدالت و امانت باشد از طرف خود مقرر سازد و نذور و نیاز
هر روزه که در درگاه مے آید بقدر حاجت در اولاد و خدام صرف باید نمود و متولی جمع و تقسیم یک کس امین را
باید ساخت و تقسیم بر رؤس احیا از اولاد و خدام باید نمود مانند تقسیم خمس بر ذوی القربی آری کسانیکه حاجت زائد
دارند یا خدمت زائد در درگاه مے نمایند یا باعث مرجعیت خلایق میشوند ترجیح آنها با کسے ندارد قیاساً علے
التنفیل من الخمس و سجاده نشینے و خلافت دو معنی دارد یکے آنکه ریاست جمع و تقسیم و عزل و نصب خدام و
تقدیم و تاخیر مصالح و اینمعنے موروث نیست بلکه مفوض باتفاق الجماعه است و اگر اتفاق نکنند مفوض بر
رای حاکم عادل ست دوم اخذ بعیت و تلقین اذکار و اقامت جمعه و جماعات و ترتیب حلقه ذکر و اشغال و
اینمعنی هم البته موروث نیست بلکه موقوف بر لیاقت این کار است و در معرفت لیاقت این کار سه طریق است
قیاساً علے الخلافة الکبری اول آنکه سجاده نشین سابق او را خود خلیفه ساخته باشد و باخذ بعیت و تلقین اذکار
و اوراد بحضور خود مجاز و ماذون ساخته باشد دوم اتفاق و اجماع خلفا و مریدان بزرگ و هم پیران او بر خلافت
و سجاده نشینے این کس سوم شوری یعنے چند کس از یاران کار کرده و اصحاب ان طریقه باهم مشوره نموده
یک کس را از اولاد و یا از خلفای آن بزرگ بخدمت او منصوب سازند و دعوی این سجاده نشینی و خلافت
ابتداءً قاضی استماع نماید بلکه اهل حل و عقد آنجماعت را تقید کند که از میان خود ها یکے را که الیق باین کار
باشد خلیفه سازند یا چند کس را از انها انتخاب نموده این امر را در آنها شوری سازد اما بعد از آنکه به یکے از طرق ثلثه
شخصے برای سجاده نشینے و خلافت متعین شده باشد و شخصے دیگر با او درین امر منازعت نماید البته دعوی
شخص اول را بشنود و رفع نزاع باقامت شهود معتبر بر ثبوت سجاده نشینی و خلافت یکے از طرق ثلثه
میتواند کرد و اگر شخص دوم دعوی نااهلیت شخص اول و تغیر و تبدیل سیرت محمود میکند پس تفتیش نموده
صدق و کذب آنرا در یافته اگر خواهد اول را معزول نماید و در نصب خلیفه دیگر به یکے از طرق ثلاثه متمسک
شود بالجمله درین امور وراثت جاری نیست وراثت محض در اعیان مملوکه آن هست ست که در آخر جزء
حیات مالک آن بود اگر هر دو کس دعوی تعین خلیفه سابق میکنند یا هر دو کس دعوی اتفاق اهل حل و عقد
یا اهل شوری نمایند قاضی بطلب شهود و تزکیه آن رفع نزاع نماید **سوال** روپ داس گسائین موازی
چند بگهه زمین خود را نزد باقی شاه رهن داشته باقرار آنکه منافع آن اراضی و ثمر آن اشجار بطوع خود
بلا اکراه و اجبار بمرتهن داده ام و هبه نموده ام تا وقتیکه آن مرهونه را از مرتهن استخلاص نمایم حالا بعد

تمام دوازدہ سال منکہ راہن ام از مرتہن مسطور طلب منافع اراضی مذکور مع ثمار آن اشجار میکنم در شرع
شریف چہ حکم ست بینوا توجروا **جواب** حکم اینست کہ آن اراضی مرہونہ واثمار مع منافع
واشجار براہن میرسد و مرتہن را ہیچ حق در منافع وثمار آن نیست وہبہ منافع واثمار
غیر صحیح است زیراکہ ہبہ معدوم است وہبۃ المعدوم لایصح ھ وہبۃ لبن فی ضرع وصوف علی غنم
وزرع ونخل فی ارض وثمر فی نخیل کالمشاع ش ای لایجوز ہذہ الہبات ھ ونماء الرہن کولدہ
ولبنہ وصوفہ وثمرہ للراہن کذا فی شرح الوقایۃ موافق فہم ظاہری جواب درست نوشتہ اند ولفظ ہبہ نظر
کردہ لیکن پیش فقیر تحقیق اینست کہ درین صورت ما موافق رواج وعادت لفظ ہبہ را بمعنی اباحت
یعنی پروانگی انتفاع باید فہمید پس روپ داس کہ باقی شاہ را منافع زمین مرہونہ خود از محصول وثمار داد
وہبہ نمود معنیش اینست کہ پروانگی انتفاع بمحصول وثمار آن زمین داد بدو دلیل یکی آنکہ قاعدہ فقہیہ مقررہ است
کہ العادۃ محکمۃ چنانچہ در کتاب اشباہ والنظائر موجود است وعرف وعادۃ ہمین است کہ راہن مرتہن
را اباحت منافع میکند پس محمول بر ہمان عادت باید داشت دوم آنکہ نیز قاعدہ مقررۂ فقہ است کہ
العبرۃ فی العقود للمعانی دون الالفاظ ولہذا ہبہ بالعوض را در حکم بیع میدارند وکفالت را بشرط
برأت اصیل حوالت می نامند وحوالت را بشرط عدم برأت اصیل کفالت میگویند پس روپداس
ہرگاہ لفظ ہبہ را بمحصول ثمار متعلق ساخت وظاہر آنست کہ محصول وثمار منافع متجددہ اند سال بسال
نو پیدا میشود وچیزے موجود نیست کہ ہبہ آن صحیح باشد ومعدوم معین ہم نیست تا ہبہ باطل گردد مثل
شیر در پستان وصوف بر پشت گوسفند وبچہ در حمل پس لابد لفظ ہبہ را بر اباحت حمل باید کرد چنانچہ
زن حرۃ بمردے بگوید کہ من نفس خود را بتو ہبہ کردم وبخشیدم نکاح میشود وہبہ حقیقی نمیشود کذا ہذا
آمدیم برینکہ ہرگاہ این عقد عقد اباحت شد پس حکمش آنست کہ تا وقتیکہ روپ داس این اباحت را
فسخ نکردہ وازان برگشتہ باشد واز مطالبہ محصول وثمار سکوت ورزیدہ پس انتفاع بمحصول وثمار
بمیان باقی شاہ مباح وجائز بود ودر مباح ضمان نمی باشد واگر روپداس در اثنای دوازدہ سال
اباحت مذکور را فسخ میکرد او را میرسید زیراکہ در عاریت واباحت مدت لازم نمیشود اینست آنچہ بذہن
فقیر میرسد واللہ اعلم روایت اباحت اینست در کتاب در مختار مینویسد اباح الراہن للمرتہن اکل الثمار
او سکنی الدار او لبن الشاۃ المرہونۃ فاکلہا لم یضمن ولہ منعہ انتہی در کتاب خزانۃ المفتین میگوید

لو رهن شاة واباح للمرتهن ان يشرب لبنها كان للمرتهن ان يشرب لبنها ولا يكون ضامنا وعلى هذا جميع الثمار
والزيادة انتهى **سوال** استعمال آهنگ بر قبور جائز است یا نه **جواب** استعمال آهنگ همراه معازف
ومزامیر وآلات لهو ممنوع وحرام بر قبور یا غیر قبور وحرمت این چیزها یعنی معازف ومزامیر وآلات لهو در کتب
حدیث وفقه شروح ومبسوط است فقط آواز غنا یا همراه دف جائز است بر غیر قبور وبر قبور بدعت است احتراز
اولی ست **سوال** تعین وقت یک روز به حساب سال بنابر زیارت قبور بزرگان جائز است یا نه **جواب**
رفتن بر قبور بعد سال یک روز معین کرده سه صورت است اول آنکه یک روز معین نموده یک شخص
یا دو شخص بغیر هیئت اجتماعیه مردمان کثیر بر قبور محض بنابر زیارت واستغفار بروند اینقدر از روی روایات
ثابت است ودر تفسیر در منثور نقل نموده که هر سال آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر مقابر می رفتند
ودعا برای مغفرت اهل قبور می نمودند این قدر ثابت ومستحب است دوم آنکه بهیئت اجتماعیه مردمان
کثیر جمع شوند وختم کلام الله کنند وفاتحه بر شیرینی یا طعام نموده تقسیم درمیان حاضران نمایند این قسم
معمول در زمانه پیغمبر خدا وخلفای راشدین نبود واگر کسی اینطور بکند باک نیست زیرا که درین قسم قبح
نیست بلکه فائده احیا واموات را حاصل میشود سوم طور جمع شدن بر قبور اینست که مردمان یکروز
معین نموده ولباسهای فاخره نفیس پوشیده مثل روز عید شادمان شده بر قبرها جمع میشوند رقص
ومزامیر ودیگر بدعات ممنوعه مثل سجود برای قبور وطواف کردن قبور می نمایند این قسم حرام وممنوع
است بلکه بعضی بحد کفر میرسند وهمین است محمل این دو حدیث ولا تجعلوا قبری عیدا چنانچه در مشکوة
شریف موجود است واللهم لا تجعل قبری وثنا یعبد این هم در مشکوة است **سوال** اقرار غلامی نسبت
به بزرگان وخواجگان که نه بزر خریده اند کردن جائز است یا نه **جواب** لفظ غلام بدو معنی استعمال
میکنند یکی بمعنی مملوک زر خرید دوم بمعنی خادم نسبت کردن بمالک بمعنی اول است ونسبت به بزرگان
بمعنی اول دروغ است که بزرگان اینکس را هرگز نه خریده اند وبمعنی دوم میتوان گفت لیکن
چون لفظ موهم باشد اهل اسلام را این قسم الفاظ استعمال کردن نشاید زیرا که شرک چنانچه در عبادات
وقدرت میشود همین قسم شرک در تسمیه هم میشود واین قسم نام نهادن شرک در تسمیه است ازینهم
احتراز لازم است چنانچه در ترجمه قرآن مسمی به فتح الرحمن در تحت آیه فلما آتاهما صالحا جعلا له شرکاء
فیما آتاهما فتعالی الله عما یشرکون مذکور است که ازینجا دانسته شد که شرک در تسمیه نوعیست از شرک

چنانچه اہل زمان ما غلام فلان وعبد فلان نام مے نہند واللہ اعلم **سوال** کسے گاؤ یا بز یا مرغ بنام
کدام شہید یا ولی ذبح نماید یا صرف مالیده یا شیر برنج به نیت نیاز کدام بزرگ پزد وصلحا را بخوراند این ہر دو را
چه حکم است وخوردن طعام نیاز ونذرانه مساکین وفقرا را جائز است واغنیا واہل تمول را چه حکم است
جواب ذبح کردن جانور بنام غیر خدا خواه پیغمبر باشد خواه ولی خواه شہید خواه غیر انسان حرام است واگر به قصد
تقرب بنام ایشان ذبح کرده باشد ذبیحه آن جانور ہم حرام ومردار میشود وذبح کننده مرتد میشود وازین فعل منع
لازم است در تفسیر کبیر وتفسیر نیشاپوری ودیگر تفاسیر مرقوم است قال العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحة
وقصد بذبحه التقرب الی غیر الله صار مرتدا وذبیحته ذبیحة مرتد انتہی واگر مالیده وشیر برنج بنابر فاتحه بزرگے
بقصد ایصال ثواب بروح ایشان پخته بخوراند مضایقه نیست جائز است وطعام نذر الله اغنیا را خوردن
حرام است وطعام نذر الله اینست که کسے گوید اگر مریض من اشفا شود یا مسافر من بیاید یا کار فلانی
من شود بر ذمه من اینقدر طعام برای خدا خواہد بود این نذر الله است واگر فاتحه بنام بزرگے داده شد
پس اغنیا را ہم خوردن ازان جائز است والله اعلم **سوال** بیع انسان جائز است یانه **جواب** بیع
بسه طور در شرع جائز است اول آنکه جماعه از کافران مطیع بادشاه وقت نباشد واز دادن جزیه
وخراج اباورزند زن وبچه آنها را بندی کرده آورند مثل مرہٹه وسکہان وراجپوتان دور دست ومردم
کوہستان بیع این طور بلاشبهه وباتفاق جائز است دوم آنکه ہمین قسم کفار مثل کوہستانیان
ودیگر طوائف مذکوره اولاد خود را بفروشند وسوداگر خریده بیارد درین قسم اختلاف است بعضے علما
جائز داشته اند وبعضے جائز نداشته اند لیکن اصح واقوی آنست که این قسم ہم جائز است چنانچه
حضرت ہاجر کنیزک حضرت ابراہیم علیه السلام که بادشاه مصر از قبطیان خریده بود وبحضرت ساره
زوجه حضرت ابراہیم علیہما السلام ہبه نمود از ہمین قبیل بوده اند سوم آنکه ازین دو قسم کنیزک پیش
کسے باشد وبا مرد اجنبی نکاح کرده بدہد ہر بچه که ازان کنیزک پیدا شود ملک او میگردد فروخت ن
وہبه نمودن آن جائز است آرے اگر با اولاد خود یا برادر خود نکاح کرده دہد یا خود متصرف شود وبچه
پیدا گردد آن بچه آزاد میشود فروختن وہبه نمودن آن جائز نیست ودر حالت دیگر است که بعضے علما
جائز داشته اند واکثر منع کرده اند یکے آنکه در وقت گرسنگی وقحط مسلمان بچه خود را بفروشد وکسے
او را خرید بکند چنانچه در عہد حضرت یوسف علیه السلام مصریان در قحط خود را واولاد خود را بدست

حضرت یوسف علیہ السلام فروختہ بودند این قسم ملا الہ داد شارح ہدایہ جائز داشتہ اند و نقل از کتاب
محیط آوردہ اند لیکن اکثر علما این را مسلم ندارند و گویند کہ مخصوص در زمان حضرت یوسفؑ بود حالا
موقوف شد دوم آنکہ ہندوان و دیگر کفار کہ در دار الاسلام باشند و مطیع بادشاہ وقت اولاد خود را
بفروشند و این قسم نزد امام شافعی جائز است و در مذہب حنفی جائز نیست مسئلہ در حالت جنابت
خوردن و آشامیدن رواست اولے آنست کہ وضو کردہ بخورد مسئلہ پائجامہ و لنگ و ازار مرد
را از شتالنگ پائین کردن مکروہ است مسئلہ موئیکہ برلب مے روید اگر از لب فرو مے افتد بریدن
آن نہایت مؤکد قریب بوجوب است و اگر از لب فرو نمے افتد بالا بالا دراز میشود پس بریدن
آن واجب نیست مگر بخوف فرو افتادن زیرا کہ چون بسیار دراز میشود فرو مے افتد و در دہان مے آید
مسئلہ بردہ حلال در شرع بر مذہب صحیح سہ قسم است اول آنکہ جماعہ از مسلمانان کہ در ملک کفار
نمے باشند بطریق تاخت در ملک کفار رفتہ اولاد آنہا را اسیر کردہ بیارند دوم آنکہ کافران حربی
اولاد خود را بفروشند و مسلمانان از آنہا خریدہ بیارند بشرطیکہ مالک آنہا بفروشد سوم آنکہ
ازین ہر دو قسم بردہ کہ بے نکاح حلال اند از غیر مالک خود دخترے یا پسرے متولد شود آن نیز
در ملک مالک در آید و او را بے نکاح حلال ست و قسم چہارم مختلف فیہ است نزد بعضے علما حلال
است و نزد اکثر علما حلال نیست و آن آنست کہ مسلمانان در وقت مخمصہ و تنگی و گرسنگی اولاد
خود را بفروشند نزد صاحب محیط موافق نقل ملا الہداد شارح ہدایہ این قسم بردہ نیز در ملک می
در آید لیکن فتوی برین قول نیست اصح آنست کہ آن بردہ را بقصد ثواب خرید نماید تا از عذاب
گرسنگی خلاص شود لیکن او را بردہ خود نداند و معاملہ کنیزک و غلام باو نسازد بیع و شرا درست نیست و
بے نکاح روا نیست مسئلہ قال فی شرح العقائد والجمع بین قولہم لا یکفر احد من اہل القبلۃ وقولہم
یکفر من قال بخلق القران او استحالۃ الرویۃ او سب الشیخین او لعنہما وامثال ذلک مشکل انتہی
وقال المدقق شمس الدین الخیالی فی حاشیتہ قولہ ومن قواعد اہل السنۃ ان لا یکفر معنی ہذہ القاعدۃ
ان لا یکفر فی المسائل الاجتہادیۃ اذ لا نزاع فی تکفیر من انکر ضروریات الدین ثم ان ہذہ القاعدۃ
للشیخ الاشعری وبعض متابعیہ واما البعض الآخر فلم یوافقوہم وہم الذین کفروا المعتزلۃ والشیعۃ
فی بعض المسائل فلا احتیاج الی الجمع لعدم اتحاد القائل انتہی ولا یخفی ان الجواب الاول

تخصیص وتقیید للکلام بلا دلیل والجواب الثانی مبنی علے اختلاف القائلین بالقولین وہو خلاف
المواقع بل القائلون بتلک القاعدة ہم الذین یکفرون بخلق القرآن وسب الشیخین وقدم العالم ونفی العلم
بالجزئیات الی غیر ذلک قال السید فی شرح المواقف اعلم ان عدم تکفیر اہل القبلة موافق لکلام الشیخ
الاشعری والفقہاء کما مر لکنا اذا فتشنا عقائد فرق الاسلامیین وجدنا منہا مایوجب الکفر قطعا کالعقائد
الراجعة الی وجود الہ غیر اللہ سبحانہ او الی حلولہ فی بعض اشخاص الناس او الی انکار نبوة محمد صلی اللہ
علیہ وسلم او الی ذمہ او استخفافہ او الی استباحة المحرمات واسقاط الواجبات الشرعیة انتہی بل التحقیق
ان المراد باہل القبلة فی ہذہ القاعدة ہم الذین لاینکرون ضروریات الدین لامن یوجہ وجہہ الی
القبلة فی الصلوٰة قال اللہ تعالی لیس البر ان تولوا وجوہکم قبل المشرق والمغرب ولکن البر من
امن باللہ والیوم الآخر الخ فمن انکر ضروریات الدین لم یبق من اہل القبلة لان ضروریات الدین
منحصرة عندہم فی ثلثة مدلول الکتاب بشرط ان یکون نصا صریحا لایمکن تاویلہ کتحریم الامہات
والبنات وتحریم الخمر والمیسر واثبات العلم والقدرة والارادة والکلام لہ تعالی وکون السابقین
الاولین من المہاجرین والانصار مرضیین عند اللہ تعالی وانہ لایجوز اہانتہم والاستخفاف بہم ومدلول
السنة المتواترة لفظا او معنے سواء کان من الاعتقادیات او من العملیات وسواء کان فرضا او نفلا
کوجوب محبة اہل البیت من الازواج والبنات والجمعة والجماعة والاذان والعیدین والمجمع علیہ اجماعا
قطعیا کخلافة الصدیق والفاروق ونحو ذلک ولاشبہة ان من انکر امثال ہذہ الامور لم یصح ایمانہ
بالکتاب والنبیین اذ فی تخطیة الاجماع القطعی تضلیل لجمیع الامة فیکون انکارا لقولہ تعالی کنتم خیر امة
اخرجت للناس وقولہ تعالی ومن یشاقق الرسول من بعد ماتبین لہ الہدی ویتبع غیر سبیل المؤمنین
ولقولہ علیہ السلام لاتجتمع امتی علے الضلالة وہو متواتر معنوی فلایکون منکر ہذہ الامور من اہل القبلة
وقد عرف بعضہم ضروریات الدین بانہا امور یشترک فی معرفتہا المتدین بدین الاسلام وغیر المتدین بہ
وبالجملة قولہم لانکفر احدا من اہل القبلة کلام مجمل باق علے عمومہ لکن لہ تفصیل طویل والشان فی معرفة
من ہو من اہل القبلة ومن لیس منہم فسلم بعض الفقہاء قد بالغوا فی تکفیر من ینکر بعض المسائل الاجتہادیة
المشہورة عند قوم دون قوم کحرمة لبس المعصفر ونحو ذلک وہو مذہب رکیک جدا واما من فرق بین
الاصول والفروع فکفر فی احدہما دون الاخری فان اراد نفس الاعمال فنعم ومرحبا وان اراد اعتقاد

سورہ بقرہ

سورہ آل عمران

سورہ نساء

وجوبها وسنيتها فلا اذ لا شبهة في ان من انكر وجوب الزكوة او وجوب الوفاء بالعهد او وجوب الصلوات الخمس او كون الاذان مسنونا فقد كفر كما يدل عليه قتال مانعي الزكوة في صدر الاسلام نعم في بعضها يكون كفرا تاويليا لكن التاويل غير مسموع في امثال هذه الامور الجلية كما لم يسمع تاويل مانعي الزكوة متمسكين بقوله تعالى ان صلوتك سكن لهم وكما لم يسمع تاويل الحرورية في انكار التحكيم متمسكين بقوله تعالى ان الحكم الا لله واما التكفير بخلق القرآن او انكار الرؤية او انكار العلم بالجزئيات على الوجه الجزئي مع القول بثبوت العلم على وجه كلي فلا ينبغي الاقدام عليه اذ ليس مخالف هذه الاحكام منصوصا نصا جليا لا في الكتاب ولا في السنة المتواترة هذا والله تعالى اعلم فان قيل ما الدليل على ان المراد من اهل القبلة هم المصدقون بجميع ضروريات الدين اتي ولالة بلفظ اهل القبلة قلنا الدليل عليه ان الكفر يتقابل الايمان تقابل العدم والملكة اذ الكفر عدم الايمان والمتقابلان بالعدم والملكة لا يكون بينهما واسطة بالنظر الى خصوص الموضوع وان امكن بينهما واسطة بالنظر الى الواقع كالعمى والبصر فان الذي من شانه البصر لا يخلو عن احدهما ولا شبهة ان الايمان مفهومه الشرعي المعتبر به في كتب الكلام والعقائد والتفسير والحديث هو تصديق النبي صلى الله عليه وسلم فيما علم مجيئه به ضرورة عما من شانه ذلك ليخرج الصبي والمجنون والحيوانات والكفر عدم الايمان عما من شانه ذلك التصديق فمفهوم الكفر هو عدم تصديق النبي صلى الله عليه وسلم فيما علم مجيئه به ضرورة وهو بعينه ما ذكرنا من ان من انكر واحدا من ضروريات الدين اتصف بالكفر نعم عدم التصديق له مراتب اربع فيحصل الكفر ايضا اقسام اربعة الاول كفر الجهل وهو تكذيب النبي صلى الله عليه وسلم صريحا فيما علم مجيئه به مع العلم بكونه عليه السلام كاذبا في دعواه وهذا هو كفر ابي جهل واضرابه والثاني كفر الجحود والعناد وهو تكذيبه مع العلم بكونه صادقا في دعواه وهو كفر اهل الكتاب بقوله تعالى الذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون ابناءهم وقوله وجحدوا بها واستيقنتها انفسهم ظلما وعلوا وكفر ابليس من هذا القبيل والثالث كفر الشك كما كان لاكثر المنافقين والرابع كفر التاويل وهو ان يحمل كلام النبي صلى الله عليه وسلم على غير محمله او على التقية ومراعاة المصالح ونحو ذلك ولما كان التوجه الى القبلة من خواص معنى الايمان سواء كان شاملة او غير شاملة عبر عن الايمان باهل القبلة كما ورد في الحديث نهيت عن قتل المصلين والمراد المومنين مع ان نص القرآن على ان اهل القبلة هم المصدقون بالنبي صلى الله عليه وسلم في جميع ما علم مجيئه وهو قوله تعالى وصد عن سبيل الله وكفر به والمسجد الحرام واخراج اهله

منه اکبر عند الله فلیتامل **سوال** اخرج ابن ابی عاصم فی السنة عن حسن بن علی رض انه قال لمعاویة
انت الساب لعلی اما والله لترد علیه الحوض وما اری ان ترده فتجده مشمر الازار عن ساق یذود عنه الحدیث **جواب**
ترجمة الحدیث هکذا قال لمعاویة انت الساب لعلی اما والله لترد علیه الحوض یعنی گفت امام حسن معاویه را
توئی بدگوی علی آگاه باش قسم بخدا که البته وارد خواهی شد پیش علی بر حوض حاصل آنکه ترا با او کار خواهد
افتاد و بسوی او محتاج خواهی گشت بسبب تشنگی موقف و برای درخواست آب پیش او خواهی رفت
پس ترا چه لایق است که او را بد گوئی وما اری ان ترده و من گمان نمیکنم که تو وارد حوض خواهی شد
زیرا که بسبب سب او فاسق و مبتدع شدی و فاسق و مبتدع را بر حوض ورود نخواهد شد فتجده مشمر الازار
پس خواهی یافت علی را و این جمله این جمله معطوف است بر لترد علیه الحوض و تقدیر الکلام لترد علیه الحوض
فتجده مشمر الازار یذود عنه در حالتیکه میراند از حوض و دور میکند و منه قوله تعالی و وجد من دونهم
امرأتین تذودان لایاتی المنافقون یعنی تا نیایند منافقان ذود غریبة الابل یعنی مانند راندن
و دور کردن شتران بیگانه قال الصادق المصدوق گفته است این سخن را راست گوی که باواز غیب
است گفته میشد یعنی پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم وقد خاب من افتری و در آئینه بمطلب سائل کرد اقرار کرد درین حدیث تناقض لفظی
و معنوی است چنانچه در جمله اما والله لترد علیه الحوض و در جمله وما اری ان ترده تناقض صریح است
علاوه آنکه این حدیث را ابو یعلی موصلی که محدث معتبر است در مسند خود روایت کرده و در آن روایت
ایهام معاویه که ذهن از آن سبقت بامیر شام میکند موجود نیست بلکه در آن روایت نام معاویه بن
حدیج واقع شده پس بموجب این روایت نسبت سب بامیر شام درست نخواهد شد و همچنین الفاظی
که خلاف قاعده عربیت است مثل وما اری ان نیز در آن موجود نیست اکثر اشکالات از آن روایت مندفع
میشود و روایت ابو یعلی اینست عن علی بن طلحة مولی بنی امیة قال حج معاویة بن ابی سفیان و
حج معه معاویة بن حدیج وکان من اسب الناس لعلی قال فمر فی المدینة وحسن بن علی ونفر من اصحابه
جالس فقیل له هذا معاویة بن حدیج الساب لعلی قال فاتاه رسول الحسن فقال اجب قال من قال الحسن بن علی یدعوک فاتاه فسلم علیه
فقال الحسن انت معاویة بن حدیج قال نعم قال فرد ذلک علیه قال فانت الساب لعلی قال فکانه استحیی فقال له الحسن اما والله لئن وردت
علیه الحوض وما اراک ترده لتجدنه مشمر الازار عن ساق یذود عنه رایات المنافقین ذود غریبة الابل
قول الصادق المصدوق وقد خاب من افتری انتهی **جواب سوال** آنچه در دفع تعارض میان این

قلمی فرموده اند که از اختلاف محل حکم مختلف آمده بسیار واقعی و بجاست بلکه بخاطر فقیر چنین میرسد که بدون
اختلاف محل نیز تعارض نیست زیراکه وجه اعطا در هر روایت مختلف است در روایت جواز بیع و شرا مقید
بانعام موبد واقع شده سواء کان التابید حقیقة کما اذا صرح فے المنشور بالتابید او حکما کما فی صورة السکوت
و در روایت منع بیع و شرا اعطا بوجه ادرار و استحقاق مقید نموده و ظاهر است که این تقیید منافی تابید است
پس اگر امام وقت زمینے را که مملوک بیت المال است باتی وجه کان بطریق انعام موبد به یکے بخشد
مملوک او میشود و اگر همان زمین را بوجه ادرار و استحقاق بکسے بدهد در دست او عاریت مے شود
پس دفع تعارض باختلاف وجه عطاست اگرچه محل واحد باشد و علے هذا التقریر متصور بحسب الاحتمالات
العقلیة اربع صور آلاولے ان یعطی الامام ارضا مملوکة لبیت المال علے وجه التابید حقیقة او حکما
والثانیة ان یعطیها علے وجه الادار والاستحقاق والثالثة ان یعطی الامام ارضا مملوکة لذمی او مسلم
علے وجه التابید والرابعة ان یعطیها الامام علے وجه الادرار والاستحقاق اما صورت ثالثه محض
احتمال عقلی است خلاف شرع پس باقی نماند مگر سه صورت در یک صورت رقبه زمین مملوک
آن کس میشود و در باقی محض حق اخذ خراج یا عشر لیکن مشکل اینست که اینهمه قواعد را بر انچه درین
ملک رائج است تطبیق نمیتوان داد زیراکه زمینداران در هر جا دعوی مالکیت خود مینمایند پس
زمینے که مملوک بیت المال ست درین ملک موجود نیست و همچنین زمین موات یا زمینے که بجهت
عدم وارث در بیت المال داخل شده باشد یا آنرا از مال خراج خریده باشد متحقق نیست و اگر باشد
ممیز نیست پس این حکم را در جای معین جاری کردن ممکن نخواهد شد مگر بنا بر انچه حضرت شیخ جلال
تهانیسری قدس الله سره در رساله خود اختیار فرموده اند که زمین هندوستان در ابتدای فتح
مانند سواد عراق که در عهد حضرت فاروق رضی الله عنه مفتوح شده بود موقوف بر ملک بیت المال
است و زمینداران را بیش از تولیت و زراعت و حفظ دخلے نیست چنانچه لفظ زمیندار نیز اشعاری
بآن میکند و تغیر و تبدل زمینداری و عزل و نصب زمینداران و اخراج بعضے از انها و اقرار بعضے و
عطای بعضے اراضی بافغانان و بلوچان و سادات و قدوانیان بصیغه زمینداری دلالت صریحه
برین میکند پس درینصورت جمیع اراضی هندوستان مملوک بیت المال گشت و بعقد مزارعت
علے النصف او اقل منه در دست زمینداران پس هر قطعه که بادشاه وقت بطریق تابید حقیقی

یا حکمے بکسے بخشید ملک او شد وہر قطعہ راکہ بروجہ ادرار و استحقاق باو داد در دست او عاریت گشت آری نظر در مناشیر ملوک قدیم باید نمود تا آنچہ بروجہ تابید دادہ اند از قسم دیگر متمیز گردد و آنچہ بروجہ تابید دادہ اند پس اگر بامعافی خراج است پس خراج ہم واجب نمیشود زیراکہ درینصورت تملیک رقبہ ارضی ہم شد و خراج راہم تنخواہ کردند و اگر محض تملیک ارضی است بدون معافی خراج پس خراج واجب میشود و در صورت اولے امام لاحق را میرسد کہ از زمین مذکورہ خراج بگیرد بہر حال در ہر حال زمین اینجا نیز شبہ است و در وجہ اعطای پیشینیان نیز تعارض ظنون و اللہ اعلم از بعضے معتبران مخادیم شنیدہ شد کہ در اکثر قصبات زمینے راکہ در دست شرفا است محدود ہے نامند و آن زمین احیای است کہ باذن امام وقت آنرا احیا نمودہ مالک آن گشتہ اند و بلیلش آنکہ زمینداران آنجا را در ان زمین دخلے نیست بلکہ شرفا مختار اند اگر خواہند خود آنرا بکار برند و اگر خواہند از دیگری کاشت کنانند پس آن زمین ہا من حیث الرقبہ البتہ قابل بیع و شرا خواہد بود و خراج آنہا موقوف بر اذن امام وقت و گرفتن تصاحیح از صدور و نظر در استحقاق و عدم استحقاق و منع از اعطای زمین معاش در مہر وغیرہ و ترجیح بعضے وارثان بر بعضے کہ معمول بادشاہان تیموریہ است صریح دلالت بر عدم مالکیت این قسم زمین میکند **سوال** چہ میفرمایند علمای دین و مفتیان شرع متین درینصورت کسے نیت کند کہ این کارِ من حسب الحاجت برآید گاو سید احمد کبیر یا گوسپند شیخ سدو وغیرہما بدہم و بعد انجاح حاجت گاو را ذبح بنام خدا کرد و حال آنکہ در نیت نسبت گاو بسید احمد و شیخ سدو میکند و حدیث انما الاعمال بالنیات ناطق است و ان اللہ لاینظر الی صورکم و لکن ینظر الی قلوبکم و نیاتکم برینمعنی شاہد است و نیۃ المومن خیر من عملہ دلیل برینکہ نیت را دخل ضرور است پس درصورت مذکورہ اکل گاو وغیرہ درست است یا نہ بینوا توجروا **جواب** از بعضے علما گاو وغیرہ درصورت مذکورہ حلال است و خوردن آن بموجب شرع شریف درست خصوصاً وقتیکہ ذابح غیر ناوی باشد کما ہو المعتاد فی ذبح بقرۃ السید احمد کبیر وغیرہ اما ثبوت حلہا و اکلہا بالکتاب فقولہ تعالی فکلوا مما ذکر اسم اللہ علیہ ان کنتم بآیاتہٖ مومنین و ما لکم الا تاکلوا مما ذکر اسم اللہ علیہ و قد فصل لکم ما حرم علیکم لانہ عام قد خصص منہ البعض وہو المیتۃ والدم و لحم الخنزیر و ما اہل لغیر اللہ بہ و المنخنقۃ و الموقوذۃ و المتردیۃ و النطیحۃ و ما اکل السبع و ما ذبح علی النصب و ما قصد بہ التقرب الی غیر اللہ

سورهٔ انعام

والعام المخصص يتناول افرادہا الباقية ولو طلنا ان الذبيحة في الصورة المذكورة ليست داخلة في شئ من المخصصات
اما عدم دخولها فيما سوىٰ ما قصد به التقرب الى غير الله فظاہر واما عدم دخولها فيما قصد به التقرب الى
غير الله فلانه عبارة عن الذبيحة التي لم يقصد بذبحها اكل لحمها بل قصد به الدفع الى الغير كما سياتي وہہنا
ليست كذلك واما بالسنة فحديث الذبيحة للضيف والوليمة والاعراس والعقيقة والتجارة كذبيحة القصاب
مثلا فانه لا شك ان الذبيحة في الصورة الاولى والصور المذكورة اہل باسم الله بنية غير الله
والفرق تحكم واما بقول الفقهاء فقول السراجية والكتابي اذا ذبح باسم المسيح لا يحل ولو ذبح باسم الله
واراد به المسيح عليه السلام يحل وباين عبارت مندفع میشود قول قاصران که میگویند نیت اگرچه
در ذبح شرط نیست لیکن نیت خبیثه وفاسده ذبیحه را حرام خواہد نمود وقول الہداية والثالثة ان
يقول مفصولا عنه صورة ومعنى بان يقول قبل التسمية وقبل ان يضجع الذبيحة او بعده وہذا لا باس به
الى قوله والشرط ہو الذكر الخالص المجرد لان المراد بالذكر الخالص المجرد الذكر باللسان فقط كما
يدل عليه قوله بان يقول قبل التسمية الخ في تفسير قوله صورة ومعنى وقول العناية في شرح قول الہداية
ہذا والمامور به ہہنا الذكر على الذبح والمراد بالذكر المتعدي بعلى الذكر باللسان كما تقرر واحتج
به المالك رح في حرمة متروك التسمية ناسيا فلا تدخل الذبيحة تحت قوله تعالى ولا تاكلوا مما لم يذكر اسم الله
عليه ايضا واما بقول المفسرين فقول العالم العارف في تفسير الاحمدي ان البقرة المنذورة كما
ہو الرسم في زماننا حلال طيب لانه لم يذكر اسم غير الله وقت الذبح وانكانوا ينذرونها لهم انتهى والحق
المبين ما قاله مولانا محمد مبين في رسالته في النذر ونذر شيخ سدو وامثال آن حرام است وہمچنانند
آن که بنام شیخ سدو ذبح میکنند اگر وقت ذبح نامش گرفته باشند گوشت مردار شود وخوردنش روا
نباشد قال الله تعالى ولا تاكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وانه لفسق واگر بنام خدا بسم الله الله اكبر ذبح
کرده باشند اگرچه در دل نیت فاسد دارند ظاہرا خوردنش حلال باشد لیکن متقی وپرہیزگار را باید
که نخورد والا جاہلان گمان برند که این نذر حلال است پس گمراه شوند انتہى بحروفه لیکن کسانیکه
اقوال آنہا مطابق افعال شان نیستند مثلاً فرقہ شیعه را کافر مطلق بالاجماع گویند وقوله تعالى
ولا تنكحوا المشركين حتى يؤمنوا ولعبد مؤمن خير من مشرك ولو اعجبكم الآية را پس پشت انداخته
تزویج بنات وغیره از شیعه مے نمایند ومسکن خود دار الحرب قرار میدہند تجارات فرض باشند بقوله تعالى الم تكن

ارض الله واسعة فتهاجروا فيها الآية خلاف ورزیده درانجا اقامت میدارند وعرس بزرگان خود را
مثل فرض دانسته سال بسال بر مقبره اجتماع کرده طعام وشیرینی درانجا برده تقسیم نموده مقابر را
وثنا یعبد میکنند افتاء بحرمت بقره مذکوره بسیار تعجب ونمی فهمند که حربی را بافتاء مسلمین چه کار
بلکه بسبب فتوی مذکوره فضلوا واضلوا کثیرا میشوند لان الذبیحة لتعظیم غیر الله واکرامه حرام والذابح
مرتد وامراته بائنة وقد اجمع الفقهاء في الفرق بين الذبيحة لتعظيم غير الله واكرامه وهو ما اهل به لغير الله
وبين الذبيحة لله تعالى سبحانه انه ان قدمها ليأكل منها كان الذبح لله والمنفعة للضيف وغيره
ولهذا احل ذبيحة القصاب والوليمة وغيرهما كما في البزازية وان لم يقدمها ليأكل بل ليدفعها غيره
كانت لتعظيم غير الله فيحرم ولذا حرمت الذبائح للعظام كما في الدر المختار والبزازية وقتیکه فتوی
داد که ذبیحه مذکوره حرام است پس بتحریم حلال مصداق ضالین گردید وبموجب فتوی از ذبیحه مذکوره
نه ناذر خورد نه غیر آن پس ذابح مرتد شد ومفتی حرمت داخل مضلین گردید ونیت را در صحت و
فساد اعمال سوی العبادات الخالصة سوی الاسلام مثلا در حل وحرمت اشیاء دخلی نیست
علی الخصوص در چیزیکه مامور به فقط دران ذکر لسانی باشد کما فیما نحن فیه وقد مرچه نکاح بغیر نیت
یا به نیت سفاح حرام نمیشود وزنا به نیت ولد صالح وفراغ عبادت حلال نمیشود وشراب مثلا برای
قوت نماز وغزا حلال نیست والحدیث محمول علی حذف المضاف مثلا ای ثواب الاعمال او علی التخصیص کما تقرر فی الاصول والفروع
فلترجع الیهما ان شئت جواب اعتراضات بین جواب از مولانا شاه عبد العزیز صاحب محدث دهلوی قوله ذابح غیر ناوی باشد الخ
ذابح نخواهد بود الا وکیل ناوی ونائب او پس نیت موکل ومنیب در حل وحرمت تاثیر خواهد کرد
کما فی الاضحیة قوله وما قصد به التقرب الی غیر الله الخ تخصیص هذا الفرد لم یثبت بالکتاب الا اذا
حمل قوله وما اهل لغیر الله به علیه فیکون ذکره تکرارا ولا بالسنة الا اذا حمل قوله ملعون من ذبح لغیر الله
علی هذا لکن فیه انه لا یدل علی حرمة المذبوح بل حرمة الذبح کما اذا ذبح شاة مغصوبة وضمن قیمتها
قوله والعام المخصص یتناول افراده الباقیة ولو ظنا لکن یجری فیه التخصیصات الاخر بالدلائل الظنیة مثل الاخبار
الاحاد وقیاسات المجتهدین المودیة الی تحریمها فلا تفید تلاوة الآیة والتمسک بها فی معارضة قیاساتهم
قوله اما عدم دخولها فیما سوی ما قصد به التقرب الی غیر الله الخ فظاهر هذا مخدوش لان ما اهل به لغیر الله
ان حمل علی ما قصد به التقرب الی غیر الله فعدم دخولها فیه لیس بظاهر قوله فلانه عبارة عن الذبیحة

التی لم یقصد بہا الخ ہذا لیس بمدلول لغوی لقولہ ما قصد بہ التقرب لغیر اللہ فلیبین وجہ دلالۃ ہذا اللفظ
علی ہذا المعنی والا فہو مردود علی قائلہ کیف والاضحیۃ یقصد بہا التقرب الی اللہ ویقصد اکل لحمہا
ایضا فاذا اجتمع قصد التقرب وقصد الاکل فی التقرب الی اللہ ینبغی التقرب الی
الغیر ایضا قولہ بل قصد بہ الدفع الی الغیر الخ ماذا اراد بالغیر فلیبین حتی نتکلم علیہ قولہ بنیۃ غیر اللہ
لکن لا بنیۃ التقرب بہ الی ذلک الغیر بل بنیۃ اکلہ والانتفاع باللحم فعلم ان منشاء اشتباہ ہذا السائل
انہ لا یفرق بین الذبح بمعنی اراقۃ الدم وبین المذبوح بمعنی اللحم والشحم فمتی کان اراقۃ الدم للتقرب
الی غیر اللہ حرمت الذبیحۃ ومتی کان اراقۃ الدم للہ والتقرب الی الغیر بالاکل والانتفاع حلت
الذبیحۃ لان الذبح عبارۃ عن الاراقۃ لا عن المذبوح ای الذی یحصل بعد الذبح من اللحم والشحم
وعلی ہذا قلنا لو اشتری لحما من السوق او ذبح بقرۃ او شاۃ لاجل ان یطبخ مرقا وطعاما لیطعم الفقراء و
یجعل ثوابہا الروح فلان حلت بلا شبہۃ وعلامۃ ہذہ الارادۃ ان لا یعین بقرۃ خاصۃ باسم ذلک المیت
ولا یعلمہا بشیٔ بل یکون عندہ کل البقر سواء بنیۃ فی ذلک ان اللحم المشتری من السوق والحاصل
بعد ذبح البقرۃ سواء فی وفاء النذر قولہ والفرق تحکم قد علمت وجہ الفرق فان ہناک اراقۃ الدم
باسم اللہ من غیر نیۃ التقرب الی الغیر بتلک الاراقۃ بل ایصال ثواب الیہ باطعامہ للفقراء او
ایصال نفع الیہ بالاکل کما فی الولایم والاعراس وفی صورۃ النزاع الاراقۃ نفسہا عما یتقرب بہ الی
ذلک الغیر قولہ والکتابی اذا ذبح باسم المسیح لا یحل ولو ذبح باسم اللہ واراد بہ المسیح یحل ہذا عین مذہب
القائل بالحرمۃ فانہ یقول لو قال رجل بحضرۃ الناس انی نذرت ان اذبح بقرۃ للہ واراد باللہ السید احمد کبیر
علی اعتقاد الحلولیۃ یحل ذبیحۃ لا خلل فی نیتہ بل ہو خلص النیۃ للہ لکن اخطا فی اعتقادہ حلول اللہ
فی السید احمد کبیر کالنصرانی یعتقد حلول اللہ فی المسیح حیث یقول ان اللہ ہو المسیح ابن مریم
فخطأہ فی المعنون دون العنوان فعنوانہ حق ومعنونہ باطل بخلاف ما لو قال انی نذرت ان اذبح
بقرۃ للسید احمد کبیر فانہ اخطا فی العنوان والمعنون معا کما لو ذبح النصرانی باسم المسیح قولہ باین عبارت
مندفع میشود قول قاصران ازین عبارت قول قاصران مندفع نمیشود زیراکہ مراد ایشان از نیت
خبیثہ آنست کہ در عنوان متقرب الیہ خطا کند نہ آنکہ در معنون خطا کند مثلا ذبیحہ معتزلی کہ اللہ تعالی
را خالق افعال نمیداند و رافضی کہ علی را برابر خدا تجویز میکند حلال است زیراکہ خطای اینہا در معنون است

نه در عنوان قوله قول الهداية والثالثة ان يقول مفصولا عنه صورة ومعنى هذا لا تعلق له بمحل النزاع
فانه في ذكر اللسان المجرد عن نية التقرب ولا خلاف في حله اذ اسبق لسانه بذكر الغير ولم يقارن الذبح
كما سيجيئ انشاء الله تعالى فمحل النزاع ما اذا ذكر بنية التقرب الى الغير او لم يذكر ونوى التقرب الى ذلك
الغير وقد اعترف حيث قال قوله لان المراد بالذكر الخالص المجرد الذكر باللسان فقط فيه خلل ظاهر لان مراده
بالذكر الخالص المجرد وان كان الذكر باللسان لكنه اراد بالخلوص والتجرد عدم ذكر الغير لا خلوه عن النية
واما قول العناية في شرح قول الهداية فلا تعلق له بمحل النزاع اذ لا يشك عاقل في ان المامور به
عند الذبح هو الذكر اللساني الخالص المجرد عن ذكر الغير نعم محل النزاع ما اذا ذكر اسم الله باللسان واراد
به التقرب الى الغير قوله واما قول المفسرين فقول العالم الخ هذا القول يعارضه اقوال الجم الغفير من
الفقهاء كما سيجيئ فكيف يجمع بقول هذا القائل وحده مع مخالفته باقوال العلماء الكبار ومع هذا فقوله
حلال طيب محل اشكال اذ لا شك في وقوع الاختلاف في حل هذه الذبيحة وتعارض الادلة ومتى كان
كذلك كان محلا للشبهة ومن قاعدة الفقهاء انه اذا اشتبه الحل والحرمة غلب جانب الحرمة احتياطاً
وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحلال بين والحرام بين وبينهما امور مشتبهات لا يعلمها كثير
من الناس فمن اتقى الشبهات فقد استبرأ لدينه وعرضه ومن وقع في الشبهات وقع في الحرام
كراع يرعى حول الحمى يوشك ان يواقعه قوله واگر بنام خدا بر بسم الله الله اكبر الخ درین عبارت لفظ
ظاهرا دلالت بوقوع شک در حل این ذبیحه میکند لهذا متقی را از خوردن آن منع نموده اند و اقوال
جم غفیر فقهاء که فیما بعد منقول است نیز شک دلالت بر حرمت میکند فالاخذ بها اولی اذ لا قول
للشاک قوله شیعه را کافر مطلق بالاجماع الخ این نقل غلط است زیرا که شیعه را بالاجماع کسے
کافر نمیگوید بلکه در ایشان اختلاف است علماء ماوراء النهر از حنفیه کافر گفته اند و مصریین از حنفیه و
عراقیین از ایشان کافر نگفته اند بلکه مبتدع و ضال قرار داده اند و علمای شافعیه نیز کفر ایشان
ثابت نکرده اند بلکه مبتدع و ضال گفته اند قوله تزویج بنات وغیره مے نمایند تزویج بنات وغیره
آنست که این شخص ولی یا مالک امر زن باشد و او را با کسے نکاح کرده دهد و اگر این شخص ولی آن زن
نیست و نه مالک امر است بلکه آن زن از اقارب اوست مثل بنت البنت است پدرش زنده باشد
یا بنت العم یا بنت الخال که اولیاء دیگر دارد و جبر و ولایت این شخص بر آن زن و اولیای آن

زن بمیرد پس نسبت کردن تزویج آن زن باین شخص خطاء ظاهر است ولهذا قال قائل العرب
بنونا بنوا بنائنا وبناتنا بنوهن ابناء الرجال قوله مسکن خود الخ مراد از دار الحرب که ازان هجرت فرض
باشد آن دار الحرب است که حربیان از اظهار دین خود وصوم وصلوة جمعه وجماعات واذان وختان مسکان
انجا را ممانعت نمایند واگر چنین نباشد بلکه مسلمانان انجا اظهار دین خود بے دغدغه میکنند وجمعه و
جماعات را قایم میدارند وبیان احکام دین خود بے تکلف میکنند پس ازان دار الحرب هجرت فرض
نیست وعلی تقدیر الوجوب فی الفور واجب نمیشود بلکه عند وجدان الملجاء والمفر لان النبی صلی الله
علیه وسلم اقام ثلثة عشر بمکة مع ان کفار مکة کانوا یمنعون من اظهار الدعوة ویضربون ویشتمون من آمن
ویمنعون من الصلوة فی المسجد الحرام پس حق تعالی هرگاه انصار را بعد از سیزده سال ناصر ومعین
آنجناب گردانید ومحل ومسکن در بلده طیبه بهم رسید هجرت فرمودند فلا طعن فی ذلک اصلا قوله
عرس بزرگان خود الخ این طعن مبنی است بر جهل باحوال مطعون علیه زیرا که غیر از فرایض شرعیه
مقرره هیچ کس فرض نمیداند آری زیارت وتبرک بقبور صالحین وامداد ایشان بامداد ثواب وتلاوت
قرآن ودعای خیر وتقسیم طعام وشیرینی امور مستحسن وخوب است باجماع علماء وتعین روز عرس برای
آنست که آن روز مذکر انتقال ایشان میباشد از دار العمل بدار الثواب والا هر روز که این عمل واقع شود
موجب فلاح ونجات است وخلف را لازم است که سلف خود را باین نوع بر واحسان نماید چنانچه در احادیث
مذکور است که ولد صالح یدعو له وتلاوت قرآن واهدای ثواب را عبادت قرار دادن مبنی بر کمال بلادت
وافراط جهل است آرے اگر کسے سجده وطواف ودعا بنحو یا فلان افعل کذا افعل کذا بعمل آرد البته مشابهت
بعبده اوثان کرده باشد وچون چنین نیست پس چرا محل طعن باشد در در منثور سیوطی مرقوم است
اخرجه ابن منذر وابن مردویه عن انس رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یاتی احد کل عام فاذا تفوه الشعب
سلم علی قبور الشهداء وقال سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار واخرج ابن جریر عن محمد بن ابراهیم قال کان النبی صلی الله علیه وسلم
یاتی قبور الشهداء علی راس کل حول فیقول سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار وابو بکر وعمر وعثمان انتهی وفی التفسیر الکبیر عن رسول الله صلی الله علیه وسلم
انه کان یاتی قبور الشهداء راس حول فیقول السلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار والخلفاء الاربعة هکذا یفعلون انتهی قوله
لان الذبیحة الخ هذا بعینه مذهب القائل بالحرمة قد رجع المعترض الی الحق واعترف به واجری علی لسانه
وهو لا یشعر قوله وهو ما اهل به لغیر الله الخ هذا ایضا رجوع الی مذهب القائل بالحرمة وان البقرة المنذورة

داخل فیما اہل لغیر اللہ فاحفظہ قولہ قد اجمع الفقہاء الخ لابد فی دعوی الاجماع من نقل اقوال الفقہاء والا فلا
یسمع قولہ ان قدمہا لیاکل ان کان المراد من الاکل اکل الذابح فذبیحۃ القصاب بل اکثر الولایم والاعراس
یخرج عنہا اذ اکل الذابح منہا غیر مقصود ولا معمول فقولہ ذکان الذبح لتدو المنفعۃ للضیف وغیرہ ہو
ظاہر اذ اکل الضیف لیس اکلا للذابح فیجب علے ہذا ان یکون ذبیحۃ القصاب والولایم والاعراس
محرمۃ داخلۃ فے ہذا القسم لا فے القسم الاول وان کان المراد اکل الغیر فتلزم ان تکون المذبوحات
فی اجزیۃ محظورات الاحرام والنذور مقصودۃ للہ وکذا فی کفارۃ الجنایات منہیات محرمات ایضا فالدفع
الے الغیر ان کان حلالا فکیف صارت ہذہ الذبیحۃ محرمۃ وان کان حراما فکیف یصح جعلہ مدار الحکم الشرعی
اذ الحرام ساقط عن درجۃ الاعتبار قولہ ولذا حرمت الذبایح للعظام ہذا مما یقضی منہ العجب بوجہین
احدہما ان السید احمد کبیر ہو داخل فے العظام ام لا فان قال بدخولہ فیہم فلم ما صارت البقرۃ المذبوحۃ
من جملۃ المحرمات وقد نقل شایعا من التفسیر الاحمدی حلہا واجاب ہو ایضا فی صدر الفتوی حلہا و
ان لم یقل بدخولہ فیہم فما بال العظام صارت محرمۃ ذبایح منذورۃ لہم وما بال الصغار حیث حلت
الذبایح المنذورۃ لہم وبالجملۃ فی ہذا الکلام خبط ظاہر وثانیہما ان البقرۃ المذبوحۃ لتعظیم السید احمد کبیر مثلا
یدفعون لحمہا الی الدفافین والرقاصین ویطبخون لبعضہا مرقا ولحما ویاکل منہ الذابح وغیرہ فکیف صارت
محرمۃ مع ان الذابح شریک فی اکل لحمہا قولہ پس وقتیکہ فتوی داد کہ ذبیحہ الخ این کلام منقوض است
بانکہ حضرت امام اعظم چون فتوی داد بحرمت سوسمار نزد شافعی بسبب تحریم حلال مصداق ضالین گردیدہ
باشد وحضرت امام شافعی چون فتوی داد بحرمت طاؤس نزد حنفی مصداق ضالین شدہ باشد فما ہو
جوابکم فہو جوابنا قولہ ونیت را لے قولہ در حل وحرمت اشیا دخلے نیست عجب ازین شخص کہ باوجود
ادعای دانش وعلم مختصرات اصول را در نظر نیاوردہ ومثال ضرب الیتیم تادیبا وایذاء را نشنیدہ
ودر کتب حنفیہ فرق را در شرب نبیذ تقویا وتلہیا ندیدہ **جواب نامہ مولوی نور محمد صاحب** کہ
فقیر عبد العزیز بعد از ابلاغ سلام مسنون ملتمس میدارد کہ رقیمہ کریمہ درباب استفسار از مسئلہ توحید
وجودی وتوحید شہودی وانکار از تاویل وحشت ناک میان رمضان شاہ وصول عزت شمول
نمود مہربان من حقیقت الامر اینست کہ صوفیہ علیہ از قدیم اشارات باین مسئلہ میفرمودند
وجہے کہ محتمل تاویل بود گاہے بحکایت تاویل میتوان کرد وگاہے محمول بر سکر میتوان داشت

چنانچه آن صاحب خود از چند بزرگ نقل فرموده اند لیکن بعد از مرور طبقه سلف از صوفیه وگذشتن پانصد
سال از ہجرت نبویه این حضرات دو فرقه شدند جمعے کثیر اشارات را بر حقیقت حمل نمودند و قائل شدند
بآنکه وجود واحد در مراتب وجوب وامکان وقدیم وحادث ومجرد وجسمانی ومومن وکافر ونجس وطاہر
ظاہر است لیکن ہر مظہر حکم جدا دارد فرق در احکام مظاہر ضرور است مومن را حکم بنجات است وکافر
را حکم بقتل واسر وعلے ہذا القیاس در جمیع صفات متضاده چنانچه گفته اند ؎ ہر مرتبه از وجود حکمے دارد
گر فرق مراتب نکنی زندیقے ؎ وہمین فرق وابسته است احکام ظاہر شریعت چه زن منکوحه حلال است
واجنبیه حرام وپدر واجب التعظیم است وکافر واجب التحقیر وہر که فرق در احکام نکند ومحض وحدة
وجود را ملاحظه نماید خلاف شرع است والحاد وزندقه است وہمچنین وجود را که عین ذات حق است
نزد ایشان باوصف ظہور در مظاہر مختلفه در مرتبه احدیت صرف پاک ومنزه از نقائص ومتصف
بکمالات بداند ونیز بداند که نقصان مراتب کثرت باو عاید نمیشود چنانچه شعاع آفتاب باوجودیکه بر
نجاسات مے افتد نجس نمیشود وحقیقت کلیه انسان مثلا باوجودیکه در مسلمان وکافر وصالح وفاسق
وعالم وجاہل ظہور کرده وخود نقصان نمے پذیرد وہمین مذہب را اکثر حضرات صوفیه وعلمای نامدار
اختیار کرده اند ودرین باب رسائل وکتب نوشته اند عمدهٔ اینہا از قادریه شیخ اکبر محی الدین بن العربی
وشیخ صدر الدین قونوی وشیخ عبد الکریم جیلی وشیخ عبد الرزاق جھجانوی وشیخ امان پانی پتی واز
کبرویه مولانا جلال الدین رومی وشمس الدین تبریزی واز سہروردیه شیخ فرید الدین عطار واز چشتیه
سید محمد گیسودراز وسید جعفر مکی واز نقشبندیه حضرت خواجه عبید الله احرار وملا نور الدین جامی و
ملا عبد الغفور لاری وحضرت خواجه باقی بالله کابلی وعلے ہذا القیاس شیخ عبد الرزاق کاشی و
شمس الدین فناری وقیصری وسعید الدین فرغانی وغیر ایشان گذشته اند وتصانیف اینہمه
بزرگان موجود ومشہور است وجماعه دیگر آنہمه اشارات را بر تاویل حکایت یا سکر حمل نموده انکار
وحدة وجود کرده اند وگفته اند که وحدت وجود در بعضے اوقات بنظر سالک مے آید نه آنکه در حقیقت
باشد چنانچه در روشنی آفتاب ہمه ستارہا بے نور میشوند وبنظر نمے آیند حالانکه در نفس الامر موجود
ونور ہم دارند لیکن در وقت نہار بسبب غلبه نور آفتاب نور آنہا مضمحل میگردد وہمچنین است حال
چراغ پیش مشعل پس کسانیکه بتوحید صرف راه پیموده اند توحید ایشان محض در شہود ودر نظر است

بلے انکہ در وجود باشد و ہمچنین است مذہب شیخ علاء الدولہ سمنانی وجماعہ دیگر از قوم امام و مذہب
امام ربانی واتباع ایشان واین حضرات ہمہ در اثبات این عقیدہ برسائل ومصنفات پرداختہ چنانچہ
معلوم خاطر شریف خواہد بود پس مامردم راکہ بعد ازین اختلاف شدہ ایم جزم باحدے الطرفین نمیتواند شد
پس سبیل مامردم اینست کہ چنانچہ در مذاہب اربعہ حق را دائرے انگاریم ومیگوئیم مثلاً مذہب حنفی صواب
یحتمل الخطا است ومذہب غیر ایشان مثل شافعی ومالکی خطا یحتمل الصواب است ہمچنین درین دو مذہب
توحید وجودی وتوحید شہودی نظر بیک دلیل یکطرف راجح شدہ طرف دیگر را باہم ضلال وگمراہی
نباید انگاشت کہ تضلیل وتکفیر جمع کثیر از علمای ومشایخ کبار لازم مے آید آری اگر بتقلید یکطرف
غلو پیدا کردہ وفرق مراتب را از نظر انداختہ پای از جادہ اعتدال بیرون نہادہ عابد را معبود حادث را
قدیم وملوث را منزہ وحرام را حلال ونجس را طاہر انگارد البتہ از ملحدان وزندیقان میگردد حاصل
الکلام آنکہ اختلافیکہ درمیان سنی ورافضی وخارجی است مثل آن نیست کہ موجب تضلیل وتکفیر احد
الجانبین باشد بلکہ مانند اختلاف مذاہب اربعہ است آری ہر کہ از قائلان توحید وجودی پای از
جادۂ اعتدال بیرون نہد نوبت بالحاد وزندقہ رساند البتہ ضال وگمراہ گردد وہمچنین قائلان از توحید
شہودی پای از جادہ اعتدال بیرون نہادہ تکفیر وتضلیل جمعے کثیر از علمای صوفیہ نماید البتہ مطعون
وملام شوند اینست حال محصل درینباب اما حال میان رمضان صاحب ملاحظہ باید فرمود اگر
قید شرع دارند ومردم را بنماز وروزہ وتلاوت قران وذکر وخوف ورجا وتقوے وصلاح
دعوت میکنند پس از الحاد وزندقہ بسیار دور اند واگر معاذ اللہ قید احکام شریعت نمے نمایند
ومردم را باباحت وزندقہ دعوت میکنند پس البتہ قابل تضلیل وتکفیر اند ودر کتب فقہ مینویسند
کہ در مسئلہ اگر چند وجوہات باشند کہ موجب کفر اند ویک وجہ عدم کفر پس بر مفتی لازم است
کہ میلان بر عدم کفر بکند مگر در صورتیکہ قائل خود تصریح وجہ کفر کردہ باشد در فتاوی عالمگیری مرقوم است
اذا کان فی المسئلۃ وجوہ توجب الکفر ووجہ واحد یمنع فعلی المفتی ان یمیل الی ذلک الوجہ الا
اذا صرح بارادۃ توجب الکفر فلا ینفعہ التاویل حینئذ ثم ان کان نیۃ القائل الوجہ الذی یمنع
التکفیر فہو مسلم وان کان نیۃ الوجہ الذی یوجب التکفیر لا ینفعہ فتوی المفتی انتہے جواب نامہ
حافظ مصری صاحب عنایت نامہ سامی درمقدمہ مناقشہ میان محمد رمضان صاحب ومولوی

نور محمد صاحب بابت توحید وجودی وانکار آن وصول عزت شمول نمود مهربان من قائلین
توحید وجودی اکثری از اولیاء الله که خواص اهل سنت وجماعت اند گذشته اند در هر طریقه
چنانچه خطی که برای مولوی نور محمد صاحب سابق ازین مرقوم شده مشتمل بر اسماء بعضی از انها است
پس کسی که قائل بتوحید وجودی باشد او را کافر گفتن واز نماز پس پشت او احتراز کردن ومناکحت
با او نمودن وذبیحه او نخوردن هرگز روا نیست بلکه آنها را مسلمان واهل سنت باید دانست ومعامله
مسلمانان اهل سنت از ابتدا بسلام وجواب بسلام وجواب عطسه وعیادة مریض وشهود جنازه ودعای
مغفرت ورحمت نمودن باید نمود آری این اعتقاد یعنی اعتقاد توحید وجودی داخل در ضروریات
عقائد اسلام نیست اگر کسی اعتقاد آن نکند وازانداند در اسلام نقصانی نیست اما باید که اولیاء الله
را که قائل بتوحید وجودی گذشته به تحقیر واهانت وتکفیر وتضلیل پیش نباید آمد واولی در حق عوام الناس
آنست که ازین مسئله نفیاً واثباتاً سکوت ورزند ومشغول بحث وتکرار این مسئله نشوند که عقل هر کس
بفهم آن نمیرسد وموجب فساد عقیده میگردد وابیات کتاب بلبل باغ نبی نیز مشتمل بر همان
الفاظ است که مانند آن الفاظ در مثنوی مولانا جلال الدین رومی وشیخ فرید الدین عطار وفخر الدین
عراقی ودیگر بزرگان ومانند آن فرموده اند اما این قسم الفاظ را نقل مجلس عوام نباید نمود که بسبب
کم فهمی در فتنه نیفتند ولفظ حقیقة الحقایق نیز در اصطلاحات قدمای صوفیه واقع است که در شرع
نیامده وهر فرقه را از فرقه های اهل سنت بعضی الفاظ مصطلح شده که در شرع اطلاق آن وارد نشده
مثل واجب الوجود در عرف متکلمین اهل سنت وهمچنین لفظ وجود مطلق در عرف صوفیه اهل سنت
مثل قیصری وفرغانی ومولانا جامی بسیار وارد است ودر شرع وارد نشده پس اطلاق این
الفاظ هرچند بدعت است اما بدعت سیئه نخواهد بود چه این قدر علمای با دیانت وتقوی استعمال
آن نموده اند وشاه محمد رمضان صاحب که مردم رابنماز وروزه مشغول میسازند واز قتل
بنات وتحریم نکاح اقارب وبنی الاعمام وذبح لغیر الله ورسوم کفر منع می نمایند همه خیر وصلاح
است دران مانع نباید شد بلکه در ترویج وتشهیر این احکام کوشش باید فرمود که احیای سنت و
ازاله بدعت ثواب بسیار دارد والسلام سوال چه میگویند محققان احوال کتاب وسنت واجماع
امت در مسئله فضیلت اولاد شیخین واولاد اعمام آنحضرت صلی الله علیه وسلم هرچند ثابت است

تفضیل نمودنا اما سوال در فضل اولادست و هرچند ظاهر است ان اکرمکم عند الله اتقیکم اما نحن و تفضیل
نسب است بعضے که اولاد شیخین را بر اولاد اعمام ذوی صلے الله علیه وسلم تفضیل مید هند از اصول ثلثه
کدام دلیل برین مدعا آرند حالانکه باجماع در لفظ ذوی القربے اولاد اعمام داخل ست و در احادیث
صحیحه وارد است در حق عباس بن عبد المطلب رضی الله تعالے عنه العباس منی وانا منه و نیز وارد است
در حق وی و اولاد وی هذا عمی و صنو ابی و هؤلاء اهل بیتی استرهم من النار کستری ایاهم بملاءتی هذه
و سوای آن احادیث صحیحه کثیره ناطق است که آنحضرت صلے الله علیه وسلم اولاد عباس بن عبد المطلب را
بلفظ اهل بیت تعبیر فرموده و چه مے گفتند قرن اول و ثانی از صحابه و تابعین در عبد الله و فضل بن عباس
و محمد و عبد الرحمن فرزندان حضرت ابو بکر رضی الله عنه در هر قرن در بلاد اسلامیه غیرهم سوای
هندوستان اولاد عباس بلفظ سادات تعبیر شده آمده اند و چه میگویند مدعیان این حدیث
در مسئله زکوة و خمس که باجماع جمیع امت درین اصل اجماعی شرعی اولاد آنحضرت صلے الله علیه وسلم
و اولاد اعمام آنحضرت متحد الحکم اند اتحاد قطعی ابدی و مسئله فضیلت خلفای راشدین و قطعیت و غیر
قطعیت و اجماعیت و غیر اجماعیت و معنی آن فضیلت و اقوال صحابه و تابعین و علمای مجتهدین
دران باب باستیعاب در کتب عقائد مذکور است آن فضیلت مذکوره باین مدعا مساس ندارد و دلیل
آن مطلب نمے تواند شد مسائل حق ما هو الواقع اصلا و اجماعا و منقادا بالقطع من الاصول
الثلاثة من غیر رعایة احد الجانبین بینوا توجروا جواب تفضیل دو قسم است تفضیل انواع و
اصناف بر یکدیگر و تفضیل اشخاص بر یکدیگر قسم اول فیما بین اولاد شیخین و اولاد عم بزرگوار جاری میتواند
شد و تفضیل اشخاص فیما بین آنها قطعی الانتفاع است بلکه تفضیل اشخاص غیر از چند کس مخصوص ثابت
نشده حالا بحث از قسم اول باید نمود تفضیل باعتبار ثواب درجات آخرت موافق نصوص قطعیه دائر
بر نسب نیست بلکه تابع بر تقوی و تورع است بموجب آیة ان اکرمکم عند الله اتقیکم و بموجب احادیث
مشهوره مثل الناس کلهم بنو آدم و آدم من تراب لا فضل لاحد علے احد الا بدین و تقوی و تفضیل
بدین و تقوی ممکن است که اولاد ارذال را بر اولاد اشراف متحقق شود و لنعم ما قیل ؎ حسن ز بصره
بلال از حبش صهیب از روم ٭ ز خاک مکه ابو جهل این چه بو العجبی است ٭ و تفضیلے که در شرع متقرر است
همین تفضیل است و اینجا دو نوع تفضیل دیگر اند که در بعض احکام شرعیه اعتبار آنها واقع شده

یکے کفاءت نکاح ودرین معنی تمام قریش برابر اند چنانچہ در کتب فقہیہ مرقوم ومشہور است
کہ قریش کلہم اکفاء بعضہا لبعض وغیر قریش کفو قریش نیستند دوم اعتبار شرف قرب انتساب
بجناب رسالت مآب صلے اللہ علیہ وسلم واین معنی بنی ہاشم بر غیر آنہا ثابت است وبہمین جہت سہم
ذوی القربے از خمس بر ایشان صرف نمودن مقرر شدہ وزکوٰۃ بر ایشان حرام گشتہ اما بنو عبد المطلب
را بر غیر ایشان شرافت دیگر است کہ در حدیث وارد شدہ ما من احد لہ ید علے احد من ولد عبد المطلب
الا انا اکافی بہا یوم القیمۃ در شفاعت ایشان را تقدم است بر دیگران بموجب حدیث اول من
اشفع من امتی اہل بیتی ثم الاقرب فالاقرب من قریش وظاہر است کہ در قرب نسب برابر اولاد عبد المطلب
ہیچ کس نمیتواند شد اگر کسے کہ تفضیل سیدہ اولاد شیخین را بر اولاد عمین مکرمین اگر این معنی مراد دارد
پس صریح البطلان است واگر معنے دیگر دارد پس بیان کند تا محل نزاع متعین گردد ودعاے
خاص در حق اولاد حضرت عباس رض نیز وارد شدہ چنانچہ در سوال مستفتی مذکور است ظاہر امتناع
فیہ لتفضیل شیخین بموجب قول بہ تفضیل اولاد ایشان شدہ است وہمین معنی صریح البطلان است
زیرا کہ اولاد افضل لازم نیست کہ افضل باشد الا در صورت تفضیل باعتبار قرب نسب وآن درینجا از
سر مفقود است مسئلہ در مقدمہ سرود وغنا ولوامع الدف روایات حنفیہ مختلف آمدہ اما ارجح
واقوی من حیث الدلائل ومطابقۃ الاحادیث الکثیرۃ المشہورۃ فے الکتب المعتبرۃ ہمین است
کہ سرود وغناء مجرد از مزامیر مباح است ودف از جملہ مزامیر مستثنٰے است زیرا کہ سماع آن
از آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم بطرق صحیحہ ثابت شدہ پس عالم محقق را باید کہ برہمین روایات
فتوی دہد واولیاء اللہ خصوصاً کبار چشتیہ سماع ہمین غنا فرمودہ اند کہ بحضور مزامیر وآلات نبود
قال الشیخ الامام ابن الہمام قید حرمۃ التغنی بما اذا کان فے اللفظ ما لا یحل کصفۃ المذکر والمراۃ
المغنیۃ الحسنۃ ووصف الخمر المہیج الیہا والدایرانیات والحانیات وہجاء مسلم او ذمی لا اذا اراد
انشاد شعر للاستشہاد اولیتعلم فصاحتہ وبلاغتہ نعم اذا قیل ذلک علے الملاہی منع وان کان مواعظ
وحکماً للآلات تغنیہا لا لذلک التغنی انتہے وقال فے المغنی شرح کنز الدقایق واختلفوا فی التغنی
المجرد فقال بعضہم انہ حرام مطلقا ومنہم من قال لا باس بان یتغنی لیستفید بہم القوافی والفصاحۃ ومنہم
من قال بجواز التغنی لدفع الوحشۃ اذا کان وحدہ ولا یکون علے سبیل اللہو والیہ مال السرخسی انتہے

وفی البدایع والسماع فی اوقات السرور تاکید السرور مہیجا لہ مباح اذا کان ذلک السرور مباحا
کالغناء فی ایام العید وفی العرس وفی وقت قدوم الغائب ووقت الولیمۃ والعقیقۃ وعند ولادۃ الولد
وعند ختانہ وعند حفظ القرآن انتہی **سوال** معنے آیۃ وما اہل بہ لغیر اللہ چیست ومصداق این آیۃ
کیست **جواب** قولہ تعالیٰ وما اہل بہ لغیر اللہ یعنے ودیگر آن جانور کہ آواز برآوردہ شد وشہرت
دادہ شد در حق آن جانور کہ لغیر اللہ یعنے براے غیر خدا است خواہ آن غیر بت باشد یا روح خبیث
کہ بطریق بھوگ بنام او بدہند وخواہ جنے مسلط بر خانہ یا سر کہ بدون دادن جانور از ایذاے
سکنۂ آنجا دست بردار نشود یا توپ را نشانہ کردن ندہد خواہ پیرے یا پیغمبرے را باین وضع
جانورے زندہ مقرر کردہ دہند اینہمہ حرام است ودر حدیث صحیح وارد شدہ کہ ملعون من ذبح
لغیر اللہ یعنے ہرکہ بذبح جانور تقرب بغیر خدا نماید ملعون است خواہ در وقت ذبح نام خدا بگیرد
یا نہ زیراکہ چون شہرت داد کہ این جانور براے فلان است ذکر نام خدا وقت ذبح فائدہ نکرد چہ آن
جانور منسوب بآن غیر گشت وخبثے درو پیدا شد کہ زیادہ از خبث مردار است زیراکہ مردار بے ذکر نام خدا
جان دادہ است وجان این جانور را از آن غیر خدا قرار دادہ گشتہ اند وآن عین شرک است وہرگاہ
این خبث دروے سرایت کرد دیگر بذکر نام خدا حلال نمیشود مانند سگ وخوک کہ اگر بنام خدا مذبوح
شوند حلال نمے گردند وکنۂ این مسئلہ آنست کہ جان را براے غیر جان آفرین نثار کردن درست
نیست وماکولات ومشروبات ودیگر اموال را نیز اگرچہ از راہ تقرب لغیر اللہ دادن حرام وشرک است
اما ثواب آن چیزہا راکہ عائد بر بندہ میشود از آن غیر ساختن جائز است زیراکہ ایشان را میرسد کہ ثواب
عمل خود را بغیر خود بخشند چنانچہ میرسد کہ مال خود را بغیر خود بدہد وجان جانور مملوک آدمی نیست
تا اورا بکسے تواند بخشید ونیز دادن مال ازین جہت مستوجب ثواب است کہ آدمیان بوے
منتفع میشوند وچون مردہ ہا بعد از مفارقت ازین جہان قابل انتفاع عین مال نماندہ اند طریق
نفع رسانیدن آنہا در شرع چنین قرار یافت کہ ثواب اموال را کہ بمستحقان برسانند بانہا عائد
سازند وجان جانور اصلا قابل انتفاع نیست در زندگی پس از مردگی نیز قابل انتفاع نباشد
آرے اضحیہ از طرف مردہ کردن در حدیث صحیح آمدہ است لیکن معنیش ہمین است کہ دادن جان
براے خدا وثوابے کہ وارد بآن مردہ بخشیدہ شود نہ آنکہ ذبح براے مردہ کردہ آید وبعضے جہال مسلمین

درین مقام بعض کج فهمی میکنند و میگویند که گوشت را پخته بنام مرده ها دادن بلاشبهه جائز است و ما نیز از ذبح
کردن جانور بنام آن مرده همین قدر قصد مینمائیم برای فهمانیدن ایشان یک نکته کافی است که با ایشان
باید گفت که شما هرگاه ذبح کردن جانور بنام خدا غیر خدا اندر میکنید اگر عوض آن جانور گوشت بهمان
مقدار خریده پخته بفقرا خورانید در ذهن شما آن نذر ادا میشود یا نه اگر میشود راست میگوئید که مقصود
شما از ذبح غیر از گوشت خورانیدن برای ثواب آن مرده نبود والا تقرب بذبح نذر اداکرده اید و شرک
صریح لازم می آید و در لفظ این آیه که در چهار جا از قران مجید وارد شده تامل باید کرد که ما اهل به لغیر الله
فرموده اند نه ما ذبح باسم غیر الله پس ذبح کردن بنام خدا همراه شهرت دادن و آواز بر آوردن بآنکه فلانی گاو فلانی
و بز فلانی میکند هیچ فائده نمیکند و گوشت آن جانور حلال نمیگردد و اهل را بر ذبح حمل کردن خلاف
فقه و عرف است هرگز اهلال در لغت عرب و عرف آن دیار و آن وقت بمعنی ذبح نیامده در هیچ شعر
و هیچ عبارت بلکه اهلال در لغت عرب بمعنی بلند کردن آواز و شهرت دادن است چنانچه اهلال
هلال و استهلال طفل نو تولد و اهلال بمعنی تلبیه حج وغیر ذلک مستعمل است و اگر کسی بگوید که اهللت
لله هرگز معنی ذبحت لله فهمیده نخواهد شد و نیز اگر اهل را بر ذبح حمل کرده شود پس ذبح لغیر الله مراد
خواهد شد نه ذبح باسم غیر الله از کجا فهمیده شود تا مدعای این مردم حاصل شود پس درین عبارت
اهلال را بمعنی ذبح گرفتن باز لغیر الله را بجای باسم غیر الله ساختن قریب بتحریف کلام الهی میرسد
در تفسیر نیشاپوری میگوید اجمع العلماء لو ان مسلما ذبح ذبیحة و قصد بذبحها التقرب الی غیر الله
صار مرتدا و ذبیحته ذبیحة مرتد انتهى و کافران در جاهلیت در وقت بر آمدن از خانه و در راه بنام بتان
آواز میکردند و چون بمکه معظمه میرسیدند طواف خانه کعبه می نمودند این طواف ایشان بجانب خدا
هرگز از ایشان قبول نبوده لهذا حکم شد فلا تقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا پس درینجا نیز چون آواز
بر آورند و شهرت دادند که این جانور از فلانی است و بنام اوست و برای او میکنیم و در وقت ذبح
بنام خدا ذبح کنانیدند اصلا موجب ترتب حلیت گوشت و سرش آنست که نزد عوام طریق ذبح
جانور بهر گونه که قرار است متعین است برای رسانیدن جان جانور برای هر که منظور باشد چنانچه
فاتحه و قل و درود خواندن طریق متعین است برای رسانیدن ماکولات و مشروبات بارواح
خواه بقصد رسانیدن ثواب بآن ارواح نمایند یا بقصد تقرب و دفع شر و چاپلوسی و تملق

آرے ذکر نام خدا بران جانور وقتے فائده میدہد که قصد تقرب بغیر خدا از دل دور کرده و خلاف آن شہرت و آواز دیگر دہد که ما ازین کار برگشتیم آمدیم بر بنیکه درین سوره لفظ به را بر لفظ لغیر الله مقدم آورده اند و در سوره مائده و انعام و نحل موخر و جہتش آنست که اصل ہمین است که باء متصل فعل مقدم بر متعلقات دیگر آرند زیرا که باء درین مقام برای تعدیه فعل است مانند ہمزه و تضعیف پس حتے الامکان ملاصق فعل باشد و این موضع اول قرآن است درین موضع بر ہمان اصل خود استعمال فرموده اند و در سورتہای دیگر آنچه محل انکار و مدار سرزنش است یعنی ذبح بقصد غیر الله مقدم آمده و لهذا در باقی سورہا جمله فلا اثم علیه را نیز موقوف داشته اند زیرا که در اول قرآن مسموع شده آمده است و این ہر چہار چیز که مذکور شد یعنے مردار و خون و گوشت خوک و جانوری که برای غیر خدا مقرر کرده ذبح نمایند ازان جنس است که بر جمیع فرقہا در جمیع حالات حرام است و ازان قبیل نیست که بر فرقه حرام باشد و برای دیگران حلال مانند مال زکوة و صدقات یا در حالتے حرام است و در حالتے دیگر حلال مانند دوای گرم سمی مضر که بر محرور مزاجان حرام است و چون مزاج آنہا برودت پیدا کند حلال میشود آری بوقت ناچارگی خوردن این چیزہا با وجود حرمت معاف میگردد کما قال تعالیٰ فمن اضطر الخ

بسم الله الرحمن الرحیم

فائده - ابتدا به تسمیه سبب برکت است در ہر کار بروایت جابر و نوزده حرف او سبب نجات است از نوزده زبانیه بقول عبد الله بن مسعود و تعلیم تسمیه سبب کتابت برائة از نار است معلم را و صبی را و والدین او را بروایت ابن عباس مرفوعا و برای دفع بلا چون در ورطه واقع شود بگوید بسم الله الرحمن الرحیم و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم از ورطه خلاص یابد بروایت حضرت علی مرفوعا و حدیث کل امر ذی بال لا یبدء فیه بسم الله الرحمن الرحیم فهو اقطع بروایت صحیح از ابو ہریره مرفوعا آمده و از عطا آمده که ہنگام بانگ کردن خران در شب بسم الله الرحمن الرحیم اعوذ بالله من الشیطان الرجیم بگویند و نیز بسم الله مہر است بر امتعه و البسه و دیگر اشیای نفیسه تا جنیان او را استعمال نکنند و خواننده او را چہار ہزار نیکی و چہار ہزار مرتبه حاصل شود و چہار ہزار گناه دور میشود و بروایت دیلمی است و بیہقی در شعب الایمان از حضرت علی کرم الله وجہه آورده که تنوق رجل فی بسم الله الرحمن الرحیم فغفر له و بروایت ابن عباس رض مرفوعا آمده که بار بسم الله مد باید کرد تا که نوشته ہای سین مد نوشتن مشتبه نشود و دیلمی آورده که آنحضرت صلے الله علیه وسلم

فائده تسمیه

معاویہ راکہ کاتب آنجناب بودند فرمودند کہ یا معاویہ الق دواۃ وحرف القلم وانصب الباء وفرق السین ولاتعور المیم وحسن اللہ ومد الرحمن وجود الرحیم و ابوداؤد درکتاب لسے آوردہ کہ آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم گزشتند بر پارہ کاغذکہ در زمین افتادہ بود نوجوان راکہ ہمراہ بود فرمودند لعن من فعل ہذا بسم اللہ را نہ نہید مگر در مقام مناسب یعنے مقام با احترام وخطیب از انس آوردہ مرفوعا کہ ہرکہ کاغذے را از زمین بردارد کہ در وبسم اللہ باشد نوشتہ میشود نزد خدا از صدیقین ووالدین او را تخفیف کردہ میشود اگرچہ کافر باشند **خواص الحمد للہ** الحمد للہ راس الشکر ودرقصہ رد ناقہ آن حضرت صلے اللہ علیہ وسلم شکر را بہمین کلمہ ادا فرمودند کما رواہ الطبرانی عن النواس بن سمعان وآن خواص این کلمہ آنست کہ قائم مقام دعا است چنانچہ در ترمذی وغیرہ از جابر بن عبد اللہ واقع است کہ قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم افضل الذکر لا الہ الا اللہ وافضل الدعاء الحمد للہ ونیز خواص این کلمہ آنست کہ پر میکند میزان را ونیز در حدیث وارد است کہ التوحید ثمن الجنۃ والحمد ثمن کل نعمۃ ونیز وارد شدہ کہ کل امر ذی بال لا یبدأ فیہ بحمد اللہ فہو اقطع ونیز از حضرت علی رض منقول است کہ ہرکہ نزدیک عطسہ بگوید الحمد للہ رب العالمین علے کل حال ما کان او را درد دندان ودرد گوش نشود ونیز مرفوعا آمدہ از واثلۃ بن الاسقع کہ ہرکہ مبادرت کند وقت عطسہ بہ الحمد للہ موجب شفا از داء وامراض بطن است ودر حق او ودر فرستادن شکر آنحضرت علیہ الصلوۃ والسلام نذر کردہ بودند کہ لا شکرن اللہ حق شکرہ وبہمین کلمہ اکتفا فرمودند

رسالہ معاد جسمانی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سبحان اللہ الذی خلق الانسان من طین وجعل نسلہ من سلالۃ من ماء مہین ثم سواہ ونفخ فیہ من روحہ فاذا ہو خصیم مبین ولذلک خلقہم وتمت کلمۃ ربک لاملان جہنم من الجنۃ والناس اجمعین نحمدہ علے السراء والضراء ونشکرہ فے الشدۃ والرخاء ونصلے علے نبینا سید الانبیاء وآلہ الاولیاء واصحابہ الاتقیاء اما بعد فقد کثر التشاجر فے المعاد الروحانی والجسمانی وزعم کل ما خالج نفسہ واتخذوا ما اثبت بالنص الصادق وراءہم ظہریا بل ظنوہ بمساعدۃ عقولہم المشوبۃ بالوہم امرا فریا وحسبوہ محجوبا عن العقول وشیئا عنہا خفیا ولعمری انہ عندی من الامور الظاہرۃ ثابت بالدلائل

العقلية الباهرة ولست اعني بالعقلية قواعد وضعها قوم على حسب عقولهم كيف ورب دقيقة
لم تظهر على فحولهم بل اريد بها ما كان مطابقا لنفس الامر باعتبار العقل وبالجملة فبسط الكلام موقوف
على تمهيد اصول بسطها سيدي الوالد في كتبه فمن شاء تفصيل تلك الاصول فليرجع الى تصانيفه
المملوة نورا وصدقا اصل حقيقة النفس الانسانية عندنا انها برزة للنفس الكلية مدبرة للنسمة والنسمة
حالة في البدن مدبرة له حاملة للقوى اصل الفصل القريب للانسان هو الفيض المعتمد على الصورة
الحيوانية الذي من شانه انساع القوى الثلث القلب والعقل والنفس وتحصل الانسان انما هو
بالنفس الحاملة بهذه القوى والبواقي كالشرائط لوجوده الابتدائي اصل الاصل الذي به زيد زيد وعمرو عمرو
عند التحقيق ليس هي المشخصات بل نحو البرزة الذي به صارت هذه البرزة نفس زيد وتلك نفس
عمرو ومن ههنا يتضح ان الحركة في الكم موضوعها شخص الانسان المتقوم من نفس حقيقة واحدة مع
مادة ما مبهمة وانما المادة شرط لتقومها وتحصلها وظهور احكامها النحو البرزة باقية والامثال متجددة
فتامل جدا فانه دقيق وبالتامل حقيق اصل معنى الموت انفكاك النسمة عن البدن لا انفكاك
النفس عن النسمة فاحفظ اصل لما كان من خاصية هذه البرزة ان تحل في النسمة لا يمكن ان تصير
مجردة محضة ولكن تتقوم بالنسمة فقط وتكون كالانسان الذي قطعت يداه ورجلاه دون الاعضاء
الرئيسة التي هي معنى صورة الانسان اصل كم من شيء تقتضيه الحكمة الالهية في العالم
كاستحالة الخلاء فان الانسان اذا مص القارورة فالهواء يخرج منه حتى اذا لم يبق للتخلخل مساغ
ويكون التخلخل الزائد عليه غير مناسب لحقيقة الهواء فحينئذ يحصل القعار القارورة وكذا الكلام في النفخ
في القارورة حتى اذا لم يبق للتكاثف حد في حكم الطبيعة الهوائية فحينئذ انفقارت القارورة ويتفطن
من هناك ان الامراض وان حلت النسمة فانها لا تصل الى البنية حالة لا يمكن للنفس ان تتعلق
بها فاذا تحللت بحيث لم يمكن تولد النسمة مات الانسان ولا يصل التحلل الى حد يمنع تعلق
النفس بها ان قلت الحيوان الارضي لا يتعلق النسمة ببدنه حتى يكون له غشاء فهل هناك غشية
قلت لا ادري اكثر من ان كل ما يجب في الطبيعة الكلية ان يكون في حفظ هذه البنية فانه لا بد
ان يكون من حكم الطبيعة لكثير من النظائر اصل تكون النسمة بعد الموت حاملة للقوى وهذا
كما قال الشيخان ابو علي وابو نصر ان النفس تتعلق بجسم هوائي حتى يصح بها التخيل والتوهم فكذلك

اصول

نقول تبقى قوة الحس المشترك في النفس ويحصل لها العلوم السمعية والبصرية بمنزلة الحدس في
النتيجة وبمنزلة الاوهام الحادثة من مشاهدة القرائن الحاصل مادامت النفس في عالم البرزخ فانها تعذب
وتنعم بوجوه بادراك عقلي ووهمي فقط وبانتشار صور واشكال تحدث بها بتخييل اشباح المعاني كما يحدث
في المنام وبالهام ملائكة ثم جمعت عزيمتها على انعامها او ايلامها تتولد من عزيمتها ومن تخييل النفس تلك
الاشباح حقيقة عجيبة تسمى بفتح روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات النيران الحاصل اذا اراد الله
تعالى بعد اماتة اهل العالم وحدوث القيامة ان يحشر الناس لاسباب خفية لا تكاد تنضبط سيما في هذا المختصر
فانه يفيض على الارواح فيضا جمليا من قبيل مثال نوع الانسان وحدوث هيئة في العالم تفيض
قوة في الارواح وكمالها فحينئذ يعود الى الارواح صحتها وتذهب السيئات عنها فيقتضي تمام احيائها
فحينئذ يخرج اجسامها بمنزلة شجرة قطعت حتى لم يبق منها الا الدوحة ثم جاء مطر وهواء مناسب فنبتت من
الدوحة الاغصان والازهار والاوراق على الوجه الطبيعي فان كان هناك بدن ارضي له نوع مناسبة
بالنفس الناطقة والنسمة الهوائية يكون هو مطيها ومتعلقها والا انشأ لها باريها بدنا مناسبا لها الحاصل اذا
حشر واقوى في هذه الاجسام حكم المثال وشبه المثل الانسانية ويغلب حكم النوع فينشأ المحاسبات
والمناقشات الحاصل السر في انواع التعذيبات والتنعيمات اقتضاء النفس كمالها من كل
جهة من القوى الجسمانية والروحانية فيبتغي كل قوة ما تلتذ به فيقتضي اليه كل ما تلتذ به كل قوة والله اعلم

مسئلہ تفضیل

مسئلہ تفضیل در ریاض النضرة در احوال علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ در فصل سابع کہ در فضیلت
است میگوید وقد اجمع اهل السنة من السلف والخلف من اهل الفقه والاثر ان عليا افضل الناس
بعد عثمان وهذا مما لم يختلف فيه وانما اختلفوا في علي وعثمان واختلف بعض السلف في علي وابي بكر
ذكره ابو عمر بن عبد البر في كتاب الصحابة قال ابو القاسم عبد الرحمن بن الحباب السعدي في كتابه المسمى
بالحجة لسلف هذه الامة في تسميتهم الصديق بخليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم وهم في ذلك ابو عمر
غلط غلطا ظاهرا فمن تامله يعني الخلاف في تفضيل علي على ابي بكر رض وذلك انه ذكر في كتابه تعريضا
لا تصريحا انه كان من جملة من يعتقد ذلك ابو سعيد وابو سعيد ممن روى عن علي ان ابا بكر خير الامة
بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم فكيف يعتقد في علي انه خير من ابي بكر وقد روي عن علي ذلك
واذا تقرر ان اهل السنة اجمعوا على ذلك علم ان ابن عمر لم يرد باحاديثه المتقدم ذكرها في باب الثلاثة

نفی افضلیة علی بعد عثمان ویدل علی ذلک انه قد جاء فی بعض طرق حدیثه فقال رجل لابن عمر
یا ابا عبد الرحمن فعلی قال ابن عمر علی من اهل البیت لا یقاس بهم علی معهم رسول الله فی درجته ان الله
عز وجل یقول والذین امنوا واتبعتهم ذریتهم بایمان الحقنا بهم ذریتهم فاطمة مع رسول الله صلی الله
علیه وسلم فی درجته وعلی مع فاطمة علیهما السلام اخرجه علی ابن نعیم المصری انتهی موضع الحاجة منه
وازین عبارت صریح مستفاد میشود که کلام ابن عمر در مقام رد است بر کسیکه از کلام او نفی تفضیل علی بعد از
عثمان فهمیده بود پس حاصل ابن عمر آنست که در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم صحابه این سه کس را
تفضیل بترتیب میدادند وآینده سکوت میکردند و در حقیقت بعد از عثمان علی افضل است از جمیع من
عداه زیرا که او از اهل بیت است و اهل بیت را بصحابه قیاس نتوان کرد در قدری که نص تفضیل
غیره او بر او معلوم شد قائل باید شد و بر دیگران او را افضل باید دانست و بسا مسائل که در زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم صحابه از ان بحث نکرده اند این مسئله هم از ان قبیل است و لفظ احد بعد از لا نقایس
هم در ریاض النضره موجود نیست تا جای تمسک تواند شد و آنچه صاحب رساله نوشته است که ارشدنا
الی منع عظیم متوجه علی جمیع الادلة المتمسکة بها علی افضلیة الثلاثة پس مبتنی بر دو چیز است یکی آنکه
لفظ احد درینجا موجود باشد حالانکه موجود نیست دوم آنکه الفاظ حدیث ابن عمر مرویه اصحاب و مانند آن
باشد و این امر نیز خلاف واقع است بلکه اصح الفاظ او آنست که بخاری روایت میکند عن یحیی
بن سعید عن نافع عن ابن عمر رض قال کنا نخیر بین الناس فی زمان رسول الله صلی الله علیه وسلم
فنخیر ابا بکر ثم عمر ثم عثمان و در ترمذی هر دو لفظ واقع اند درینجا آن منع متوجه نمیشود و نیز این قدر
گفت و شنید هم در روایت ابن عمر است فقط جمیع ادله متمسکه بها درین باب هرگز قبول این
منع نمیکنند زیرا که دران ادله الفاظ ناصه بر عموم امت وارد شده اند و اصرح این الفاظ در روایت
حضرت مرتضی علی است عن عبد خیر قال سمعت علیا رض علی المنبر حمد الله واثنی علیه وقال الا
انبئکم بخیر هذه الامة بعد نبیها خیرهم ابو بکر وخیرهم بعد ابی بکر عمر ولو شئت ان اسمی الثالث
فسمیته خرجه خیثمة بن سلیمان وخرجه ابن السمان عن ابی موسی وفی روایة ثم سکت بعد ذکر فرأینا
انه یعنی نفسه خرجه خیثمة بن سلیمان ایضا وعن ابی جحیفة قال قال علی الا انبئکم بافضل هذه الامة
ابو بکر ثم عمر ثم رجل اخر وعن علی رضی الله عنه قال ما مات رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی عرفنا

ان افضلنا بعده ابوبکر ومامات رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى علمنا ان افضلنا بعد ابی بکر
عمر ومامات رسول الله صلى الله عليه حتى عرفنا ان افضلنا بعد عمر رجل آخر ولم يسمه اخرجه الحافظ السلفی
كذا فی رياض النضرة وفی رياض النضرة فی روايات حديث ابن عمر وعنه قال كنا نقول ورسول الله
صلى الله عليه وسلم حی افضل امة محمد بعده ابوبکر ثم عمر ثم عثمان رواه ابوداود والحافظ فی الموافقات
وعنه قال اجتمع المهاجرون والانصار على ان خير هذه الامة بعد نبيها ابوبکر وعمر وعثمان بهيئته الآن
وعنه قال كنا نتحدث فی حيوة رسول الله صلى الله عليه وسلم واصحابه اوفر ما كانوا ان خير هذه الامة
بعد نبيها ابوبکر ثم عمر ثم عثمان فيبلغ ذلك النبی صلى الله عليه وسلم فلا ينكره خرجها خيثمه بن سليمان
والحاكم بالجمله توجه این منع بریک روایت عبدالله بن عمر که روایت مرجوح است واکثر روایات او
بلفظ دیگر دارد اندچه فائده میکنند بروایات صحابه دیگر را علی الخصوص حضرت علی را چه جواب خواهد بود

بسم الله الرحمن الرحيم

من اللطائف التی قلما ظفر احد لی لحفظ مذهب ما اخترعه المتاخرون لحفظ مذهب ابی حنيفة وهی عدة
قواعد يردون بها جميع ما يحتج به عليهم من الاحاديث الصحيحة القاعدة الاولى الخاص مبين فلا يلحقه
البيان ردوا بها فرضية قراءة الفاتحة فی الصلوة وفرضية الاطمينان وغير ذلك قالوا لفظ اسجدوا
واقرأوا خاص مبين فلو لحقها البيان لكان الخاص لحقه البيان والقاعدة الثانية الزيادة على الكتاب
نسخ فلا يكون الا باية ناسخة او حديث مشهور ناسخ الثالثة المرسل كالمسند الرابعة لا ترجيح بكثرة الرواة
وانما هو بفقه الراوی الخامسة لا يقبل الجرح حتى يكون مفسرا وذلك لان الجرح والتعديل انما هما
فی الاكثر اجماليان السادسة قول ابن الهمام فی بعض كتبه ما صححه البخاری ومسلم ونظرائهما لا يجب علينا
قبوله كيف وكم من راو يختلف فيه الناس باجتهادهم فمن جارح ومعدل فعسى ان يكون الذی عدلوه مجروحا
عندا ما صنا وكذلك ما ضعفوه او صححوه لا يجب علينا ان نقول به كيف وعسى ان يكون الذی جرحوه عدلا
موثوقا به فاذن لا اعتماد لنا الا على ما ذكره اصحابنا السابعة قال بعض اصحاب الفتاوى اذا كان
فی المسئلة قول لابی حنيفة وصاحبيه وحديث يحكمون بصحته وجب اتباع قولهم دون الحديث لانا نظن
بابی حنيفة وصاحبيه انهم عارضوا الحديث مع صحته وصحة الاستنباط منه ولا نظن بهم انهم لم يبلغهم الحديث
لقرب زمانهم وسعة علمهم الثامنة كل حديث لم يروه الا من ليس فقيها فان انسد فيه باب الرای لا يجب قبوله

رساله اصول مذهب ابی حنیفه

الناسخة العام قطعی کالخاص فلا یخصص عام بخاص حتے یکون قطعیا فیکون تخصیصه نسخا الا اذا کان
العام قد خص منه بعضه عن عثمان رضی الله عنه قال قال رسول الله صلے الله علیه وسلم من مات
وهو یعلم ان لا اله الا الله دخل الجنة رواه مسلم هذا الحدیث ظاهر فی ان الایمان هو التصدیق فقط کما
هو مذهب ابی حنیفة رح قال رسول الله صلے الله علیه وسلم الوضوء من کل دم سائل رواه الدار قطنی
واستدلت الحنفیة بهذا الحدیث علے انتقاض الوضوء بخروج النجس من غیر السبیلین قال رسول الله
صلے الله علیه وسلم اذا اتیتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة ولا تستدبروها ولکن شرقوا او غربوا متفق علیه
این حدیث نیز موافق مذهب ابو حنیفه است کان رسول الله صلے الله علیه وسلم یقبل بعض ازواجه
ثم یصلی ولا یتوضا رواه الترمذی قال ابو حنیفة مس النساء لا یبطل الوضوء بدلیل هذا الحدیث
سئل رسول الله صلے الله علیه وسلم عن مس الرجل ذکره بعد ما یتوضا قال وهل هو الا بضعة منک
رواه النسائی والترمذی وابو داؤد وهذا الحدیث دلیل لابی حنیفه بر آنکه مس ذکر ناقض وضو نیست قال
رسول الله صلے الله علیه وسلم اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر رواه الترمذی این حدیث بظاهر
تائید میکند بمذهب ابو حنیفه رض قال رسول الله صلے الله علیه وسلم الامام ضامن المؤذن مؤتمن
اللهم ارشد الائمة واغفر للمؤذنین رواه احمد وابو داؤد والترمذی این حدیث نیز بظاهر تائید میکند
بمذهب ابو حنیفه بر آنکه نماز مقتدی موقوف است بر نماز امام ان رسول الله صلے الله علیه وسلم
صلی المغرب بسورة الاعراف فی رکعتین رواه النسائی اینحدیث دلالت میکند که وقت مغرب بسیار
تنگ نیست موافق مذهب ابو حنیفه رض قال رسول الله صلے الله علیه وسلم انما جعل الامام
لیؤتم به فاذا کبر فکبروا واذا قرأ فانصتوا رواه ابو داؤد والنسائی این حدیث تائید میکند بمذهب
ابو حنیفه نهی رسول الله صلے الله علیه وسلم ان یعتمد الرجل علے یدیه اذا نهض فی الصلوة
رواه ابو داؤد وهذا الحدیث دلیل لمذهب ابی حنیفة قال رسول الله صلے الله علیه وسلم من کان
منکم مصلیا بعد الجمعة فلیصل اربعا رواه مسلم ازین حدیث معلوم میشود که سنت بعد جمعه چهار رکعت است
کما هو مذهب ابی حنیفة قال رسول الله صلے الله علیه وسلم من نام عن وتره فلیصل اذا اصبح
رواه الترمذی احتج ابو حنیفة بهذا الحدیث علے وجوب الوتر قال رسول الله صلے الله علیه وسلم
اذا احدث احدکم وقد جلس فی آخر صلوته قبل ان یسلم فقد جازت صلوته رواه الترمذی هذا مذهب

ابی حنیفة لان التسلیم عنده لیس بفرض عن علقمة قال قال لنا ابن مسعود الا اصلی بکم صلوة
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی ولم یرفع یدیہ الا مرة واحدة مع تکبیر الافتتاح رواه الترمذی والنسائی
این حدیث مؤید است مذہب امام ابوحنیفہ را در آنکہ رفع یدین نیست در [illegible] مگر در تکبیر
افتتاح ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابابکر وعمر رض کانوا یفتتحون الصلوة بالحمد للہ رب العالمین
رواه مسلم این حدیث تائید میکند حنفیہ را کہ بسملہ از فاتحہ نیست قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
من صلی صلوة لم یقرأ فیہا بام القران فہی خداج ثلثا غیر تام رواه الترمذی این حدیث تائید میکند
مذہب ابی حنیفہ زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نخواندن فاتحہ را خداج فرموده اند یعنی ناقص
است پس معلوم شد کہ خواندن سوره فاتحہ فرض نیست زیرا کہ اگر فرض بودی لفظ دیگر میفرمودند
مثل فساد یا عدم جواز پس معلوم شد کہ خواندن سوره فاتحہ در صلوة واجب است [illegible] زیرا کہ
ترک فرض موجب نقصان صلوة نیست بلکہ موجب عدم جواز است عن ابی ہریرة انہ کان یقول
من ادرک الرکعة فقد ادرک السجدة ومن فاتتہ ام القران فقد فاتہ خیر کثیر رواه مالک این دلیل
علی ان الفاتحة لیست بفرض کما ہو مذہب ابی حنیفة قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوة
لمن لم یقرأ بام القرآن فصاعدا رواه مسلم این حدیث نیز بظاہر تائید میکند مذہب ابی حنیفہ
زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرموده اند لا صلوة اگر ازین مراد نفی اصل است لفظ فصاعدا
درست نمیشود زیرا کہ بفرضیت خواندن زیاده از سوره فاتحہ کسے قائل نیست بالاجماع پس
لازم آمد کہ مراد از نفی نفی کمال است قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من افطر فی تطوع
فلیقضہ رواه احمد ہذا دلیل علی مذہب ابی حنیفة بان النفل یلزم بالشروع ۔

رسالہ غنا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

اما غنا پس کلام خدا واحادیث سرور انبیا علیہ التحیة والثنا بحرمت آن ناطق است قال اللہ
تعالی ومن الناس من یشتری لہو الحدیث لیضل عن سبیل اللہ در معالم از عبد اللہ بن مسعود
وابن عباس وحسن وعکرمہ وسعید بن جبیر رضی اللہ عنہم نقل کرده کہ لہو الحدیث غنا ومزامیر
ومعازف است ودر مدارک گفتہ کہ ابن عباس وابن مسعود قسم میخوردند کہ لہو الحدیث غنا است

و در روح المعانی گفته که لهو الحدیث غنا و مزامیر است و در کشاف ذکر کرده که لهو الحدیث مانند غنا
و تعلیم موسیقیات است و در مغنی گفته که لهو الحدیث غنا است و آن حرام است باین نص مستحل
آن کافر است و در تفسیر تعلیمی آورده که لهو الحدیث غنا و ضرب بربط و دف و اوتار و طنبور است
و اینهمه باین نص حرام اند من استحله فقد کفر و وجه دلالت این کریمه بر حرمت آنست که حق تعالی
غنا را بلهو الحدیث مسمی ساخت و تعبیر از وی باین لفظ پرداخت و لهو غیر از اقسام ثلثه بمقتضای
احادیث و قرآن حرام است قال الله تعالی علی سبیل التوبیخ افحسبتم انما خلقناکم عبثا ای
عابثین لاعبین لاهین قال علیه السلام کل شیء یلهو به الرجل باطل الا رمیه بقوسه و تادیبه فرسه
و ملاعبته امرأته فانهن من الحق رواه الترمذی و ابن ماجه و الدارمی و آنچه جمعی از اباحیه میگویند که کریمه
بر حرمت غنا مطلقا دلالت نمیکند زیرا که مدلول کریمه حرمت است وقتیکه بطریق لهو بود و اگر نه
چنین باشد حرام نیست باطل است زیرا که لهو الحدیث هرگاه بغنا مفسر شده غنا لهو حدیث
باشد چه تقیید مفسر به مفسر معنی ندارد و همچنین آنچه آن جماعه از ظاهر کریمه تقیید فهمیده میگویند که غنا
مطلقا حرام نیست بلکه وقتیکه مودی باضلال باشد باطل است زیرا که چون بودن غنا لهو الحدیث متحقق شد حرمت آن ثابت
گشت و تقیید باضلال که منشاء این وهم و خیال است از قبیل تقییدی است که درین احادیث
وارد شده و ملحد فی الحرم و ان تزنی حلیلة جارک آنکه الحاد مطلق و زنا مطلق حرام است اما الحاد در حرم
و زنا بزن همسایه شنیع تر است و در کریمه نهایت تشنیع بر مذهب آن جماعت است که لهو الحدیث
را که فی نفسه حرام است برای تضلیل اختیار نموده اند پس بر اباحت اصل غنا دلالت نکند و فی
الفتاوی العالمگیریة عن جواهر الفتاوی قال السماع و القول و الرقص الذی یفعله الصوفیة فی زماننا
حرام لا یجوز القصد الیه و الجلوس علیه و هو و الغناء و المزامیر سواء ابن ابی الدنیا و بیهقی از شعبی
روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود لعن الله المغنی و المغنی له طبرانی و خطیب بغدادی
روایت نموده اند که رسول خدا صلی الله علیه و سلم نهی کرد از غنا و استماع آن و در سنن الهدی از ابن عمر
آورده گفت نهی النبی صلی الله علیه و سلم عن الغناء و الاستماع الی الغناء در بعض آورده که
پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم فرمود الغناء ینبت النفاق کما ینبت الماء النبات در احیاء العلوم
از معاذ بن جبل روایت کرده که آنحضرت صلی الله علیه و سلم فرمود اذهب الاسلام اللهو الباطل

والغنا طبرانی از نسمر المومنین عمرؓ روایت نموده که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود القنیة سحط
وغنا ها حرام بیهقی در شعب الایمان از جابر آورده که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود الغنا ینبت
النفاق کما ینبت الماء الزرع فی الحقایق مجرد الغنا والاستماع الیه معصیة وفی المضمرات
من اباح الغنا یکون فاسقا وفی الاختیار انه کبیرة فی جمیع الادیان وفی المحیط التغنی وصفیق
واستماعهما کل ذلک حرام ومستحلها کافر وفی اختیار الفتاوی ویکره الترجیع بقراءة القرآن وسماع الاسماع
الیه لانه یشبه فعل الفسقة حال فسقهم وهو التغنی وفی الفتاوی البیهقی التغنی واستماعه وضرب الدف
وجمیع انواع الملاهی حرام ومستحلها کافر وهی الله تعالی الزباد والجهلة الذین ابتلوا به خیف علیهم
الکفر وفی جامع الفتاوی استماع الملاهی والجلوس علیها وضرب المزامیر والرقص کلها حرام
ومستحلها کافر وفی الحمادیة من النافع اعلم ان التغنی حرام فی جمیع الادیان وفی النهایة التغنی
والطنبور والبربط والدف وما یشبه ذلک کل ذلک حرام ومعصیة بقوله تعالی ومن الناس من
یشتری لهو الحدیث وفی التاتارخانیة من الیتیمة سئل الحلوائی عمن سموا انفسهم بالصوفیة فاختصوا
بنوع لبس واشتغلوا باللهو والرقص وادعوا لانفسهم منزلة فقال افتروا علی الله کذبا وسئل انکانوا
زائغین من الطریق المستقیم بل ینفون من البلاد لقطع فتنتهم عن العامة فقال اماطة الاذی ابلغ فی الصیانة
وامثل فی الدیانة وتمییز الخبیث من الطیب ازکی واولی وهذه الروایات کلها منقولة عن رسالة
الفقیه العالم المتورع الکامل الشیخ محمد فرخ السرهندی فی هذا الباب الا روایة المعدن والهدایة فانها
نقلت من عین الکتاب وقال الشیخ فیها ان سبعا وسبعین نفرا من الفقهاء اتفقوا علی تحریم الغناء
وبین اسماهم علی التفصیل وترکت هنا مخافة التطویل۔

رساله بیع کنیزان

بسم الله الرحمن الرحیم

کنیزان وغلامان باعتبار ملک وعدم آن شش قسم اند اول آنکه جماعة مسلمانان از دار الاسلام
در دار الحرب رفته بقهر وغلبه کفار حربیان را خواه مرد باشد خواه زن خواه صغیر خواه کبیر گرفته بندی کرده
در دار الاسلام بیایند یا کفار حربیان یک ملک کفار حربیان ملک دیگر را همین قسم غلبه نموده بیارند
درین هر دو قسم بندی کنندگان خواه مسلمان باشند یا کافران مالک این کنیزان وغلامان

میشوند بیع ورہن وہبہ ووطی بے نکاح وجمیع تصرفات مملوکانہ باانہا جائز است الکفار اذا سبی
بعضہم بعضا فاخذوا اموالہم او بعیر انداليہم او غلبوا علی مالنا واحرزوہ بدارہم ملکوہ وتملکت بالغلبۃ حرہم وما
ہو ملکہم۔ شرح وقایہ او اسبی کافر کافرا اخر بدار الحرب واخذ مالہ ملکہ لاستیلائہ علی مال مباح وملکنا
ما نجد من ذلک الشیء للکافر ان غلبنا علیہم اعتبارا بسائر املاکہم۔ درمختار دوم آنکہ کفار حربیان اولاد
خود را یا قریبان خود را بفروشند ومسلمانان خریدہ بیارند در ملک خود یعنے در جائیکہ اقامت دارند
خواہ دار الاسلام باشد یا دار الحرب درین قسم اختلاف روایات است کہ این کنیزان شرعاً
کنیزان میشوند یا نہ اصح واقوی باعتبار دلیل ہمین است کہ این قسم ہم کنیزکان میشوند بیع و
ہبہ ورہن ووطی بے نکاح جائز است چنانچہ از روایات واضح میشود وبعضے درین قسم این تعیین
شرط کردہ کہ کفار حربیان کہ اولاد یا قریبان خود را مے فروشند حکم و رواج آن در ینہا ہم باشد وبعضے
این شرط نکردہ اند غرض کہ این شرط اگر متحقق شود فبہا والا در رقیت آنہا حکم و رواج آنہا را اعتبار نیست
بنا بر روایت ارجح واقوی زیرا کہ حربیان در دار الحرب حکم حطب وصید دارند ہر کہ حطب وصید
بگیرد مالک میشود ہمین قسم کفار حربیان را ہر کہ بگیرد مالک میشود لیکن استیلاء وغلبہ وانتقال از دار الکفر
بدار الاسلام ضرور چنانچہ از ہدایہ وغیرہ معلوم میشود فاما الملاک فانما یثبت بعد الاحراز بدار الاسلام
والاستیلاء اثبات الید الحافظۃ والناقلۃ۔ ہدایہ ولو دخل دارہم مسلم بامان ثم اشتری من احدہم
ابنہ ثم اخرجہ الی دارنا قہرا ملکہ واکثر المشائخ علی انہ لا یملکہم فی دارہم ہو الصحیح وقال الکرخی
ان کانوا یرون جواز البیع فالبیع جائز والا فلا کذا فی المحیط وفیہ اشعار بان الکفار فی دارہم احرار
ولیس کذلک فانہم ارقاء فیہا وان لم یکن ملک لاحد علیہم علی ما فی عتاق المستصفی وغیرہ کذا فی
جامع الرموز ولو دخل دار الحرب واشتری من احدہم اختہ او بنتہ وینبغی لہ ذلک اذا کان ہذا حکم
دارہم وان کان لیس من حکم الدار ذلک لا ینبغی لہ ان یشتری کذا فی الملتقط من کتاب البیوع
سوم آنکہ اولاد کنیزان این ہر دو قسم باشند آنہم مملوک میشوند مانند مادران خود زیرا کہ در کتب فقہ
مینویسند الولد یتبع الام فی الحریۃ والرقیۃ بشرطیکہ از مالک یا ذی رحم مالک پیدا نشوند زیرا کہ
ازین ہر دو اگر پیدا خواہند شد آزاد خواہند شد موافق حدیث من ملک ذا رحم محرم عتق علیہ چہارم آنکہ
کفار ذمیان یعنے تابع بادشاہ مسلمانان باشند اولاد خود را یا اقارب خود را بفروشند وکسی مسلمان

خرید نماید یا حربیان ملک دیگر از دار الاسلام گرفته بندی کرده برند اینها در ملک داخل نشوند حکم کنیزان
وغلامان ندارند زیراکه ایشان در دار الاسلام احرار اند هرگاه ایشانرا حر قرار داده شد پس هرکه از مسلمان
ویا کافر بگیرد ایشانرا مالک نمیشود چنانچه در کتاب در مختار فی باب استیلاء الکفار مے نویسند
فلو سبے اهل الحرب اهل الذمة من دارنا لا یملکونهم لانهم احرار پنجم آنکه جاریه مجهولة الحال باشد معلوم
نیست از حربیان یا از اهل ذمه پس اگر آن جاریه صغیره است که بحد بلوغ نرسیده قول قابض آن
معتبر است واگر کبیره بالغه است پس قول آن معتبر است چنانچه از روایات کتاب الاشباه
والنظایر معلوم میشود الجاریة المجهولة الحال المرجع فیها الی صاحب الید ان کانت صغیرة والی
اقرارها ان کانت کبیرة وان علم حالها فلا اشکال ششم آنکه مسلمانان حر در حالت مخمصه وقحط اولاد خود را
میفروشند وکسے دیگر این را بگیرد شرعاً این قسم کنیز نمی شود اگرچه در فتاوی نسفی تامل مینویسند
که این حکم کنیز شرعی است برین روایت فتوی نیست ونه معمول به است زیراکه در جمیع متون
بلکه در دین محمدی علیه الصلوة والسلام حر را مال اعتبار نکرده اند کسیکه این قسم زن داشته
باشد از وطی کردن بدون نکاح جائز نیست والله اعلم **سوال** چه میفرمایند علمای اهل سنت وجماعت
کثرهم الله تعالی درباب تعزیه داری عشره محرم وساختن ضرایح وصورت قبور وعلم وغیره **جواب**
تعزیه داری در عشره محرم وساختن ضرایح وصورت وغیره درست نیست زیراکه تعزیه داری عبارت
ازین است که ترک لذائذ وترک زینت کند وصورت محزون وغمگین نماید یعنی مانند صورت زنان سوگ
دارنده بنشیند ومرد را هیچ جا این قسم در شرع ثابت نمیشود مگر زن را بعد وفات زوج خود چار ماه
وده روز سوگ آمده در ماورای زوج اگر کسے از اقارب او بمیرد تا سه روز اگر ترک زینت وغیره
کند جائز است وبعد سه روز آنرا درست نیست چنانچه در حدیث آمده لا تحل لامرأة تؤمن بالله
والیوم الآخر ان تحد علی میت فوق ثلاث لیال الا علی زوج اربعة اشهر وعشرا رواه البخاری
ومسلم ونیز تعزیه داری که هیچو مبتدعان میکنند بدعت است وهمچنین ساختن ضرایح وصورت
قبور وعلم وغیره اینهم بدعت است وظاهر است که بدعت حسنه که در آن ماخوذ سنا شد نیست بلکه
بدعت سیئه است وحال بدعت سیئه اینست که در حدیث وارد است شر الامور محدثاتها
وکل بدعة ضلالة رواه مسلم وحال مبتدع که این قسم بدعتها اختراع میکند آنست که بدعت او در دین بعض خدا اسیر میکند

وفرائض ونوافل او در درگاه الٰهی مقبول نیست چنانچه در حدیث وارد است من احدث حدثا
او آوی محدثا فعلیه لعنة الله والملائکة والناس اجمعین لایقبل الله منه صرفا ولا عدلا رواه الطبرانی
عن ابن عباس والبزار عن ثوبان ونیز در حدیث شریف است من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه
فهو رد رواه البخاری ومسلم وابوداود وابن ماجة عن عائشة رضی الله عنها ونیز در حدیث شریف
است در مذمت مبتدعان من ابتدع بدعة ضلالة لا یرضی الله بها ورسوله کان علیه من الاثم
مثل آثام من عمل بها لا ینقص من اوزارهم شیئ رواه ابن ماجة عن عمرو بن عوف وبلال بن الحارث
سوال دران مجلس به نیت زیارت وگریه وزاری حاضر شدن ودر انجا رفته مرثیه وکتاب شنیدن
وفاتحه ودرود خواندن جائز است یا نه **جواب** دران مجلس به نیت زیارت وگریه وزاری حاضر شدن
هم جائز نیست زیراکه انجا زیارت نیست که برای او حاضر شود واین چوبها که ساخته اوست قابل
زیارت نیستند بلکه قابل ازاله اند چنانچه در حدیث شریف آمده من رای منکرا فلیغیره بیده فان
لم یستطع فبلسانه فان لم یستطع فبقلبه وذلک اضعف الایمان رواه مسلم ودر مجلس تعزیه داری
رفته مرثیه وکتاب شنیدن اگر در مرثیه وکتاب احوال واقعی نیست بلکه کذب وافترا وتحقیر بزرگان
در ذکر است پس شنیدن اینچنین مرثیه وکتاب درست نیست بلکه درین قسم مجلس حاضر شدن هم روا نیست
چنانچه در حدیث شریف که نهی از شنیدن وخواندن مراثی واقع شده همین مراثی است عن ابی
اوفی قال نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن المراثی رواه ابن ماجة واگر در مرثیه وکتاب
احوال واقعی باشد پس شنیدن این قسم مرثیه وکتاب فی نفسه مضائقه نے لیکن هیئت این
جماعة چنانکه مبتدعان میکنند نباید کرد که مشابهت از قوم مبتدعان میشود واحتراز از مشابهت
بدعتیان ضرور است چنانچه در حدیث شریف وارد است من تشبه بقوم فهو منهم ونیز داخل این
حدیث است من کثر سواد قوم فهو منهم ومن رضی عمل قوم کان شریکا لمن عمل رواه الدیلمی
عن ابن مسعود کذا ذکره السیوطی فی جمع الجوامع وفاتحه ودرود خواندن فی نفسه درست است
لیکن درین قسم نوعے بے ادبی میشود زیراکه این قسم محل قابل ازاله ونابود کردن است ونجاست
معنوی دارد وفاتحه ودرود جای باید خواند که محل پاک باشد از نجاست ظاهری وباطنی پس
شخصیکه در پائخانه تلاوت کلام الله کند ودرود بخواند ملام ومطعون خواهد بود همچنان در مقامیکه

نجاست باطنی باشد وقابل ازاله باشد در انجاهم خواندن موجب ملامت ومطعونیت خواهد گردید
که نزے محل خواند سوال بدون ساختن ضرایح وغیره فقط در مکان تبرک صحیح مثل موی مبارک
داشته یانداشته مجلس گریه ترتیب کردن واخبار واحادیث صحیحه شهادت جناب سید الشهدا
ذکر کرده بکا کرده ختم کلام الله کردن وپنج آیه خوانده فقط فاتحه نمودن جواب بدون ساختن ضرایح
وغیره فقط در مکان تبرک صحیح مثل موی مبارک داشته یانداشته مجلس گریه وزاری الخ اینهم جایز
نیست بدلیل اینکه اینهم بدعت سیئه است فقط ذکر احادیث صحیحه شهادت وختم کلام الله وفاتحه وغیره
خواندن مضائقه نیست وتبرک صحیحه مثل موی مبارک اکثر جا بصحت بهم نمیرسد بنا بر او بام عوام
کالانعام است آنرا تبرک دانستن این نشاید ما دامے که بطریق صحیحه تبرک بودن او ثابت نشود
اعتقاد صحت او نباید کرد وچون تبرک مفقود شود محض مجلس گریه وزاری کردن ماند واینهم مجلس
مترتب کردن فقط برای گریه وزاری از سلف ماثور نشده آمده واگر تبرک صحیح مثل موی مبارک همانجا یا
جای دیگر پیدا شود برای زیارت او رفتن مضائقه ندارد سوال در ان ایام ترک زینت ولذات
کردن وغمگین وحزین بطور ماتم زدگان ماندن جواب ترک زینت وغیره بالامنقول شد سوال
ساعی ومعاون بودن در امور تعزیه داری وغیره از خود یا بپاس خاطر یا بپاس قرابت یا بسبب
همسائگی وهم خانگی شدن واسباب خود را مستعار دادن جواب اینهم جائز نیست چراکه اعانت
بر معصیت میشود واعانت بر معصیت غیر جائز سوال در حق کسے که مرثیه وکتاب ونوحه خوانی
میکند خواه چیزے از اجرت بگیرد یا نگیرد جواب در حق کسے که مرثیه وکتاب که در ان احوال
غیر واقعی باشد موجب بزه کاری میشود وهمچنین نوحه خواندن گناه کبیره است ودر احادیث
وعید آن وارد است چنانچه در حدیث است لعن رسول الله صلی الله علیه وسلم النایحة والمستمعة
رواه ابوداؤد کذا فی المشکوة واجرت گرفتن بر مرثیه خوانی ونوحه وغیره حرام زیرا که قاعده شرع
است که بر معصیت اُجرت گرفتن درست نیست چنانچه بر مزامیر وغنا اجرت گرفتن حرام است
همین قسم بین چیزها حرام سوال در مقدمه منهدی ها که شب یازدهم ربیع الثانی روشن میکنند
ومنسوب بجناب حضرت سید عبدالقادر جیلانی قدس الله سره العزیز مے نمایند ونذر ونیاز
مے آرند وفاتحه مے خوانند جواب روشن کردن منهدی حضرت سید عبدالقادر اینهم بدعت سیئه است

زیراکه هیچ مفسده و قباحت در تعزیه ساختن است همین قسم در مهندی متصور است و فاتحه خواندن
و ثواب آن بارواح طیبه رسانیدن فی نفسه جائز و درست است لیکن بر مهندی با فاتحه
و درود خواندن بے ادبی وغیره است چنانچه سابق گذشت و نذر غیر خدا بر خود التزام کردن
درست نیست چنانچه در حدیث وارد است که لا تنذروا فان النذر لا یغنی من القدر شیئا
وانما یستخرج به من البخیل رواه البخاری و مسلم **سوال** اینهمه امور بدعت حسنه اند یا مستهجن و اگر استهجان دارند
بحد حرمت است و فاعل آن مرتکب کبیره است یا مکروه و فاعل آن صاحب صغیره **جواب** اینهمه
امور بدعت سیئه است البته مستهجن اند و تفاوت در امور بدعت تفاوت باعتبار مفسده است
و در هر بدعت که مفسده زیاده تر باشد استهجان آن زیاده تر مے باشد و در هر بدعت که مفسده
کمتر باشد قبح و استهجان آن کمتر مے باشد اگر مرتکب بدعت بدعت را نیک مے فهمد و قربت خدا
دران میداند پس مرتکب آن خارج از دائره اسلام است چنانچه از حدیث که در کتاب ابن ماجه
وارد است معلوم میشود عن حذیفة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یخرج من الاسلام
کما یخرج الشعرة من العجین و صاحب بدعت عام است که خود بدعت را احداث کرده باشد یا بدعت
را احداث نکرده است بلکه دیگر احداث نموده و این شخص مرتکب میشود و آنرا پسند مینماید این شخص را
صاحب بدعت می نامند و نیز در ابن ماجه وارد است قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
ابی الله ان یقبل عمل صاحب بدعة حتی یدعه و مرتکب بدعت را ضال در حدیث وارد شده
است اگر ضلالت او باین حد رسد که دران وعید نار باشد پس آن شخص مرتکب کبیره است
والا صغیره خواهد شد و این فرق در صورتے است که بدعت را مستهجن بفهمد **سوال** خوردن چیزها
که بر تعزیه وغیره نیاز و نذر مے آرند و در انجا نهاده فاتحه میدهند و نهاده میدارند و شب عاشورا آفتابها
حلوا زیر تخت ضرایح و تعزیه ها مے نهند و صباح برداشته تبرکاً تقسیم میکنند **جواب** طعامیکه
ثواب آن نیاز حضرت امامین نمایند و بر آن فاتحه و قل و درود خواندن تبرک میشود خوردن بسیار
خوب است لیکن بسبب بردن آن طعام پیش تعزیه ها و نهادن پیش تعزیه وغیره تمام شب بالکل
پیش قبور حقیقیه هم تشبه بکفار و بت پرستان مے شود پس از جهت کراهت پیدا میکند
والله اعلم

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده ونصلي على نبيه الكريم وعلى آله وصحبه ذوي الفضل الجسيم اعلم رحمك الله ان المجتهدين الباحثين عن دلائل الاحكام الشرعية ومآخذها لما راوا احاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم متعارضة وآثار الصحابة والتابعين مختلفة وهي اعم المآخذ واكثرها في الاحكام تحيروا واختلف رايهم في وجه التفصي عن هذا التعارض والاختلاف فالذي اختار مالك رح تحكيم عمل اهل المدينة لان المدينة بيت الرسول وموطن خلفائه ومسكن اولاد الصحابة واهل البيت ومهبط الوحي واهلها اعرف بمعاني الوحي فكل حديث او اثر يخالف عملهم لابد ان يكون منسوخا او ماولا او مخصصا او محذوف القصة فلا يعتنى به والذي اختاره الشافعي رح تحكيم اهل الحجاز واشتغل بالدراية مع ذلك وحمل بعض الروايات على حالة وبعضها على حالة اخرى وسلك مسلك التطبيق مهما امكن ثم لما ارتحل الى مصر والعراق وسمع روايات كثيرة عن ثقات تلك البلاد ترجح عنده بعض تلك الروايات على عمل اهل الحجاز فحدث في مذهبه قولان القديم والجديد والذي اختاره احمد بن حنبل رح اجراء كل حديث على ظاهره ولكنه خصص بموارده مع اتحاد العلة وجاء مذهبه على خلاف القياس واختلاف الحكم مع عدم الفارق ولذلك نسب مذهبه الى الظاهرية واما الذي اختاره ابو حنيفة رح وتابعوه وهو امر مبين جدا وبيان ذلك انا اذا تتبعنا فوجدنا في الشريعة صنفين من الاحكام صنف هي القواعد الكلية المطردة المنعكسة كقولنا لا تزر وازرة وزر اخرى وقولنا الغنم بالغرم وقولنا الخراج بالضمان وقولنا العتاق لا يحتمل الفسخ وقولنا البيع يتم بالايجاب والقبول وقولنا البينة للمدعي واليمين على من انكر ونحو ذلك مما لا يحصى وصنف وردت في حوادث جزئية واسباب مختصة كانها بمنزلة الاستثناء من تلك الكليات فالواجب على المجتهد ان يحافظ على تلك الكليات ويترك ما ورائها لان الشريعة في الحقيقة عبارة عن تلك الكليات اما الاحكام المخالفة لتلك الكليات لا ندري اسبابها ومخصصاتها على اليقين فلا يلتفت اليها مثال ذلك ان البيع يبطل بالشروط الفاسدة قاعدة كلية وما ورد في قصة جابر انه اشترط الحملان الى المدينة في بيع الجمل قصة شخصية جزئية فلا يكون معارضة لتلك الكلية وكذا حديث المصراة تعارض القاعدة الكلية التي ثبتت في الشرع قطعا وهي قولنا الغنم بالغرم ونحو ذلك من المسائل ولزم من هذا ترك العمل باحاديث كثيرة وردت على هذا النسق الجزئي

لکنهم لایبالون بها بل یعدون الاجتهاد والمحافظة علی الکلیات ودرج الجزئیات فی تلک الکلیات
مهما امکن وهذا الکلام الاجمالی له تفصیل طویل لایسع الوقت له واللّه الهادی **حکایت طاہر قمی**
با برہان شاہ کہ دعوت بمذہب امامیہ نمودہ بود وشفای پسر او را معلق باختیار مذہب ائمہ اثنا عشر
ساختہ باز رویای برہان شاہ جناب رسالتمآب را وفرمودن آنجناب کہ فرزند تو شفا یافت وبگفتہ
طاہر عمل کن از تاریخ فرشتہ منقول فرمودہ بودند توجیہ آن جواب بر مذہب اہل سنت استدعا فرمودہ
جواب اول مہربان من این سوال واشکال چندبار پیش فقیر آمدہ ودر جواب آن تحریرات چند
واقع شدہ کہ اینوقت نہ در حافظہ فقیر است ونہ منقول پیش فقیر ماندہ لیکن الحال انچہ در حل این
اشکال کفایت میکند بلکہ ازین نوع اشکال چند واقع مشہورہ زائل گردد تحریر مے آید وقبل از
حل این اشکال مقدمہ ممہدہ را در ذہن محفوظ باید داشت بعد ازان بحل اشکال متوجہ باید شد
مقدمہ ممہدہ اینست کہ اسباب العلم عندنا ثلثة الحواس السلیمة والخبر الصادق والعقل والالہام
لیس من اسباب العلم بصحة الشئ عندنا کذا فی العقاید النسفیة وشرحها وقال الفقہاء ادلة الشرع اربعة
الکتاب والسنة والاجماع والقیاس بالجملہ الہام وکشف ورویا کہ ازین ہر دو اضعف است نہ دلیل
احکام شرعیہ میتواند شد ونہ دلیل امور واقعیہ بلکہ الہام وکشف ورویا ہرگاہ معارض یکے ازین
دلائل واقع شود آنرا رد باید نمود ورجوع بہمین دلائل ہفت گانہ باید نمود زیراکہ در الہام وکشف ورویا
احتمال غلط فہمی رائی وناقل موجود است وتدارک آن بسبب تنہای رائی وناقل مفقود ودر دلائل
ہفتگانہ مذکورہ احتمال غلط فہمی ضعیف است وتدارک آن بسبب کثرت متاملین ومحققین
وغور کنندگان بوجہ احسن میتواند شد وبنا برہمین قاعدہ شیخ عزالدین ابن عبدالسلام مقدسی
کہ از مشاہیر علمای شافعیہ است ومصنف قواعد کبری ودیگر تصانیف مفیدہ ہرگاہ شخصی راشنیدند
کہ میگفت کہ من در کار خیر دختران خود سراسیمہ بودم جناب رسالتمآب را بخواب دیدم فرمودند کہ در
فلان موضع گنجے مدفون است کافتہ برون برآر وخمس ازان رکاز ادا مکن بلکہ تمام وکمال آن گنج
را خود متصرف شو فرمودند کہ این شخص را باید کہ خمس ادا نماید زیراکہ وفی الرکاز الخمس حدیث صحیح مشہور
است کہ راویان آن در حالت بیداری وکمال حواس شنیدہ ونقل نمودہ واین شخص در حالت
منام کہ سراسر غفلت ومظنہ غلط فہمی است این را شنیدہ ونقل نمودہ محل اعتماد نیست

و نیز شیخ عبد الحق دهلوی در بعض رسائل خود نوشته اند که در سنه فلانی در مکه و مدینه استفتا وارد شد
صورتش آنکه شخصی جناب رسالتمآب را بخواب دید که میفرمایند اشرب الخمر حالا او را چه می باید کرد شراب
بنوشد یا ننوشد علمای آنجا قاطبة همین جواب نوشتند که در حرمت خمر نصوص قطعیه وارد اند و این خبر
احاد در حالت غفلت و منام و مظنه غلط فهمی پس روا نیست که برین عمل نماید بلکه ظاهر اینست که
آنحضرت لا تشرب الخمر فرموده باشند این کس اشرب الخمر شنید و فهمید بدلیل آنکه حضرت ام المومنین
عائشه صدیقه رض چون شنیدند که عبد الله بن عمر رض روایت میکند که ان المیت یعذب ببکاء اهله علیه
یعنی مرده را بسبب گریه اهل و عشائر خودش در قبر عذاب میشود فرمودند که رحم الله ابا عبد الرحمن یعنی
عبد الله بن عمر که او دروغ نگفته است بر آنحضرت لیکن غلط فهمیده است آنحضرت بر یهودیه میگذشتند
کسان او برو میگریستند فرمودند این یهودیه را عذاب میشود و کسان او برو گریه میکنند از مجرد مقارنت
سبب فهمیدن نوعی از غلط فهمی است و علی هذا القیاس رواة حدیث را در شنیدن و فهمیدن
غلطی واقع شده لیکن هرگاه احادیث مشهوره از طرق متعدده وارد میشوند تدارک غلطی زود تر میشود
بخلاف حالت منام که در شنیدن حدیث منامی تنها یک کس می باشد و او هم مخمور نشاء خواب
کیست که غلط فهمی او را تدارک کند چون این مقدمه ممهد شد پس میگوییم که آنحضرت صلی الله علیه
وسلم برهان شاه را همین فرموده باشند که فرزند تو شفا یافت و مطلب تو حاصل شد بر گفته ظاهر عمل
مکن و این شخص یعنی برهان شاه چون گفته ظاهر را در مخیله ملحوظ داشت بمجرد شنیدن این لفظ توهم
کرد که شاید امر میکنند حال آنکه ایشان نهی میفرمودند اینست جواب تحقیقی این حکایت و بعضی
علما ازین حکایت جواب دیگر داده اند که چندان پسند فقیر نیست اگرچه راه بهی دارد و این هم
محتاج تمهید مقدمه ایست و آن مقدمه اینست که رویت جناب رسالتمآب صلی الله علیه
وسلم البته واقعی و حق میباشد لیکن گاهی شیطانی و جنی آواز خود را باواز آنجناب شبیه ساخته
و حکایت کرده چنین میگوید و این می پندارد که شاید آنحضرت گفته باشند حالانکه آنحضرت هیچ
نفرمودند دلیلش آنکه آنحضرت سوره والنجم میخواندند چون باین آیت رسیدند افرأیتم اللات والعزی
و مناة الثالثة الاخری شیطان آواز خود باواز آنحضرت شبیه ساخته این عبارت بر خواند
تلک الغرانیق العلی و منها الشفاعة ترتجی مشرکین از شنیدن این آواز خوش شدند و مومنین

غمگین وملول گشتند این آیت نازل شد وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا اذا تمنی
القی الشیطان فی امنیته الخ فی سورة الحج پس چون حکایت نعمه آنحضرت در بیداری بوقوع
آمده باشد در خواب برای اغوای برہان شاه اگر این قسم اراده کرده باشد چه تعجب باشد جواب سوم از مولانا عبد القادر
آنکه آنحضرت در منام ہمین قدر فرموده اند که بگفته طاہر عمل کن ونفرموند که بمرضی طاہر عمل کن یا آنچه
او تجویز کند بجا آر وطاہر در وقت تعلیق نه ہمین گفته بود که مذہب دوازده امام را اختیار کن وبلاشبہه
مذہب دوازده امام باجماع اہل سنت حق است وروش ایشان در سلوک وعبادت مقبول جمیع
طوایف اہل سنت است بلکه استناد اکثر طرق صوفیه بایشان است پس مذہب دوازده امام اشاره
بسلوک طرق صوفیه شد نورانیت باطن را با عبادت ظاہر جمع میکند وآنچه طاہر مقصود داشت یا آینده
آنچه بگوید وتجویز نماید داخل امر جناب رسالتمآب نشد جواب چہارم آنکه این یک خواب علی تقدیر صحته
وعدم الغلط فی السماع والفہم دلالت بر حقیت مذہب امامیه میکند ومنامات بیشمار والہامات
وکشوف بسیار از جماعه کثیره اولیای سنت که در کشف الہی وکشف کونی ید طولی دارند وہزاران
با صدق منامات وکشوف آنہا به تجربه رسیده گواہی ناطق بر بطلان آن مذہب مید ہند اگر ہمه
منامات وکشوف را ترجیح برین یک خواب کذائی ندہیم تعارض خود البته حاصل خواہد شد والدلیلان
اذا تعارضا تساقطا وعند ذلک یجب الرجوع الی الدلائل الاخر من الکتاب والسنة والاجماع
والاخبار الصادقة والعقل وبه یتم المقصود جواب پنجم از مولانا رفیع الدین مرحوم تحقیق اینست که در
حدیث شریف وارد شده است من رآنی فی المنام فقد رآنی فان الشیطان لا یتمثل بصورتی
ونفرموده اند الشیطان لا یتسمی باسمی ونفرموده اند لا یدعی منصب نبوتی ولہذا بعض محققان تخصیص
کرده اند بآنصورت که در مدینه منوره مدفون است وبعضی تعمیم کرده اند بجمیع صورتہا که در وقت
نبوت بوده اند وبعضی تعمیم کرده بجمیع صورتہا که در تمام حین حیات بوده اند مرجوح ومقدوح
داشته اند قول کسی را که در ہر صورتی از نیک وبد رویت واقع شود وچگونه مرجوح ومقدوح
نباشد حال آنکه می بینیم در جہان بسیار کسان را از غاویان ومغویان مسمی باین اسم مبارک اند
ودر ہر مذہب وبسا کس را ادعای نبوت میکنند پس چه تعجب که شیطان خود را یکی از غاویان وا
نماید وایہام دعوی نبوت کند ولہذا احتیاج بہمان اقوال وافعال است که از زبان ثقات

در حین حیات مروی گشته پس شیطان لعین دریافته بود که این بیمار را بحران تام جید است و فی الفور شفا حاصل خواهد شد وقت را غنیمت شمرده برهان شاه را اغوا نمود و چون برهان شاه این نکته واقف نبود تحقیق صورت و شباهت ناکرده در دام او اوفتاد حال آنکه از صحابه کرام مثل عبد الله بن عباس وغیره مروی است که هرگاه کسی پیش ایشان دیدار جمال باکمال آنحضرت در خواب نقل میکرد ایشان ازو تحقیق صورت میکردند پس جهالت برهان شاه و بیخبری او معتمد و دست و د ازسی شیطان گشت و او را از راه برد بر این خواب او هیچ اعتماد نیست فقط

شرح رویای مولانا شاه عبد العزیز صاحب

بسم الله الرحمن الرحیم

هفت سال میگذرد که بست و هفتم ماه رجب شب معراج علی اکثر الروایات فقیر در خواب دید که میدانی است دران فرش سفید براق گسترده اند و بران فرش مردم بسیار باشکال نورانی و لباس های فاخره منتظر قدوم برکت لزوم جناب حضرت امیر نشسته اند فقیر هم بدریافت این معنی دران مقام بر فرش مذکور جا گرفته ناگاه جناب حضرت امیر از جانب قبله نمایان شدند و بسمت آن فرش توجه فرمودند و مردم همه برای تعظیم برخاستند و بر لب فرش منتظر ایستادند فقیر نیز در وسط فرش منتظر ایستاده بسبب هجوم اشخاص با عظمت تا لب فرش نتوانست رسید ایشان تشریف آورده تفریق صفوف نموده نزد فقیر آمده چارزانو نشسته اند فقیر بادب تمام دوزانو مقابل نشسته الطاف بسیار فرموده و با هیچکس کلام نفرموده محض با فقیر همکلام شدند فقیر آن وقت را غنیمت دانسته چند چیز در آن وقت که در ذهن حاضر شده عرض نمود جواب با صواب یافته اول آنچه فرموده اند این بود که شنیده ام شخصی بزبان پشتو کتابی تصنیف کرده است و دران کتاب چیزی که تحقیر من بود درج نموده شما را اطلاع این معنی هست یا نه فقیر عرض نمود که بنده زبان پشتو نمیداند تا از حال کتابهای این لغت آگاه باشد موافق فرموده تحقیق خواهم کرد باز عرض نمود که از مذاهب فقها کدام یک مختار و پسند جناب است فرمودند که هیچ مذهب پسند ما نیست یا بطور ما نیست افراط و تفریط بعمل آورده اند باز عرض نمود که از طرق اولیاء الله کدام یک طور جناب عالی است فرمودند که درینجا هم همان جواب است

در هر طریقه چیزهای نامرضی باختلاف طورها احداث نموده اند وبا اینهمه از طورها قصور دارند
زیراکه در عهد ما سه طریق شغلی که در تقرب الی الله مفید باشد معمول ومروج بود ذکر وتلاوت
قرآن ونماز آنها فقط ذکر را شغل مقرر کرده اند وتلاوت قرآن ونماز را شغل نمیدانند بعد ازان
عرض نمودم که تلاوت قرآن ونماز را چگونه شغل باید گردانید از جناب ایشان طریق شغل و
تلاوت قرآن ونماز را القا شده وچیزی بزبان هم فرموده اند لیکن بیشتر تاثیر باطنی معلوم کردم
وحالت باطن من تغیر شدید پیدا کرده که در وصف نمی آید ازان وقت آن امر در باطن خود
مستقر می یابم عرض کردم که هر چند مرا توسل بجناب عالی از راه طرق وسلاسل بسیار بحمد الله
حاصل است لیکن میخواهم که بلا واسطه بیعت نمایم آنجناب دست خود را واکرده دست فقیر را
گرفته بیعت فرمودند در انوقت القاء اثر عظیم در باطن فقیر نمودند بعد ازان عرض کردم که اکثر صحابه
خصوصا قریشیان با جناب عالی مشاجرات نموده اند در حق آنها حکم چیست وچگونه بوده است
این حقیقت فرمودند که ما از ایشان شکایت برادرانه داشتیم یا فرمودند شکایت برادری داشتیم
وشکر رنجی با درمیان بود مردم ناهم این را دور دور برده اند وبسیار افزوده باز عرض کردم
که فلان جماعت خود را سید از اولاد جناب عالی می انگارند فرمودند که آن جماعه از اولاد
من نیستند دروغ میگویند بعد ازان یکایک برخاسته وبهمان سمت سرعت کنان تشریف
برده اند ومردم دیگر که منتظر بودند در حیرت ایستاده اند که کاش این صحبت قدری امتداد
می پذیرفت فقط مکاتبه آنچه بعد تحریر شرح رویای فقیر از وقوع وعدم وقوع استفسار فرموده
اند در صورت وقوع استدعای حال اشکالات وارده بران نمودند پس مخفی نماند که در صحت
نسبت این رویا بطرف فقیر بطوریکه شرح آن نقل کرده فرستاده اند هیچ شبهه نیست وجواب
از اشکالات وارده بر آن بدو طریق است اول اجمالی دوم تفصیلی اما اجمالی آنست که کسانی
از صحابه وتابعین که بشرف ملازمت حضرت امیر فایز شده بودند ومذهب حضرت ایشان را
در فقهیات از ایشان دریافت کرده بودند آنها را بمذهب آنحضرت رضی الله عنه در امور فرعیه
قطع ویقین حاصل بود وکسانیکه بالمشافه از حضرت ایشان دریافت مذهب شان نکرده بودند
ناچار محتاج بودند بوسایط ودر صورت وقوع وسایط تنقید حال واعمال ودیگر قواعد مثل

تقدیم حدیث براثر و محرم بر مبیح وغیر آن کہ در موضع خود مبین است منحتم چنانکہ در احادیث نبویہ علی مصدرہا الصلوٰۃ والتحیۃ نیز بنا بر وقوع وسایط اعمال مثل این قواعد میکنند بعد اعمال این قواعد ادراک واقع غیر لازم جائز است کہ در واقع حدیثے یا اثرے از جناب منسوب الیہ صادر شدہ باشد و در حدیثے یا اثرے صحیح وہمی از راوی بمقتضای بشریت واقع شدہ باشد لیکن از انجا کہ مجتہد مکلف باعمال این قواعد است نہ بادراک واقع لہذا جایز است کہ مجتہدے مذہب حضرت امیر را در بعضے مسائل فقہ بنا بر بعضے وجوہ مثل ضعف رواۃ آن مذہب یا رسیدن حدیثے صحیح بکمال او بر خلاف آن مذہب ترک نماید و حالانکہ آن مذہب حضرت باو رسیدہ وہمے از راوی واقع شدہ باشد یا مخصص یا منسوخ باشد مجتہد مذکور بجہت آنکہ قواعد مقررہ اصولیہ کہ مکلف بآن بود عمل کردہ ماجور خواہد بود چنانکہ در ترک یکے از حدیثین متعارضین فی الظاہر لعذر اعمال قواعد معذور است و شخص دیگر کہ مذہب امیر را در بعض فرعیات بطریقے از طرق علم دانستہ مذہب مجتہد مذکور را باعتبار واقع خلاف مذہب حضرت امیر گوید آنہم محقق خواہد بود و طعن از ہر دو مندفع واما جواب تفصیلے پس گوئیم منشاء اشکالات بران دو امر ست یکے تحریف ناسخ در نقل بعضے الفاظ دوم عدم تعمق ناظرین در عبارات و مواخذہ بر ظاہر بعضے الفاظ اما امر اول پس بیانش آنکہ ناقل شرح ردیا لفظ ذکر را در دو موضع کہ قریب ہمدگر واقع اول بہ نسبت ادنے مناسبت صوری بلفظ اکثر تحریفا تبدیل نمودہ حسب نقل اگر تلاوت قرآن الی آخر العبارۃ لہذا بجہت غیر مذکور بودن ذکر کلمہ کہ بموجب حدیث شریف افضل الاذکار است شبہہ بخاطر ناظرین راہ یافتہ واصل عبارت اینست زیرا کہ در عہد ماسہ طریق شغلیکہ در تقرب الی اللہ مفید باشد معمول و مروج بود ذکر و تلاوت قرآن و نماز اینہا فقط ذکر را شغل مقرر کردہ اند و تلاوت قرآن شریف و نماز را شغل نمیدانند انتہے و ہر چند کہ وقوع تحریف در عبارتے کہ نسبت ناقلین معہر شدہ در انجا رسیدہ بود در یافت عبارت صحیحہ منقول شدہ واضح است لیکن بنا بر مزید اطمینان خواطر طالبان حق بمزید توضیح نوشتہ میشود کہ بر وجود لفظ ذکر بجای لفظ اکثر آنکہ قبل این لفظ محرف سہ طریق شغل مذکور است کہ ذکر و تلاوت قرآن و نماز بیان آن سہ است پس اگر لفظ اکثر بجای لفظ ذکر واقع شود طریق شغل ہمگی دو باقی ماند و آن خلاف سیاق کلام است کہ در ماسبق طریق شغل سہ مذکور شد

وچون وقوع تحریف لفظی از ناقل شرح وجواب بر صفحه مرتسم گشت اشکال باینکه مطابق رویا
ذکر کلمه و درود ذریعه قرب الهی معلوم میشود از اصل منهدم گشت ووجه دفع اشکال ظاهر است
چه لفظ ذکر در شرح رویا در بیان طریق شغل مذکور است ناسخ از ادنے مناسبت صوری بلفظ اکثر
تحریفا تبدیل نموده و درود هم در ذکر داخل است پس آنهم مذکور فانحل هذا الاشکال واضمحل ذلک
الاعضال آمدیم بر بیان حل اشکالات قسم دوم که منشا آن تعمق در عبارت شرح جواب و مواخذه
بر ظاهر بعضے از الفاظ است مقدمه را بطور تمهید میکنیم که بعد استنتاج نتیجه ازان خود بخود شبهات
وارده از هم مے پاشند مقدمه اول آنکه غیر مختار وناپسند بودن مذهب چیز دیگر است وباطل
بودن آن امر آخر غیر مختار عبارت از جائز مرجوح مے باشد و باطل عبارت از ناجایز محض وهمین
جهت غیر مختار در مقابل جایز غیر راجح واقع مے شود و باطل در مقابل حق کما هو المشهور فاین
هذا من ذاک دوم غیر مختار بودن مذهب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق مثلاً مستلزم آن نیست
که تمامی مسائل مخصوصه مذهب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق غیر مختار باشد چه مرضی ومختار چیزی
میباشد که از جمیع انحاء غیر مرضیه خالی باشد چنانکه حق صحیح چیزے میباشد که از جمیع انحاء بطلان
وسقم مبرا باشد وچون باعتبار بعضے مسائل مذهب مجتهد لاحق مثلا مرضی مجتهد سابق نباشد
مذهب مجتهد لاحق خلاف مرضی مجتهد سابق خواهد بود بلکه در حقیقت غیر مرضی وناپسند بودن مذهب
نمیباشد مگر باعتبار بعضے مسائل مجتهد فیها چه بالاستقرا هیچ مذهب مجتهدی نیست که مجتهد دیگر را
باعتبار جمیع مسائل مجتهد فیها ناپسند وغیر مرضی باشد کما لا یخفی علی من تتبع الکتب اللتی صنفت
فی اتفاق الائمة وافتراقها۔ سوم آنکه مذهب مختار ومرضی همان مے باشد که مودی میشود بطرف آن
اجتهاد پس ظاهر است که خلاف آن خلاف مرضی وغیر مختار خواهد بود۔ چهارم آنکه مخالفت در امور
مجتهد فیها که احکام فرعیه میباشد مستلزم رجوع شناعت وقباحت بطرف احدی از مخالفین
نیست وتفصیل کلام درین مقام بطوریکه مودی بطرف اثبات مرام شود آنکه در قرن اول
که مشهود بالخیر ست بلکه در زمان لاحق در دین سه امر معتبر بود عقاید واعمال شرعیه فرعیه وتزکیه
باطن اما عقائد پس دران اصلا مخالفت گنجایش ندارد که نه سلف فیما بینهم دران مخالفت
داشتند ونه خلف را دران مخالفت سلف یکسر مو جائز ومذاهب فقهای اربعه ودیگر مجتهدین

اصلا دراصول عقائد باسلف مخالفت ندارد۔ اما فروع اعمال پس دران اختلاف کثیر گنجایش
دارد بلکه اختلافے که موجب رحمت است همین است بیان این اجمال آنکه مذاهب فقها عبارت
است از طریقه که ایشان برای فروع اعمال از کتاب وسنت موافق فهم وقواعد مقرره خود طلب
نموده مقرر کرده اند ودر فروع اعمال اختلاف کثیر از سلف متوارث است چنانچه اختلاف حضرت
عائشه وحضرت امیر المومنین علی مرتضے وابن عباس وابن عمر ودیگر مجتهدین صحابه رضی الله عنهم
فیما بینهم مثل اختلاف جهر تسمیه واخفای آن وقرارت فاتحه در حالت اقتدا بامام وعدم آن وهمچنین
اختلاف در اذان ووضو وغسل وصوم وزکوة وحج وتلاوت قرآن درمیان علما مشهور است
باین قسم اختلاف هیچ یکے مذهب دیگرے را باطل نمیگفت آرے نزد هر یکے مذهب خود
مرضی ومختار بود و مذهب دیگرے غیر مختار علے هذا القیاس در اشغال تزکیه باطن طرق
مختلفه داشتند بعضے بذکر وبعضے بکثرت نوافل از نماز وروزه وبعضے باکثار تلاوت قرآن وبعضے
بمراقبه چنانچه از حدیث یا غلام احفظ الله تجده تجاهک مستفاد میشود وبعضے باکثار صحبت آنحضرت
صلے الله علیه وسلم وبعضے بقوت محبت درین راه تقرب می جستند وظاهر است که طریق
مرغوب نزد هر یکے همان بود که بآن تقرب می جست لیکن ابطال طریق دیگرے نمیکرد پس
معلوم شد که درین قسم امور اعنی اشغال تزکیه باطن هم مساغ اختلاف است واز این مقام
دریافت شد که امور فرعیه شرعیه فی نفسها قابل اختلاف اند ومناط وقوع اختلاف دران
حصول مرتبه اجتهاد است پس هر کسے راکه این مرتبه حاصل باشد او را خلاف مجتهد نظر برادله
جایز است اعم ازینکه آن مجتهد دیگر صحابی باشد یا غیر آن وچون مقدمات بدریافت رسید حالا میگویم
که لالکائی از محدثین اهل سنت مذهب حضرت علی مرتضے را در فقهیات از کتاب الطهارة
تا کتاب القضا به ترتیب جمع کرده کتابے مستقل در فقه ساخته است هر کسیکه خواهد بطرف
آن کتاب رجوع نماید تا معلوم شود که مذهب فقهای اربعه یا مجتهدات حضرت امیر موافقت کلی
ندارد ومازا انجا که بهم رسیدن این کتاب ومطالعه تمامی آن خالی از تعسر نیست لهذا مختصر
میگوییم که در کتب متداوله فقه شایع وذایع است که در بعضے مقامات بعضے فقها مذاهب خود را
موافق مذهب حضرت امیر میگویند ومذهب مخالف آن را مخالف وجای بالعکس برای اطمینان

نفس طالبان بطریق مثال از هر دو قسم مسائل یک یک مسئله ذکر کرده میشود در شرح وقایه میگوید
فصل تقطع یمین السارق من زنده وتحسم ثم رجله الیسری ان عاد فان عاد ثالثا لا وسجن حتی یتوب
وعند الشافعی تقطع یده الیسری ثم رجله الیمنے لقوله علیه السلام من سرق فاقطعوه فان عاد فاقطعوه فان عاد فاقطعوه
ومذهبنا ماثور عن علی رض الخ ودر رحمة الامه میگوید من سرق قطعت یده الیمنے ثم لو سرق ثانیا قطعت
رجله الیسرے بالاتفاق فلو سرق ثالثا قال ابوحنیفه رح واحمد رح فی احدی الروایتین لا
یقطع اکثر من ید ورجل بل یحبس وذهب مالک والشافعی انه یقطع فے الثالثه الیسری یدیه وفی
الرابعه یمنے رجلیه وهی الروایة الاخری عن احمد انتہے ونیز در شرح وقایه در باب سجود التلاوة
میگوید واختلف فی موضع السجدة فی حم السجدة فعند علی رضی الله عنه هو قوله تعالے ان کنتم ایاه
تعبدون وبه اخذ الشافعی وعند ابن مسعود رضی الله عنه هو قوله تعالے وهم لا یسامون فاخذنا
بهذا احتیاطا فان تاخیر السجدة جائز لا التقدیم انتہے وازانجا که مخالفت امام شافعی وامام مالک
وامام احمد بریک روایت با حضرت امیر در مسئله اولے ومخالفت حنفیه با حضرت ایشان
در مسئله ثانیه در امور فرعیه است مبنی بر دلیل چنانکه دلیل امام شافعی وامام مالک وامام احمد
بریک روایت در قطع سارق در مرة ثالثه حدیث فان سرق فاقطعوه الخ است ودلیل حنفیه
در موضع سجود حم السجدة جواز تاخیر سجده است کما مر نقله عن شرح الوقایه لهذا طعنے بطرف
ائمه اربعه نسبت این چنین مخالفت متوجه نمیباشد مگر مخالفت جزوی درمیان مذاهب فقهاء
اربعه ومذهب حضرت امیر ثابت باشد واز مقدمه سوم بدریافت رسید که مذهب مختار ومرضی
مجتهد همان می باشد که مودی باجتهاد او باشد پس امری که خلاف اجتهاد حضرت امیر باشد خلاف مرضی شان خواهد بود
واز مقدمه دوم معلوم شد که برای غیر مختار بودن مذهب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق لازم نیست
که تمامی مسائل مختلفه مذهب مجتهد لاحق نزد مجتهد سابق غیر مختار باشد بلکه بسبب غیر مختار بودن
بعضے مسائل مذهب را غیر مختار توان گفت واز مقدمه اولے معلوم شد که غیر مختار چیز دیگر است
وباطل امر آخر پس از غیر مختار بودن مذاهب فقهاء اربعه باعتبار بعضے اختلافات اجتهادیه ایشان
با حضرت امیر که آن اختلافات ایشان مبنی بر دلیل است بطلان مذاهب فقهاء اربعه لازم
نمے آید و ترجیح مجتهد خلاف مذهب حضرت امیر را بر اجتهاد ایشان نظر بر قاعده شرعیه مثل

ترجیح یک حدیث است بر حدیث دیگر نظر بر قراین و آثارات مرجحه پس چنانکه این قسم ترجیح یک
حدیث بر حدیث دیگر مستلزم قباحتی نیست همچنین ترجیح مجتهد دلیلی شرعی را که ماخذ اجتهاد او
باشد بر اجتهاد حضرت امیر که تا باو بوسایط کثیره رسیده و بجهت کثرت وسایط محتاج به تقید اعمال
قواعد دیگر گردیده مستوجب شناعت نباشد پس بحکم مقدمه رابعه اختلاف اجتهاد فقهای اربعه با اجتهاد
حضرت امیر که در امور فرعیه مقرون باوله شرعیه مستلزم بطلان و قباحتی دیگر نباشد بلکه موجب
رحمت باشد پس جواب حضرت امیر در خواب در امر مذاهب فقها بعد اعمال فکر و رویه و تتبع کتب دینیه
در نظر انصاف گزینان حق باهر و صواب ظاهر باشد انتهی جواب از شبهه که بسبب لزوم غیر مرضی
بودن مذاهب فقها بر رویا ایراد کرده اند ازین جواب دفع شبهه غیر مرضی بودن طرق اولیاء الله
نیز مستفاد میشود و سوای این از شبهه غیر مرضی بودن طرق اولیاء الله جوابی دیگر هم است
که از شرح خواب مستفاد میشود و آن عدم رضای حضرت امیر بسبب احداث چیزهای نامرضی است
کما هو مصرح فی شرح الرویا پس در طرق اولیاء الله احداث بعضی امور غیر مرضی باشد که مقلدان
طرق ابداع آن کرده نه باعتبار نفس آن طرق و پیرها ظاهر است که در هر طریقه بعضی قیود و رسوم
حادث شده اند که در زمان سابق نبودند پس طرق اولیاء الله را بسبب امور محدثه غیر مرضی گفتن
بمثابه آنست که کسی طور اهل اسلام حال را بسبب ارتکاب منهیات و بدعات غیر مرضی بگوید
پس عدم رضا راجع بطرف منهیات و بدعات است نه معاذ الله بطرق و آنچه نوشته اند که
شیعیان بمضمون این رویا بی پرده از خوشی به پیراهن نمیگنجند و میگویند که این رویای صادقه
بر حقیقت مذهب ما دلیلی است واضح که پیرو فقهای مذاهب و معتقد اهل طرق نیستیم و غیر از نماز
و تلاوت شغلی نمیدانیم انتهی پس بر عقلای دیندار خفایی ندارد که درین رویا اصلا جای
خوشی شیعیان نیست بلکه غالب التفات و الطاف حضرت امیر و خصوصیت شرف خطاب
بطرف سائل و اخذ بیعت از سائل و تعلیم شغل نماز و قرآن که بمنطوق ثابت است شایان آنست
که شیعه بدریافت ان جامه بر خود درند و اگر از همه اغماض نظر کرده لفظی را منجمله مضمون خواب
موافق مطلب خود در گمان باطل خود فهمند و از باقی اعراض نمایند در نظر عقلا مثل مستدل
بجمله لا تقربوا الصلوة خواهند شد بالجمله از ما سبق معلوم شد که بحکم این رویا بطلان مذاهب

فقهای اربعه غیر لازم الورود و دلیلی برای حقیت مذهب شیعه غیر موجود و ادعای ایشان
باینکه غیر از نماز و تلاوت شغلی نداریم ادعای خلاف واقع است چراکه در ادای فرایض نماز تمام
فرق اهل اسلام متساوی الاقدام اند شیعه را دران خصوصیت نیست و در ادای سنن و نوافل
که موجب قرب میتواند شد نهایت قاصر اند که تارک سنن اند و نفل را راساً ساقط میگویند لهذا
ترک سنن و نوافل از شعار ایشان گردیده و عدم اعتقاد ایشان بطرف تلاوت قرآن بسبب اینکه
جمع کرده حضرت عثمان و مثل توریت و انجیل محرف بزعم ایشان بر واقفین مذهب ایشان ظاهر
است پس ادعای شغل نماز و تلاوت سوای موطن خیال ایشان در واقع وجودی نداشته باشد
و قطع نظر ازین گوییم شغل بنماز و تلاوت قرآن اعنی صرف اوقات درین دو فعل شریف چیز دیگر
است و نماز را شغل ساختن مثل اشغالی که در میان صوفیه مشهور است امر آخر پس اگر بالفرض
در نماز و تلاوت مشغول باشند در مصداق این رویا داخل نخواهند بود چراکه در رویا نماز و تلاوت
را شغل ساختن مذکور است نه مشغول بودن بنماز و تلاوت و ازانجا که شیعه منکر طریقت اند بالفروره
از اشغال ایشان نیز بیزار باشند پس شغلی که در رویا مذکور است منافی مذهب شیعه خواهد بود نه موید
آن کما لا یخفی و اگر شیعه تخالف بعضی مسائل فقها به بعضی آثار حضرت علی مرتضی که بحکم رویا
لازم می آید بر اهل سنت تشنیع نمایند نیز ناموجه است چراکه هیچ مجتهد بدون دلیل شرعی
حکمی نمیکند و در صورت وجود دلیل از مخالفت آثار صحابه که اضطراراً بنا بر اعمال قواعد مقرره اصولیه
لازم می آید باکی نیست و شیعه نیز در مواضع بسیار مخالفت آثار حضرت امیر و دیگر ائمه اطهار
محض بنا بر آنکه آن آثار موافق مذهب اهل سنت واقع اند نموده اند اگرچه این امر بر واقفین شیعه
خفای ندارد ولیکن برای تنبیه ناواقفان نوشته میشود که برین دعوی کتابین معتبرین شیعه اعنی استبصار
و وشاهد عادل موجود اند که مصنف نظر بر موافقت اهل سنت بسیاری از احادیث حضرت امیر المومنین
و ائمه طاهرین را ترک میکند هر که خواهد بطرف آن رجوع نماید و ازانجا که مخالفت شیعه با طریقه
حضرت امیر در امهات عقاید و ما یلحقها بر هر ماهر ظاهر و باهر و بر ناظر تحفه اثنا عشریه اظهر است که
همین معنی موجب ظهور بطلان مذاهب شیعه است و لهذا الغنی بنا بر بطلان مذاهب ایشان سائل را
بدریافت بطلان امر حاجتی نبود و ظن غالب آنست که اگر از جانب شیعه سوال واقع می شد

حضرت امیر بجواب آن بر لفظ غیر مرضی وناپسندیده بودن اکتفا نمے فرمودند بلکه الفاظ برأت
وبیزاری خود از طریقه ایشان ودوری ایشان از طریقه خود ارشاد میفرمودند چنانچه درحال حیات
خود فرموده اند ان قوما ینحلون من النحلة ویلی النسبة بالباطل شیعة لسانهم لیسوا منا رواه الدارقطنی صحیح وآنچه از شیعه بطریق نقل
نوشته اند که حضرت امیر کرم الله وجهه نفی سیادت کسانیکه فرمودند او شان آنانند که ما معتقد
شان نیستیم وسنیان او شان را از سادات می پندارند نتیجه طرفه اختیار بظهر الغیب وادعای علم
قلوب است که با واقع منافی وبانفس الامر متباین وتفصیلش آنکه آن جماعه که خود را به سیادت
نسبت میکنند فرقه خاص اند از سکان همین دیار که کمال غلظت در تشیع دارند پس نفی نسبت
آنها یا بطور حقیقت است یا بطور مجاز بحکم انه لیس من اهلک انه عمل غیر صالح

بسم الله الرحمن الرحیم

سوال آنکه در تحفه اثنا عشریه صلوة وسلام بالاستقلال بر ائمه اثنا عشر نوشته وحال آنکه این اطلاق
نزد اهل سنت جائز نیست چرا که تشبیه باهل بدعت لازم مے آید واهل سنت اجتناب ازین
تشبیه بر خود لازم شمرده اند پس برائے جواز این اطلاق سند از کتب معتبره اهل سنت باید آورد
جواب از شاه عبد العزیز صاحب صلوة غلط در تحفه اثنا عشریه جای صلوة بالاستقلال بر غیر انبیا
واقع نیست آری علیه السلام در حق حضرت امیر المومنین وحضرت سیدة النساء وجناب حسنین
ودیگر ائمه مذکور است لیکن مذهب اهل سنت همین است که لفظ صلوة بالاستقلال بر غیر انبیا
درست نیست وسلام بر غیر انبیا میتوان گفت وسندش آنست که در کتب قدیمه حدیث اهل
سنت خصوصاً ابو داؤد وصحیح بخاری بعد از ذکر حضرت علی وحضرت حسنین وحضرت فاطمه وحضرت
خدیجه وحضرت عباس لفظ علیه السلام مذکورست آرے علمای متقشفین ماوراء النهر این اطلاق
را برائے تشبیه با شیعه منع نوشته اند اما تشبیه با بدان در امر خیر ممنوع نمیتواند شد وبرای الزام
این مردم میتوان گفت که در اول کتاب اصول حنفیه که شاشے است در عین خطبه بعد از
حمد وصلوة میگوید والسلام علے ابی حنیفة واحبابه وظاهر است که رتبه این حضرات که نامهای
ایشان مرقوم شد کم از رتبه امام اعظم نیست پس نزد ایشان هم اطلاق لفظ سلام برین بزرگواران

جائز است و مع ہذا در حدیث شریف ہم تجویز علیہ السلام بر غیر انبیا آمدہ کہ فرمودہ اند علیہ السلام
تحیۃ الموتی پس تخصیص و این حدیث در مشکوۃ شریف است باید دید و در قرآن مجید است و سلام علی عبادہ الذین
اصطفی پس تخصیص بانبیا پس بلا شبہہ جائز باشد۔ فقط بندہ خلیل الرحمن برہان پوری مے گوید کہ در صواعق
محرقہ آوردہ الآیۃ الثالثۃ قولہ تعالی سلام علی آل یاسین فقد نقل جماعۃ من المفسرین عن
ابن عباس رضی اللہ عنہما ان المراد بذلک سلام علی آل محمد و کذا قالہ الکلبی و علیہ فہو صلی اللہ
علیہ وسلم داخل بالطریق الاولی او النص کما فی اللہم صل علی آل ابی اوفی و بغوی نیز در معالم
التنزیل این روایت ذکر کردہ۔ وقال تعالی فی سورۃ طہ والسلام علی من اتبع الہدی بلا تخصیص
انبیا۔ ... ... **مکتوب در حال ہمراہیان امام حسین رض در واقعہ کربلا**۔ حضرت
امام حسین علیہ السلام وقتیکہ در کربلا تشریف آوردند ہمراہ ایشان سہ پسر بودند علی اوسط امام
زین العابدین کہ در انوقت بیمار بودند پسر دوم علی اکبر بست و دو سالہ عمر داشتند جنگ کردہ شہید
شدند پسر سوم در نام ایشان اختلاف است بعضے عبد اللہ و بعضے علی اصغر گفتہ اند ایشان
نیز شہید شدند شیر خوارہ بودند حضرت امام ایشان را بسبب غلبہ تشنگی در کنار گرفتہ زبان خود را
برای تسکین عطش در دہان ایشان میداوند کہ ناگاہ تیرے از جانب اشقیا بحلقوم معصوم رسیدہ
در کنار پدر جان داد و یک دختر ہمراہ حضرت امام علیہ السلام بود سکینہ نام داشت و با حضرت قاسم
منسوب بود و در انوقت ہفت سالہ عمر داشت و روایت نکاح ایشان با حضرت قاسم غلط است
در انوقت فرصت این کار نبود و آنکہ مشہور است کہ حضرت سکینہ در راہ شام فوت شدند این ہم
غلط محض است چنانکہ ایشان بتمادی ایام زندہ ماندند و با مصعب ابن زبیر منکوحہ شدند و زبیر
عمہ زادہ حضرت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم و حضرت علی کرم اللہ وجہہ است و دختر کلان حضرت امام
علیہ السلام کہ فاطمہ صغری نام میداشت او ہمراہ شوہر خود کہ حسن مثنی پسر حضرت امام حسن علیہ السلام
بود در مدینہ ماندہ در دشت کربلا نیامد و نام مادر امام زین العابدین شہر بانو ملقب بہ شاہ زنان
دختر یزدجرد بن خسرو پرویز بن ہرمز بن نوشیروان است و نام مادر علی اکبر لیلی دختر ابی مرہ
ابن عروہ بن مسعود کہ سردار بنی ثقیف بود و نام مادر پسر سوم کہ شیر خوارہ بودند بیاد نیست این
قدر معلوم است کہ از عرب بود و از نسل بنی قضاعہ و نام مادر سکینہ رباب دختر امرء القیس

بن عدی که از بنی کلب بود و از جمله ازواج خود حضرت امام رباب را بسیار دوست میداشتند و نزد
حضرت امام عزت تمام داشت چنانکه دربنباب شعرے هم فرموده اند شعر لعمری اننی لاحب ارضا
تحل بها سکینة والرباب ؎ یعنے قسم جان خود که من آن زمین را دوست میدارم که سکینه و رباب
دران بنشینند و منزل کنند و نام مادر فاطمه صغرے که دختر کلان حضرت امام علیه السلام در مدینه مانده
بود ام اسحاق و حضرت طلحه که یکے از ده یار بهشتی بودند مشهور و معروف اند و حضرت امام باقر در انوقت
چهار ساله بودند چراکه قبل از واقعه کربلا که در سنه شصت و یک هجری شده بود بچهار سال پیشتر در
سنه پنجاه و هفت هجری پیدا شده بودند و از جمله ازواج حضرت امام در انوقت همراه ایشان شهربانو
و مادر پسر سوم شیرخواره بودند و حال دیگر ازواج معلوم نیست که در انوقت زنده بودند یا مرده و فرزندان
حضرت امام حسن علیه السلام که شربت شهادت نوشیدند چهار تن بودند حضرت قاسم و عبدالله و عمر
و ابوبکر و از فرزندان حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه پنج کس همراه بودند حضرت عباس بن علی
و حضرت جعفر بن علی و حضرت عثمان بن علی و حضرت محمد بن علی و حضرت عبدالله بن علی شهید شدند
و عباس بن علی که علمدار بودند از مزار حضرت امام در کربلا دو سه تیر پرتاب روضهٔ ایشان جدا است
و دیگر شهیدان کربلا در روضه حضرت امام مدفون اند و از فرزندان حضرت عقیل حضرت مسلم قبل از
آمدن حضرت امام در کربلا دوم ذی حجه سنه شصت از هجرت در کوفه شهید شده بودند و ایشانرا
حضرت امام از مکه پیشتر روانه فرموده بودند که از مردم کوفه قول و قرار مستحکم و استوار گرفته اطلاع دهند
و دو پسر نیز همراه پدر شهید شدند محمد و ابراهیم نام داشتند و عبدالله و عبدالرحمن و جعفر پسران
عقیل بن ابی طالب که همراه بودند شهید شدند و از فرزندان عبدالله بن جعفر طیار برادر حضرت علی
کرم الله وجهه دو پسر همراه حضرت امام شهید شدند که محمد و عون نام داشتند و خواهر زاده های حقیقی
حضرت امام بودند و مادر ایشان حضرت زینب که دختر حضرت امیر المومنین علی علیه السلام از بطن حضرت
بتول بودند خواهر حقیقی حضرت امام بودند و با عبدالله بن جعفر طیار نکاح شده بود و حضرت امام زین العابدین
و عمر بن الحسن و محمد پسر عمر بن علی و دیگر صاحبزاده صغیر السن در بندیان رفتند. و حضرت زینب خواهر
حقیقی حضرت امام و شهربانو زوجه حضرت امام و حضرت سکینه دختر حضرت امام و دیگر زنان اهلبیت
همراه بودند در کربلا و شام رفتند فقط

ملاحظه ... صفحه ۱۲-۶۷۸

نقل خط شاہ غلام علی صاحب حضرت سلامت سلمکم اللہ علی رؤس الفقراء باختیار الفقر
علی الغناء بعد تسلیمات کثیرہ معروض میدارد که درینوقت شخصے ظاہر نمود که در مدرسۂ ما فقیران
مذکور نوکری کفار فرنگ و قبول خدمت افتا میشود خدا آگاہ است که فقر را شرف علم و علم را شرف بنی آدم گردانید
ازین خبر این فقیر بسیار تاسف نمود خاک نشینی فقرا به از صدر نشینی اغنیا ہرگز مولوی عبد الحی صاحب
قصد این امر نامبارک نکنند بنان پارہ قناعت ساخته لله فی الله درس طالبان علم فرمایند و اوقات
بذکر و مراقبه معمور دارند و درینجا ہرگز ہرگز متعلق اجلاقه نشوند بترک و تجرید در سازیم و ہر نفس را
نفس آخرین انگاریم برای خدا باشیم بطور بزرگان خود و سلف صالح خود زیادہ امیدوار عفو گستاخی است
و بشنیدن خبر نیک انجا دل خوش میشود و بآنچه لایق شان درویشی نیست مشوش معذور خواہند
داشت زیادہ چه **جواب از مولانا شاہ عبد العزیز صاحب** شاہ صاحب عرفان مراتب سلمکم الله
تعالی بعد از سلام مسنون الاسلام مکشوف خاطر عاطر باد که رقیمه کریمه وصول عزت شمول نمود
آنچه تردد بخاطر شریف از مذکور نوکری فرنگیان و قبول خدمت افتا از الیشان که درین مدرسه
از چندروز میشود لاحق گردید بوضوح انجامید بعض این خبر صحیح است و بعض ناصحیح اصل حقیقت
اینست که مولوی رعایت علیخان مختار کار فرنگی بسیار مستعد اند مکرر باینجانب نوشتند که شخصے را از
علماء متدین که مرتشی نباشد و اطلاع بر مسائل فقه داشته باشد نزد اینجانب باید فرستاد تا بنده
در ہر واقعه و حادثه بموجب روایات فقه حکم میکرده باشم از اینجانب نوشته شد که صاحب نوکر و محبوس
فرنگیان اند مبادا آنها تکلیف حکم نامشروع دہند تا این شخص را که ما بفرستیم اختلاط صحبت فرنگیان
ضرور افتد و موجب مداہنت در امور اسلام شود الیشان از انطرف بتاکیدات بتمام قلمی نمودند که
اصلا آن شخص را اختلاط فرنگیان نخواہد شد نه آنرا تکلیف حکم نامشروع داده خواہد شد بلکه در مکان
جدا گانه در شہر بالاستقلال سکونت خواہند ورزید و آنچه موافق شرع محمدی باشد علی صاحبها الصلوة والسلام
بلا دغدغه و بلا وسواس حکم نماید بعد از ورود این قسم رقایم الیشان تامل و تفکر نموده شد که این قسم معامله
با کفار که امداد در ترویج احکام شرعیه باشد موافق شرع جایز است یا نه حضرت حق عزوجل این آیه در
خاطر انداخت وقال الملک ائتونی به استخلصه لنفسی فلما کلمه قال انک الیوم لدینا مکین امین قال اجعلنی
علی خزائن الارض انی حفیظ علیم قال البیضاوی فیه دلیل علی جواز طلب التولیة واظہار انه مستعد لہا

والتولی من ید الکافر اذا علم انہ لا سبیل لہ الی اقامۃ الحق و سیاسۃ الا بالاستظہار بہ الخ لو انیست آنچہ تعلق بشریعت
دارد و اما آنچہ تعلق بطریقت دارد پس ترک و تجرید و اختیار فقر و ترک مکاسب در طریقت ہمہ برکسے
میشود کہ باختیار خود التزام این ترک کردہ باشد و بدست شخصے عہد بستہ و تا وقتیکہ التزام این فقر و عہد
برین از شخصے بوقوع نیامدہ باشد بلوجود تعلق بعلایق قیام بخدمات مشغولی باطن و ذکر و فکر مراقبہ و مشاہدہ
حاصل میشود بالجملہ کسب و تعلق رخصت است از محرمات طریقت نیست والا قضاۃ و دیگر اہل مکاسب
را تلقین طریقت جائز نمے شد و حال آنکہ بسے ازین فرقہ اولیای کبار گشتہ اند بمرتبہ کمال و تکمیل
رسیدہ چہ جای کسے کہ ہنوز مبتدی باشد آرے ترک و تجرید درین طریقت عزیمت است و انہم بشرط
یعنے عدم عیال یا عدم والدین کہ خدمت آنہا فرض باشد یا اقارب دیگر کہ واجب الشفقۃ باشند
باز غور کردہ شود کہ درین از ہیچ محذوری از صحبت کفار و مداہنت در حدود اسلام یا موافقت با آنہا در رسوم
کفر یا خوش آمد آنہا و مبالغہ در کذب و دیگر مفاسد کہ مصاحبان اغنیا را ہم میرسد اصلا موجود نیست
پس در اباحت آن در شریعت و طریقت ہیچ شبہہ نماندہ مانند این کہ خلفا و اصحاب مختارین و اولیا
را دیدہ و شنیدہ ایم کہ معلم گری و تعلیم اطفال یہود میکردند و مبشر بہ بشارات عمدہ بودند چہ جای
کسے کہ ہنوز درین وادی قدمے ننہادہ و زمام اختیار خود را در دست ترک و تجرید ندادہ بنا بر
این امور مرقومہ تجویز کردہ شد کہ مولوی عبد الحی صاحب از ینجا روند اگر مفاسد مظنونہ و موہومہ
نباشند فبہا والا برخاستہ بیایند چون این قدر معلوم شد خاطر شریف را بدرجہ از علاج نباید
داد و این قدر اجمالا ذہن نشین باید ساخت کہ اینجانب ہم عمرے درین مذکورات صرف کردہ
واز آبا و اجداد ہمین وضع را دیدہ و شنیدہ یکایک بے حجت شرعی و بے تجویز در باب طریقت
حرکتے ناملایم کہ درین ہر دو راہ مستہجن و مستقبح باشد انشاء اللہ تعالیٰ نہ برای خود و نہ غیر خود تجویز
خواہد کرد زیادہ چہ نویسد والسلام والاکرام رقعہ **شاہ غلام علی صاحب** موسومہ مولانا
شاہ عبد العزیز صاحب۔ حضرت سلامت معارج القدس چہ کتاب است و از کیست چہ بیان
مینماید باید فرستاد برای یکروز یا احوال اجمال مطالب آن تحریر فرمایند زیادہ چہ جواب از
مولانا صاحب ممدوح۔ شاہ صاحب عرفان مراتب سلمکم اللہ تعالیٰ بعد از سلام مسنون مکشوف باد
معارج القدس تصنیف امام غزالی است رحمۃ اللہ علیہ فی معرفۃ النفس و قواہا و تہذیب اخلاقہا

واصلاح فسادها لیکن بیان بطور حکمت مع شوب قلیل من قواعد التصوف والسلوک وکتاب
الطاف القدس فی معرفة النفس تصنیف ولی نعمت مرحوم علیه الرحمة در معرفت لطائف نفس بر قواعد
تصوف وسلوک است محض بالفعل این طریق ثانی انفع واسهل است اگر مطالعه منظور باشد الطاف القدس
مطالعه باید فرمود وکتاب معارج القدس اخلاق غایت بسیار دارد معهذا غور در مطلب آن درین زمان صعوبتے
دارد زیاده بجز دعای مراتب عرفان وکمال چه نویسد والسلام المرقوم ۲۰ رجب سنه ۱۲۳۶ هجری قدسی

سوال انسان را بعد موت ادراک وشعور باقی میماند وزائران خود را مے شناسد وسلام وکلام
ایشان را مے شنود یا نے۔ **جواب** انسان را بعد موت ادراک باقی میماند برین معنی شرع شریف
وقواعد فلسفی اجماع دارند اما در شرع شریف پس عذاب قبر وتنعیم القبر بتواتر ثابت است وتفصیل آن
دفتر طویل میخواهد در کتاب شرح الصدور فی احوال الموتی والقبور که تصنیف شیخ جلال الدین سیوطی
است ودیگر کتب حدیث باید دید ودر کتب کلامیه اثبات عذاب القبر مینمایند حتے که بعض
اہل کلام منکر آنرا کافر میدانند وعذاب وتنعیم بغیر ادراک وشعور نمیتواند شد ونیز در احادیث صحیحه
مشهوره درباب زیارت قبور وسلام بر موتی وهمکلامی با آنها که انتم سلفنا ونحن بالاثر وانا ان
شاء الله بکم لاحقون ثابت است ودر بخاری ومسلم موجود است که آنحضرت صلے الله تعالے
علیه وعلے آله وسلم با شهداء بدر خطاب فرمودند هل وجدتم ما وعد ربکم حقا مردم عرض کردند یا رسول
الله اتکلم من اجساد لیس فیها روح فرمودند ما انتم باسمع منهم ولکنهم لا یجیبون در قرآن مجید
ثابت است لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون فرحین بما آتهم الله
من فضله۔ بلکه از احوال پس آیندگان خود هم خوشی وبشارت ثابت است۔ ویستبشرون بالذین
لم یلحقوا بهم من خلفهم الا خوف علیهم ولا هم یحزنون بالجمله انکار شعور وادراک اموات اگر کفر نباشد
در الحاد بودن او شبهه نیست واما قواعد فلسفیه پس بقاء روحانی بعد از مفارقت وبقاء شعور وادراک
ولذت روحانی مجمع علیه فلاسفه است الا جالینوس ولهذا او را در فلاسفه نشمرده اند پس ظاهر است
که بدن دائما در تحلل است وروح در شعور وادراک دائما در ترقی است پس مفارقت بدن
در سلب ادراک وشعور او چه قسم تاثیر تواند کرد۔ **سوال** اگر ادراک وشعور میماند بقدر حیات میماند
یا زیاده وکم میشود۔ **جواب** ادراک وشعور اہل قبور بعد موت در بعض امور زیاده میشود ودر بعضی

انچه تعلق باموز غیب دارد ادراک آنها زیاده است وانچه تعلق در امور دنیویه باشد ادراک آنها کم وسببش آنست که التفات
وتوجه ایشان در امور غیبیه زیاده است ودر امور دنیویه کم باین جهت تفاوت واقع میشود والا اصل ادراک وشعور یکسان است
بلکه تامل کرده شود در دنیا نیز توجه والتفات بزیادتی وکمی در شعور وادراک واقع شود چنانچه دقائق علمیه را دکلای
دربار کم مے فهمند ولذائذ طعام ومحاسن نسا وکیفیت نغمات واوتار را امیر زاده ها خوب ادراک میکنند
وعلما وفضلا در ادراک آن چیزها بسیار قاصر اند این همه سبب قلت توجه والتفات دانند وکثرت آن
سوال از انبیا علیهم الصلوة والسلام واولیاء کرام وشهدا وصلحای عالیمقام بعد موت شان استمداد
باینطور که یا فلان از حق تبارک وتعالے حاجت مرا بخواه وشفیع من شو ودعای من بخواه درست
است یا نه **جواب** استمداد از اموات خواه نزدیک قبور باشد یا غائبانه بلے شبهه بدعة است در
زمان صحابه وتابعین نبود لیکن اختلاف است دران که بدعت سیئه است یا حسنه ونیز حکم مختلف
میشود باختلاف طرق استمداد اگر استمداد باین طریق است که در سوال مذکور ست پس ظاهر جواز
است زیراکه درین صورت شرک نمے آید مانند استمداد از صلحا بدعا والتجا در حال حیات واگر بنوع
دیگر است پس حکم آن موافق آن خواهد بود ودر حدیث برای روان شدن حاجت اینقدر آمده است
عن عثمان بن حنیف رضی الله تعالے عنه قال ان رجلا ضریر البصر اتی النبی صلے الله علیه
وسلم فقال ادع الله ان یعافینی فقال ان شئت دعوت وان شئت صبرت فهو خیر لک قال فادعه قال فامره ان یتوضا فیحسن الوضوء
ویدعوا بهذا الدعاء اللهم انی اسئلک واتوجه الیک بنبیک محمد نبی الرحمة انی توجهت بک الے
ربی لیقضی لی حاجتی هذه اللهم فشفعه فیَّ رواه الترمذی وکذا فی المشکوة **سوال** کسے صاحب باطن
یا صاحب کشف بر قبور ایشان مراقب شده چیزے از باطن اخذ میتواند نمود یا نه **جواب** میتواند نمود
سوال برای زیارت ایشان روز تعین نمودن یا روز عرس ایشان که معین است کردن درست
است یا نه **جواب** برای زیارت قبور روز معین نمودن بدعة است واصل زیارت جائز وتعین
وقت در سلف نبود این بدعت از ان قبیل است که اصلش جائز است وخصوصیه وقت بدعة مانند
مصافحه بعد العصر که در ملک توران وغیره رائج است وروز عرس برای یاد دهانیدن وقت دعا
برای میت اگر باشد مضائقه ندارد لیکن التزام آن روز نیز بدعة است از همان قبیل که گذشت
سوال بر قبور آبپاشی کردن وگل ودیگر خوشبو نهادن درست است یا نه وانان سر میت را

میرسد یا نہ جواب آب پاشی کردن بر قبور بعد از دفن آمده است لیکن بعد از طول مدت نیامده
واما اگر قبر خام باشد برای استحکام آن یا پاک کردن قبر از نجاست جانوران چرنده و پرنده باشد
مضایقہ ندارد والا بدعۃ است و نہادن گل و خوشبو بر قبر ماخوذ ازان ست کہ کفن میت را بخوشبو و
کافور و دیگر چیزہا ازین جنس مثل حنوط یعنے ارگجہ آمدہ است و حال آنکہ میت در قبر است اینچیزہا بر قبر
مے نہند تا مشابہت بہ میت تازہ بہم رسد محتمل است کہ ازین نہادن خوشبو سرور بمیت میرسد زیراکہ
درینحالت روح بسیار متلذذ باستعمال خوشبو میشود و روح باقیست ہر چند آلہ وصول خوشبو بروح
درحالت زندگی کہ قوت شامہ است مفقود است اما قیاساً بر لذات کہ میت را میرسد بعد موت
از روی شرع شریف ثابت یعنے لذتہای عالم کہ در احادیث صحیحہ آمدہ است کہ فیاتیہ من روحہا
وطیبہا و در حق شہدا در قران مجید وارد است یرزقون فرحین اثبات میتوانند نمود سوال نذر میت
بر خود واجب گردانیدن و قبر پوش گذرانیدن چہ حکم دارد جواب حکم نذر برای موتے نمودن
تفصیلے دارد کہ در فتاوای عالمگیری در کتاب الصوم مذکور است چنانچہ ترجمہ عربی بعینہ درینجا نوشتہ
میشود و آن اینست نذریکہ واقع میشود از اکثر عوام باین صورت است کہ مے آیند بسوی قبر بعض صلحا و
بزرگان و بر میدارند پردہ قبر از ایشان در حالیکہ میگویند ای سید فلان اگر حاجت روائی من شود
پس برای شما از طرف من این قدر زر باشد مثلاً این چنین نذر باطل است بالاجماع آرے اگر
گفتہ شود یا الٰہی نذر کردم برای تو اگر شفا دہی مریض را یا مانند آن طعام نخواہم داد فقرا را کہ بر درواّ
سید نفیس اند یا مانند آن یا خرید خواہم کرد بوریا ای مسجد یا روغن زیت برائے روشنی ان مسجد
یا دراہم خواہم داد برای کسیکہ شعائر مسجد میکند از قسمیکہ دران نفع فقرا باشد و نذر برائے خدا و ذکر
نمودن شیخ جز این نیست کہ آن محل صرف نذر است برائے مستحقان نذر جائز است لیکن حلال
نیست صرف کردن مگر بسوی فقیران نہ بسوی صاحب علم بسبب علمیت او و نہ حاضرین شیخ مگر کہ باشد
از جنس فقرا و وقتیکہ معلوم کردہ شد این مقدمات پس چیزیکہ گرفتہ میشود بسوی اینہا پس حرام است
باجماع ما و امیکہ قصد کردہ نہ شود صرف آنہا بفقیران زندہ و بتحقیق مبتلا شدہ اند مردمان باین نذر
ممنوع انتہے و چادر پوشانیدن بر قبر حرکت لغو است بنا باید کرد مثل دیوارگیری و سقف بلند بلکہ
ازین سود نہ چراکہ دیوارگیری بند شدن عناکب و دیگر حیوانات موذیہ و ہمچنین در سقف بند شدن

بہیئتِ حال گنجشکان و شپرکان و مانند آنہا متوقع است و در ینجا ہیچ نیست مگر زینت خوشنمائی بیجا و در حدیث
شریف وارد است کہ نہی رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ و علے آلہ وسلم ان تکسوا الحجارۃ والطین واللہ
تعالے اعلم **سوال** در مسئلہ وحدت وجود کہ مسلک صوفیہ صافیہ است و علمای متکلمین را انکار است
پس اگر ما مردم تقلید صوفیہ کردہ اعتقاد خود را موافق مسلک ایشان درست کنیم کہ بر عقیدہ ایشان حشر
کردہ شویم و پیروی اہل حق کردن درست است یا نہ و طالبیکہ ہنوز بمرتبہ صوفیہ نرسیدہ و نہ عالم
متکلم شدہ درینباب بہ تحقیق کدام فریق را حق داند و اگر مسئلہ وحدت الوجود حق است مجتہدین کہ
علما و عرفا بودند چرا تلقین و تفہیم آن بہر کس مسلمان نکردند و اجمالا در کتب کلام چرا بیان
نکردند و از عقیدہ حق چرا اغماض نمودند **جواب** وحدۃ الوجود حق و مطابق واقع است چراکہ
دلائل عقلیہ و نقلیہ بران قایم است چنانچہ در رسالہ ادلۃ التوحید شیخ علی مہایمی گجراتی مشروح
و مبسوط است علمای متکلمین باعث انکار این مسئلہ ہمگی دو وجہ است اول آنکہ برین مسئلہ بسبب
کمال دقت و باریکی شبہات عقلیہ و نقلیہ بسیار وارد میشوند در نظر آنہا حل آن شبہات میسر نشدہ
ناچار بانکارش آمدند اینست حال سطحیان از متکلمین دوم آنکہ این مسئلہ از اسرار است شرایع
وادیان موقوف بر دانستن این مسئلہ نیست بلکہ عوام را تلقین این مسئلہ موجب انفتاح باب
الحاد است و اباحۃ شر و فساد است و مداہنت در امتثال تکلیفات میگردد پس بیان این
مسئلہ در کتب عقائد بنا بر باریکی و دقت آن ممنوع و محذور است و امساک لسان ازان واجب
دانند چنانچہ در حدیث شریف است اذا ذکر القدر فامسکوا و اذا ذکر اصحابی فامسکوا و اذا ذکر النجوم
فامسکوا پس معلوم شد کہ تفصیل و تفتیش و تحقیق در امثال این مسئلہ دقیق منجر بضلال و اضلال
میگردد اینست حال محققان متکلمین و معہذا این جماعۃ اجمالا در تصانیف خود ہا ایماء اجمالی این
مسئلہ دادہ اند کالغزالی والرازی وغیرہما من الائمۃ فی ہذا الفن اگر تفصیلش منظور باشد
در کتاب تنبیہ المحجوبین مطالعہ باید کرد و بالجملہ انکشاف این مسئلہ در ابتدا بدلائل و رسمیات
نبودہ است بلکہ محض بموہبت و معرفت است و انکشاف این مسئلہ بر تحصیل و کتب نیست بلکہ
بر ورود حالات باید داشت آرے اگر کسے را القای حسن ظن براولیاء اللہ کہ باین مسئلہ متکلم
شدہ اند منظور افتد خواہد کہ در جناب ایشان بد اعتقاد نشود در رسائل توحید نظر کند تا بدلائل

عقلیه ونقلیه وفوت یافته اعتقاد فاسد در جناب اولیاء الله بهم نرساند مضائقه ندارد والا مسلک دریافت
این مسئله نظر بر فکر عقلی نیست وهمین گفته اند که طور ورای طور العقل ونیز گفته اند من سرچه گوید ونگوید که
عامی هنوز باین مرتبه نرسیده است ونه عالم متکلم شده مکلف است بانکه اجمالا بداند که صوفیه صافیه
گویند حق است وفهم من بان نمیرسد مثل ایمان به متشابهات قرآن مجید ونیز بداند که علماء متکلمین که
اعتماد بر قول آنها است انکار صریحش نکرده اند بلکه سکوت ورزیده اند واز بیان آن دم در کشیده اند
للوجه الذی ذکرناه آری مقلدان علماء متکلمین سکوت ایشان را انکار گمان کرده اند مثل
تفتازانی وقاضی عضد ودیگر متاخرین لیکن معلوم است که درین باب مقتدایان غزالی و
امام رازی وامثال آنها اند نه متاخرین سوال [۱۸] کسے کلام الله یا آیت کلام مجید را بر طعام خواند
چه حکم است شخصے میگوید که کلام الله بر طعام خواندن انچنان است که کسے در جای ضرور بخواند نعوذ بالله
منها جواب باین طور گفتن روا نیست بلکه سوء ادبی است اگر اینچنین گفت که در هیچ جا اینجا خواندن
سوء ادب است مضائقه ندارد وانهم وقتے است که بطریق وعظ وپند نخوانند واما بطور وعظ وپند
ومنع از شرک وبدعت خواندن در هر جا روا است بلکه برای رد بدعت گاه واجب میشود سوال اگر
کسے جاندار را منت بکسے سازد آن جانور حرام گردد یا نه طعام منت بزرگان وطعامیکه برای
اولیاء مردگان پخته میفرستند خوردن آن جائز است یا نه جواب جانور درین صورت حرام میشود
ودیگر اشیاء بیجان که بطور منت باشد خوردن آن قریب بحرام است بشرطیکه نیت نذر غیر الله باشد
مانند گلگلهاء شیخ سدو وسه منی بوعلی قلندر وغیره ونان وحلوای مردگان بطور خیرات بر سانیدن ثواب
بایشان میکنند وآنرا مانند دیگر طعام تبرک نمیدانند اگر محتاجان را دهند واحسان بر ایشان ننهند و
درمیان برادری آنرا بطور بهاجی بجزه تقسیم نکنند امید ثواب دارد فقط وطعام فرستادن بخانه اهل
میت تا سه روز مباح است سوال [۱۹] شخصے برای مصارف قبور اولیاء الله اراضی مقرر کند پس غله
آن اراضی خوردن بخدام آن قبر یا کسے دیگر جائز است یا نه ونیز مبلغ نقد که بر قبور مے نهند خدام
را یا دیگر کسان را خوردن میرسد یا نه جواب مصارف قبر هیچ معنے شرعی ندارد مگر همان وقت که
مرده دفن میشود اگر کسے اراضی از ملک خاص خود بنابر خادمان قبر وقف کند خادمان را خوردن
آن جائز است بشرطیکه شرط خدمت بجا آرند وآن شرط اینست که مردم را از طواف وسجده قبر

منع کنند واز فواحش انجا بپرهیزانند واز داشتن نذر ومنت از نقد وجنس بر قبر منع کنند ودفع
سازند اگر بشرط خدمت نه بجا آورده خورند وخورانند حرام است **سوال** رهن داشتن اراضی
واز محصولش منتفع شدن درست است یا ربوا واگر راهن محصول اراضی را بمرتهن هبه سازد جائز است
یانه **جواب** رهن داشتن اراضی مملوکه درست است وقبضه خود داشتن بر آن ضرور ومحصول گرفتن
هم در قبضه کردن است اما باید که محصولش را نگاه دارد ودر مبلغ خود وصول شمرد ووقتیکه مبلغ خود
بگیرد اینقدر وضع کرده دهد وهمچنین است حال کرایه حویلی وباغ ومکانات که دران کرایه جاریست
بکرایه داده در مبلغ خود وصول کند وهبه کردن راهن بمرتهن محصول اراضی وغیره را صحیح نیست
زیرا که در هبه قبض موهوب شرط است باقباض واهب که چیزیرا از ملک خود دور کرده در ملک غیر اندازد
پس هرگاه که در ملک او نیامده است هبه الوقت چگونه صحیح شود اگر گویند که هبه در هر سال وماه میشود
باینمعنی که اول در ملک مالک زمین محصول داخل میگردد وبعد از ملک او بیرون آمده در ملک مرتهن
مے درآید پس پرسیده خواهد شد که از ملک مالک چگونه بیرون رفت اگر عقد اول برین کرده است
غلط است زیرا که در انوقت اقباض نیست واگر عقد هر ساله وهر ماهه بر این کنند آن عقد در گرو هم
نیست پس بهر حال محصول وکرایه اراضی ومکانات مرهونه همیشه در ملک مالک آنها داخل میشود
ومرتهن قابض آنها میشود نیابةً از مالک پس تا وقتیکه در قبضه مرتهن است در قبضه راهن
است زیرا که مرتهن نائب اوست در تحصیل منافع مرهون باعتبار عرف زمانیان حال اگر
مرتهن آن منافع را براهن رساند واو آنرا قبض کرده بمرتهن هبه کند بابت قبض نفع او را خواهد رسید
واین در حقیقت ربوا است پس اگر آن بیچاره بمرتهن ندهد از وی مرتهن خوشنود نخواهد شد وبدین
معامله راضی نخواهد بود بلکه فسخ معامله خواهد کرد پس درینصورت آنچه اهل زمانه کنند حیله سودخواری
برآورده اند لیکن این حیله هم هیچ قوت ندارد وباعتبار فقاهت مطلق نارواست وداخل در وعود
شیطان دشمن انسان است بهر حیله که خواهد که او را بسوی دوزخ برد وطریق شیطان همان که بنظر عقل
ناقصان آنرا لطایف مباح میدانند واگر مباح ندانند چگونه در ربقه شیطان درآیند **سوال** پختن طعام
در ایام ربیع الاول برای خدا ورسانیدن ثواب آن بروح پرفتوح حضرت سرور کائنات صلی الله
تعالی علیه وآله وسلم ویا حضرت امام حسین علیه السلام در ایام محرم ودیگر آل اطهار سید مختار

صحیح است یا نه جواب انسان در کار خود مختار است میرسد که ثواب عمل خود بروح بزرگان با
ایمان گرداند لیکن برای اینکار وقت و روز تعیین نمودن و ملاهی مقرر کردن بدعت است
آری اگر وقتی به عمل آرند که دران ثواب زیاده شود مثل ماه رمضان که عمل بندهٔ مومن دران بهفتاد
درجه ثواب زیاده دارد مضایقه نیست زیرا که پیغمبر خدا صلی الله علیه و علی اله وسلم بران ترغیب
فرموده اند بقول حضرت امیر المومنین علی مرتضی رض و هر چیز که بران ترغیب صاحب شرع و تعیین
وقت نباشد آن فعل عبث است و مخالف سنت سید الانام و مخالفت سنت حرام است پس هرگز
روا نباشد و اگر کسی خواهد مخفی خیرات کند در هر روز یکه باشد تا نمود نشود سوال کسیکه از قوم
قریشی یا دیگر که زنان ایشان پرده نمیکنند امام شود پس با و اقتدا کردن چه حکم است جواب پرده
شرعی در شریعت همین است که زن از سر تا قدم چادر کشیده باشد پس اگر زنان ایشان بیجا پا
میگردند و زناکاری زنان مذکوره در مردم مشهور نیست اقتدای مقتدیان بایشان مکروه و اگر
زناکاری ایشان مشهور شده باشد اقتدا حرام و درین صورت بر مردان زنان مذکوره فرض است
که زنان خود را از بدکاری و بے پردگی مانع آیند و اگر آنها باز نیایند طلاق دهند و گرنه دیوث
خواهند بود و اقتدا در نماز ایشان منع خواهد شد لیکن اگر خوانده اند قضا آن نماز واجب نیست
زیرا که پس هر فاسق و فاجر جائز باشد سوال طلاق دادن زوجه بسبب نافرمانی و خطا کردن
جائز است یا آنکه موقوف بر نافرمانی نیست هرگاه که خواهد طلاق دهد جواب طلاق دادن بر دو وجه
است یکی مسنون دوم مباح مسنون همان است که بے سبب طلاق ندهد زیرا که طلاق دادن
نزد خدا تعالی از چیزهای پسندیده نیست بلکه بناچاری مباح است و مباح آنست که آدمی مختار است
اگر بے سبب هم طلاق گوید مے افتد و زن از ربقهٔ اطاعتش بیرون میرود و درین صورت هم
اگر برای زیادتی ثواب نکاح باشد قریب بسنت است بلکه در سنت خلفای راشدین داخل است
چنانچه حضرت امام حسن رض زنهار انکاح کردی و طلاق هم دادی و با زنان دیگر هم نکاح کردی
و درین سبب ثواب منظور داشتی پس اینقدر سبب در مسنون بودن طلاق کافی است و سبب
این از حضرت امام حسن رض پرسیده بودند فرمودند من میخواهم که بسیار قوم را بسبب من با پیغمبر
خدا صلی الله علیه وسلم رشتهٔ مصاهرت پیدا شود و در حق ایشان برو ز حشر کار آید سوال در

متون عقائد معتبره و شروح آن مینویسند که کفار مخلد در نار اند و مومنان در جنت خواه قبل از عذاب
یا بعد او خواهند آمد پس در ان مشرکین و اہل کتاب و اہل بدع که ہوای آنہا بکفر رسیده و تکفیر کننده
شیخین وغیره منکر ضروریات دین داخل اند یا نه و در آیه ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما
دون ذلک الآیه که احتمال دارد کفار غیر مشرکین محل مغفرت باشند و از حدیث معلوم میشود که همه
از نار خواهند بر آمد الا من حبسه القرآن و شیخ عبد الحق رح گفته که همه از دوزخ خواهند بر آمد الا کفار
و قید مشرکین ننوشته و در مرتبه چهارم که رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم شفاعت لبقیه جهنمیان
خواهند کرد و حکم خواهد شد که به شفاعت تو نخواهم بخشید مگر آخرش مغفور شوند آن کدام فریق اند همین
کفار غیر مشرکین اند یا مومنان که ذره ایمان در دل ایشان میباشد علی التفصیل مع ترجمه آیه
مذکوره که مراد از من یشرک کیست قلمی فرمایند جواب اجماع علما منعقد است بر انکه خلود در نار
خاصه کفر است مطلقا خواه شرک باشد یا انکار نبوت یا انکار احکام قرآن هیچ تفاوت نیست و از
آیه ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء مراد از لفظ ما دون ما سوی نیست
بلکه ادون و اسفل مراد است یعنی آنچه کمتر از شرک باشد و اقسام کفر کمتر از شرک نیستند بلکه مساوی
شرک اند بالجمله اجماع علمای اہل سنت بر آنکه جمیع کفار در تخلید شریک مشرکین اند بنفسه دلیل
قطعی است بر صحت حکم نزد ما آمدیم بر آنکه سند این اجماع چه چیز است و این اجماع معارض اشاره
این آیه یعنی یغفر ما دون ذلک لمن یشاء میتواند شد یا نه پس تحقیق در کتب مبسوط علم کلام است
جمعی نوشته اند که جمیع انواع کفر راجع بشرک میشوند و مستلزم آن میگردند پس محل مغفرت
نباشند بنص این آیه مثلا اہل کتاب که انکار رسالت مینمودند پس گویا چنین معتقد میشدند که معجزات
پیغمبر آخر الزمان که فعل الهی تعالی برای تصدیق پیغامبر است فعل غیر او تعالی است پس اثبات
قدرة خلق معجزه مر غیر خدای تعالی را لازم شد چنانچه عقیده ایشان است و هو عین الشرک
و علی هذا القیاس در جمیع اقسام کفر تکلفات نموده اند لیکن نزد محققان دلیل این اجماع آیات کثیره
اند که زیاده از پنجاه آیه خواهند بود و همه دلالت دارند بر آنکه کفر بآیات الله تعالی مستلزم خلود نار است
خواه شرک باشد یا غیر آن قوله تعالی ان الذین کفروا بآیاتنا سوف نصلیهم نارا کلما نضجت جلودهم
بدلناهم جلودا غیرها لیذوقوا العذاب الی غیر ذلک من الآیات و در حدیث مقام محمود الا من

جبکہ القرآن وارد شده صحیح نیست قرآن منحصر آیہ ان اللہ لا یغفر ان یشرک بہ تا آخر آیہ نیست بلکہ
آیہ ان الذین کفروا من اہل الکتاب والمشرکین نیز در قرآن است و باین سبب شیخ عبد الحق
کفار را مطلق آورده و ضمیر مشرکین نوشته و در حدیث شفاعت کہ بقیہ جہنمیان را بعفو الہی تعالی
خواہند بخشید و خواہند برآورد ہمان [illegible] کہ عمل ایمان قلیل دارند و عمل نیک نکردند چنانچہ در ہمین
حدیث واقع است لم یعملوا خیرا قط و مراد از ان عمل جوارح است نہ اصل ایمان و اہل تفسیر مشرکین را
شامل جمیع انواع کفر نوشتہ اند و کفر را معنے اصطلاحی شرعی لفظ شرک گردانیده اند پس معنے ان اللہ
لا یغفر ان یشرک بہ نزد ایشان ان اللہ لا یغفر ان یکفر بہ است چنانچہ قاضی بیضاوی در تحت آیہ ولا تنکحوا
المشرکات مینویسند تعم الکتابیات لان اہل الکتاب مشرکون لقولہ تعالی وقالت الیہود عزیر
ابن اللہ وقالت النصاری المسیح ابن اللہ الی قولہ سبحانہ وتعالی عما یشرکون ولکن خصت عنہا
بقولہ تعالی والمحصنات من الذین اوتوا الکتاب من قبلکم وبخبر الرسول صلی اللہ تعالی علیہ وعلی
آلہ وسلم باجماع الامۃ روی الحسن عن جابر بن عبد اللہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ
وعلی آلہ وسلم نتزوج نساء اہل الکتاب ولا یتزوجوا نساءنا فان قیل کیف اطلقتم اسم الشرک
علی من لم ینکر نبوۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم قال ابو الحسن ابن الفارس لان من یقول القرآن
کلام غیر اللہ تعالی فقد اشرک باللہ وغیره انتہی و تحقیق آنست کہ سابق مذکور شد یعنی آیات کثیرہ قرآن
در تخلید کفار در نار و تابید مطلقا ایما منہا بلکہ بتنصیص در حق اہل کتاب نیز چنانچہ آیہ ان الذین کفروا
من اہل الکتاب والمشرکین فی نار جہنم خالدین فیہا وقالوا لن تمسنا النار الا ایاما معدودۃ الی قولہ
فاولئک اصحاب النار ہم فیہا خالدون و جمیع اہل بدعت و ہوا کہ بدعت ایشان بکفر رسیده داخل
آیہ ان الذین کفروا من اہل الکتاب اند بہ تعمیم مشرک نیست و مراد از ما دون ذلک نیست مگر
ذنوب و معاصی خواه کبیره باشد یا صغیره جمعا بین الادلۃ سوال نیز در جمیع متون کلامیہ مرقوم است
کہ صحابی را طعن نباید کرد مضمون حدیث کہ ثم یکون ملکا عضوضا یقینا معاویہ ملک است کہ بعد
سی سال شده است پس اگر کسے معاویہ را بمقتضای حدیث طعن کند چہ مضایقہ دارد بسبب
ظلم وغیره کہ لوازم عضوضیت است کہ نسبت باو گفتہ وگرنہ توجیہ حدیث شریف و عقاید اہل سنت
چیست و در مسلم وغیره مذکور است [illegible] پس توجیہ بغاوت و عضوضیۃ ایشان

چیست و بغاوت او متفق علیه است پس اہانت باغی چه مضایقه دارد و منع بعضے علما از چه راه است
و بعضے او را مینویسند که مجتهد نبود لهذا اگر شریک اجماع بر خلافت حضرت علی رض نشد ضرر ندارد پس
این قول منافی آنست که ابو رافع از ابن عباس رض حکایت کرد که در یک نماز در و د میخواند و آن
خلاف روایة حدیث صحیح است در جواب فرمودند انه فقیه کذا فے البخاری و نیز در مشکوة مذکور است
قال ابن عباس رض انه فقیه پس او را چگونه مجتهد نباید گفت و توجیه آن چیست جواب آنچه در متون
عقاید مرقوم است که صحابی را طعن نباید کرد درست است اما روایت حدیثے متضمن وجهی از وجوه
طعن در بعضے صحابه باشد باکے ندارد و بالجمله غرض اصحاب متون باین لقب صحابه است نه آنکه
صحابه کلهم معصوم اند که وجهے از وجوه طعن نداشتند چه از بعضے صحابه شرب خمر ثابت شده چنانچه
در مشکوة است و بارها آنحضرت صلے الله تعالے علیه و علے آله وسلم اقامت حد و بر آنها کرده اند
و از حسان بن ثابت و مسطح بن اثاثه قذف ثابت شده و بر آنها حد نیز جاری گشته و از ماعز اسلمی
زنا صادر شده و مرجوم گردیده آری زلات و خطای این مردم من حیث الصحابیة واجب الاحترام
اند و از ان قبیل نیستند که امت زبان طعن دراز کنند تا وقتیکه نفاق و ارتداد آنها بالقطع معلوم نگردد
مثلا در حق ابوذر غفاری رض در حدیث صحیح بخاری وارد شده انک امرء فیک جاہلیة حالا مامردم را
نمیرسد که گوئیم ابوذر رض مرد جاہل بود و همچنین در حق ابوجهیم که از عمده صحابه است در صحیح بخاری
وارد شده که لا یضع عصاه عن عاتقه کنایه از انست که او بسیار ضرب و سیاست میکند زنان و خادمان
خود را حالا ما مردم را نمیرسد که گوئیم ابوجهیم مرد ظالم بود بلکه اگر نظر فکر بالاتر اندازیم در یابیم که بعضے
انبیا علیهم الصلوة والسلام را از خدا تعالے در مقام عقاب الفاظ عتاب آمیز وارد شده امت را
هرگز جائز نیست که بمقتضای آن الفاظ در حق آنحضرات تکلم نمایند مثل عصی آدم ربه فغوى
حال آنکه حضرت آدم علے نبینا و علیه الصلوة والسلام را عاصی و غاوی گفتن کفر است و مثل
لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین و اذ ابق الی الفلک المشحون فالتقمه الحوت وهو
ملیم که در حق یونس علیه السلام علے نبینا و علیه الصلوة والسلام آبق و ظالم و ملیم گفتن هیچکس را
جائز نیست پس عبارت متون هم درست است نظرا الی مراعات الادب الواجب علے الامة
و حدیث مذکور هم صحیح المعنے نظرا الی الواقع و همین است صحیح عقاید اہل سنت شکر الله سعیهم و

انچه در کتب اصولیه مرقوم است که الصحابة کلهم عدول پس مراد آنست که صحابه کلهم در روایة
حدیث از آنحضرت صلی الله تعالی علیه وسلم مامون و معتبر اند هرگز از ایشان کذب در روایات
حدیث ثابت نشده چنانچه بتجربه و تحقیق رسیده که در مقدمات دیگر کسی از ینها دروغ گفته باشند نه آنکه
مصدر گناهی نشده اند چنانچه عنقریب گذشت که بعضی از ینها در حضور آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بارتکاب کبائر محدود گشته آری کبار صحابه از صدور گناهان عمداً محفوظ اند و بحث در اجتهاد و غیر اجتهاد
ایشان حالا اصلا مفید نیست زیراکه گو مجتهد بودند درین مسئله بالیقین خطا نمودند چه اجتهاد در مقابله نص
اصلا اعتبار ندارد آمدیم بر تحقیق حال واقعی پس بعد از تفتیش و تفحص روایات معلوم میشود که ایشان
در آخر عمر رتبه اجتهاد بهم رسانیده بودند اما پایه علمی کم داشتند و عبور بر جمیع احادیث حاصل نبود بخلاف
کسانیکه بحضور آنجناب بپایه اجتهاد کامل رسیده بودند و آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم مجتهدات
ایشان را تصویب فرمودند و به فتوی و تعلیم اجازت فرموده بودند مثل حضرت عمر و علی رض و مثل
عبد الله بن مسعود و معاذ بن جبل و زید بن ثابت رضی الله عنهم پس هرکه اجتهاد ایشان را نفی کند درست
است زیراکه در حضور آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایشان را آن مرتبه حاصل نبود و آنحضرت صلی الله علیه
وآله وسلم در هیچ مسئله بر صحت اجتهاد معاویه حکم نفرموده اند تا اجتهاد ایشان معتبر و مفتی به بوده باشد
و هرکه ایشان را مجتهد گفت نیز درست گفت زیراکه در آخر عمر بسبب سماع احادیث کثیره از صحابه
دیگر در بعضی مسائل فقه دخل میکردند همین است معنی قول ابن عباس رض که انه فقیه و خروج ایشان
از اجماعیکه بر خلافت حضرت علی رض منعقد شده باکی ندارد زیراکه در انوقت اجتهاد ایشان آن قدر
رتبه نداشت که ایشان را از اهل حل و عقد توان شمرد و علاوه آنکه خلافت حضرت علی رض عند المحققین
بنص ثابت است در مقابله نص اجتهاد را اصلا اعتبار نیست کذا فی حل المتعة المنسوب الی ابن
عباس رض و عدم ایجاب الغسل علی من جامع من غیر انزال المنسوب الی ابی ابن کعب و غیره من
الانصار سوال در بعض کتب مرقوم است که بعضی صحابه از عشره مبشره در نماز جمعه حاضر بودند
و مروان در خطبه سب حضرت علی رض کرد صحابه مذکور عقب آن نماز خواندند و حکم تکفیر او نکردند مگر از
سب حضرت علی رض البته شدت و تشنیع بر مروان کردند عجب است که اهانت علم و علما کفر است چنانچه
در اشباه والنظائر موجود است پس بتخصیص این اهانت صحابی اجل چرا کفر نباشد تا تشبیه آن چیست

وسب شیخین رض کفر است وسب حضرت علی رض چرا کفر نباشد ترجیح بلا مرجح چیست حالانکہ بزرگی و علو مرتبت در ہمہ متواتر المعنے است ونیز فضیلت ابی بکر رض را بعضے قطعی میگویند وبعضے ظنی چنانچہ امام رازی وآمدی وسید شریف وعلامہ تفتازانی تا شاہ عبد الحق رحمہم اللہ این خلاف چیست وعقیدہ برکدام چیز باید داشت ودر لعن یزید توقف در بعضے منقول است پس تحقیق درین امر چیست جواب حضرت ختنین رض سب کنندگان خود را حکم بکفر نفرمودہ اند اما حضرت عثمان رض پس در مشکوۃ موجود است کہ ہرگاہ خارجیان ایشان را محصور کردند امامے از طرف خود در مسجد نبوی نصب کردند وآن ملعون سب حضرت عثمان رض مینمود مردم از حضرت پرسیدند انک امام عامۃ وقد نزل بک ما نری ویصلی بنا امام فتنۃ ونتحرج فقال حضرت عثمان رض فرمودند الصلوۃ احسن ما یعمل الناس فاذا احسن الناس فاحسن معہم فاذا اساء وا فاجتنب اساءتہم پس اجازت دادند ہمراہ آن مبتدع نماز گذاردند واگر حکم بکفر میفرمودند نماز چگونہ ادا میشد اما حضرت علی رضی اللہ عنہ پس در دار قطنی ودیگر کتب حدیث مرویست کہ از حضرت علی رض حال بغاوت شامیہ پرسیدہ بودند امشرکوہم قال من الشرک فروا باز پرسیدند امنافقوہم فرمودند ان المنافقین لایذکرون اللہ الا قلیلا باز پرسیدند کہ در حق اینہا چہ اعتقاد باید کرد وچہ باید گفت فرمودند اخواننا بغوا علینا یعنے مسلمانان اند کہ مرتکب کبیرہ بغاوت شدہ اند لہذا بمقتضائے فرمودہ ختنین رض قدماء اہل سنت سب ختنین را بدعت وفسق نوشتہ اند لیکن در حق سب شیخین کہ دران این قسم آثار وارد نشدہ اند پس حکم بکفر نمودن ساب شیخین از قبیل استحسان بالاثر است کہ بخلاف قیاس بعمل آوردہ اند چنانچہ در مسئلہ سہو واستصناع وغیرہما بعمل آوردہ اند والا قیاس تقاضا میکند کہ سب ہر ہمہ اینہمہ کفر باشد وہو اختیار متاخری المحققین زیرا کہ علو مرتبہ وبزرگی ہر ہمہ متواتر المعنی است واز ضروریات دین واگر کسے را شبہہ بخاطر رسد کہ ختنین چرا سابان خود را حکم بکفر نکردند باوجود قیاس وقیام ادلہ صحیحہ بر وجود تعظیم اینہا گوئیم وجہش آنست کہ حضرت ختنین رض بنابر احتیاط در تکفیر مسلمانان شبہات آن ملاعین اعتبار نمودند ومعلوم فرمودند کہ تغیر سیرت شیخین رض از حضرت عثمان رض وتہمت قتل حضرت عثمان رض بر حضرت علی رض در نظر آنہا آنقدر رسوخ پیدا کردہ کہ ہرگز احادیث ومناقب وعلو درجات مارا در خاطر نمے آرند و باور آنہا تعمق نمیکنند وتمسک بہ بعضے آیات قرآنی اند وگویا از راہ تعصب ودینداری افراط در انکار ما مینمایند والا انکار احکام قرآن

وضروریات دین دانسته نمیکنند گو این معنی لازم سب وطعن میباشد زیراکه لزوم کفر کفر نیست
بلکه التزام کفر کفر است بنابراین اہانت علم وعلما علم وعلما را دانسته کفر است واگر علم را جہل و
علما را جہال دانسته باعتقاد فاسد خود اہانت نماید کفر نمیشود ازینجاست که در حدیث شریف
وارد شده ادرءوا الحدود والقصاص بالشبہات یعنی دفع کنید حدود وقصاص را بشبہات
باین جہت در مقام شبہا از حکم بکفر آنہا احتراز فرمودند سبحان اللہ این مرتبہ احتیاط در دین است
که از حضرت ختنین رض بوقوع آمده اما متاخرین اہل سنت چون دیدند که حالا آن شبہات بالکلیہ
زائل گردیده وحق از باطل ممیز گشته وتہمتہای آن ملاعین بے اصل برآمده وبعد از تتبع احادیث
صحیحہ یافته شده که جناب رسالتمآب صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم با منکران حضرات ختنین رض معاملہ
کفار فرموده اند اما در حق حضرت عثمان رض پس در جامع ترمذی موجود است که جنازه پیش آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم آوردند تا بران نماز گذارند آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم نه خود نماز گذاردند
ونه دیگران فرمودند که نماز بگذارند مردم ازین حال پرسیدند فرمودند که انہ کان مبغض عثمان فابغضہ
اللہ واما در حق منکران علی رض پس ازان جہت که در احادیث صحیحہ وارد ست که حب علی آیۃ الایمان
وبغض علی آیۃ النفاق ونیز وارد است لایحبک الا مومن ولا یبغضک الا منافق ونیز وارد
است اللہم وال من والاہ وعاد من عاداہ ناچار حکم بتکفیر ساب ختنین نمودند وہو المذہب المنصور
المفتی بہ فی زماننا وفضیلت حضرت صدیق رض قطعی است وآنچہ بعضے نوشته اند جناب امام
رازی وآمدی وغیرہما من علماء الکلام نیز صحیح درست است تفصیلش آنکه نظر بہریک از ادلہ تفضیل
ظنی است زیراکه خبر احاد مفید ظن است وآنچہ در کلام اللہ تعالے که متواتر است واقع شده مثل
لا یاتل اولوا الفضل منکم وسیجنبہا الاتقی الذی وغیر ذلک محتمل التاویل است فلا یفید القطع
اما چون مجموع ادلہ را من حیث المجموع ملاحظه کرده شود مفید قطع میگردد وبسا است که ہر دلیل
مفید ظن گردد ومجموع دلائل مفید قطع میگردد کما فی الخبر المتواتر فان الاحاد یفید الظن و
مجموعہا اذا بلغت حد التواتر یفید القطع کذا ہذا در کتاب ازالۃ الخفا وقرۃ العینین بسط این مقام
بوجہے واقع شده که بعد از عبور بران ہیچ شبہہ در قطعیت نمیماند در لعن یزید توقف ازانجہت است
که روایات متعارضه ومتخالفه ازان پلید در مقدمہ شہادت امام علیہ السلام وارد شده از بعضے

روایات رضا و استبشار واہانت اہل بیت وخاندان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم مفہوم میگردد وکسانیکہ این روایات در نظر آنہا مرجح واقع شدہ حکم بہ لعن او نمودند چنانچہ احمد بن حنبل وکیا ہراسی از فقہای شافعیہ ودیگر علمار کثیر واز بعضے روایات کراہت این امر وعتاب بر ابن زیاد واعوان او وندامت برین کارکہ از دست نواب او بوقوع آمد معلوم میشود وکسانیکہ این روایات نزد ایشان مرجح شد از لعن او منع نمودند چنانچہ امام حجۃ الاسلام امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ ودیگر علمار شافعیہ واکثر علمار حنفیہ وجماعتی از علما کہ نزد آنہا ہر دو روایت متعارض شدند وترجیح یکطرف بر دیگر حاصل نشد بنا بر احتیاط توقف نمودند ہمین است واجب بر علما عند التعارض وہو قول ابی حنیفۃ رح آرے در لعن شمر وابن زیاد کہ رضا واستبشار آنہا باین فعل شنیع قطعی است من غیر التعارض ہیچکس را در ان توقف نیست سوال آنچہ در جواب طعن بر عائشہ رض در قصہ افشار سر آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم وتحریم ماریہ قبطیہ مرقوم است کہ از عائشہ رض ہرگز افشار سر نشد پس معنے قولہ تعالے وان تتوبا الی اللہ فقد صغت قلوبکما بضمیر تثنیہ کہ راجع است بسوی عائیشہ وحفصہ رض چہ معنی دارد جواب عائشہ رض ہرچند افشار سر نکردند لیکن بہ شنیدن تحریم ماریہ قبطیہ رض شادان ومسرور شدند وحفصہ را از افشار سر منع نفرمودند بلکہ تلقی بہ بشاشت ورضا نمودند وانیہمہ ترک اولے وشوب نفسانیۃ است واز قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین محل توبہ واستغفار گشت ودر حدیث صحیح وارد است ایہا الناس توبوا الے اللہ فانی اتوب الے اللہ فے الیوم مائۃ مرۃ ونیز وارد است انہ لیغان علے قلبی وانی لاستغفر اللہ فے الیوم سبعین مرۃ سوال چون در قرآن است ما ننسخ من آیۃ الآیۃ حاصلش اینست نسخ ہر حکم مشروط است کہ حکم دیگر مثل آن یا بہتر از و از جناب کبریا عز اسمہ بیاید پس حکم حل متعہ کہ از قولہ تعالے فما استمتعتم بہ منہن فاتوہن اجورہن الے آخر الآیہ عند البعض مقرر است کما فے البیضاوی نسخ آن از قول او تعالے فمن ابتغی ورار ذلک فاولئک ہم العادون شد پس بدل متعہ کدام حکم نازل شد عند ذلک البعض جواب مراد از ما ننسخ من آیۃ او ننسہا الآیۃ آنست ہر حکم کہ منسوخ میشود بحکمے دیگر منسوخ میشود وآن حکم ناسخ بہتر از حکم دیگر کہ منسوخ است میباشد باعتبار نفع در حق عباد وثواب یا برابر حکم منسوخ میباشد در حق عباد بہمین اعتبار پس بدل حل تحریم متعہ آمد چنانچہ حل حکمے است از احکام الٰہی تعالے ہمچنان تحریم حکمے است از احکام الٰہی تعالے

وتحریم نافع تر است در حق عباد زیراکه حفظ نسب وکفارت محرمیت وتوارث در صورت حل متعه
برباد میرود کما فصل فی التحفة الاثنا عشریة حاصل آنکه لازم نیست ناسخ از جنس حکم منسوخ
باشد حتے که ناسخ تحلیل هم ناسخ تحلیل شئے دیگر باشد بلکه جائز است که تحلیل تحریم همان شئی باشد
که ضد تحلیل اینست زیراکه بدل تحریم ربوا وخمر وقمار هیچ چیز حلال نشده وهمچنین در اکثر معاصی ودر تقدیر
آنکه مخالف به حکم ناسخ یا حکم منسوخ مسلم داریم میتوان گفت که بدل حل متعه حل جواز جواری مملوکه
است که کار متعه میکند چه اگر مسافر مشتاق وقاع باشد جاریه را خریده تا مدت الاقامت منتفع شود
هرگاه که مستغنے گردد بفروشد ونیز بدل حل متعه حل طلاق است وتفصیل این مقام را در تفسیر فتح العزیز
که منشی منهاج الدین خانصاحب آنرا نقل کنانیده در بحث این آیه ملاحظه باید کرد سوال چه وجه است
که حنفیان که اقتدای صاحبین میکنند در بعضے از مسائل وتقلید شافعی محظور وممنوع انگارند حالانکه
اگر اتفاق در اصول ملحوظ است پس در همه جا است واگر اختلاف در فروع منظور است پس در همه
جا است جواب صاحب من جواب دو طریق دارد اول آنکه جمهور حنفیه چنین میگویند که امام اعظم
مذهب خود را درمیان اصحاب خود مثل زفر بن الهذیل وابو یوسف وحسن بن زیاد وابن سماعة
وقاضی اسد ومحمد بن الشیبانی وامثالهم شوری گذاشتند وگفته اند که مذهب هر همه اینها مذهب
است هر که از مقلدان من خواهد بود تقلید این جماعة نماید چنانچه قصص کثیره که دال برین شوری
است در طبقات کفوی ودیگر طبقات حنفیه مذکور است ومسطور لهذا حنفیه مذاهب اینهمه را که
اجله اصحاب امام اعظم اند مذهب امام اعظم قرار داده اند وتقلید همه را ولو عند الحاجة فی بعض
المسائل تقلید امام اعظم گویند دوم ارباب تحقیق از اینها گفته اند که مراتب اجتهاد چهار است
اجتهاد استقلالی واجتهاد انتسابی واجتهاد فی المذهب واجتهاد ترجیح امام اعظم وامام شافعی
هر دو مجتهد مستقل بودند یکے را تبعیت دیگر نبود اصلا بخلاف صاحبین وزفر وامثالهم که اینها مجتهد
منتسب بودند مجتهد منتسب تابع مجتهد مستقل است وبالاستقلال مجتهد نیست مذهب مجتهد مذهب
مستقل است چنانچه دو مرتبه دیگر از اجتهاد بالاجماع تابع اجتهاد استقلالی میباشد تفصیل این
اجمال آنست که مجتهد مستقل آنرا گویند که آیات واحادیث احکام را وآثار صحابه وتابعین را خود
جرح وتعدیل نموده مایه الاجتهاد سازد وباز قواعد استنباط را وضع کند که عند الاستنباط

تناقض وتہافت واقع نشود وانیمرتبہ خاص امام اعظم وامام شافعی وامثالہما است بخلاف صاحبین وزفر
وامثالہم کہ اینہا ہمان احادیث وآثار فقہاء وتابعین راکہ امام اعظم ماخذ وما بہ الاجتہاد خود قرار دادہ اند پیشوای
خود ساختہ اند وقواعد استنباط رانیز از امام اعظم اخذ نمودہ تا بمنوال امام اعظم نسخ میکنند گو در فرع مخالفت
رو بدہد واین مخالفت مخالفت در مذہب نیست لیکنے در مادہ اجتہاد وطریق استنباط شریک اند مثلا امام
اعظم چنین قرار دادہ اند کہ العام قطعی کالخاص والخاص مبین فلا یلحقہ البیان ولا عموم للمشترک فی معانیہ
ولا یجمع الحقیقۃ والمجاز وخبر الواحد اذا خالف القیاس یترک ویعمل بالقیاس کحدیث المصراۃ وما بہ الاجتہاد را
احادیث وآثار حضرت عمر رض وحضرت علی وعبد اللہ بن مسعود وجابر وغیرہ کہ از فقہای کوفہ بایشان
رسیدہ قرار دادہ اند وہمین است بعینہ مسلک صاحبین وزفر بلا تفاوت وامام شافعی رح
درین قواعد استنباط اتباع امام اعظم نمیکنند نہ در تقریر ماخذ اجتہاد واین را بمثالی واضح کنیم مثلا
درطب دو طریق مسلوک است یونانی وہندی قواعد طب است مثلا الاصح التنقیۃ قبل النضج
ولا یجوز التحریک فی البحارین ولا یجوز استعمال الاقراص فی الحمی الا بعد الرابع عشر ولا یجوز انہاک
القوۃ بترک الغذاء مدۃ طویلۃ بل یجب حفظہا مہما امکن ولو زاد الغذاء فی المرض. وماخذ معالجات
خود اقوال جالینوس وبقراط وامثالہما ساختند پس اطبای یونان قاطبۃ باوجود اختلاف آنہا در طریق
معالجہ مثل علوی خان وواصل خان کہ باہم خیلے تفاوت دارند در یک مذہب یونانی شریک اند و
وطریق ہندی کمال مخالفت با این طریق دارد ودر اصول قواعد تفاوت بسیار است مذہب حنفی
وشافعی را باہم مثل طب یونانی وہندی قرار باید داد ومذہب صاحبین را باہم مذہب حنفی
طریق بقراط وطریق جالینوس باید فہمید بمنزلۃ الصنفین من نوع واحد وذلک نوعان متباینان
ولہذا المقام تفصیل طویل یغنی عنہ ما حررہ سیدنا وسندنا فی رسالۃ الانصاف فی بیان اسباب
الاختلاف وعقد الجید فی مسائل الاجتہاد والتقلید فلیرجع الیہما واللہ یقول الحق وہو یہدی

بیان انواع شفیعان

السبیل ومنہ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فیشفع یوم القیمۃ ثلثۃ الانبیاء ثم العلماء ثم
الشہداء فی طریقۃ الایمان شرح الوصیۃ لما نزلت ہذہ الآیات لہا سبعۃ ابواب لکل باب منہم
جزء مقسوم قال النبی صلے اللہ علیہ وسلم لجبرئیل علیہ السلام لمن ہذہ الابواب قال لاصحاب الکبائر
من امتک اذا ماتوا من غیر توبۃ فیعذبہم بقدر ذنوبہم ثم یخرجہم منہا بشفاعتک فبکی النبی صلے اللہ

علیہ وسلم ودخل منزلہ ولم یخرج الی الصلوۃ ولم یتکلم مع احد الی ثلثۃ ایام ثم دعا اللہ تعالی
بالشفاعۃ ثم الحیوان والحشرات لهن شفاعۃ لمن رحمهم واطعمهم وسقاهم وکذلک الصدقات
وانواع الطاعات حتی ان المساجد وبساطها وترابها المکنوس من کلهن الشفیعن لاهلها انتهی ومنه انه
کما انه روی عن ابی هریرة رض اذا مات المومن دار روحه حول داره شهرا فینظر الی خلفه من ماله
کیف یقسم ماله وکیف یودی دینه فاذا تم شهر رد الی حفرته فیدور حول قبره حولا وینظر روحه من
یدعو له ویحزن علیه فاذا تم سنة رفع الی حیث یجمع الخلائق الی یوم ینفخ فی الصور انتهی
بحر المذاهب ومنه در نماز تراویح فقها نماز تراویح را سنت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم وبعضی
سنت عمر رض نوشته اند ودر فتاوی فروع بسیار درین باب ذکر کرده اند وانچه از عمل آنحضرت
صلی اللہ علیه وسلم ثابت است همان نماز تهجد بود که یکدو بار بجماعت گذارد ودر بخاری صحیح
است بآنکه آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در رمضان وغیر آن زیاده بر یازده رکعت نمیگذارد
مگر در حدیثی دیگر که آنرا بیهقی تضعیف کرده است در رمضان به بست رکعت نماز هم آمده واز خلفای
راشدین عمل بدان نماز معلوم نمیشود بلکه انچه در حدیث آمده که حضرت عمر رض برآمدند ومردم را دیدند
در نماز گفتند نعمت البدعة هذه والتی تنامون عنها خیر من التی تقومون بها وحضرت علی رض چون
مردم را در نماز دیدند فرمودند که نور اللہ قبر عمر کما نور المساجد صریح است درانکه این هر دو امیر کبیر
خود نگذاردند واشعار است بآنکه این نماز تهجد است اگر در آخر شب گذارند بهتر است ونیز در مشکوة
است که در عهد عمر رض مردم یازده رکعت میگذاردند پس قول بسنت وآنرا موکده دانستن وانهمه
تفریعات بران متفرع نمودن که اگر اینچنین کند تراویح شود واگر چنان نشود تراویح نمیشود
از کجا است که اگر کسی اکتفا بیازده رکعت کند باید که تارک سنت نباشد واگر اصلا نخواند باید که آثم
نباشد ونیز ختم قرآن را درین نماز سنت میگویند این از کجا ثم در حدیث آمده که آنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم در هر رمضان با جبرئیل علیه السلام مدارست قرآن میکرد ودر رمضان اخیر دو بار کرد ازین
جا سنت ختم در رمضان ثابت میشود لیلا ونهارا خارج الصلوة وعجب تر از همه آنست که در بعضی از
کتب فقه مذکور است که اگر اهل قریه بر ترک تراویح اتفاق کنند امام را باید که باایشان قتال کند امام
ابو حنیفه رحمة اللہ علیه تارک نماز فرض را مستوجب قتل نمیداند واین قائل بترک تراویح اهل بلده را

تحقیق سنیت وبدعیت

بیان نماز تراویح

حکم بقتل میکنند منه رفع سبابه در نماز سنت است واز علماء حنفیه هم آمده است ملا علی قاری حنفی
درین باب رساله دارد مستوعب روایات چنانچه عبارت او منقول میشود وهی هذه ولکن ان یکون
رفعها الی القبلة لحدیث رواه البیهقی وان ینوی برفعها التوحید والاخلاص لحدیث فیه رواه البیهقی
وان لا یجوز بصره اشارته للاتباع المروی وان تخصیص الرفع لقوله لا اله الا الله لما فی روایة المسلم وان
یستمر علی الرفع الی آخر التشهد کما قاله البعض واحترز به عن قول جمع بان الاولی عند الفراغ اعادتها انتهی
والاول هو المعمول لان الاعادة یحتاج روایته منه موافق قواعد شرع شریف چیزیکه مخصوص بکفار
باشد ومسلمانان آنرا استعمال کنند خواه در لباس خواه در اکل وشرب داخل تشبه است وممنوع
وانچه مخصوص بکفار نیست گو که کفار آنرا بیشتر استعمال میکنند ومسلمانان کمتر پس مضائقه ندارد وهمچنین
اگر بعضی از امور مخصوصه کفار بنا بر آرام ویا بنا بر فائده در وقت استعمال کنند بی آنکه خود را مشتبه
انها سازند مضائقه ندارد آری تشبیهی که ممنوع است مطلقا آن است که خود را در اعداد آنها داخل
کنند واستعمالات خوب بآنها داشته باشند وهمچنین تعلم لغت وخط ایشان بنا بر تشبه البته ممنوع اما
بنا بر اطلاع بر مضامین ایشان یا خواندن خطوط ایشان اگر تعلم لغت کنند مضائقه ندارد وتشبه
در عبادات واعیاد مطلقا ممنوع است واحادیث داله برین بسیار اند غرض که تشبه بآنها
هر چند که باشد داخل منع است وهمچنین پوشیدن پوشاک ایشان بنا بر فائده بدنی مضائقه
ندارد انتهی رقعه خانصاحب عالی مراتب مجمع خوبیها والطاف قدردان علماء سلامت
از فقیر عبد العزیز بعد سلام مسنون مشهود ضمیر ذکا تخمیر باد که عنایت نامه سامی بار دیگر در مقدمه
استفسار مرثیه خوانی وغیره وصول نموده مهربانا من فقیر را طاقت استماع عبارت طویله نیست چه جای
جواب مفصل وانچه مرقوم بود که مولوی رشید الدین خان ویا مولوی محمد اسحاق را باید گفت
که ایشان بتحریر جواب پردازند این هر دو صاحبان بسیار قلیل الفرصت اند وبسبب درس
ودیگر امور اصلا یکدم فرصت ندارند معهذا بتدریج این هر دو صاحبان را خواهد گفت لیکن بالفعل
انچه معمول این فقیر است مینویسد از همین جا قیاس باید کرد در تمام سال دو مجلس در خانه فقیر
منعقد میشوند مجلس ذکر وفات شریف ومجلس شهادت حسنین بغر اول که مردم روز عاشورا یا
یک دو روز پیش ازین قریب چهار صد کس یا پنجصد بلکه هزار فراهم می آیند ودرود می خوانند

بعدازان که فقیر مے آید مے شنید ذکر فضائل حسنین رض که در حدیث شریف وارد شده بیان
مے آید وآنچه در احادیث اخبار شهادت این بزرگان وتفصیل بعضے حالات وبدمآلی قاتلان
ایشان وارد شده نیز مذکور میشود باین تقریب بعضے شدائد که در جناب ایشان گذشته از روی
احادیث معتبره بیان کرده میشود درین ضمن بعضے مرثیه ها که از مردم غیر یعنے جن و پری حضرت ام سلمه رض
ودیگر صحابه شنیده اند نیز مذکور مے شود خوابهای متوحش که حضرت ابن عباس رض ودیگر صحابه دیده
اند ودلالت بر فرط حزن واندوه روح مبارک جناب رسالت مآب صلی الله علیه وسلم میکنند مذکور میگردد بعد
ازان ختم قرآن مجید و پنج آیه خوانده بر ما حضر فاتحه نموده مے آید ودرین بین اگر شخصے خوش الحان
سلام میخواند یا مرثیه مشروع این اتفاق میشود ظاهر است که درین بین اکثر حضار مجلس را واین
فقیر را هم رقت وبکا لاحق میشود اینست قدریکه بعمل مے آید پس اگر این چیزها نزد فقیر بهمین وضع
که مذکور شد جائز نمے بود اقدام بران اصلا نمیکرد وبعد ازین آنچه امور دیگر نامشروع است حاجت
بیان نمیدارد وبجز توفیق حسنات چه بزنگارد والسلام سنه ۱۲۳۶ هجری رقعه دیگر بفضائل مآب و
کمالات اکتساب ذو الذهن الثاقب والفهم الصائب آخون زاده مولوی عبد الرحمن صاحب
سلمه الله تعالے وزاده بسطة فی العلم والعمل وبلغه اسے کل الامل - از فقیر عبد العزیز بعد ابلاغ سلام
مسنون الاسلام مقرون بالتعظیم والاکرام واضح رای شریف وذهن لطیف باد که رقیمه کریمه
در توثیقه نواب صاحب بهجت شمول نموده حق تعالے مراتب علم وعمل در ترقی وتزاید دارد وازجمیع
مکروهات وبلیات دارین در امان خود نگهدارد فقیر از عرصه چند سال بسبب هجوم امراض گوناگون
از مراجعت کتاب فقه محروم است بلکه بسبب فقدان بصارت هیچ کتاب مطالعه نمیتواند کرد ولهذا
جمع نمودن کتب بیفائده دانسته موقوف نمود لیکن آنچه دیده وشنیده بفضل الهی محفوظ است
ودر مسئله حکم کرگدن استفسار رفته بود حقیقت آنست که شیخ الاسلام در صیدیه دو قول در حق
او نقل نموده یکے قول آنکه حرام است زیراکه بر انسان ودیگر حیوانات حمله میکند ومیکشد
اگرچه گوشت نمے خورد پس معنے سبعیت درو میدا شد والسباع کلها حرام ودر کتاب حیاة الحیوان
نوشته اند که هو شدید العداوة للانسان یتبعه اذا سمع صوته فیقتله ولا یاکل منه شیئا کذا فی
المستطرف وقول دیگر آنکه نقل کرده است اینکه حلال است زیراکه کاه ونباتات میخورد

فهو من البهایم لا من السباع این وقت کتاب صیدیه حاضر نبود که عبارت آنرا نقل کرده شود اما مضمون عبارت بالیقین همین است که مرقوم شد و در کتاب حیوٰة الحیوان قول کمال الدین موسی و میری شافعی هم بر حرمت این جانور مذکور است کتاب مذکور هم اینوقت میسر نشد که عبارت نقل کرده شود و این محفوظ است که کرگدن را حمار هندی گویند و کرگدن هم گویند لیکن لفظ مشترک است درمیان این جانور و جانور دیگر که خورد تر ازین میباشد و مشابهت دارد با گاومیش که در حق آن جانور روایت صحیح است که حضرت مرتضے علی رض در کوفه حلال بودن آن فرموده لهذا بعضے علماء سابقین را اشتباه رو داده و حکم بحلیت این جانور هم داده اند والله تعالے اعلم بحقیقة الحال و بر ذهن ثاقب سامی پوشیده نخواهد بود که این جانور بسه جانور مشابهت دارد بدن و پایها مانند فیل میباشد و سطش مانند گاومیش و در دهن دندان دارد و شاخیکه بر سر دارد مشابهت با خوک پیدا کند در کتب مصرح است که هر گاه درمیان جانور حلال و حرام مشابهت پیدا میشود حکم آن تابع صورت آن جانور است اگر مشابهت صورت با جانور حلال بیشتر دارد پس حلال است و اگر با جانور حرام مشابهت بیشتر دارد حرام است چنانچه میان سگ و بز اگر بچه پیدا شود همین حکم در وی جاریست پس درینصورت که مشابهت خوک و فیل درین جانور موجود است حکم بحرمت اولی و انسب است و من القواعد المقررة اذا اجتمع الحلال والحرام حکم بالحرمة انتهے کلامه فقیر بتوفیق الٰهی تعالی میگوید که در فتاوی رحمانی مذکور است که فیل و کرگدن نزد امام اعظم و ابویوسف حکم حل دارد و نزد محمد حرمته نقل از ذخیره کرده است و دلیل هر دو جانبین قایم کرده لیکن مخالف است از هدایه که در باب بیع فاسد مرقوم است امام محمد فیل را نجس العین میگوید و بیع او جائز ندانند همچنین کرگدن و امام همام اعظم و امام ابویوسف میگویند که فیل از سباع است پس ازین معلوم شد که فیل و کرگدن هر دو حرام اند خوردن نباید اگرچه بیعش نزد امامین هر دو جائز است پس کسیکه حکم بخوردنش میکنند جائز نیست فافهم والله تعالے اعلم **سوال** در فوائد الفواد ملفوظ سلطان المشائخ چند جا مذکور است که آیندگان پیش ایشان سر بر زمین مے نهادند و چون یکے ازین امر استفسار نمود فرمودند مے خواهم مردم را منع کنم لیکن ازین جهت که پیش خواجه قطب الدین و شیخ فرید الدین قدس سرهما همچنین میکردند نمے توانم منع نمود و دیگر یا فرمودند چیزیکه فرض باشد چون فرضیت

بیان تحیت

آن منسوخ شود سنیت باقیماند مثل صیام بیض وعاشورا وسجدهٔ آدم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام
را مامور بود اکنون که تاکید آن منسوخ شد اباحت باقی است تجویز سجده ازین بزرگان که مقتدایان
ظاهر وباطن بودند محل حیرت است واین استدلال چنانکه هست ظاهر است جواب در منتخب
فتح العزیز که شیخ عبد الله جدید الاسلام آنرا بفارسی نوشته‌اند وچند از آن نقل شده بخدمت سامی
رسیده وقصهٔ حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام تحقیق سجده لغیر الله بوجه احسن مرقوم
شد اگر آن نسخه اینوقت بهم میرسد چند سطر از آن نوشته خواهیم فرستاد آمدیم برآنکه این بزرگان
تجویز سجده چرا میکردند غایت توجیه فعل این اکابر بعد از تفتیح وتفتیش بسیار چنین قرار یافته که سجده را
دو قسم دانستند سجده عبادت وسجده تحیه سجده عبادت را خود کفر دانستند وسجده تحیه را تجویز میفرمودند
وفرق درمیان سجده عبادت وسجده تحیه باوصفکه تغایر نیست وتعظیم باطنی در هر یک بحسب ظاهر
موجود آنست که اگر عند الملاقات والمحاضرة بطریق تعظیم وتکریم زائد بر تحیه مسنونه واقع شود آن
سجده تحیه است واگر بقصد تقرب الی رجال الغیب وتحصیل کیفیات نفسانیه مطلوبه اعتشو
آن سجده عبادت است چنانچه سجده کفار بسوی اصنام وسجده ملائکه برای حضرت آدم علی نبینا وعلیه
الصلوة والسلام از قسم تحیت بود چنانچه اکثر مفسرین برانند وبعضی گفته‌اند سجده برای خدا بود
وآدم قبله بهر حال چون ملائکه در مقابله حق تعلیم اسما که از حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام
نسبت بایشان واقع شده مامور باین نوع تحیه شدند دیگر متعلمان ومسترشدان بطریق اولی
نسبت بمعلمان ومرشدان خود مامور شوند قیاساً جلیاً وچون در شریعت منسوخ است از فضیلت
بندب انتقال نمود لیکن در مقدمات این استدلال شبهه بنوعی که متوجه میشود بر صاحب ظاهر
چنانچه خود قلمی فرموده‌اند وقوی‌تر ازین استدلال شبهه دیگر است که عبد الکریم بهره گجراتی در
تفسیر کمالی که بر وفق تصوف نوشته است آنرا در تفسیر سوره یوسف آورده است حاصلش
آنکه موافق قاعده اصول شرایع من قبلنا حجة است مالم یظهر لنا ناسخ فی شرعنا وسجده تحیه در شریعت
حضرت یعقوب علیه السلام بنص کتاب که خروا له سجدا جائز بود پس در شریعت ما نیز جائز باشد وناسخ
این جواز در شریعت ما غیر از خبر واحد نیست وهو قوله لو کنت آمر احدا ان یسجد لاحد لامرت المرأة
ان تسجد لزوجها ولکن لا ینبغی لبشر ان یسجد لغیر الله او کما قال وناسخ نص کتاب را باید که خبر

متواتر باشد نه خبر واحد و معهذا این خبر واحد هم محتمل است که نظر باشتباه سجدهٔ تحیه باسجدهٔ عبادت
داده شده زیراکه مردم قریب العهد بالکفر بودند و بعبادت غیر الله معتاد و خوگر در انوقت منع مطلق
فرمودند کالنهی عن الحنتم والمزفت وجواب این شبهه آنست که درین تقریر سراسر غفلت از اجماع
قطعی است بر تحریم سجده و ذهول عن ذکر الناسخ انتهی منه نواصب فرقه جدا است ورای خوارج
در مغرب وشام بسیار بوده اند متوکل عباسی و وزیر او علی ابن جهم نیز از جمله نواصب است خوارج
جمیع مقاتلین را از صحابه همچو طلحه و زبیر و امیر المومنین علی مرتضی و معاویه و عمرو بن العاص را تکفیر
میکنند و نواصب محض عداوت امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه و ذریت طاهره او شعار خود
دارند و از متاخرین حافظ مغربی نیز ناصبی است منه در موالات کفار انچه فقها نوشته اند تفصیلے
میخواهد حاصلش آنکه موالات بمعنی دوستی اگر من جهة الدین باشد بالاجماع کفر است و اگر طبعی محض
ست همچو محبت فرزند کافر و زوجه کافره حرام نیست مگر آنکه در تذلیل آن مهما امکن باید کوشید در
تطبیق آیات و احادیث وارده درینباب بتفصیل مذکور چندان تکلفی نیست مثل قوله تعالی
لا تجد قوما یومنون بالله والیوم الآخر یوادون من حاد الله و رسوله و مثل قوله لا یتخذ المومنون الکافرین
اولیاء من دون المومنین و مثل قوله ومن یتولهم منکم فانه منهم الی غیر ذلک واما حکم موالات
بمعنی معاونت و مناصرة پس مبنی است بر اصلی مقرر و هو ان الاعانة علی الکفر والمعصیة معصیة
اتفاقا لقوله تعالی ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان واین معاونت گاهی باجرت میباشد
و آنرا در عرف چاکری میگویند و گاهی بلا اجرت میباشد آنرا مدد و کمک میگویند و حکم هر دو قسم
واحد است یعنی اگر کفار خواهند که با مسلمانی قتال کنند یا ملکی و بلدی از اهل اسلام تصرف
نمایند نوکری آنها حرام و مدد و کمک نیز حرام بلکه کبیره است و اگر باهم کنند یا برای جمع مال
وبند و بست ملکی که از سابق در تصرف خود دارند مسلمانانرا نوکر گیرند نظر بظاهر شرع اباحت است
قیاسا علی سائر الاجارات مثل الخیاطة والتجارة وغیرهما کیف وقد ثبت عن الاکابر انهم آجروا
انفسهم من المشرکین لیکن عند التعمق آنهم خالی از حرمت نباشد خصوصا درین زمان زیراکه
چاکری اینها بسیار و شناسان را خیلی موجب مفاسد دینی میگردد و اقل مفاسد مداهنت است
در انکار بر افاعیل منکره ایشان و مناصحت و خیر خواهی ایشان و تکثیر سواد و تقویت شوکت و تعظیم

تعریف نواصب و خوارج

بیان محبت کفار و نوکری ایشان

مفرط ایشان وخداوند وصاحب وقبله گفتن واظهار محبت مفرط اینها الے غیر ذالک آرے اگر این اجاره باشد که ساهوکاران درراه خطرناک جماعة از مسلمین را بطریق بدرقه میگیرند الے آنکه طول صحبت ودیگر مفاسد دران رفاقت متحقق شود بلاشبهه جائز است فظاهر مراد فقها باجازت نوکری کفار همین قسم است واگر درینصورت مسلمانے همراه ایشان کشته شود مثل من مات علی الفراش است لا له ولا علیه وهمین قسم اعانت گدائی بلا اجرت درمقام مکافات باکفار که نسبت باین کس سابق اعانت نموده باشند درست لقوله تعالے لاینهٰکم الله عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم ان تبروهم وتقسطوا الیهم ان الله یحب المقسطین وقد ثبت فی الصحاح عن رسول الله صلی الله تعالے علیه وعلی اله وسلم اتی خزاعة قبل ان یسلموا علی ثقیف وکان بینهم حرب ودرین قسم هم فرق باید کرد درمیان طاعت کفاریکه معاندین اند وطاعت مثل سکهان وفرنگیان وغیر ایشان مثل مرهتها والله تعالے اعلم سوال ربوا گرفتن از کافر در دار الحرب نزد ابی حنیفه رح در هدایه روا نوشته خلافا لصاحبیه والشافعی ونظر بر تشدید شارع که در کتاب وسنت واقع است بر اخذ ربوا این مسئله بسیار مستبعد مینماید ومعموله انگریز واشباه ایشان دار الحرب است یا نه امیا فرمایند جواب ولا ربوا بین المسلم والحربی فی دار الحرب محمول بر ظاهر است وموافق قاعدهٔ فقهیه است ودرین جنس مسائل بسیار است مثل لا ربوا بین المالک والمملوک وغیر ذلک واصل آنست که هرجا گرفتن مال مجانا بلا شرط معاوضه درست باشد انجا ربوا حرام نمی ماند وهرجا مسلم مستامن شده در دار الحرب بماند او را بزور گرفتن مال حربیان درست نیست واگر به خوشی خود بدهند ولو فی ضمن عقد فاسد آن شرط فاسد درست میشود لانه مباح الاصل فی حقه وانما حرم تعرضه لاموالهم لما فیه من نقض العهد واذا بذلوها بالرضا فلا وجه للحرمة وآنچه مرقوم شد که معموله انگریز واشباه ایشان دار الحرب است یا نه پس بدانند آنچه که میگویند که دار الاسلام گاهے دار الحرب نمیشود این قول مرجوح است واصح آنست که دار الاسلام دار الحرب میشود آرے درین اختلاف است که کی میشود طائفه میگویند که اگر یک چیز از شعائر اسلام ممنوع باشد مثل اذان وختان دار الحرب میگردد وطائفه گفته مدار صیرورة دار الاسلام دار الحرب بر محو شعائر اسلام نیست بلکه هرگاه شعائر کفر بلے دغدغه باعلان رواج گیرد دار الحرب میشود گو شعائر اسلام همه برقرار باشند وفرقه سوم

از نیهم ترقی کرده اند وگفته اند که حد دار الحرب آنست که ان لایبقی فیه مسلم ولا ذمی امنا بالامان السابق
سواء ترک بعض شعائر الاسلام اولا وسواء اعلن شعائر الکفر او لا همین قول ثالث را محققین ترجیح داده
اند برین تقدیر معموله انگریز و اشباه ایشان بلاشبهه دار الحرب است والله تعالی اعلم **سوال**
بعضے از علماء امامیه پورب بجواز اخذ ربوا از انگریزان فتوی میدهند و بریک روایة مختلف برای
جر نفع عمل کردن و از نصوص دیگر که در عدم جواز موالات کفار وارد است کناره کردن و با ایشان
مصاحبت و موافقت نمودن همان حکم دارد که افتؤمنون ببعض الکتاب وتکفرون ببعض معهذا
در فتح این باب مسابله خواهد آمد و رفته رفته از کفار هند بل ما بین مسلمین هم در اخذ ربوا مضاعفه
نخواهد ماند **جواب** مفاسدیکه در اخذ ربوا از حربیان مرقوم شده بود واضح گشت اباحت اصلی این
معامله مبحوث منهاست ومعهذا مفاسدیکه درین مرقوم شده اکثر ازان مفاسد منقوض است بجهاد
کفار که متضمن ست قتل رجال ونهب اموال وسبی زراری وتخریب عمارات واحراق اشجار وذرائعها
وظاهر است که این عمل با مسلمین در غایت قبح است ومنجر بودن این معامله مفاسد دیگر را
چیزے دیگر است کلام دران نیست بلکه بر فرض خلو از ین مفاسد است والا مباحات مستحبات
ومندوبات بسبب مجاورة مفاسده کسوت حرمت میپوشند چه جای این مسئله که اباحت آن
نیز متفق علیها نیست مخصوص بعلماء حنفیه است وتجویز علماء امامیه درین مقام اعتبار ندارد زیرا که
نزد ایشان از میان وسنیان نیز اخذ ربوا جائز است صرف در تجویز علماء حنفیه است وعمل
نکردن اکثر اشخاص بر آیاتیکه دال بر تبری از کفار است البته موجب طعن در تدین آنها است لیکن ایمان
ببعض الکتاب ولو بجر النفع از ان قبیل نمیتواند شد که کلام بحسب ظاهر متوجه شود ولا تیولی حسنات
السرائر **سوال** سنن رواتب که آن در نماز پنجگانه معمول است در اذهان عوام چنان نشسته که
مجموع این رکعتهای سنت وفرض داخل در اصل نماز است وحال آنکه اینقدر تاکید در غیر سنت
فجر در احادیث یافته نمیشود وبسا مسلمانان از مرد و زن که از کثرت رکعات مواظبت بران دشوار
میدارند واگر بهفده رکعات فرض امر کرده شوند بآسانی مواظبت توانند کرد **جواب** در باب سنتها
علماء ماوراء النهر غلو نموده در اذهان جهال عوام قریب فرض رسانیده اند واینقدر از احادیث
ثابت نمیشود وهمین ست مذهب حضرت والد مرحوم ما درین مسئله وهمین است موید باحادیث

وآثار صحیحه و مشددان ماوراء النهر بتواکید این نماز ها را اثبات فرموده اند که همسر فرایض گشته بلکه
حضرت والد مرحوم ما درین مسئله مکرر میفرمودند که هرچند این مردم به نیت نیک این تشدیدات نوشته
اند تا در اقامت سنت مردم تساهل نکنند لیکن مردم بسیار را از نماز فرض محروم داشته اند که به سبب
کثرت اعداد رکعات هر وقت و عدم فرصت اهل نماز را هم ترک میکنند و میفرمودند این تشدیدات
نوعے از تحریف شریعت است مسئله بیع الی اجل مع الزیادة فی الثمن بلاشبهه جائز است بلکه
همین وجه برکت است که در حدیث شریف وارد است البرکة فی الثلث فی الشرکة وفی
البیع الی اجل وفی خلط البر بالشعیر للاکل لا للبیع و مقابله زیادة ثمن با اجل درینجا مضر نیست زیرا که
تفاضل و اجل در صورتے حرام است که جنسین با هم متقابل شوند یا ما هو فی حکم الجنسین کالنقدین
رقعه ـ مهم بانن تصرف جن و شیاطین در بدن آدمی یعنی در روح هوائی و نسمه او که
حال قوی است و انرا الصرع الجن در عربی مے نامند و آسیب و خبط در عرف تعبیر مے کنند
نزد اهل سنت بلکه اکثر فرق اسلام مسلم است چنانچه در تفسیر نیشاپوری وغیره در تحت آیه یتخبطه
الشیطان من المس مذکور است و اکثر المسلمین علی ان الشیطان قادر علی الصرع والقتل
والایذاء بتقدیر الله تعالی و مخالف درین مسئله غیر از فرق معتزله دیگرے نیست و آنها در این آیه
از توجیهات رکیکه مینمایند چنانچه در تفاسیر آنها مرقوم است و نقل آن واهیات شئے حاصل
و در اناجیل اربعه یوحنا و متی وغیرهما و پانزده قصه آسیب جن و اخراج آن از بدن مصروع بدم
عیسوی مذکور است و در احادیث نیز قدرے کثیر ازین باب آمده هرگز کسے را جای انکار نیست آمدیم
بر آنکه انسان هم بعد موت این کار میکند یا نه درین مسئله علما را اهل سنت را اختلاف است
اکثر محققین تجویز آن کرده اند و بعضے بامتناع آن رفته دلیل منکران آنست که اگر انسان
نیز اینکار کند باید که حقیقت او مقلوب بحقیقت جن گردد و انقلاب حقائق محال است و نیز اگر
انسان صالح است پس این نوع ظلم و ایذا چه قسم از وے بوقوع مے آید که خلاف صلاح
است و اگر فاسق است یا کافر پس او از دست موکلان عذاب چگونه خلاص شده فرصت
این عمل مے یابد بنابر آن مجوزین درین باب دو گروه شده اند جماعه میگویند که این از
باب انقلاب نیست بلکه نوعے است از مسخ اخروی که اصل آن در آخرت و ما بعد الموت

از روی احادیث ثابت است و در جامع صغیر سیوطی از کتب متعدده در تتمه حدیث معراج منامی
آنحضرت نقل کرده که رایت رجلا اخوسته الشیاطین عند الموت فجاءه غسله من الجنابة فنزعته
من ایدیهم او کما قال و ازین حدیث بوی ازین عالم بمشام میرسد و چون این معامله از باب مسخ
اخروی شد پس خلاص از عذاب فاسق را چرا لازم آید بلکه این هم نوعی ست از عذاب که وی بآن
گرفتار است مسلک علمای حنفیه ماتریدیه همین است ملا معین در شرح برزخ که از معتمدان علماء ماوراء النهر
است میگوید الانسان قد یصیر حیوانا فی عالم البرزخ بالمسخ و هذا تعذیب و غضب من الله تعالی
علی من شاء کما کان یمسخ فی الامم السابقة و القرون الماضیة قردة و خنازیر الا انه رفع هذا
العذاب من هذه الامة المرحومة فی عالم الشهادة ببرکة النبی صلی الله علیه و آله و سلم الا ما هو من
علامات الساعة الکبری فقد ورد فی الاحادیث الصحیحة ان یکون فی هذه الامة مسخ و خسف و قذف
عند القیامة و ذلک مسخ الانسان فی البرزخ یکون غالبا فی الکفار و المومنین الظالمین المؤذین
و الزانین و المغتابین بهما اذا ماتوا و قتلوا مستحقین لذا المرتدین عن ما یشین فلیس کل من کان کذلک
یکون ممسوخا بل من شاء الله مسخه و تعذیبه بالمسخ لا یکون فی الصلحاء و الاولیاء اصلا و ان ماتوا
علی جنابة و یکون المسخ فی القیامة کثیرا کما ورد ان کلب اصحاب الکهف یجعل بلعما و البلعم یجعل کلبا
و یدخل ذلک فی الجنة و یلقی هذا فی النار و من هذا القبیل جعل راس من رفع او وضع راسه فی
الصلوة قبل الامام راس حمار فی مسخ آخذ الرشوة و رافع الاحادیث و امثال ذلک کثیرة انتهی
و جماعت دیگر میگویند که این نه از باب مسخ است بلکه نوعی است از مشابهت در افعال و حرکات که
اصناف مختلفه را باهم بهم میرسد بمنزله آنکه در دوره ما بسیلها جماعه از هندیان دستار کج بسته
و زلفین را آویخته چند لفظ پشتو آموخته خود را بهیله وضع کردند و مانند آنها خشونت در معاملات و ضرب
و شلاق بموجب لعمل می آورند کذا هذا بحکم من تشبه بقوم فهو منهم آن افراد انسان را که کار
جنیان میکنند در عرب خبیث میگویند و بهندی بهوت می نامند نه آنکه تغیری در حقیقت
آنها واقع شود همین است که اکثر علماء عراق و عرب این را مسلک مختار گفته اند و هو الاقوی و الاصح
نظرا الی الدلیل و الیه کان تمیل سیدی الوالد قدس سره فی اثناء البحث فی هذه المسئلة کما وقع
مرارا عدیدة سنة ۱۲ الهجری منه در مسئله بروز و تناسخ آنچه از کتاب منقول نموده بودند

بیان بروز و تناسخ و بعض مراتب آن

درست است وفرقیکه درمیان بروز وتناسخ نوشته بودند نیز صریح بلکه نزد صوفیه تصرف یعنی بروز
روح در روح حی یا میت در اصل از خواص حقیقة الحقایق تعالی وتقدس است وچون نسبت او تعالی
با مخلوقات نزد ایشان نسبت ظاهر بظاهر وتربیت است در مخلوقات نیز این نوع تصرف ثابت
است آری صدور این نوع تصرف در بعضی مخلوقات چنانکه جنیان باشند عادی ومطرد است ودر بعضی
دیگر مخلوقات کارواح بنی آدم اند خارق عادت ودر فصوص الانبیاء از این باب چیزی بسیار منقول است
وخود شیخ اکبر ازین باب قدری که کافی بیان آورده ومشارکت ارواح بنی آدم با ارواح جنیان مثل
شیخ سدو وغیره درین باب موجب آنست بیان قدرت نشود چه مشارکت در تمثیل وتشکیل باشکال مختلفه
فیمابین ملائکه وشیاطین ثابت است ونزد اولیا هم بسیار منقول چنانچه قصه چهل غزل سید علی
همدانی قدس سره وغیره از آن باب است واعمال موجب مدح ونقصان ملائکه واولیا نمیگردد
اگر شیاطین را بسبب اقتضاء نشأه خود بقدرت شباهت با ملائکه واولیا حاصل شود چه باک که
نیکان وبدان از یک جنس باهم در امور بسیار شریک اند ومیباشند مثل مشهور است که ع آنچه آدم
میکند بوزینه هم فرق است که شیاطین مثل شیخ سدو وغیره این تصرف را برای اغوای بنی
آدم وبقصد تاله وعبادت ونذر وقرابین برای خود میکنند وارواح مقدسه برای القای علمی
یا احداث کیفیتی محموده در روح قابل این میفرمایند وبیشتر مدار فرق در نیکان وبدان بقصد وعزائم
ونیات ملکه صالحه وخبیثه میباشد نه در صورت عمل شهدا وکافران در استعمال سلاح واجرای سیف
وسنان وقواعد شناسی در صورت یکسان میباشند وتفاوتیکه فیمابین الفریقین است راه
حسن نیت وخبیثیه آنست وبس ومشابهت این عمل ارواح مقدسه با عمل شیخ سدو وغیره
از شیاطین وتشبیه یک عمل با عمل دیگر چندان نزد صوفیه مستبعد نیست بلکه برای تفهیم این تمثیل
در ارواح ایشان جا بجا مذکور است حتی در حق حضرت مقدسه ربوبیت چه جای ارواح دیگر
در تائید شیخ ابن فارض مصری علیه الرحمة واقع است ومولانا رومی قدس سره در مثنوی شریف
همان معنی را بفارسی میفرمایند **مثنوی** چون پری غالب شود بر آدمی ❊ گم شود از مرد وصف مردمی
چون پری را این دم وقانون بود ❊ کردگار آن پری خود چون بود ❊ وکنه آن مقام آنست نسبتیکه
روح را با بدن خود از قیومیت میباشد میتوانند که روح دیگر را که اوسع واقرب اطلاق روح است

باین روح بهم میرسد و آن روح حکم روح الروح او پیدا کند و هر قدر وسعت و اطلاق زیاده تر شود این تصرف
زیاده تر بروز نماید حتی که در حقیقة الحقایق که روح جمیع ارواح است این معنی اتم و اوفر متحقق میباشد
و از انجناب بر هر روح این تصرف فایض میتواند شد آری استعداد و قابل شرط است اینست
آنچه بر قواعد تصرف منطبق میتواند شد اما علما ظاهر این قسم را حمل میکنند بر تلبیسات شیاطین و جن زیرا که
این نوع تصرف مینمایند و گاهی نام یکی از بزرگان میگیرند تا مردم بانکار بر نخیزند و بتعظیم پیش آیند
و کلام ایشان را باعتقاد بشنوند و دانستن مسائل تصوف و مضامین فصوص نزدیک جنیان سهل کاریست
آری بعضی از شیاطین باین نوع تصرف صریح اغوا قصد میکنند و نزد خواص تلبیس ایشان پیش نمیرود
و بعضی از آنها در پرده ارشاد و تعلیم خوگر کردن مردم برجوع بسوی خود قصد مینمایند و درین تلبیس خواص
نیز در رنگ عوام اشتباه پیدا میکنند و بنا برهمین نام کسی از بزرگان و اکابر میگیرند و در زمان
جاهلیت آمدن شیاطین بر بعضی اشخاص بهمین وضع مثل شق و سطیح و دیگر کاهنان آنوقت قریب
بتواتر انجامیده جای انکار نیست والله تعالى اعلم و دلیل علماء ظاهر درین دعوی آنست که اگر این
نوع تصرف از ارواح طیبه انبیا و اولیا یا ملائکه یا حضرت حق واقع است حال آنکه بالقطع و الیقین این
نوع تصرف از شیاطین و ارواح خبیثه واقع است تلبیس عظیم لازم آید و اشتباه قوی رو دهد
و دجاجله را ممکن شود که بروز روحی مقدسه را در خود ادعا نمایند و اقوال و افعال آنها جای انکار
نشود و افحام اهل حق لازم آید بلکه دجال اکبر را که بروز حضرت حق بخود ادعا خواهد نمود اسکات و
الزام ممکن نشود و قصصی که از اولیا درین باب منقول است چنانچه در نفحات در ذکر اوحد الدین
کرمانی است و همچنین در فتوحات شیخ اکبر پس بر قصص اولیا در حیات است که بروح زنده دیگر تصرف
کرده او را معطل ساختند و بجای او نطق و تکلم کرده و باین معنی جای اشتباه نیست که در حالت حیات
اگر شخصی ادعاء بروز روحی از ارواح زندگان نماید و قولی و فعلی از و صادر شود بآن زنده رجوع
کرده حل شبهه میتوان کرد بخلاف ارواحی که در برزخ اند یا ملائکه یا حضرت حق جل و علا و اهل
مشرب تصوف در تجویز بروز ارواح اولیاء مطلقاً خواه زنده و خواه مرده مینمایند ازین دلیل
چنین جواب میگویند که اشتباه و تلبیس چون سریع الارتفاع باشد و قریب الزوال ازان باکی
نیست و این تلبیس و اشتباه از همین قبیل است که بادنی رجوع بدلائل کتاب و سنت

واحکام شرعیه مرتفع میشود اقوال وافعال آنکس را باید که بر معیار شریفه حمل نمایند اگر مطابق آن باشد
بروز روح پاک است واگر بخلاف آن باشد بروز روح خبیث است و نیز میگویند که این نوع
تلبیس واشتباه در خرقات انبیاء وصفت ملکه ذوق الهی وتمنی شیطانی والهام ملکی ووسوسه
شیطانی وتمثیل بشری که از ملک وجن وشیاطین میشود نیز واقع است وانچه از طرق رفع این
تلبیس واشتباه در انجا بکار برده میشود در ینجا هم جاری خواهد شد ومعهذا باول قارورة کسر ت
بالجمله طریق اسلم همین است که امکان را بر قاعده تصوف انکار نباید نمود ووقوع را که محل اشتباه است
اسلم نباید داشت که دلیلی بر آن سوای این دو سه نقل بر وقوع قایم نیست وبروز کشوفی که
مجمع علیه صوفیه است ورائی این نوع صور بسیار دارد که در کتب تصوف مشرح است اما از شواهد
این بروز در کتب حدیث قصه زید بن خارجه است وابو بکر بن ابی الدنیا فی کتاب من عاش
بعد الموت وقاضی ابو بکر بن فحله ودیگر محدثین روایت کرده اند که بعد از موت وقبل از دفن روح او
با بدن متعلق شده آوازی کرد مضمونش آنکه محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم
النبی الامی خاتم النبیین لا نبی بعده کان ذلک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی لسانه
صدق ثم قال ابو بکر خلیفة رسول الله الصدیق الامین الذی کان ضعیفا فی جسده قویا فی امر الله
کان ذلک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی لسانه صدق صدق ثم قال الاوسط اجلد
القوم الذی کان لا یخاف فی الله لومة لائم الذی کان یمنع الناس ان یاکل قویهم ضعیفهم
عبد الله عمر امیر المومنین کان ذلک فی الکتاب الاول ثم قال القائل علی لسانه صدق صدق
ثم قال عثمان امیر المومنین وهو رحیم بالمومنین وهو یعا فی الناس من ذنوب کثیرة خلت
لیلتان جعلت اسنتان کلیلتین وبقی اربع سنین ولا نظام لهم وانتحت الاحمار ودنت الساعة
واکل الناس بعضهم بعضا ثم ارعوی المومنون الی آخر القصة الطویلة وازین قصه معلوم میشود که در انجا
بروز دو روح شده بود یکی از انها روح زید بن خارجه که با بدن خود تعلق شده تکلم میکرد دوم
روحی دیگر بود که بعد از هر کلام او را تصدیق میکرد هم بر زبان او پس بروز متنازع فیه ثابت
شده ودر کتب حدیث قصه دیگر نیز همین وتیره وارد است که الفاظ آن بیاد نیست والله تعالی
اعلم سوال لینذر قوما ما اتهم من نذیر من قبلک صریح است در آنکه قوم انحضرت صلی الله

تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم در زمان فترہ غافل از تکلیفات شرعیہ بودند و این آیہ در سورہ قصص
واقع است و سیاق این آیہ صریح است در مدعا زیرا کہ میفرماید ولولا ان تصیبهم مصیبة بما قدمت
ایدیهم فیقولوا ربنا لولا ارسلت الینا رسولا فنتبع آیاتک ونکون من المومنین اما آیہ لتنذر قوما ما انذر آباءهم
فهم غافلون پس درین معنے نص نیست زیرا کہ کلمہ ما سہ احتمال وارد الاول ان یکون نافیة
والثانی ان یکون مصدریة والثالثة ان یکون موصولة وعلی الاول یحصل نفی الانذار دون
السابقین و در تفسیر نیشاپوری میگوید وقد یقال ان ما نافیة او موصولة او مصدریة ای ارسلت لتنذر
انذار اباءهم او ما انذر اباءهم او ما انذره اباءهم فانهم فی غفلة فعلی هذا کونهم غافلین بسبب عدم
علی الانذار و علی الاول عدم الانذار سبب غفلتهم انتهی بالجملہ بانضمام این آیہ با آیہ سورہ قصص
یا آیہ وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا نجات اہل زمان فترہ ثابت میشود موافق قاعدہ اہل
سنت وجماعت کہ قایل اند بحسن وقبح شرعی منکر وجوب عقلی اند اما کلام درین است کہ انذار
وراء بعث رسول است و زمان آن است کہ دروی بعث رسول نباشد و از نبودن انذار در زمانی
کہ آن زمان زمان فترہ است حکم فترہ نمیشود پس فیما بین حضرت عیسی و آنحضرت علیهما الصلوٰة والسلام کہ
مدت پنجصد و شصت سال است زمان فترہ نبود کہ اہل آن زمان حکم فترہ پیدا کنند مانند غیر مکلفین
چون صبیان و مجانین معاقب نشوند زیرا کہ علم انبیاء ما تقدم خصوصا حضرت موسی و عیسی در آن
بلاد موجود بود و حاملان آن کتب اگرچہ در امور بسیار تحریف کردہ بودند اما در توحید و اثبات
نبوة و معاد کہ اصول ثلثہ دین است فی الجملہ قدمے میزدند و لهذا در تفسیر نیشاپوری در تحت
آیہ سورہ قصص میگوید من قبل کانت حجة الانبیاء قائمة علیهم ولکن ما بعث الیهم من تجدد تلک
الحجة علیهم فبعث الله تعالیٰ لتقریر تلک التکلیفات وازالة لتلک الفترة پس نفی انذار نسبت
بقوم آنحضرت و بعث رسول ہر دو متحقق شد و مراد از بعث رسول در آیہ وما کنا معذبین حتی
نبعث رسولا آن نیست کہ رسول از آن قوم باشد بلکہ مراد آنست کہ در عالم رسولے بود کہ خبر آن
رسول و احکام آوردہ او ولو اجمالا بمکلفین برسد و مکلفین را علم آن رسول حاصل گردد کہ وراء
مذہب ما در عالم مذہبے دیگر طریقہ ہست کہ آن را حق و مطابق واقع مے انکارند زیرا کہ ہمین قدر
بحث و تفتیش و سوال و تحقیق دین کفایت میکند آرے زمان فترہ درمیان حضرت نوح و حضرت

ابراہیم علیہما السلام بعد از گذشتن عاد و ثمود مسلم است اگر در زمان فترہ مجرد نیامدن رسول
از قوم خود کفایت کند لازم آید کہ اکثر ازمنہ در حق اکثر اہل زمین زمان فترہ باشد ولیس فلیس
در احادیث صحیحہ تامل باید فرمود کہ اہل زمان خود را چہ قدر نکوہش فرمودند مثل ان اللہ نظر الے
اہل الارض فمقت عربہم و عجمہم الا بقایا من اہل الکتاب و در آیات قرآنی امعان نظر باید فرمود
کہ کنتم علے شفا حفرۃ من النار فانقذکم منہا و امثال ذالک چہ معنی دارد پس زمان جاہلیت را
کہ قبل از وجود باجود آنجناب است زمان فترہ مصطلحہ نتوان گفت گو فترہ لغویہ باشد و بہمین معنی لغوی
است در آیہ یا اہل الکتاب قد جاءکم رسولنا یبین لکم علے فترۃ من الرسل ان تقولوا ما جاءنا من
بشیر ولا نذیر زیرا کہ خطاب با اہل الکتاب است و فترہ مصطلحہ در حق اہل کتاب متصور نمیتواند شد
و لہذا در حدیث شریف جا بجا حکم بتعذیب مردگان آنوقت وارد است مثل ابی و ابوک فی النار
در جواب کسیکہ پرسیدہ بود این ابی و مثل لینتہین اقوام عن فخرہم بآباءہم الذین ہم فحم من
فحم النار او لیکونن اہون علے اللہ من الجعل الذی یدہدہ الخرء بانفہ الے غیر ذالک آرے قوم
آنحضرت را نذیری نیامدہ بود کہ ایشانرا بر کفر و معاصی ایشان بترساند و ہر چند نیامدن نذیر کذائی
در دفع عذاب حجت نمیشود اما عنایت الٰہی این عذر ایشانرا ہم زائل فرمودہ نذیرہا ہم برگزید و
اگر امعان نظر در مضمون آیہ و لولا ان تصیبہم مصیبۃ بما قدمت ایدیہم کردہ شود ظاہر میگردد کہ رسیدن
مصیبت در عوض اعمال ایشان کہ کنایہ از عذاب است سوا ر کان دنیویا او اخرویا مقدر و در صدد
وقوع بود اما ایشان را در آنصورت جای گفتن بود کہ مارا پیش بعث رسول بسوی ما و قبل از
انذار چرا عذاب واقع شد لہذا ترا فرستادیم چنانچہ قید الینا در لولا ارسلت الینا رسولا بآن
اشارہ میکند و در آیہ دیگر کہ و اقسموا باللہ جہد ایمانہم لئن جاءہم نذیر لیکونن اہدی من احدی
الامم بہمین معنے تصریح است و کذلک در آیہ ان تقولوا انما انزل الکتاب علے طائفتین
من قبلنا و ان کنا عن دراستہم لغافلین او تقولوا لو انا انزل علینا الکتاب لکنا اہدی منہم
الے آخرہ و ازین آیات ظاہر میگردد کہ آنہا معتقد نزول کتاب بر طائفتین بودند میدانستند
کہ حال آن ہر دو طائفہ چیست و در باب توحید و نبوت و معاد چہ اعتقاد دارند بلکہ در حق ورقہ
بن نوفل در اول صحیح بخاری مذکور است کہ فکتب من الانجیل بالعربیۃ ما شاء ان یکتب

وازین معلوم میشود که درمیان ایشان نیز دعوت عیسوی رسیده بود و ترجمه انجیل را میشنیدند
پس درین حالت احکام زمان فترة چه قسم جاری میتوانند شد و آنچه مرقوم بود که اگر زمان بعث
آنحضرت صلی الله علیه وسلم زمان فترة باشد پس وجه اختلاف در حال ابوین شریفین
چیست که در فقه اکبر کفر ایشان مصرح است و سیوطی و دیگر علماء در ایمان ایشان رسائل
نوشته اند جواب مهربان من چون معلوم شد که زمان بعث آنحضرت زمان فترة نبود بلکه زمان
جاهلیة بود پس اشکال زائل گشت و بر تقدیر یکه زمان فترة هم باشد این اختلاف گنجایش دارد
که ایمان و کفر چیزے دیگر است و عذاب و نجات چیزے دیگر کافران زمان فترة را نهایة
کار آنست که نجات یابند اما ایمان آنها خود البته ثابت نیست بحث در این است که در
زمان فترة آباء آنحضرت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم مشرک و کافر بودند که بسبب
غفلت فترة معذب نشوند یا موحد بودند و منتظر بعث آنحضرت صلی الله تعالی علیه و علی
آله وسلم و عزم مصمم کرده بر اتباع آنجناب صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم پس آنچه در
فقه اکبر است که ابوین آنحضرت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم ماتا علی الکفر با اثبات
نجات ایشان تناقضے ندارد آرے اگر توحید و براءة از شرک از آنها ثابت شود البته مناقض
آن خواهد بود و نهایت کار این مردم همین است که نجات ثابت میکنند تفصیل این اجمال آنکه
در اثبات نجات والدین آنحضرت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم علماء را ۳ مسلک
است اول آنکه ایشان با وجود کفر و شرکیکه داشتند معذب نخواهند شد مثل صبیان و
مجانین بعلت آنکه در زمان فترة بودند و پیش از بعث پیغمبر بمقتضای آیه و ما کنا معذبین حتی
نبعث رسولا تعذیب قبل از بعث مستحق نیست و قد سبق فی هذا المسلک من المنافاة و برین
مسلک هم عبارت فقه اکبر صحیح است زیرا که مدلول او همین قدر است که ماتا علی الکفر تعرض
تعذیب آنها در آن عبارت واقع نیست مسلک دوم آنکه ایشان را برای آنحضرت زنده ساختند
و اینها ایمان آوردند و این مسلک نیز باعتبار فقه اکبر منازعت ندارد و لهذا شمس الدین کردری
که از اجله علماء حنفیه ماوراء النهر است در فقه خود میگوید و یجوز لعن من مات علی الکفر الا والدی
رسول الله صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم لثبوت انه تعالی احیاهما له حتی امنا به انتهی

مسلک سوم اینکه اینها بعقل خود باستماع از ملة ابراہیمی قبح شرک را دریافته ترک آن گرفته
بودند و توحید را معتقد بودند و اصنام را تعظیم نمیکردند و کابراعن کابر بعثت آنحضرت را صلے اللہ
تعالے علیہ و علے آلہ وسلم شنیدہ منتظر قدوم ایشان و تولد ایشان بودند و بدل عزم مصمم
داشتند کہ ہرگاہ آن مسعود بر منصۂ ظہور جلوہ گر شود ما از دل و جان متابعت او اختیار کنیم چنانچہ
قصہ نوری کہ در جبین عبد اللہ والد شریف آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ و علے آلہ وسلم بود
و از بزرگان خود موروث داشت شاہد این مدعا است بیشتر مختار سیوطی در رسالہ خود ہمین مسلک
است پس درین صورت ہم نجات ایشان ثابت میشود و ہم ایمان ایشان زیرا کہ در ان وقت
ہمین قدر ایمان اجمالی متحقق میتوانست شد چنانچہ در حق ورقہ بن نوفل نیز ہمین قدر ثابت
است اما برین مسلک ہم عبارت فقہ اکبر از دست نمیرود زیرا کہ شاید عدم ایمان تفصیلی را
و عدم وقوع ایمان معزوم علیہ را تعبیر بکفر کردہ باشند اما ابی و ابوک فی النار و لم یوذن
لی بالشفاعة فیہما کہ در حق مادر شریفہ ارشاد شدہ ازین ہرسہ مسلک ابا کلی و منافرت تمام
دارند فالاولی فی ہذہ المسائل السکوت مسئلہ درباب تراویح چنانچہ این حدیث صحیح واقع شدہ کہ
ما کان یزید فی رمضان ولا فی غیرہ علی احد عشرة رکعة ہمچنان این احادیث ہم صحیحہ وارد شدہ
اند کہ قالت عائشة رض کان رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ و علے آلہ وسلم یجتہد فی رمضان ما لا
یجتہد فی غیرہ رواہ مسلم و عنہا رض کان اذا دخل العشرة الاخرة من رمضان احیا اللیلة و ایقظ اہلہ
و جد و شد المیزر رواہ البخاری و مسلم و ابو داود و نسائی و عن النعمان بن بشیر قال قمنا مع رسول اللہ
صلے اللہ تعالے علیہ و علے آلہ وسلم فی شہر رمضان لیلة ثلث و عشرین الے ثلث اللیل الاول
ثم قمنا معہ لیلة خمس و عشرین الی نصف اللیل ثم قمنا معہ لیلة سبع و عشرین حتے ظننا ان لا
ندرک الفلاح ای السحور پس وجہ تطبیق درمیان این روایات کہ صریح دلالت بر زیادتی و
کیفی و کمی نماز آنحضرت در رمضان بر غیر آن مے کنند و در ان روایت کہ نفی زیادت میکنند
ہمین است کہ آن روایت محمول بر نماز تہجد است کہ در رمضان و غیر رمضان یکسان بود
غالبا بعد یازدہ رکعت مع الوتر میرسید دلیل برین عمل آنست کہ راوی این حدیث ابو سلمہ است
در تتمہ این روایت میگوید کہ قالت عائشہ رض فقلت یا رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ و علے

بیان تراویح

آله وسلم اتنام قبل آن توتر قال یا عایشة ان عینی تنامان ولاینام قلبی رواه البخاری ومسلم
ظاهر است که نوم قبل از وتر در نماز تهجد متصور میشود نه در غیر آن در روایات زیادة محمول بر نماز
تراویح است که در عرف آنوقت بقیام رمضان معبر بود آمدیم برآنکه قیام رمضان بچند رکعت ادا
میفرمودند در روایات صحیحه مرقومه تعین عدد نیامده لیکن از الفاظ مذکوره در جد واجتهاد آنحضرت
علیه الصلوة والسلام معلوم میشود که عددش بسیار بود و در مصنف ابن ابی شیبه وسنن بیهقی
بروایت ابن عباس رض وارد شده که کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم یصلی
فی رمضان فی غیر جماعة بعشرین رکعة والوتر اما بیهقی این روایت را تضعیف نموده بآنکه راوی این
حدیث جد ابوبکر ابن ابی شیبه است حال آنکه ابوشیبه جد ابوبکر بن ابی شیبه آنقدر ضعف ندارد که
روایت او مطروح مطلق ساخته شود آری اگر معارض او حدیث صحیح می شد البته ساقط می گشت
وقد سبق ان یتوهم معارضاله اعنی حدیث ابی سلمة عن عائشة المتقدم ذکره لیس معارضا بالحقیقة
فبقی سالما کیف وقد تاید بفعل الصحابة رض کما رواه البیهقی فی سننه باسناد صحیح عن الثابت بن یزید رض
قال کانوا یقومون علی عهد عمر بن الخطاب رض فی شهر رمضان بعشرین رکعة وروی المالک فی
الموطا عن یزید بن رومان قال کان الناس یقومون فی زمن عمر رض بثلاثة وعشرین وفی روایة
باحدی عشرة و بیهقی درین هر دو روایت جمع نموده است باین طریق که اول صحابه کرام رض عدد زیاده
را که عدد مشهور تهجد آنحضرت بود درین نماز هم اختیار فرموده بودند للعلة المشترکة بینهما وهوان کلاهما
صلوة اللیل وچون نزد ایشان ثابت شد که آنحضرت درین ماه درین قیام زیادة از آن عدد میفرمودند
و به عشرین میرسانیدند من بعد عدد بیست وسه را اختیار کردند درین عدد اجماع شده بود و بعد از تحقق
اجماع مراعات این عدد هم از ضروریات گشت در حق قرون متاخره ازین جهت است که فقها درین
امر تشدد میکنند و چیزهای بسیار است که بعد از تحقق اجماع تاکید شدید پیدا کرده اند وقبل ازین چندان
تاکید نداشتند خصوصا چون آن امر مجمع علیه شعار اهل حق گردد و مابه الامتیاز از اهل بدعت شود
در رواتب پنجوقتی نیز تاکید یکه بعد از قرن صحابه بهم رسیده سابق از آن نبود کما یظهر من تتبع الروایات
فی ذلک وقدر اختیار این عدد وجوه دیگر هم موجب ترجیح بهم رسیده از انجمله آنکه در غیر رمضان
صلوة اللیل که عبارت از تهجد است بعد دیازده وارد شده آنرا در رمضان که وقت جد وتشمیر است

مضاعف کرده اند و عدد رواتب پنج وقتی نیز عند اکثر الشافعیة بده میرسد تضعیف آن به بست میرسد و سه رکعت وتر را بآن عدد ضم کنند بست و سه میشود بهر حال درینجا قاعده کلیه را ملحوظ نظر باید فرمود که در وقت اجماع و اتفاق اہل حل و عقد بر امری از امور شرعیه دلائل و ماخذ آن امر از طرق شتے و مسالک متعدده بر قلوب اہل عصر وارد میشود و ہیئت مجموعیه موجب تیقن یا ظن غالب بحکم آن امر میشود و اگر از دیگران که در انوقت حاضر نبوده اند ہر ہر ماخذ و دلیل را فرادی نظر کنند نزد ایشان علم به ظن یا تیقن نمیشود لیکن در حق ایشان اجماع منعقد در زمان سابق در دلیل بودن کفایت میکند ازین قاعده مسائل بسیارے بر آید و اگر اہل زمان متاخر خواہند که سوای اجماع دلیلے دیگر در ان مسائل پیدا کنند متحیر میشوند و ہرگز ایشان را برد و یقین میسر نمیشود زیرا که دلائل مانند اجماعیه در ذہن ایشان فراہم نمے آیند آنچه از امام مالک رح منقول است که سی و شش رکعت باید خواند سوای وتر و میگویند که عمل اہل مدینه ہمین بود پس اہل تاریخ وجه آنرا چنین نوشته اند که اہل مکه در مابین ہر دو ترویحه ہفت شوط طواف بجامے آوردند چون اہل مدینه محل طواف نداشتند در مابین ترویحتین چہار چہار رکعت خواندن اختیار نمودند ازین جہت مجموع نماز ایشان باین عدد میرسد و فی مصنف ابن ابی شیبة عن داود بن قیس قال ادرکت الناس بالمدینة فی زمن عمر بن عبد العزیز رح و ابان بن عثمان یصلون ستا و ثلثین رکعة و یوترون بثلاث انتہی و ظاہر احدوث این زیادة که بسبب نوافل فیمابین واقع شده در زمان عمر بن عبد العزیز یعنے زمان امارت او بر مدینه منوره بوده است که در انوقت مردم را کمال رغبت در عبادت بہم رسیده بقدر ماثور و منقول ایشان را شبع حاصل نمیگشت واللہ تعالے اعلم منه اذا تحیرتم فے الامور فاستعینوا باصحاب القبور حدیث نیست قول بزرگیست و له معان شتے منہا اذا تحیرتم نظرا الی الدلایل المتعارضة فی حل بعض الاشیاء و حرمتہا فاترکوا اجتہادکم و تقلدوا ابن قدمات و ہذا القول اشبه منقول عن عبد اللہ بن مسعود رض و سفیان الثوری رض و منہا انکم اذا تحیرتم فے الامور الدنیویة و ضاق بسبب ذلک قلبکم فانظروا الے اصحاب القبور کیف ترکوا الدنیا و استقبلوا الاخرة و اعلموا انکم ایضاً صایرون الے ما صاروا و ہذا العلم یسہل علیکم صعائب الدنیا و شدائدہا بالجملة نص در معنی استمداد نیست منه حیل مطلقا مکروه نیست انکار ہست نمے آید زیرا که در مسائل بسیار در احادیث مشہوره عمل بالحیل آمده

بیان استعانت از اصحاب قبور

بیان عمل بحیل

منها فی الصحیحین بیع الجمع بالدراہم و ابتع بالدراہم جنیبا فانہ صریح فی مفاصلۃ الربویات بتوسط غیر الجنس الی غیر
ذالک آرے نزد شافعیہ و مالکیہ وحنابلہ استعمال حیل عند الضرورت جائز است یعنے برائے تخلص
از مضیق و دفع ضرر از خود و نزد اکثر حنفیہ برای جلب نفع نیز بے ضرورت کہ معتد بہا است نیز جایز است
مالم یکن فیہا اتلاف حق واجب للہ تعالے او لاحد من العباد و متاخرین ایشان درین تعمق بسیار
کردہ اند و استعمال حیل را برای منع وجوب حق نیز جائز داشتہ اند و حرمت را مخصوص گردانیدہ اند با بطال
حق واجب شدہ و فیہ بعد لایخفی منہ

کیفیت استعانت از ارواح

استعانت بارواح درین امت بسیار بوقوع آمدہ انچہ جہال
و عوام انہا میکنند ایشان را در ہر عمل مستقل دانستہ اند بلاشبہہ شرک جلی است و نذر اولیا کہ برای
تضاء حوایج معمول و مرسوم است اکثر فقہا بحقیقۃ آنہا پے نبردہ اند و آنرا بر نذر خدا قیاس کردہ
حکم بردہ بر آوردہ اند کہ اگر نذر بالاستقلال برای آن ولی است باطل و اگر برای خدا است
و ذکر ولی برای بیان مصرف است صحیح است لیکن حقیقت این نذر آنست کہ اہدار ثواب طعام
و انفاق و بذل مال بروح میت کہ امری است مسنون و از روی احادیث صحیحہ ثابت است مثل
ما ورد فی الصحیحین من حال ام سعد و غیرہ این نذر مستلزم میشود پس حاصل این نذر آنست کہ ان
نسبت مثلا اہدار ثواب ہذا القدر الی روح فلان و ذکر ولی برائے تعین عمل منذور است
نہ برای مصرف و مصرف این نذر نزد ایشان متوسلان آن ولی میباشند از اقارب و خدمہ
و ہمطریقان و امثال ذلک و ہمین است مقصود نذر کنندگان بلاشبہہ و حکمہ انہ صحیح یجب الوفاء
لانہ قربۃ معتبرۃ فی الشرع آرے اگر آن ولی را حلال مشکلات بالاستقلال یا شفیع غالب
اعتقاد میکنند این عقیدہ او منجر بشرک و فساد میگردد لیکن این عقیدہ چیزے دیگر است و نذر

بیان مسئلہ لباس سرخ

چیزے دیگر منہ رسالہ در لبس احمر در اصل یکے از علمای روم تصنیف کردہ بود و حضرت
شیخ ابو طاہر کردی رح حضرت ولی نعمت ما را فرمودند کہ آنرا مطالعہ نمایند و بر آن چیزی بنویسند
ایشان بعد مطالعہ بطریق حاشیہ چیزے بران رسالہ نوشتہ اند ہمین حاشیہ در فہرست
مولفات ایشان داخل است و درین باب مختار آنست کہ ہر احمر حرام نیست بلکہ معصفر فقط و آن
ہمچو مورد و مفرح و احمر تانی باشد و مراتبیکہ دون مورد اند مثل شنجرفی و پیازی و غیر ذلک
مباح اند و بانات سرخ کہ آنرا اعرابان جوخ احمر گویند بالاجماع جائز است و ہمچنین کہاروہ و از ہمین جا

بیان لزوم کفر والتزام آن

معلوم میشود که مدار بر شوخی رنگ است نه بر حمرة منه فرق در لزوم کفر وانکار آنست که نصیکه در
مقدمه وارد شده ان نص را کسے تاویل دور از کار که باعتبار قواعد عربیه واصول راست نیاید نمود
مدلول ظاهر انرا انکار نماید پس لزوم کفر متحقق نشد لیکن التزام وقتے متحقق میشود که مدلول نص را
مدلول نص اعتقاد کرده نے تامل انکارش نماید وگویدکه هر چند نص وارد شده است اما من ایمنی
را قبول ندارم پس لزوم کفر نظر بواقع ونفس الامر است والتزام باعتبار اعتقاد منکر ومعنی لزوم کفر
آنست که این عقیده که در حقیقت کفر است وجحود لازم مے آید بر قائل آن نداند که جحود وکفر است

بیان حدیث لولاک الخ

منه لولاک لما خلقت الافلاک در ہیچ کتاب بنظر نیامده منه از احادیث حرمت سود گرفتن

بیان حرمت سود

ودادن مطلقا معلوم میشود الا عند الضرورة التی تکون مخمصة وامثالها فانها مستثناة بالنص
القرآنی الوارد فی حرمة المیتة وغیره وعموم بلوی را مخصص این حرمت ساختن چنانچه در ملک
هندوستان واقع است جراة نمیشود عموم بلوی در طهارت ونجاست البته تاثیر میکند لا فی
الحل والحرمة منه قاعده اجاره آنست که بر شئے واجب ومندوب منعقد نمیشود وتعلیم قرآن

حکم اجرت تعلیم قرآن

فرض بالکفایه است ومندوب علی العین پس محل اجاره نیست آرے در خانه کسے رفتن واز صبح
تا شام نشستن واطفال او را اشباق کردن فعلے است ورای تعلیم که بران اجاره منعقد میتواند شد
ورقیه بالقرآن مباح است فینعقد علیها الاجارة رقیه را بر تعلیم قیاس نباید کرد وبذلک یندفع
التعارض وآنچه در ترجمه مرقوم است که نگرفتن اجرت عزیمت وگرفتن رخصت باین معنی است
که اگر وقت تعلیم شرط نکرده بود وبعد از تعلیم مکافات آن نعمت بچیزے قصد کنند قبول آن چیز
رخصت است که بظاهر اجرت نیست ونگرفتن آن عزیمة که موضع طمع ونقصان اجر است
احتیاط مقتضی آنست وگرفتن اجرت بر رقی وعزایم بالاجماع جایز است لا باس به وتعلیم قرآن را
متاخرین جائز داشته اند که باجرت توان کرد اما مراد ایشان همین تعلیم است که در ردی افعال دیگر
ورای تعلیم پر مشروط باشند تا محل اجاره توانند شد نه محض تعلیم مثلاً شخصے پیش شخصے بیاید
که مرا فلان آیت تعلیم کن واین از وی مزدوری خواهد که این اجرت بالاجماع بین المتقدمین

بیان اصحاب کهف

والمتاخرین حرام است منه در حق اصحاب کهف مذهب مشهور ومجمع علیه همین است که ایشان
احیا اند وهمراه امام مهدی خواهند برخاست در نصرت ایشان مشغول خواهند بود وبعد از ان

خواهند مرد ولیکن ادلهٔ صحیحة الماخذ قویة الدلالة برین امر از روی روایات یافته نمیشود و در تفسیر در منثور و دیگر تفاسیر روایات ضعیفه بوی ازین وادی بمشام میرسانند و در نظم قرانی هم اشاره باین معنی است و قصهٔ فرستادن حضرت علی کرم الله وجهه برای دعوت ایشان با سه کس دیگر موضوع است یاد دارم که صاحب نزهة الشریعة و دیگر محدثین حکم بوضع آن کرده اند اما در بعضی طرق ضعیفه وارد است که شب اسرا آنحضرت بران جماعت گذشته دعوت فرموده و ایشان اجابت کرده باز بخواب رفته اند والله تعالی اعلم مسئله لفظ حدیث در مسلم و ترمذی اینست که معاویة بن ابی سفیان سعد ابن ابی وقاص را گفت ما منعک ان تسب ابا تراب بعضی جانب داران معاویه بن ابی سفیان این لفظ را تاویل میکنند و گویند مرادش این بود که چرا با حضرت علی مرتضی رض درشتی در کلام نمی کنی و نمی فهمانی که دست از حمایت قاتلان عثمان بردارد و در مقام قصاص بما سپارد لیکن درین توجیه دو خدشه بخاطر میگذرد اول آنکه برین تقدیر میباید که این گفت و شنید در ایام حیات امیر المومنین علی رض بوده باشد و از روی تاریخ ملاقات سعد با معاویه درست نیست زیرا که سعد از ابتدای فتنه در موضع عقیق که بیرون مدینه است منزوی شده و دران ایام آمدن معاویه در مدینه منوره اتفاق نیفتاد بلکه بعد از صلح از امام حسن رض برای حج آمده و با اهل مدینه ملاقات نموده دوم آنکه جواب سعد اما ما ذکرت فلا نا الی آخره ازین توجیه اباء صریح دارد چه کثرت فضائل شخص مانع از نصیحت و پند گوئی نمیشود بلکه بهتر همین است که این لفظ را بظاهرش جاری باید داشت نهایت کار آنکه ارتکاب این فعل شنیع یعنی سب یا امر سب از معاویه بن ابی سفیان لازم خواهد آمد و لیس هذا باول قارورة کسرت فی الاسلام چه مرتبه سب کمتر از قتل و قتال است لما روی فی الحدیث الصحیح سباب المومن فسوق و قتاله کفر و هرگاه قتال و امر بالقتال یقینی الصدور است ازان گزیر نیست بالجمله اصلح همین است که وی را مرتکب کبیره باید دانست و زبان از طعن و لعن بند باید نمود والا یقال فی من زنی و من شرب من الصحابة رضی الله تعالی عنهم اجمعین و هرجا خطای اجتهادی را دخل دادن خالی از سماحت نیست **جواب سوال** حافظ صدر الدین حیدرآبادی در استفسار مسئله وحدة الوجود و وحدة الشهود از مولانا شاه عبد العزیز دهلوی قدس سره العزیز **اول** معنی این دو کلمه

معنی حدیث ما منعک ان تسب ابا تراب

بیان آنکه سب صحابه مادون قتال است

باید فهمید باز حقیقت حال باید شنید معنے وحدة الوجود آنست که وجود حقیقے بمعنے ما به الموجودیة یعنی مصدری یک چیز است که در واجب واجب و در ممکن ممکن و در جوهر جوهر و در عرض عرض و این اختلافات موجب اختلافات در ذات نمیشوند مثل شعاع آفتاب که بر پاک و ناپاک مے افتد و فی ذاته پاک است ناپاک نمیشود و این مسئله فی نفسه حق است و هیچگونه مخالف شرع نیست زیراکه هر مرتبه از مراتب این وجود حقیقے حکمے جداگانه دارد و شرع شریف بیان حکم هر مرتبه میکند بعضی را هادی و بعضی را مضل و بعضے را واجب الاطاعة و بعضے را واجب العصیان و بعضے را حلال و بعضے را حرام و بعضے را پاک و بعضے را ناپاک میفرماید مردم کوتاه بین میدانند که این همه اختلافات ذات است حاشا و کلا اینهمه اختلاف شیون و اعتبارات است مانند آنکه در معرکه جنگ غیر از جسم نمودار نمے باشد اگر قاتل است جسم است و اگر مقتول است جسم است و علے هذا القیاس راکب و مرکوب غالب و مغلوب و در قرآن مجید جا بجا اشاره باین مسئله واقع شده و صریح ترین آیات واله بر یعنی این آیه است سنریهم آیاتنا فے الآفاق و فی انفسهم حتے یتبین لهم انه الحق اولم یکف بربک انه علے کل شئ شهید الا انهم فی مریة من لقاء ربهم الا انه بکل شئ محیط و نیز آیه هو الاول والآخر والظاهر والباطن اینست معنے وحدة الوجود اما معنے وحدة شهود پس حقیقتش اینست که سالک را در وسط سلوک بسبب غلبه حق و انحصار توجه که بسمت آن بود همه وجودات در نظر او غائب میشوند غیر از وجود حق او را بنظر نمے آید و بسبب استغراق درین مشاهده از حفظ مراتب نیز گاهے غافل میشود و میگوید سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و امثال ذلک لیکن چون بدرجه انتها میرسد هر چیز را در مقام خود مے بیند و میگوید ما للتراب و رب الارباب تمثیلش آنکه در روز بسبب غلبه شعاع آفتاب هیچ ستاره بنظر نمے آید و بیننده حکم میکند که غیر از آفتاب هیچ ستاره موجود نیست و این حالت حالت وسط سلوک است چنانچه حالت ابتدا مانند شب است که ستارها بنظر مے آیند و آفتاب بنظر نمے آید لیکن میداند که این همه نور آفتاب است که درین ستارها ظهور کرده است و در حالت انتها که نمونه آن موجود نیست تا برای تمثیل آورده شود هر دو چیز بنظر می آید هم آفتاب و هم ستاره و بحسب حال میگوید ؎ هر مرتبه از وجود حکمے دارد ٭ گر حفظ مراتب نکنی زندیقے ٭ انتهے باز سوال مشار الیه از نوشته مولانا احوال مسئله موصوفه از سر فراز نامه حقیقت و معتبری مسئله وحدة الوجود ثابت شده و مسئله وحدة شهود غیر معتبر لیکن عرض دیگر اینکه جائیکه

مقام کشف وکرامات است یک مقام است درینجا طریق دو یک معتبر ویک غیر معتبر ود ر هر دو طریق اکثر اولیاء کمل شده اند چنانچه جناب حضرت شیخ احمد سرهندی رح بطرف شهود رفته اند و مقلدان حضرت موصوف بران طریق قایم غرض اینست که هرچه احوال شیخ موصوف آنجناب دریافته باشند ارقام فرمایند که طمانینت ازان حاصل آید انتهی جواب از مولانا صاحب. صاف توحید وجودی مجمع علیه صوفیه است الاحضرت شیخ علاؤ الدوله سمنانی از متقدمین وحضرت شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی از متاخرین بتوحید شهودی رفته اند وتحقیق آنست که وحدة وجود در مرتبه ذات وصرافت اطلاق حق معین است وتوحید شهودی که خبر از غیریت میدهد در مراتب تعینات واجب القبول والتسلیم است پس هر دو امر درواقع تحقیق دارند حکمت الهی در ابتداء نشو ونما کمال امت محمدیه علے صاحبها الصلوة والسلام والتحیة القاء علوم توحید فرمود تا مردم از معنی قرب ومعیت وحضور وهمراهی جناب حضرت حق عزوعلا متلذذ شوند ودر زهد ومجاهده غایب بازی ننمایند ولنعم ماقیل ~~ع~~ ضماره قلندر سزد ارمن نمائی ؛؛ که دراز ودور دیدیم ره ورسم پارسائی ؛؛ وهرگاه این معرفت پخته شد رفته رفته در فهم کلمات عارفان طریقت مردم کج فهم راه الحاد پیمودند واین معرفت غامضه را وسیله ابطال شرایع وتکلیفات نمودند ومذهب شیخ محب الله الهٰ آبادی که ظاهرش قدم در وادی الحاد میزند شیوع تمام ورواج مالاکلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سرهندی را برروی کار آورد واو علوم غریبه را برایشان القا فرمودند من قبیل تعدیل الحار بالبارد والرطب بالیابس حتے که اعتدال کامل تر در اذهان مردم جاری گردد وباطل ممزوج بحق ارتفاع وانتفا پذیرفت همین است مصداق معنے مجددیه والله تعالے اعلم وعلمه اتم واحکم

بسم الله الرحمن الرحیم

بیان محو و اثبات تقدیرات

سوال از مرزا حسن علیصاحب بخدمت مولانا شاه عبد العزیز صاحب قدس سره العزیز درمذهب اهل حق قول بالبداء باطل است چنانچه تفصیل تمام دلائل عقلیه وبراهین نقلیه در کتب احادیث وتفاسیر وکلام مصرح است وآنچه در کلام حضرت فخر المحدثین امام المتصوفین جناب شاه ولی الله صاحب قدس سره ثبوت بداء در کتاب همعات مذکور شده بکدام معنے باید فهمید وبکدام محل

صحیح حمل باید نمود تا مخالف کتاب وسنت نباشد عبارت ہمعات اینست وارادہ وقضای حوادث ازان
تجلی فوارہ صفت جوش میزند ومبداء او نفس حوادث ہمان ارادہ است وآن ارادہ را نیز اسباب دیگراند
بعضے مستتر مثل قوای کواکب وافلاک وطبقہ کلیہ کہ مدبر شخص اکبر است وبعضے ظاہر مثل ادعیہ ملاء اعلے وحوادثے
کہ از اسفل مرتفع میشود ودرین موطن محو واثبات ومبداء نسخ واقع میشود وہمین تجلی است کہ مرئی بنی آدم
خواہد شد در معاد الی اخر ما قال وامام بغوی در تفسیر معالم التنزیل در بحث آیہ یمحو اللہ ما یشاء ویثبت وعندہ
ام الکتاب نقل فرمودہ مراد از محو واثبات کہ موہم بدا است چہ خواہد شد وہذہ عبارتہ عن عمر وابن مسعود رض
انہما قالا یمحو السعادۃ والشقاوۃ ایضاً فیمحو الرزق والاجل ویثبت ما یشاء عن عمر رضی اللہ عنہ انہ کان
یطوف بالبیت وہو یبکی ویقول اللہم ان کنت کتبتنی فی اہل السعادۃ فاثبتنی فیہا وان کنت کتبت
علی الشقاوۃ فامحنی واثبتنی فی اہل السعادۃ والمغفرۃ فانک تمحو ما تشاء وتثبت وعندک ام الکتاب
ومثلہ عن ابن مسعود فی بعض الآثار ان الرجل یکون قد بقی لہ من عمرہ ثلثون سنۃ فیقطع رحمہ فیرد
الی ثلثۃ ایام والرجل قد یکون بقی من عمرہ ثلثۃ ایام فیصل رحمہ فیرد الی ثلثین سنۃ انتہی پس
مراد از محو واثبات کہ موہم بدا است چہ در احادیث اول وزیادت بنا بر صلہ رحمی وکوتاہی بنا بر
قطع رحم در حدیث آخر چیست واگر بر قضای معلق ومبرم حمل کنند خالی از تکلف نیست **جواب** از
مولانا شاہ عبد العزیز صاحب محدث دہلوی ۔ بدا در کتاب ہمعات بمعنی تجدد ارادہ واقع است کہ مشابہ
بدا است ودر بخاری در حدیث اعمی واقرع وابرص کہ بدا اللہ عزوجل ان یبتلیہم واقع شدہ نیز بہمین
معنے است وبدا بمعنے تجدد ارادہ مخالف مذہب حق نیست زیرا کہ اہل سنت والجماعۃ ارادہ را از صفات
قدیمہ ازلیہ حضرت باری میدانند وتعلقات آنرا حادث مے انگارند وحضرت ایشان در کتاب
ہمعات ودر کتب دیگر ارادہ را در مرتبہ ذات صفت قدیمہ ازلیہ میدانند ودر مرتبہ تجلی اعظم ارادہ را
حادث اثبات میفرمایند پس قدم ارادہ در مرتبہ ذات است وحدوث آن در مرتبہ متاخر از مرتبہ
ذات کہ مرتبہ تجلی اعظم است وہرگاہ حدوث وقدم در دو مرتبہ واقع شد تخالف برخاست آرے
مرتبہ تجلی اعظم را کہ مدبر شخص اکبر است وعلماء ظاہر نمیدانند واثبات نمیکنند پس نزد آنہا حدوث ارادہ
را در ہیچ مرتبہ گنجایش نماند بلکہ تعلق ہمان ارادہ قدیمہ را حادث انگاشتند وہذا قریب من النزاع
اللفظی ودر آیہ کریمہ نیز اشارتے باختلاف مراتب معلوم میشود زیرا کہ فرمودند یمحو اللہ ما یشاء ویثبت

باز فرموده اند و عمده ام الکتاب صریح دلالت دارد بر آنکه محو و اثبات در جاهی و ام الکتاب در مرتبهٔ دیگر است
و در بر خود اثر حضرت عمر و ابن مسعود رضی الله عنهما نیز دفع تخالف باختلاف مرتبتین توان فهمید علمای ظاهر
بقضای معلق و مبرم دفع تخالف مینمایند ولا باس بذلک لانهم لا یثبتون مرتبة سوی الذات
المقدسة اما الصوفیة فلما اثبتوا التجلیات و مرتبة التجلیات متاخرة عن مرتبة الذات امکن لهم القول
بحدوث الارادة فی تلک المرتبة من غیر لزوم محذور و در کتاب همعات و دیگر تصانیف ایشان اثبات
حدوث ارادهٔ قدیمه درین مرتبه مفصل مذکور است چنانچه بعد از تامل واضح خواهد شد **سوال** از مرزا حسن علی صاحب
نزد اهل حق یعنی اهل سنت و جماعت صحیح و ثابت شده به براهین نقلیه و عقلیه که ماسوای انبیا و رسل
و ملائکه علیهم السلام عصمت در احدے ثابت نیست حتے که اگر کسے را معصوم گویند درست نیست
و لهذا متکلمین و فقهای همه اطلاق عصمت بر غیر انبیا و ملائکه روا ندارند پس آنچه جناب فخر المحدثین
حضرت شاه ولی الله صاحب قدس سره در تفهیمات الهیه و غیره صفات اربعه که عصمت و حکمت و وجاهت
و قطبیت باطنه است برای حضرات ائمه اثنا عشر علیهم السلام ثابت کرده اند و آن هدایت مآب نیز آن
مراتب را در رساله که در بیان اعتقادات بحضرت ایشان تالیف فرموده اند ارقام نموده اند آنرا بکدام محل صحیح حمل
باید نمود و دلیلے از کتاب و سنت و اجماع امت بر آن کدام است و جواب تخالف این قول که به نسبت
مذهب اهل سنت نمایان شده چه خواهد شد و مع ذلک منافی تفضیل خلفای ثلثه رضی الله عنهم خصوصا
حضرت شیخین خواهد شد حال آنکه این مسئله تفضیل مجمع علیه اهل سنت است عند من یعتمد به و علاوه
آن خود جناب افادت مآب هدایت انتساب حضرت شاه ولی الله صاحب بهزار ضبط و ربط و طمطراق
تمام این مسئله را یعنی تفضیل خلفای ثلثه سیما شیخین را رضی الله عنهم بدلائل نقلیه و عقلیه و کشفیه
و وجدانیه بتقریر وافی و مثال شافی و ترتیب کافی تحریر فرموده اند پس جواب تخالف و تعارض
این مسئله ممهده ثابته متفق علیها با آن مسئله غریبه غیر ثابته   عند اهل حق یعنی اهل سنت
و جماعت چه خواهد شد بینوا توجروا **جواب** از مولانائے ممدوح - عصمت و حکمت و وجاهت نزد
صوفیه معانی اصطلاحیه دارند خصوصا در کتب مصنفه حضرت والد ماجد قدس الله سره مفصل مذکور اند
این وقت بسبب شدت بیماریها امکان نیست که تمهید مقدمات نوشته آید اگر کتب مصنفه ایشان
موجود باشند مطالعه باید نمود واضح خواهد شد و شرح اعتصام از تصانیف شاه محمد عاشق پهلتی قدس الله

در عصمت غیر انبیا و اولیا

سره اگرهم بسند شافی وکافی خواهد بود بالجمله موافق علماء ظاهر این وقت جواب نوشته میشود عصمت دو معنی
دارد اول امتناع صدور ذنب مع القدرة علیه واین معنی باجماع اهل سنت مخصوص بحضرات
انبیاء وملائکه علویه است دوم عدم صدور ذنب مع جوازه من غیر لزوم محذور واین معنی نزد صوفیه
مخصوص نیست خواهند بهمین معنی در کلام صوفیه سوال عصمت برای خود آمده چنانچه در اول دعای
حزب البحر واقع شده نسألک العصمة فی الحرکات والسکنات والارادات والخطرات الی آخره این معنی
مخصوص بانبیا نیست وآنحضرت صلی الله علیه وسلم که برای اهل بیت خود خواسته اند بقوله اللهم اذهب
عنهم الرجس وطهرهم تطهیرا همین معنی است ودر حق حضرت عمر رضی الله عنه وارد شده ان الشیطان لیفر
من عمر ونیز وارد شده ان الحق ینطق علی لسان عمر ودر حق صهیب رومی واقع شده نعم العبد صهیب لو لم یخف الله لم یعصه فلا
اشکال وحکمت بمعنی علم نافع است اگر مکتسب باشد در اصطلاح صوفیه آنرا حکمت نگویند بلکه علم وفضیلت
نامند واگر آن علم بطریق وهب برسد وبتجلیه ونفح شود آنرا حکمت نامند وآتیناه الحکمة وفصل الخطاب
وکلا آتینا حکما وعلما وخواه آن علم متعلق بعقاید باشد یا باعمال یا باخلاق واین معنی هم مخصوص
بانبیا نیست ولقد آتینا لقمان الحکمة ان اشکر لله الآیة واذ قال لقمان لابنه تا آخر رکوع
بیان بعضی از حکمت ایشان است آری ازین باب هرچه بوحی آید آن مخصوص بانبیا است
ووهب اعم است نبی وغیر نبی دران شریک اند ولهذا در حدیث شریف وارد شده انا دار الحکمة
وعلی بابها ودر روایت مشهور انا مدینة العلم وعلی بابها واقع شده مراد از علم درینجا همین معنی است
ووجاهت بمعنی آنست که بعضی بندگان خود را حق تعالی بوجهی معامله نماید از دفع طعن معاندان
وتهمت های عیوب وحفظ در اصابت بادشاهان وامرا در حق محبوبان ورودیاران می نمایند واین معنی
در حق دو کس از انبیای اولی العزم منصوص قرآنی است اول در حق حضرت موسی علی نبینا و
علیه الصلوة والسلام هرگاه ایشانرا بنی اسرائیل تهمت ادره وبرص کردند قال الله تعالی یا ایها
الذین امنوا لاتکونوا کالذین آذوا موسی فبرأه الله مما قالوا وکان عند الله وجیها حق تعالی راضی
نشد به تهمت ایشان اگرچه آن تهمت هیچ محذور شرعی نداشت دوم در حق حضرت عیسی که یهودیان
در حق ایشان تهمت زنازادگی برزبان آوردند وبسخن آمدن ایشان در عین طفولیت آن تهمت را
زائل فرمود قال الله فی سورة آل عمران وجیها فی الدنیا والآخرة ومن المقربین ویکلم الناس

فی المهد وکهلا الی آخره وا نیمعنے در حق اکثر اولیا به ثبوت پیوسته اول در حق ابوبکر صدیق رضی
الله عنه که ان الله یکره فوق السموات السبع ان یخطأ ابوبکر فی الارض دوم در حق علی مرتضی
رضی الله عنه که دعا کردند اللهم ادر الحق حیث دار ونگفتند ادره حیث دار الحق و معنے قطبیت باطنه آنست
که حق تعالے بعضے بندگان خود را مخصوص سازد که مهبط فیض الٰهی اولاً بالذات ایشان باشند و از ایشان
بدیگران منتقل شود گو بظاهر کسے تلمذ و اکتساب از ایشان نکرده باشد مانند آنکه شعاع آفتاب از راه روزنے
در خانه بیفتد پس اولاً آن روزن روشن شده و بواسطه آن تمام اشیای خانه روشن شود و این را قطب
ارشاد نیز نامند بخلاف قطب مدار بالجمله اثبات این صفات اربعه عند التحقیق نه مخالف مذهب اہل سنت
است گو ظاهر بینان از اطلاق این الفاظ تحاشی نمایند و نه مخالف تفضیل شیخین که مجمع علیه جمیع
اہل حق است زیرا که مدار آن تفضیل بر اکثریت ثواب است عند المتکلمین وجائز است که خدای تعالی
بعضے بندگان خود را مخصوص بزیادت ثواب گرداند هر چند فضائل دیگر و صفات کمال در غیر آنها
بیشتر باشد و مصنف کتاب همعات قدس الله سره مدار تفضیل شیخین بر تشبه انبیا داشته است در سیاست
امت و رفع شبهات و ترویج دین و نگاهداشتن مردم از بدعت و اجرای جهاد و امر بالمعروف و نهی
عن المنکر و ظاهر است که زیادتی شیخین درین امور اوضح من الشمس و ابین من الامس است و لهذا
قال اکثر المتکلمین التفضیل عندنا بالتوفیق لا بالفضائل فقط **سوال** از مرزا حسن علی صاحب - کتاب
صواقع موبقه در رد مذهب روافض خذلهم الله تعالے که تالیف نصر الله کابلی است بملاحظه شریفه
درآمده یا نه و بعد از آنکه ملحوظ نظر فیض اثر شده باشد فرقے در تصنیف آن و تصنیف جناب افادت
مآب که تحفه اثنا عشریه است چیست و معاندان این دیار خصوصاً روافض خذلهم الله بطریق
ژاژخائی و بیهوده گوئی خیلے شور و شغب میکنند که کتاب مستطاب تحفه اثنا عشریه ترجمه صواقع
موبقه است هر چند سوال این معنی ما مخلصان و فدویان را لاطائل و بیهوده مینماید و از جمله بدیهی
البطلان است و هر کس که از مایه علم الٰهی داشته باشد این خبر را از محکی عنه مخالف خواهد دانست
لیکن بعضے کسان این ناکس را بسیار تنگ کردند لهذا این امر نامرضی را موجب سمع خراشی
جناب عالی انگاشته شد **جواب** از شاه صاحب ممدوح - در وقت تصنیف تحفه اثنا عشریه از کتابهای
اہل سنت که در رد مذهب شیعه و کتب شیعه که در رد مذهب اہل سنت تالیف شده سه قسم بهم رسیده

فرق در ترجمه تحفه اثنا عشریه و صواقع موبقه

قسم اول در مجادله این مسئله خاص یعنی اثبات خلافت خلفای ثلثه و رد آن مثل نواقض الروافض
و مرافض الروافض و صواعق محرقه و شرح تجرید از طرف اهل سنت و مصائب النواصب و رد شبهات
الاعور و اظهار الحق و سفینة النجاة از طرف شیعه قسم دوم آن کتابهاست که در مسئله امامت و شروط
آن و موانع آن به تفصیل تصنیف شده مثل بحث امامت در شرح مقاصد و شرح مواقف و طوالع الانوار
و اربعین از طرف اهل سنت و تصانیف علامه حلی و حدایق موبقه و رد صواعق محرقه و مقداد از طرف
شیعه قسم سوم آنست که تمام مذهب شیعه را هم در الهیات و هم در معاد و هم در امامت و هم در روایت
احادیث و هم در اصول رد کرده اند مثل ابطال الباطل و صواقع موبقه تالیف نصر الله کابلی از طرف
اهل سنت و منهج الحق علامه حلی و احقاق الحق قاضی نور الله شوستری از طرف امامیه این هر سه قسم
کتب در وقت تالیف تحفه اثنا عشریه موجود و مستحضر بودند در آنوقت ترتیب صواقع بسیار پسند خاطر
افتاده و بهمان ترتیب درین کتاب کلام واقع شد و احقاق الحق نیز همین ترتیب دارد و ابطال الباطل
نیز همین ترتیب دارد لیکن صواقع بسیار مختصر و خوشنما بنظر آمد همان را اختیار کرده شد مگر بحث تولا و تبرا
در ان نبود و شرح حدیث الثقلین نیز در ان نبود و مسئله انکار نبوت و اتحاد که لازم مذهب شیعه است
به شرح و بسط در ان نبود این ابواب افزوده شد و باب مطاعن و جواب آن اصلا در ان کتاب مذکور
نیست و نیز در صواقع اکتفا بر دلائل کلامیه نموده و روایات را از کتب امامیه کمتر آورده در تحفه اثنا عشریه
ان دلائل کلامیه را حذف نموده در تکثیر روایات از کتب امامیه کوشیده شد پس این کتاب را ترجمه
آن کتاب گفتن محض بظاهر ترتیب آن نمی تواند شد مانند آنکه مواقف را از طوالع و مسلم را از مختصر الاصول
ابن حاجب ماخوذ دانند حالا فرق واضح شد در هر دو کتاب نظر تامل بکار برده شود تا این خیال بالکلیه
زائل گردد و معهذا جای طعن معاندان و حاسدان وقتی متوجه فقیر می تواند شد که این فقیر دعوی تصنیف
این کتاب موجب افتخار خود دانسته تقریراً و تحریراً بالقلم زبان یا بزبان قلم کرده باشد معلوم است که
این کتاب را تصنیف حافظ غلام حلیم ابن شیخ قطب الدین احمد ابن شیخ ابو الفیض نوشته ام اگر منظور
دعوی نسبت این کتاب بخود می بود چرا اینقدر اخفا بنامهای غیر معروف بعمل می آوردم
بلکه حالا هم هرگز به نسبت این کتاب بطرف خود خوش نمیشوم آری اگر تفسیر فتح العزیز و امثال این
تصانیف را اگر به فقیر نسبت کنند موجب شادمانی خاطر میگردد و غرضیکه منظور رد این مذهب بود که در دم

ببینن این کتاب وران اعتقاد سست شوند یا ترک نمایند الحمد لله که این معنی حاصل شد و نیز اگر تامل کنند
روافض را هرگز جای نیست زیرا که این کتاب اگر ترجمه صواعق است آخر اثبات مذهب اهل سنت
میکند ورد مذهب روافض مے نماید اینهارا چه کار از آنکه تفتیش کنند که گوینده کیست جواب باید نوشت
واین طعن جواب نمیتوانند شد آرے بعض اهل سنت که آنهارا الشهرت این کتاب نسبت باین فقیر
عرق حسد بجوش آمده میخواهند که نسبت باین فقیر درمیان نماند جواب سخن ایشان گذشت که فقیر
دعوی این کتاب نمیکند و فخر خود نمے خواهد منظور فقیر غرض ازین مقدمات سلوک این طریق جدید
برادران اولے الالباب وطالبان راه صواب بود الحمد لله که حاصل شد سوال از منشی ذو الفقار علیخان
مبعوث شدن رسول الثقلین جهت هدایت عالم و دعوت اسلام است و نازل شدن قرآن بزبان
عربی برای سهولت فهم وادراک غوامض آن باهل عرب پس این قرآن جهت سهولت دریافت
اهل عجم و فرنگ و هند و سند و بنگاله وغیره اقالیم وجزائر و بنادر که السنه متغایره ولغات مختلفه دارند
کافی نیست بلکه اصلا فهم آنها بعبارت و معانی آن نمیرسد و انزبان اکثری از اقوام اطراف وجبال
باوصف سعی وکوشش تعلم تلفظ کلام الله بصحت ادا نمیگردد و دعوت اسلام هم در وقت پیغمبر خدا
وخلفای برحق او باکثر از ساکنان اقالیم واطراف عالم مثل پیگو ونیپال وغیره نرسیده و بعد ازان
نیز سلسله جنبانی دعوت اسلام تا بهانگردیده پس اتمام حجت بطور ساکنان دیار عرب برین اقوام یافته
نمیشود وخدای تعالے برهمه بندگان خود رحیم و منصف است واحدے را زیاده از طاقت او تکلیف نمیدهد
درینصورت این قوم که دعوت رسول وخلفای برحق برایشان نرسیده و کتاب احکام جهت سهولت
فهم آنها صادر نگردیده در مواخذه چنانکه مروی است داخل باشند یا نه اگر باشند شبهاتیکه برین لازم
مے آید مخفی نیست **جواب** هرچند آنحضرت صلے الله علیه وسلم مبعوث شدند برای ارشاد وهدایت
ساکنان جمیع اقطار وبلدان وجزائر وجبال لیکن بعثت اولے آنحضرت بسوی جن وانس عرب
بود و بواسطه عرب بدیگران یعنے فارس وروم و بواسطه آنها به سند و هند و هلم جرا الے الجزائر
والجبال پس در نازل کردن قرآن اولا بزبان ولغت واسلوب کلام عرب واعجاز آنها از معارضه
اش اختیار فرمودن ضرور افتاد تا عرب بخوبی دقایق این کلام را و معانی او را بساکنان عراق وعجم
وخراسان رسانند وآنها به سند و هند و ترکستان رسانند بکذا و اگر رعایت هر قوم کرده قرآن را

مبعوث شدن آنحضرت جهت هدایت عالم و رسیدن قرآن بزبان عرب

بلغت هر قوم نازل مے فرمودند اختلاف در دین مے شد و باب تحریف و زیادت و نقصان مفتوح
میگشت اول کسیکه قرآن براو نازل می شد یعنی ذات مطهر آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم هرگز معانی و لغات
اقوام دیگر بلکه مخارج حروف و لهجه کلام هر فرقه نمیدانستند پس تبلیغ آن کلام مجهول اللفظ والمعنی چه قسم
متصور میگردید اگر شخصے عربی نژاد را کتاب پدماوت تعلیم کنند و بگویند که فلان کس را برسان هرگز از و
ممکن نخواهد شد و اگر سالها مشق کند هرگز مخارج و لهجه لغت این کتاب را نخواهد دریافت و اگر کسے گوید
که چنانچه تعلیم امی به نسبت آنحضرت واضح شد پس خوارق عادات بود همین قسم تعلیم مخارج و لهجه و الفاظ
لغت با آنحضرت صلعم بطریق خرق عادت مے شد گوئیم که آنحضرت را اتفاق ملاقات با قوام دیگر در مدت العمر
نشد و این معنی در علم الهی متحقق بود پس بطریق خرق عادت تعلیم هر لغت ضایع و رائگان مے افتاد حکمت
حکمت الهی همین وضع را اختیار نمود که بوقوع آمد آمدیم بر آنکه اثبات نبوت آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم
بر غائبین زماناً و مکاناً غیر واقفین مثل اعجاز قرآن چه قسم صورت بندد جوابش آنکه امام رازی و دیگر
علمای کلام نوشته اند که اثبات نبوت آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم در نیوقت که تحمل بعد از آنجناب
رو داده اعجاز قرآن نیست بلکه حالا دو طریق است برای اثبات نبوت طریق اول آنکه بطریق تواتر که در
هر قرن کرورها ناقل معجزات آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم مثل اعجاز قرآن و شق قمر و تسلیم حجر و مدر و اطاعت
احجار و اشجار و زیادتی در طعام و شراب و سخن آمدن آهو و شتر و گرگ و سوسمار که مجموع آنها در کتب
حدیث بعدد سه هزار سوای اعجاز قرآن رسیده بود نزد هر قوم ثابت کرده شود و افاده متواترات علم
بدیهی را از قبیل امور متفق علیها است پس نزد آنها بطریق هدایت وجود آنحضرت صلعم و بعثت آنجناب
بلکه احکام شرعیه متواتره نیز ثابت خواهد شد بالاتفاق در امور ماضیه طریق ثبوت علم همین است
وجود نوشیروان و حاتم طائی و سکندر و خلافت بنی عباس و آمدن سلطان محمود غزنوی در هند
نزد هندوان بهیچ طور ثابت شده سوای این طور طور دیگر نیست دوم آنکه گویند که حالا احتیاج اثبات
نبوت نمانده زیرا که آنحضرت صلعم پیدا شدند و لکوکها کس بسلوک و صحبت ایشان متوجه بخدا و مشغول
بعبادت و اطاعت الهی گشتند و مجتنب از معاصی و ملازم تقوے و طهارت و اخلاق نیک و آداب
مستحسن پیش گرفته و مشغولے بعبادت و طاعت و اجتناب از معاصی و ظلم و حسن اخلاق و آداب و
حقوق نزد هر قوم مستحسن و پسندیده است و آنرا هدایت میدانند پس چون آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم

دعوی هدایت خلق الله فرمود آن هدایت واضح شد پس حاجت اثبات نبوت نماند که معنی
نبوت همین است و لیس در ار العیان بیان و این هر دو طریق نزد ساکنان جزائر و جبال و پکلو
و نیپال متحقق است اگر بالفرض کسی از آنها ازین هر دو طریق محروم ماند حکم او حکم اهل فترت خواهد بود
علی اختلاف المذاهب چنانچه در کتب اصول مثل مسلم و عضدی مشروح و مبسوط است سوال از روی
اخبار و تواتر و آثار بخوبی ثابت است که در هند اوتارهای کثیره که قوم هنود آنها را خالق و بعضی را مقتدای
خودها دانند گذشته و راجهای با شوکت و قوت و خلقت بسیار بوده اند از بدو آفرینش کدام پیغمبر درین
قوم هم مبعوث شده و کدام کتاب برای هدایت آنها بلغت هند یا دیگر نازل گردیده است یا نه و در صورت
عدم آن اسلوبش چیست **جواب** مفاد آیه قرآنی و ان من امة الا خلا فیها نذیر آنست که در هر امتی
ترساننده گذشته است که از ارتکاب قبایح و اتلاف حقوق بترساند عام ازانکه آن ترساننده
از انبیا باشد یا از علما یا وعاظ یا از اولیا و عرفا و اگر از احوال مختلفه مثل روم و حبش و ترکستان و خطا
و ختن تفتیش کرده شود هرگز نشان پیغمبری نمیدهند که در آنها گذشته باشد بلکه مفهوم نبی را هم نمی
شناسند اعتقاد عظمت و بزرگی عبادت و زهاد و تارکان دنیا و خلوت نشینان در طبایع آنها مستحکم
است و معامله حضرت حق با هر فرقه مختلف است باختلاف استعدادات آنها و باختلاف علوم مخزونه
آنها در دیار عرب ازمین تا شام و مصر به یک رنگ هدایت الهی ظهور فرمود انبیا و رسل را مبعوث
فرمود و معجزات بر دست آنها آفرید و کتابهای نازل فرمود زیرا که این بلاد آمدن علم غیب را اگرچه
از بعضی بشر به بعضی بشر باشد بسبب بعد مکانی یا بعد زمانی بهمین طریق میدانستند که قاصدی
بیاید و پیغام زبانی برساند یا خطی همراه خود بیارد و آری نشان راستی آن قاصد ازو طلب میداشتند
چنانچه در امرا و ملوک و سلاطین آنها هم همین مروج است که فرمانی یا شقه بدست معتبری خود
میفرستند و برای تصدیق او بعض چیزهای مخصوص از پالکی و فیل و فوج همراه او میدهند لیس
اهل این بلاد را که دیار عرب است طریق هدایت همین طور مقرر شده و هنود را چون این طریقه
معتمد علیه نبود بلکه ظهور حضرت حق را در بعض چیزها و تکلم بزبان حق با صدور افعالی که مخصوص
بمرتبه الوهیت است از خوارق عادات و حکمرانی در مخلوقات نیابت حق میدانستند لهذا بایشان
همین وضع معامله واضح شد و بیدها نویسانیدند تا مدت دراز قیام هدایت ایشان بهمین اسلوب

[illegible]

ماند چنانچه از کتاب جوک باسشت و راماین و بهاگوت معلوم میشود تا آنکه بیاس نام شخصے پیدا شد و باغوای شیطانی تمام مذہب آنها را بر باد داد و شرک و بت پرستی را رائج کرد بعد ازان همه هنود مشرک شدند و صورت پرستی پیش نهادند آری اختلاف شرائع باختلاف اقوام مثل کایت و کهتری و مهاجن از قدیم در انها بود و این معنی هم در شرائع قدیمه ما اصلے دارد چه هر سبط از اسباط بنی اسرائیل مخصوص باحکامے چند بودند بلکه در شریعت ما نیز بنی هاشم به مصرفیت خمس و حرمت زکوة و حرمت تنفیل مخصوص اند و تمام قریش باستحقاق خلافت ممتاز و مشرکین عرب را جز یه نیست لا یقبل منهم الا الاسلام او السیف بالجمله اوتار هنود مظاهر حق گزشته باشند خواه از افراد بشر باشند خواه از شیر و ماهی مثل عصای حضرت موسے و ناقه حضرت صالح لیکن عوام این فرقه بسبب قصور فهم درمیان ظاهر و مظهر فرق نکرده همه را معبود ساختند و در ضلالت افتادند و همین است حال فرقه های بسیار از مسلمین مثل تعزیه سازان و مجاوران قبور و جلالیان و مداریان والله اعلم بحقیقة الحال فقط

سوال از غلام علی شاه صاحب۔ حضرت سلامت۔ السلام علیکم و رحمة الله نماز بطرف قبر و تصویر اگرچه از انبیا باشد حرام است پس استقبال جدر کعبه و حجر اسود و مقام ابراهیم علیه السلام که مشابهت باطراف قبور دارند چرا واجب کرده اند و حجر اسود که جای تقبیل انبیا است علیهم السلام نسبت بایشان دارد و مقام ابراهیم که مناسبتے با براهیم علیه السلام پیدا کرده میتواند که از انواع خلت حضرت ابراهیم علیه السلام حظی داشته باشد جدر کعبه مطاف انبیا و ملائکه علیهم السلام است و محل ورود برکات مسجود یعنی حضرت حق سبحانه پس باین وجوه استقبال آنها واجب کرده اند لیکن خدشه باقی است غیر حق پیش کسے مسجود نتواند باشد بینوا توجروا **جواب** اصل حقیقت اینست که تمام کعبه قبله مسجود است بنا بر آنکه بیت الله منسوب بجناب الهی است ملاحظه انبیا سابقین و بانی هیچ نیست و لهذا اگر جدر آن منهدم شوند نعوذ بالله منه چنانچه در وقت حجاج بوقوع آمده یا حجر اسود دور شود چنانچه در عهد قرامطه بوقوع آمده یا مقام ابراهیم را کسے دور سازد فضای کعبه قبله است قبله بودن بر خشت و چوب و سنگ موقوف نیست پس درین صورت هرگز ملاحظه معنی که قدم یا تشم و مطاف فلان نبی یا ولی یا ملک است اصلا در میان نیست بانیوجه شرک دران جاری نمیشود بخلاف قبور انبیا و اولیا و تصاویر بزرگان که در انها نسبت بآن بزرگان صریح است و همچنین است

فرق در کعبه و قبور و تصاویر

آنہا را مستقبل و مسجود الیہ میدانند پس فرق واضح شد و جای اشکال نماند و در مقام ابراہیم چیزے دیگر
بجز امامت ابراہیم علیہ السلام اصلا ملاحظہ نیست امام بودن چیزے دیگر است و مسجود بودن
چیزے دیگر و آنہم بنا بر استحباب نہ بنا بر وجوب حتے لو صلی فی ای مقام شاء من المسجد الحرام
اجزأنہ الصلوۃ وہو المذہب الاصح چنانچہ در حق کعبہ آمدہ است کہ بیت اللہ است ہمچنین در حق
حجر اسود بالخصوص آمدہ است کہ الحجر الاسود یمین اللہ فی الارض بوسیدن او دست بوس
خدا است و عظمت او ہمین جہت است چون منسوب بخدا شد ہر کعبہ وجہ مسجود الیہ شدن ہم رسانید
آرے این نسبت را نص صریح متواتر مے باید و آن در غیر کعبہ و بیت المقدس مفقود است
و بہمین وجہ گفتہ بودند بنی اسرائیل اجعل لنا الٰہا کما لہم آلہۃ و حالا ہیچ چیزے در عالم منسوب
بحضرت حق نیست بلا واسطہ الا فضای کعبہ یا فضای حجر معلق و آن منسوخ است و این
ثابت ہر چہ از منسوبات دیگر مسجود الیہ واقع میشود از قبیل تصاویر یا معابد اسلاف ہمہ منسوب
بغیر خدا است بالجملہ فرق بسیار است باندک تامل ظاہر میشود در تفسیر فتح العزیز در آخر سیارہ
الم در تفسیر آیت و عہدنا الی ابراہیم و اسمعیل ان طہرا بیتی للطائفین و در اول سیارہ سیقول
در تفسیر قل للہ المشرق والمغرب یہدی من یشاء الی صراط مستقیم الی آخر الآیات ملاحظہ باید
نمود اسرار عجیبہ ظاہر خواہد شد و این قدر تامل در رفع این اشکال کافی و شافی است کہ ہرگاہ
انبیا بطرف این خانہ سجدہ کردہ اند و این حجر را تقبیل نمودہ اند پس نزد آنہا عظمت این ہر دو چیز
بچہ وجہ بود اگر سبب آن بود کہ ہر نبی لاحق تقبیل و سجدہ نبی سابق را ملاحظہ مے نمود پس تسلسل
در انبیا و قدیم بودن آن مکان لازم آید و اگر سبب این نبود محض نسبت بخدا بود حالا ہم ہمین
علت موجود است اگر انبیاء سابقین میکردند یا سجدہ بالسنت مے نمودند آنہم شریک بودند
یا امتثال درین امر پس امتثال را نیز ملاحظہ این معنی درمیان نیست والسلام والاکرام ـ سوال در واقعہ
باغ فدک ـ روی مسلم عن عائشۃ ان فاطمۃ بنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارسلت الی
ابی بکر تسأل میراثہا من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی آخر الحدیث در بخاری است
فغضبت فاطمۃ وخرجت عنہ ولم تتکلم حتے ماتت و نیز در بخاری است من اغضبہا فقد اغضبنی
روی مسلم عن عمر انہ قال لعلی و عباس فی حدیث طویل فرأیتماہ یعنی ابابکر کاذبا و آثما

شبہہ [illegible]

وغادرا وخائنا قال عمر والله یعلم انه لصادق وبار وراشد وتابع للحق ثم توفی ابوبکر وانا ولی رسول الله
صلی الله علیه وسلم وولی ابوبکر فرایتمانی کاذبا وآثما وغادرا وخائنا والله یعلم انی لصادق وبار وراشد و
تابع للحق ودر مدارج النبوة است این روایت وقف محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف
هذه القریة المعلومة بحدودها علی فاطمة علیها السلام وقفا محرما علی غیرها موبدا علیها من بعدها علی
ذریتها فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم **جواب** روایت اول
در صحیح مسلم است وازین روایت هیچ تقصیر ابوبکر رضی الله عنه ثابت نمیشود زیراکه ایشان غیر از
روایت حدیث که خود از آنحضرت شنیده بودند وحضرت علی وحضرت عباس وحضرت عمر وحضرت
عثمان ودیگر عشره مبشره نیز شنیده بودند چنانچه از روایت آینده صریح معلوم میشود هیچ نکرد
وبیان مسئله شرعی قباحتی ندارد واز الفاظ خشونت وخصومت وبی ادبی ازین روایت
مفهوم نیست وبه خشم آمدن حضرت خاتون رضی الله عنها وترک کلام وملاقات تا چندروز نیز تقصیر
حضرت ابوبکر ثابت نمیشود زیراکه حضرات معصومین در بعضی اوقات بی تقصیر هم بخشم می آیند
چنانچه حضرت موسی علیه السلام بر حضرت هارون علیه السلام در مقدمه گوساله پرستان خیلی
بخشم آمدند چنانچه در کلام الله منصوص است برهمین قیاس خشم حضرت خاتون بر حضرت صدیق
باید فهمید علاوه آنکه روایت هر چند لم تتکلم حتی توفیت واقع شده ودر دیگر روایات اهل سنت و
امامیه رضامندی حضرت خاتون از حضرت صدیق ثابت شده وقاعده اصول است که المثبت
مقدم علی النافی اما روایات اهل سنت پس در مدارج النبوة وکتاب الوفا وبیهقی وشرح
مشکوة موجود است بلکه در شرح مشکوة شیخ عبدالحق نوشته که ابوبکر صدیق بعد این قصه بخانه
فاطمه رفت ودر گرمی آفتاب بر در بایستاد وعذرخواهی کرد وحضرت زهرا ازو راضی شد ودر ریاض
النضرة نیز این قصه بتفصیل مروی است ودر فصل الخطاب بروایت بیهقی از شعبی نیز همین قصه
مروی است که ابن السمان در کتاب الموافقة از اوزاعی روایت کرده که گفت بیرون آمد
ابوبکر بر در فاطمه در روز گرم وگفت نمیروم ازینجا تا راضی نگردد از من بنت پیغمبر خدا صلی الله علیه
وسلم درآمد بروی علی پس سوگند داد بر فاطمه که راضی شو پس راضی شد فاطمه اما روایت امامیه پس
صاحب محجاج السالکین وغیر او از علمای ایشان روایت کرده اند ان ابابکر لما رای فاطمة

انقبضت عنه هجرته ولم تتکلم بعد ذلک فی امر فدک کبر ذلک عنده فاراد استرضاءها فاتاها فقال لها صدقت یا ابنة رسول الله فیما ادعیت ولکنی رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقسمها فیعطی الفقراء والمساکین وابن السبیل بعد ان یؤتی قوتکم وللصانعین فقالت افعل فیها کما کان ابی رسول الله صلی الله علیه وسلم یفعل فیها فقال ذلک والله علی ان افعل فیها ما کان یفعل ابوک فقالت والله لافعلن ذلک فقال اللهم اشهد فرضیت بذلک واخذت العهد علیه وکان ابوبکر یعطیهم منها قوتهم ویقسم الباقی فیعطی الفقراء والمساکین وابن السبیل انتهی عبارت مرویه در محاج السالکین و دیگر کتب معتبره امامیه وحدیث من اغضبها فقد اغضبنی نیز صحیح است لیکن هر که از لغت عرب فی الجمله وقوف دارد میداند که اغضاب در لغت عرب آنست که شخصی بقول یا بفعل [illegible] گردد آن شخص قصد نماید پر ظاهر است که حضرت صدیق هرگز قصد ایذا حضرت فاطمه نداشت بلکه روایت حدیثی که همه عشره مبشره آنرا از جناب رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیده بودند و بیان مسئله شرعی که ازان مفهوم بود نمود پس مدلول من اغضبها بر و صادق نیامد و عید فقد اغضبنی نیز در حق او متحقق نباشد که اذا فات الشرط فات المشروط روایت دوم نیز در صحیح مسلم است لیکن قصه که در صحیح مسلم و دیگر کتب صحیحه که مذکور است اینست که متروکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در دست حضرت صدیق بود و ازان حضرت خاتون و ازواج مطهرات را خوراک و پوشاک و حوائج ضروریه میدادند بعد ازان محتاج بنی هاشم را هرگاه حضرت عمر خلیفه شدند حضرت علی و حضرت عباس نزد ایشان آمدند و متفق اللفظ والمعنی درخواست کردند که متروکه آنحضرت را بدست ما حواله کنید که موافق عمل آنحضرت و عمل حضرت ابوبکر و عمل شما دران عمل نمائیم حضرت عمر بهمین شروط بایشان دادند و گفتند که این را تقسیم ننمائید و میراث دران جاری نکنید بعد چندی حضرت عباس را منظور افتاد که این را تقسیم باید کنانید حضرت علی این امر ابا نمودند و منازعت بسیار شد تا آنکه حضرت علی حضرت عباس را بید خل ساختند حضرت عباس حضرت علی را برای فیصل این منازعت و نالش بمعیت [illegible] حضرت عمر آوردند و گفتند که ارحنی من هذا الآثم الکاذب الغادر الخائن یعنی خلاص کن مرا از دست این ظالم [illegible] و دروغگو و همین لفظ در صدر این روایت در صحیح مسلم موجود است حضرت عمر [illegible] حمایت

حضرت علی بحضرت عباس گفتند و هرچند خطاب بهر دو کس است لیکن منظور شنوانیدن حضرت
عباس است که اگر حضرت علی درین مقدمه یعنی منع از تقسیم که موهم اجرای میراث است ظالم و
خائن و غادر و دروغگو باشند پس حضرت ابوبکر نیز باعتقاد شما دروغگو و ظالم و خاین و غدار
باشند و خدا میداند ایشان صادق و بار و راشد و تابع حق بودند و همچنین من نیز باعتقاد شما ظالم
و غدار و خاین و دروغگو باشم زیراکه ما همه یعنی حضرت علی و حضرت ابوبکر و من در منع التقسیم و اجرای
میراث شریکیم و بحدیثے که شما همه میدانید متمسکیم و آن حدیث قابل تاویل و تحریف نیست و الا حضرت
خاتون چرا تاویل آن نمی فرمودند پس معلوم شد که این کلام حضرت عمر محض برای شنوانیدن
حضرت عباس بود تا از حضرت علی نالش ننمایند و منازعت نکنند چنانچه همین واقع شد که بعد
آن متروکه همه در دست حضرت علی ماند و حضرت عباس ازان دخل نشد تا آنکه مروان
برای خود اقطاع نمود و در لغت عرب بسا اوقات دو کس را در کارے شریک میکنند و منظور
یک کس مے باشد در کلام الله واقع است یا معشر الجن والانس الم یاتکم رسل منکم حال آنکه
رسولان از جن نیامده بلکه از انس آمده اند فقط و نیز در کلام الله واقع است یخرج منهما اللولو
والمرجان حال آنکه مروارید و مرجان از دریای شور مے برآیند نه از دریای شیرین و روایت سوم
که در معارج النبوة است منسوب به کتاب معتبر نیست والفاظ او نیز خلاف لغت قدیمه اند و بر تقدیر یکه
روایت آن صحیح باشد مخالف مذهب امامیه است چه ازان روایت صریح معلوم مے شود که
آن قریه نه میراث بود نه هبه بلکه وقف بود و همین است مذهب اهل سنت که نزد ایشان متروکه
آنحضرت همه وقف بود و وقف کننده هرگاه وفات نماید و از طرف خود کسے را از اولاد یا عصبات
متولی وقف نسازد تولیت وقف بوالی آفاق تعلق میگیرد نه به موقوف علیه چنانچه در قنیه و عالمگیری
مذکور است وانکان الواقف میتا فوصیه اولی من القاضی فان لم یکن اوصی الی احد فالراے
فی ذلک الی القاضی انتهی پس این روایت که در معارج است موید مذهب اهل سنت است
و مخالف مذهب امامیه فرق این قدر است که نزد اهل سنت بر جمیع اهل بیت وقف بود حضرت خاتون
و ازواج مطهرات و محتاجان بنی هاشم همه درین داخل بودند اگر از مصارف ایشان باقی مے ماند
بر دیگر فقرا و مساکین مقسوم مے شد چنانچه در جمیع اوقات همین حال است و ازین روایت خصوصیت

وقف بر حضرت خاتون و ذریت ایشان معلوم مے شود علی ای حال هرگاه وقف شد متولی آن
حضرت ابوبکر خواهد بود بحکم ولایة الامر چنانچه همین معنے را حضرت عمر خود فرموده اند که انا ولی رسول الله
صلے الله علیه وسلم وولی ابی بکر اهلبیت نبوی علیهم السلام مصارف این وقف شده اند
نه متولی فقط سوال منشی عاشق علی ملازم حکیم مهدی الکهنوی که بالفعل بسبب عتاب حاکم آنجا
در فرخ آباد در سایه حمایت صاحبان عالی شان سکونت ورزیده است اختلاف در مسائل اصول
دین فیما بین مجتهدین اربعه مذهب اهل سنت وجماعت در کدام کدام مسائل است با توجیهات
هر یک ارشاد فرمایند اختلاف در اصول دین هرگاه مجتهد اربعه را با خودها در میان است پس چرا
یکے مر دیگرے را از خودها بیگانه نمیدانند بلکه در هر چهار مذهب حق دائر میفرمایند هرگاه اختلاف در
مجتهدان اهل سنت وجماعت روا باشد هر چند در کمتر مسائل یافته میشود لیکن چون وجود اختلاف
موجود شد پس اعتراض اختلاف اصول دین که بر مذهب امامیه وارد میشود مرتفع گردید گو در آنجا
بسیار اختلاف واقع باشد لیکن شیعه اثنا عشریه زمان ما از اختلاف در اصول دین فیما بین مجتهدان
اثنا عشریه منکر بحت اند و همین عدم اختلاف اصول دین را دلیل بر حقیت مذهب خود می آرند
و مذاهب دیگر را از خود بیگانه میدانند و در مذهب خود مشمول نمیسازند جواب که بهمان مجلس مرقوم
گردیده و بمعائنه تحریر جواب سائل متحیر گشته مقر این معنی شد که مثل مولانا صاحب کسے عالم درین
زمانه نیست علمای اهل سنت وجماعت در اصول ثلثه دین اختلافے ندارند مگر در بعض متفرعات
اختلاف لفظی فیما بین اینها واقع است و باین اختلاف سه فرقه شده اند اشعریه ماتریدیه وحنابله
واصل اینست که علمای اهل سنت را حق تعالے دو چیز عطا فرموده یکے ذهن رسا که بسبب آن
بغور سخن میرسند و منجمد بر الفاظ نمیشوند دوم انصاف وقلت حسد که بسبب آن کلام هر قائل
را بر محل نیک حمل مے نمایند و حتے المقدور تکفیر و تضلیل نمیکنند مثلا ماتریدیه قائل شده اند بصفت
نامیه که آنرا تکوین میگویند و آن صفت قدیم مے انگارند و اشعریه صفت تکوین را اعتباری دانند
و مے فهمند که از تعلقات قدرت واراده این صفت حادث میشود چنانچه تعلقات همه صفات
حادث اند انیهم حادث است پس کلام ماتریدیه را که قائل بقدم آن صفت اند حمل میکنند
بر قدم مبدء آن که قدرت واراده اند و تضلیل وتکفیر نمے نمایند و همچنین است حال خلافیات

اختلاف مذاهب اربعه در اصول دین

دیگر که فیما بین این هر سه گروه واقع است مثلاً اشاعره و ماتریدیه میگویند که کلام الله غیر مخلوق است
و مراد از ان کلام نفسی است نه الفاظ زیرا که حدوث الفاظ که کیفیات اصوات غیر قاره اند بدیهی است
و انکار بدیهی نتوان کرد حنابله میگویند که الفاظ هر چند کیفیات اصوات غیر قاره اند اما عدیم القرار بودن اینها
در وجود تلفظی است و اینجا یعنی در الفاظ وجودیست دیگر در متخیله سامعین و ان وجود بطریق تجدد الامثال
قرار در از دارد مثلاً گلستان شیخ سعدی را همان وجود توان گفت که از مدت ششصد و سی سال
موجود است یعنی همین الفاظ منت مر خدای را تا آخر اولاً در متخیله شیخ سعدی لباس وجود پوشید
باز در متخیله سامعان دیگر و هلم جرا الی یومنا هذا پس کلام لفظی الهی را در علم الهی مانند کلام نفسی قدیم
گوئیم هیچ انکار بدیهی لازم نمی آید بلکه عموم نص کلام الله غیر مخلوق را از ظاهر صرف کردن و بر کلام نفسی
محمول داشتن بعید از فهم است اشعریه و ماتریدیه دانستند که سخن حنابله راه بدیهی دارد ایشان را تکفیر
و تضلیل نباید نمود اشعریه میگویند که حسن و قبح در افعال بمعنی ایجاب ثواب و عقاب ذاتی افعال
نیست و الا نسخ در شرع جائز نمیشد لان ما بالذات لا یختلف ولا یتخلف و ماتریدیه میگویند که افعال را
قبل از وجود شرع حکمی نیست از وجوب و حرمت چنانچه معتزله میگویند اما در نفس فعل چیزے هست
که مقتضی وجوب است مثل نماز که مشتمل بر مناجات معبود است و چیزیست که مقتضے حرمت است
مثل زنا که موجب اختلاط انساب و از بسکه شارع حکیم است حکم او جزافی نیست انچه قابل وجوب است
او را واجب ساخته است و انچه قابل حرمت است او را حرام ساخته است آرے حسن و قبح بعضے
افعال بعقول ناقصه مدرک نمیشود باین جهت اشعریه انکار حسن و قبح ذاتی افعال بعمل نموده اند
تا عوام بعقول ناقصه خود در میدان پر خطر جولان نکنند و از جاده ایمان بیرون نروند و آنیه اشار
سیدنا و مولانا امیر المومنین علی بن ابی طالب کرم الله وجهه حیث قال لو کان الدین بالرای
لکان باطن الخف اولی بالمسح من ظاهره پس اشعریه قائل تکفیر و تضلیل نیستند و همچنین جمهور
متکلمین صفات حق تعالی را زائد بر ذات مے شمارند و میگویند اثبات قدمای مستقله یعنی ذوات
متعدده کفر است و اثبات قدم یک ذات و تبعیت آن ذات قدم صفات آن ذات اصلا کفر نیست
و علمای ماوراء النهر از اثبات قدمای متعدده و توصیفات متعدده احتراز کرده صفات را لا عین و لا غیر
دانسته اند زیرا که اگر عین گوئیم نفی اینها لازم مے آید مذهب معتزله و فلاسفه میشود و اگر زائد گوئیم

نفی غیر پس طعن و تشنیع مخالفان باثبات قدما متعدده میشود باین جهت نفی عینیت و غیریت کردند
و جمهور متکلمین فهمیدند که مراد از نفی غیریت مستقله است چنانچه ما میگوئیم نه الکار آن صفات و لهذا نفی
عینیت هم کردند حالانکه نفی عینیت نفی حقیقت ست و نفی حقیقت چیزے را از چیزے سفسطه ظاهر است
و همچنین علمار ماتریدیه میگویند السعید قد یشقی والشقی قد یسعد و اشعریه میگویند السعید من سعد فی بطن امه
والشقی من شقی فی بطن امه هر دو فریق غرض فریق دیگر فهمیده تکفیر و تضلیل زبان را بند ساخته اند زیرا که
یک فرقه انجام را نظر کرده و فرقه دیگر وسط را نیز اعتبار کرده به تبدیل شقاوت و سعادت قائل
شده و همچنین است حال اختلافے که در ایمان واقع است الایمان هو التصدیق فقط والاقرار
کاشف عن التصدیق او هو التصدیق والاقرار والعمل بمعنے ان العمل من مکملاته جمهور محدثین
از شافعیه و مالکیه و حنابله قائل باخیر شده اند و حنفیه قائل باول و لهذا این فرق جزم نمیکنند بایمان
خود میگویند که انا مومن انشاء الله و حنفیه میگویند انا مومن حقاً زیرا که در کمال ایمان که عمل است
شبهه است که هست یا نیست و در نفس ایمان که تصدیق است هیچ شبهه نیست و علے هذا القیاس
و آنچه اثنا عشریه میگویند که در فرقه ما اختلافے نیست در اصول دین همچنین است در حال ماتریدیه
و حال اشعریه که فیما بین خودها اختلاف ندارند پس جای قدح نیست معهذا فیما بین اثنا عشریه
نیز در بعض اصول اختلاف است و منه القول بالبدا والمراجعة حتے انکره بعضهم و قول بحذف
بسیارے از کلام الله که جمهور اثنا عشریه بآن قائل اند و در کتاب اعتقادات صدوق ابن بابویه را
انکار برین قول بسیار است و بشدت نفی آن نموده و مثل قول بحجیت قیاس که هبة الله اثنا عشریه
بآن قائل است و دیگران انکار آن مے نمایند و همین جهت او را ثلث عشریه لقب داده اند
تاهم بسبب این اختلافات تکفیر و تضلیل نمیکنند چه ابن بابویه را بکمال تعظیم پیش آیند و ملقب
به صدوق نموده اند فما هو جوابکم فهو جوابنا فقط سوالات مظفر نگر که چهار سوال بجواب حضرت ممدوح
فرستاده در خط خود نوشته بود که جواب این سوالات موافق قرآن شریف ارقام سازند
سوال نکاح دختر صغیره کرده دادن مادر و پدر را جائز هست یا نه **جواب** این مسئله از چند آیات
کلام الله مستخرج میشود آیه اول وانکحوا الایامی منکم والصالحین من عبادکم وامائکم طریق
استخراجش اینکه لفظ ایامی جمع ایم است در لغت عام صغیر و کبیر و مرد و زن را گویند و معنیش

کسی است که جفت نداشته باشد اگر مرد است زن ندارد و اگر زن است شوهر ندارد پس معنی
کلام الله چنین شد مردان بی زن را و زنان بی شوهر را از زمره خود لفظ ایم عام شد و دختر
صغیره نابالغ نیز دران داخل گشت و این طریق را موافق اصول درج فی العموم میگویند آیة دوم
و یسئلونک عن الیتامی قل اصلاح لهم خیر یعنی سوال میکنند ترا از حال یتیمان که صغیر السن و
بی پدر باشند و یتیم در آدمیان همان است که صغیر السن بی پدر باشد چنانچه در جانوران
آنست که صغیر السن بی مادر باشد و صغیر السن دران معتبر است و الا هر فرد نیز یتیم باشد بعد ازان
می فرمایند قل اصلاح لهم خیر یعنی بگو که اصلاح کار ایشان بهتر است پس معلوم شد که در
آنچه مصلحت یتیم باشد بعمل باید آورد و اکثر اوقات نکاح کرده دادن یتیم در صغر سن موافق
مصلحت می باشد خصوصاً زنی یتیمه که بعد از نکاح نان و نفقه او بر ذمه شوهر لازم میگردد و مهر
برای او مقرر میشود سراسر منفعت است چون در یتیم جواز نکاح کرده دادن ثابت شد با وجود
آنکه قرابت قریبه ندارد پس در حق دختر که نهایت قرابت قریبه دارد اصلاح حال مهم تر مینماید
البته نکاح کرده دادن جائز خواهد بود این طریق را موافق اصول قیاس بالاولی و دلالة النص
گویند مسئله دوم اگر دختر خواهد که از غیر کفو نکاح خود نماید امتناع پدر و مادر او میرسد یا نه
جواب این مسئله از چند آیات کلام الله مستنبط میشود آیة اول در جاهای بسیار در قرآن مجید
واقع شده و بالوالدین احسانا یعنی با پدر و مادر خود نیکی کنید و قاعده عقل مقرر است که الامر
بالشیء نهی عن ضده یعنی چون حاکم امر فرماید بکردن چیزی پس ضد آن چیز ممنوع میشود
زیرا که اجتماع ضدین محال است پس ازین آیت معلوم شد که والدین را ایذا نباید داد
زیرا که ایذا ضد احسان است در صورتیکه دختر با غیر کفو نکاح خود نماید والدین را ایذای کلی هم
میرسد و عار شدید لاحق میشود پس حرام شد آیة دوم در سیپاره پانزدهم واقع است و قضی
ربک الا تعبدوا الا ایاه و بالوالدین احسانا اما یبلغن عندک الکبر احدهما او کلاهما فلا تقل لهما
اف و لا تنهرهما و قل لهما قولا کریما یعنی حکم کرده است پروردگار تو که عبادت نکنید مگر او را
و با مادر و پدر نیکی کنید اگر برسد بحد پیری یکی از ایشان یا هر دو ایشان پس تنگدل شده
با ایشان کلمه اف نگوئید و باواز بلند ایشان را زجر نکنید و بگوئید برای ایشان سخنی که در روی

عزت واکرام آنها باشد ازین آیت معلوم شد که اهانت شان وعار لاحق کردن وذلیل ساختن
حرام است وهرگاه دختر با غیر کفو نکاح خود کند ازینهم ایذا وذلت بوالدین میرسد پس حرام باشد
ووالدین را ممانعت ازین عمل جائز باشد فقط **مسئله سوم** اگر شخصے پیش از نکاح به پدر ومادر زن
شرط نمود که من در خانه شما خواهم ماند دختر خود را بمن نکاح کرده دهید بعد ازان در خانه پدر ومادر زن
آن شخص نماند نکاح باطل میشود یا نه **جواب** نکاح باطل نمیشود زیرا که مدار نکاح بر دو شخص است زن
وشوهر که علاقه زن وشوهری بهم میرسانند پس مساکنت زن با شوهر وشوهر با زن ضرور است پدر ومادر
زن بعد از نکاح کرده دادن دختر از نکاح بے علاقه میشوند در خانه آنها ماندن چه ضرور است در کلام الله
در اول سیپاره پنجم که والمحصنات است واقع شد بعد از بیان محرمات احل لکم ما وراء ذلکم ان
تبتغوا باموالکم محصنین غیر مسافحین یعنے حلال کرده شد برای شما که طلب نکاح کنید ماورای این
محرمات را بخرج کردن مال های خود در مهر زنان نفقه لیک دران حالت که آنها را در قید خود آرید
ودر خانه خود نگاه دارید تا سوای شما دیگرے را بران دسترس نباشد محض شهوت رانی قصد
نکنید که خفیه میشود بلکه با علان وحاضر کردن شاهدان نکاح کنید پس معلوم شد که مدار نکاح بر همین
چیزها است شرطهای دیگر که در فلان خانه باشد یا بروے نکاح دیگر نکند یا حرم نگیرد لغو است
ومعتبر نیست آری اگر این شخص با پدر ومادر زن بخوشی خود شرط کرده است که من دختر شما را
از خانه شما نخواهم برآورد وخود هم در خانه شما خواهم ماند برین معامله عهد شده ووفا العهد حتی المقدور
لازم است اگر بے عذر ازین عهد ها نقض نماید عند الله گنهگار میشود اما در نکاح خلل نمے افتد
در سیپاره دوم از کلام الله واقع است والموفون بعهدهم اذا عاهدوا یعنے مردمان کسانے هستند
که وفا میکنند بعهد خود چون عهد مے بندند وقطع نظر ازین آیت در جاهاے بسیار از کلام الله حکم موکد
بوفاء عهد آمده قال الله تعالی واوفوا بالعهد ان العهد کان مسئولا حکم صریح است **مسئله چهارم** جائیکه قطب بر سر
باشد وگردش فلک رحوی باشد ودر روز وشب شش ماه یا کم ازان باشد در انجا حکم صوم وصلوة چیست
جواب حکم این مسئله بالتخصیص در هیچ کتاب از کتب فقه مذکور نیست ودیده نشد ظاهرا علماء سابقین
بجهت اینکه این موضع یعنے عرض تسعین مسکن حیوانات نمیتواند شد چه جای انسان زیرا که
بسبب کمال بعد آفتاب ازانجا استیلاء برودت بحدے میباشد که تعیش وحیات که موقوف

به حرارت عزیزی است ممکن نمیشود پس بحث از حکم صوم و صلوة در انجا عبث دیده اند و مهمل گذاشته
لیکن از کلام الله حکم این موضع هم مستخرج میشود صورتش اینست که آفتاب هرگاه بحرکت خاصه خود
در بروج شمالیه یعنی از حمل گرفته تا آخر سنبله در آید پس نزد سکان ان مواضع در تمام دوره یوم ولیله
غائب نمیشود و بحرکت فلک الافلاک هر روز مدارے را قطع میکند مدار هر روزه را دو حصه نمایند
یک حصه را روز اعتبار کرده سه نماز که فجر و ظهر و عصر است به تقسیم آن نصف مدار بمقدار اوقات ادای
نماز کنند و نصف دیگر را شب اعتبار کرده اول مغرب ادا نمایند و تا اینکه آفتاب بربع آن مدار برسد
نماز عشا ادا کنند اینست حکم صلوة وقتیکه آفتاب در مدارات شمالیه باشد و در نظر سکان انجا ظاهر
باشد و هرگاه آفتاب در بروج جنوبیه یعنی از میزان تا آخر حوت داخل شود پس باندازه و تقدیر
مدارات شمالیه مدارات جنوبیه را حساب کرده مدار بر یوم ولیله تنصیف کنند نصفے را شب و نصفے را
روز اعتبار کنند زیرا که مدار جنوبی و مدارات شمالی متساوی اند تفاوت در انها نیست گو در نظر
به اختلاف اوج و حضیض قدرے تفاوت غیر محسوس هویدا شود اما صوم پس حکمش اینست که تحقیق نما[یند]
از آیندگان مراکب که متصل زمین معمور آمد و رفت دارند که شهور قمریه کدام ماه است و ان ماه را
محفوظ داشته سی روز و دیگر شهور قمریه را اعتبار کنند هرگاه باین حساب رمضان المبارک در آید
نصف هر مدار را روز اعتبار کرده روزه بگیرند و نصف آنرا شب اعتبار کرده افطار نمایند طریق
سهل اینست اگر آلات نجوم و تقویم شناسی داشته باشند چنانچه مسموع شده که در بلاد روم
برای شناخت ماه ها گهڑیال مے سازند که از ان تشکلات قمریه ماه از اول تا آخر دریافت میشود
پس از روی آن آله رمضان اعتبار کرده دادار و دیگر ساعات روز و شب را دریافته موافق آن
روزه دارند و افطار نمایند اگر خواهند منازل قمر را از ابتدای آن ماه دریافته هر منزل را دو قسم کنند
نصفے را روز و نصفے را شب اعتبار کنند و طریق سهل آنست که منطقه مایل قمر پنج درجه از منطقة
البروج میلان دارد پس هرگاه در منازل شمالیه خواهد بود مدار او بر مردم انجا دایم بظهور خواهد بود
هر مدار را تنصیف کرده صوم و افطار کنند و هرگاه مهتاب در منازل جنوبیه گردد همان حساب منازل
شمالیه را یاد داشته دران منازل بعمل آرند و حکم این مسئله مستخرج است از آیه کلام الله که در
سیپاره پانزدهم واقع است و هو الذی جعل الشمس ضیاء و القمر نورا و قدره منازل لتعلموا

عدد السنین والحساب یعنے حق تعالے آن ذات پاک است که گردانیده است آفتاب را
درخشنده و مهتاب را روشن و مقدر کرد برائے مهتاب منازل را یعنی منازل بست و هشتگانه تا بدانید
شما شمار سالها را و حساب ماه ها و دیگر آنچه متفرع برین دانستن است مثل صیام و صلوة و وصول دیون
و وجوب ماهیانه و غیر ذلک و در سیپاره بست و هفتم در سوره الرحمن فرموده اند الشمس والقمر بحسبان
یعنے آفتاب و مهتاب بحساب مقرر قطع بروج و منازل مے نمایند اگر کسے را شبهه بخاطر رسد که
اوقات نماز با ساعات روز و شب مقرر است روز و شب هر جا که باشد دراز یا کوتاه پس در شمس ما
[illegible] نماز ادا باید کرد و در ششماهه دو نماز و همچنین صوم در ششماهه [illegible] ماه از اول ماه مقرر است هرگاه
[illegible] بر شکل سمت القطب بحرکت خاصه خود طلوع کند [illegible] هرگاه بطرف جنوب بیاید افطار
نماید مے گوئیم این وضع بچند جهت خلاف مقصود و خلاف آیات کلام الله است اول آنکه اوقات
ساعات شب و روز است که بحرکت اولے که اسرع حرکات است تعلق دارد نه بحرکت خاصه
آفتاب که بحرکت خاصه او تعلق دارد و آیه قرآنی در سیپاره نوزدهم واقع است وهو الذی جعل
اللیل والنهار خلفة لمن اراد ان یذکر او اراد شکورا یعنے او تعالے آن خدائیست که گردانیده
است شب و روز را آینده و رونده برائے کسے که اراده یاد خدا دارد یعنے بزبان یا بدل یا اراده
شکر دارد یعنے بجسد و جوارح پس معلوم شد که برای ذکر و شکر خدا همین روز و شب که تعلق بحرکت
اولے دارند و آمد و رفت مینمایند مقرر است و صوم نیز در شکر داخل است زیرا که صایم بدن
خود را بترک غذا برای خدا مے کاهد و صرف میکند وجه دوم آنکه در تمام مدت ششماهه سه نماز
فرض میشود و در مدت ششماه دیگر دو نماز هرگز مقصود از فرضیت نماز حاصل نمیگشت زیرا که فرضیت
نماز برای آنست که بنده بفاصله قلیل ساعت بساعت متوجه بخالق خود شود و عبادت کند تا زنگ
توجه و عبادت بر روح و نفس او مستولی شود و زنگ غفلت و نکرت دور گردد و اگر در مدت یکسال
پنج بار این قصه اتفاق افتد اصلا امرے بنفس و روح نمیرساند بلکه یاد هم نمیماند و اگر در صوم
تا ششماه روزه و تا ششماه افطار مقرر مے شد در حق سکان آن موضع تکلیف مالا یطاق
لازم مے آمد زیرا که در مجرے عادات امتناع از اکل و شرب تا این مدت دراز مهلک است
و آیه قرآنی بنفی این تکلیف ناطق است در سیپاره سوم و در جاهاے دیگر هم واقع است

لا یکلف الله نفساً الا وسعها و نیز در کلام الله در سیپاره دوم در جائیکه فرضیت روزه بیان فرموده اند
واقع است کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون ایاما معدودات یعنی
بر شما روزه ها فرض کرده شد چنانچه بر پیشینیان فرض کرده شد تا شما ورزش تقوی بیاموزید
و روزه های شمرده شده و ظاهر است شمردن روزه ها در یک ماه یا کمتر یک ماه می باشد در عرف مشهور است
که روزه ها بشمار ذکر میکنند دوم و سوم و چهارم هر گاه از ماه تجاوز کند بماه ها شمار میکنند یکماه و دو ماه
و سه ماه و دو نیم ماه پس معلوم شد که روزه زیاده بر یک ماه فرض نیست تا ششماه چه رسد و بعضی
فقیه منشان را درینجا شبهه دیگر بخاطر رسید بیانش آنکه در کتب اصول مینویسند که سبب وجوب
در نماز و روزه وقت است و در ارض تسعین چون وقت نماز نباشد یعنی طلوع فجر و زوال
آفتاب و غروب آن هر روز نباشد پس وجوب پیدا نباشد زیرا که سبب بدون سبب متحقق نمیشود
وقت را که سبب وجوب میگویند یعنی علامت است در اصل سبب وجوب حکم الهی است و حکم
الهی را نیز سببی هست همه حکمت مقصود است پس در نماز سبب وجوب در حقیقت تنبیه بذکر
و فکر خالق و رفع غفلت از انجناب است و در صوم کسر نفس بترک مالوفات عادت دراز و این اسباب
لازم وجود نوع انسان است هر جا که باشد و موافق قواعد آسانی شرع معتبر این حکم نماز و روزه
بطور دیگر بر آورده این آنست که مدت ششماه روز و ششماه شب باشد بحکم جبلت دائماً تمام
بیدار بودن و مشغول کاروبار بودن و همچنین مدت ششماه خواب کردن بی حس و حرکت ماندن
از محالات عادی است لابد در مدت ششماه وقت استراحت و خواب از وقت کسب و تلاش
معاش جدا خواهند کرد و پاره را برای اینکار و پاره را برای آنکار معین خواهند نمود پس وقت
تلاش و تردد در حق آنها روز قرار باید داد و نمازهای روز در انوقت باید گزارد و وقت استراحت
و خواب را در حق آنها شب قرار باید داشت و نمازهای شب را در اول و اوسط وقت باید گزارد
و همچنین روزه و افطار باین طریق بسیار سهل و موافق قاعده فقه که عرف و عادت را در
بعض احکام عند الضرورت معتبر میدارند و در آیات کلام الله نیز اشاره باصل این مطلب مذکور
است در آخر سیپاره هفتم میفرمایند فالق الاصباح و جعل اللیل سکنا والشمس والقمر حسبانا یعنی
او تعالی شگافنده روشنی روز است و گردانیده است شب را وقت سکون و استراحت و آفتاب

وماهتاب را برائے یادداشت حساب ماه ها وسال ها در سیپاره هشتم میفرماید ومن رحمته جعل لکم اللیل والنهار لتسکنوا فیه ولتبتغوا من فضله - یعنی از رحمت ولطف خود گردانیده برای شما شب وروز برائے سکون واستراحت وبرای تلاش معاش ودرین عبارت لف ونشر است یعنے شب را برائے سکون وروز را برای کسب وتلاش معاش ازین آیت هم معلوم میشود که شب در حقیقت وقت استراحت است هرچند که باشد وروز وقت تلاش وتردد است هرچند که باشد موقوف بر طلوع وغروب آفتاب وماهتاب نیست فقط **سوالات** مولوی جمیل علی - ماهی را که صیاد کافر صید کرده باشد در اکل آن چه حکم است **جواب** - حلال است در کتب فقه مسطور است لا باس باکل السمک الذی یصیده المجوسی وحاصل آنکه گرفتن ماهی در جمیع احکام حکم ذبح ندارد تا آنرا ذبیحه کافر گمان کرده شود **سوال** وضوئیکه برائے نماز جنازه کرده باشند یکی از نماز پنجگانه بدان وضو گزاردن روا است یا نه **جواب** روا است زیراکه در وضو نیت شرط نیست بهر نیتی که کند گزاردن نماز بآن جائز است در تیمم که نیت شرط است نیز روا است فی العالمگیریة لو تیمم لصلوة الجنازة وسجدة التلاوة اجزاه ان یصلی به مکتوبة بلا خلاف کذا فی المحیط فقط **سوال** نماز گزاردن بر فرش گلیم ونمد وسجدهٔ تلاوت روا است یا نه **جواب** روا است بشرطیکه پیشانی بران قرار گیرد **سوال** زید بمرض تحلل ریح چنان گرفتار است که یک رکعت هم بضبط ریح ادا نتواند نمود پس بنابر هر نماز وضو تازه کند وبعد ادائے نماز آنچه معمول او باشد از منزل کلام الله وتلاوت حدیث شریف وصلوة طیبات بدان وضو بخواند یا تجدید وضو بخواند وبعد ادائے نوافل مثل تهجد وچاشت واشراق وغیرها نیز برائے اوراد معموله وضو تازه نماید **جواب** حاجت تجدید وضو نیست اگر ناقضے دیگر متحقق نشده باشد همان وضو کفایت میکند **سوال** در فوائد محیط آورده که شخصے بجناب حضرت رسالت پناه صلے الله علیه وسلم عرض نمود که زید در سفر است وگور مادر وپدر در وطن بمسافت بعیده یا در موضع غیر معلوم است واو زیارت را مشتاق است چه کند آن سرور صلے الله علیه وسلم فرمودند که خطے کشیده بخیال مادر وپدر زیارت آن خط بکند پس درین صورت ساختن تعزیه تمسک باین روایت اغلب که حکم جواز دارد **جواب** این روایت در کفایه شعبی است چندان معتبر نیست معهذا دران روایت ذکر سفر وبعد مسافت نیست فقط

صورت مجهول بودن موضع قبور پدر و مادر مذکور است معلوم را بر مجهول قیاس روا نیست زیرا که
اگر قبله مجهول باشد تحری جائز است چون موضع قبور پرنور حضرت امامین معلوم است زیارت تابوت
مصنوع جائز نباشد و الا بدین نوع زیارت قبر پیغمبر صلعم و حج گزاردن برای کعبه مصنوعه و عرفات مصنوعه
نیز جائز باشد فقط **سوال** زیارت تابوت تعزیه و فاتحه خواندن بران و مرثیه خواندن و گفتن و شنیدن
آن و فریاد و نوحه کردن و سینه کوبی نمودن و جرح خوردن بماتم حضرت امام حسین ع چه حکم دارد
جواب این چیزها همه ناروا است در کتاب السراج بروایت خطیب آورده لعن الله من زار بلا
فرار و لعن الله من زار شیئا بلا روح و مرثیه گفتن و خواندن و شنیدن آن بشرطیکه متضمن تحقیر و
اهانت اهل بیت یا نسبت ظلم و ستم بجناب الهی نباشد بجانه خود باکی ندارد و فاتحه و درود و صدقات
نیز بجانه خود مستحسن است و فریاد و نوحه کردن و سینه کوبی نمودن و جرح خوردن همه حرام است و در
حدیث است لیس منا من حلق و سلق و خرق ترجمه یعنی نیست از ما شخصی که جرح خورد و گریه با آواز
نوحه کند و گریبان درد و نیز در حدیث است لیس منا من ضرب الخدود و شق الجیوب و دعا بدعوی
الجاهلیة این هر دو حدیث در مشکوة المصابیح است فقط **جواب سوال** مولوی محمد زاهد خان
شاهجهان پوری - حدیثی که مرقوم شده بود بملاحظه درآمد در کتب صحیحه حدیث موجود نیست
اما در تفاسیر محدثین مثل ابن جریر و ابن مردویه بروایت ضعیف موجود است و معنی حدیث
برمذهب اهل سنت کم کسی میداند بموجب فرموده سامی نوشته میشود اول یک مقدمه را
خاطر نشین باید ساخت بعد از ان معنی حدیث خود بخود فهمیده خواهد شد مقدمه اینست که
حق دو قسم میباشد حق دایر و حق متعین مثلا دین اسلام حق متعین است و مذهب حنفی
یا شافعی مثلا حق دائر است حاصل آنکه حق دائر آنست که خود هم حق باشد و غیر او نیز حق باشد
مثل صوم و افطار در حق مسافر که هر دو حق اند و قیام و قعود در نماز نفل و جهر و اخفاء در نماز منفرد
و علی هذا القیاس و حق متعین آنست که غیر او حق نباشد مثل اصل نماز فرض چون این مقدمه معلوم شد
پس باید دانست که مراد از حق در سوال مرتضی علی کرم الله وجهه که بالحق مراد حق متعین بود نه حق
دایر و لهذا آنحضرت صلی الله علیه و سلم در جوابش قرآن و اسلام را ذکر فرمودند که هر دو متعین اند
کتب دیگر و ادیان دیگر منسوخ شده اند و خلافت حضرت علی ذکر فرمودند و مقید ساختند بقوله

اذا انتهت الیک یعنی چون خلافت بتو رسد حق متعین گردد زیرا که در آن وقت از خلفای اثنین
غیر از ذات ایشان موجود نبود بخلاف خلافت خلفای ثلثه چون وقتیکه خلافت بحضرت صدیق
رسید دایر بود درمیان چهار کس زیرا که امامت مفضول باوجود فاضل جائز است اگر در آن وقت
با حضرت علی یا حضرت عثمان بیعت میکردند جائز بود همچنین وقتیکه بحضرت عمر رسید دایر بود درمیان
دو کس و هرگاه که بحضرت علی رسید دیگر محتمل خلافت موجود نبود و لهذا ایشان را خاتم الخلفا گویند
و همین معنی از لفظ اذا انتهت الیک مفهوم میشود زیرا که ولایتک نگفتند والا مفهوم میشد که ولایت
غیر تو مطلقا حق نیست و از این لفظ مفهوم میشود که مطلق ولایت چون بتو رسد منتهی شود و تمام
گردد و درین لفظ نیک غور باید کرد و نیز مقدمه دیگر باید دانست که حق دائر لازم نیست که
همه شقوق او متساوی و برابر باشند بلکه جائز است که یک شق او افضل باشد از شق دیگر و در اصل
حقیقت مشترک باشد چنانچه در کفاره یمین که حق دائر است درمیان اعتاق و اطعام و کسوت
حال آنکه اعتاق بالیقین افضل است از اطعام و کسوت و کسوت افضل است از اطعام کذا
هذا والله اعلم بالصواب **سوالات** منشی نجم الحق - نماز حنفی المذهب باقتدای ائمه ثلثه
یعنی شافعی و مالک و احمد حنبل رحمهم الله جائز است یا نه **جواب** نماز حنفی المذهب در پس
شافعی المذهب و مالکی و حنبلی همه جائز است چرا که در اصول ایشان اختلافی نیست و از کتب
احادیث صحیحه و فقه صحیحه ثابت است لیکن فی زماننا هذا بعض علماء ماوراء النهر بسبب قصور الفهمی
و تعصب مذهب و زیاده گفتگو میسازند قول ایشان مردود است و خلاف فقه و حدیث مجتهد خود است
هرگز قابل سماعت و اعتبار نیست و در کعبة الله الی الآن نیز همین طور جاری است و الا در
مذهب اهل سنن و فرقه خلافیه چه فرق معلوم میشد نزد اهل سنن و جمیع فقهای محققین در هر چهار
مذهب حق دایر است و این مسئله را از کتب اصول معتبره دیده باید گرفت تا که اطمینان کلی خواهد شد
کتبه فقیر عبد العزیز عفا عنه و کفر عن سیاته **سوال** دیگر غنی را نان وقف خوردن چه حکم
دارد **جواب** جائز است **سوال** کسیکه حلال را حرام و حرام را حلال داند عند الشرع حکم او
چیست **جواب** اگر آن شخص میداند که فلان چیز در شرع حرام است باز بمحض اتباع نفس او را
حلال میگوید یا بالعکس پس آن شخص کافر میگردد و اگر نمیداند پس کافر نمیشود **سوال** زید

بمعنی حدیث شریف توجیهات واهیه در کسیکه منفی بطرف انکار میشود میکنند و هرچه موجب مسایل
فقهی برو گناه لازم می آید بیان فرمایند جواب تفسیر قرآن وحدیث را اول علم صرف ونحو واشتقاق
ولغت ومعانی وبیان وعلم فقه واصول فقه وعقاید یعنی علم کلام وعلم حدیث وآثار وتواریخ ضروریست
بدون معرفت این علوم در آمدن در معانی قرآن وحدیث هرگز جائز نه وبعد ازین هر صاحب مذهب
تمسک بقرآن وحدیث میکنند ودر رفع شبهات مخالفین محتاج بتاویل میشود وتاویل قرآن وحدیث
موافق مذهب خود حق میدانند ومخالف مذهب خود باطل ومیزان در معرفت حق وباطل فهم صحابه
وتابعین است انچه این جماعت از تعلیم انحضرت صلی الله علیه وسلم بانضمام قراین حالی ومقالی
فهمیده اند ودران تخطیه ظاهر نکرده واجب القبول است پس این صاحب توجیهات رکیکه اگر از
قبیل اول است تهدید ووعید در حق او بسیار است من فسر القرآن برایه فقد کفر من فسر القرآن
برایه فلیتبوء مقعده من النار وحال قرآن وحدیث یکسان است که هر دو مبنای دین اند ولغت
عرب مشتمل بر حقیقت ومجاز وظاهر وماول وناسخ ومنسوخ است واگر از فرقه ثانی است متبدع است
واگر بر خلاف قرآن اول حمل میکند پس در بدعت او ملاحظه باید نمود اگر مخالف ادله قطعیه است
یعنی نصوص متواتره واجماع قطعی است اورا کافر باید شمرد واگر مخالف ادله ظنیه قریبه الیقین
است مانند اخبار مشهوره واجماع عرفی گمراه توان فهمید دون الکفر والا از باب اختلاف امتی
رحمة باید دانست چون تمیز این مراتب بعلم وافر تعلق دارد ظاهر آنست که اختراع کننده این توجیهات
از قبیل جاهلان است اورا بلزوم واستحقاق جهل خود زجر وتشدید در امر معروف ونهی منکر ازین امر
شنیع باز باید داشت وبر عوام الناس تاکید باید کرد که با وصحبت ندارند وسخن اورا نشنوند واگر از
فرقه ثانی کسی باشد که مذهب معلوم است مانند روافض وخوارج ومعتزله ومجسمه قبح مذهب او بر
مردمان آشکار باید کرد واگر گمراهی خود را در پرده اهل حق وا می نماید توجیهات او باینجانب باید
نوشت تا حکم آنرا ارقام نموده آید والسلام **سوال** شخصی دعوت شخصی میکنند وکار دنیوی دعوت
کننده نیز در پیش است غرض او ازین دعوت همین است که از حیله همین سخن مدعو را بخانه خود برده
طعام خورانیده بتملق وچاپلوسی در پیش آمده سفارش گنانیده کار مرجوعه را بانصرام رساند چون
مدعو همین سخنان را دریافت نمود اجابت دعوت نمیکند وامیگوید که در کدام کتاب وکلام مذهب

جائز است کہ سنت پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم را مسلمان رد کند و پیروی آن نکند لہذا عرض میدارم کہ قبول کردن دعوت این چنین کس و یا مانند آن کہ او ازین حیلہ سازی قصد مرید شدن یا تعویذ و عملیات آموختن دارد نزد شریعت چہ حکم است **جواب** اگر آن کار دنیوی بر شخص مدعو واجب باشد خواہ بایجاب خدا مثل تحقیق مسائل فقہ یا تخلیص مظلوم از ظالم مع القدرۃ و مانند این خواہ بایجاب عبد یعنے سلطان و حاکم مثل فیصل خصومات در حق قاضی و خواندن عرضی ہا در حق منشی و نوشتن شقہ و پروانہا و فیصل معاملات دیوانی و فوجداری در حق اہل کاران متعلق باین خدمات پس اجابت دعوت نباید کرد کہ بظاہر دعوت است و در باطن رشوت حرام است قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ہدایا العمال غلول و اگر آن کار دنیوی یا دینی بر ذمہ این شخص مدعو واجب نباشد نہ بایجاب خدا و نہ بایجاب عبد مثل حاکم و سلطان مثل مرید کردن و تلقین اشغال و اذکار کردن و دم کردن بر مریض و تعویذ نوشتن و نوکر کنانیدن در سرکار امیرے کہ آشنای این مدعو است بایں کہ این مدعو از طرف آن امیر مقرر باشد برین کار چنانچہ بخشی و جماعت دار و رسالہ دار میباشند بلکہ بمجرد آشنائی و دوستی و مصاحبت توان کرد و مانند رسانیدن حاجت حاجتمندان و دہانیدن صدقات و خیرات و مانند ازین چیزہا پس ہیچ باک نیست مدعو را در اجابت و خوردن طعام جائز است لقولہ علیہ السلام فی حق الرقیۃ بفاتحۃ الکتاب ان احق ما اخذتم علیہ اجرا کتاب اللہ ہذا ہو المطابق لقواعد کتب الفقہ واللہ اعلم **سوال** شخصے در حالت نوم و بیخبری بوقت شب بر بستر خود مے خسپید و ہم در آنجا زن او ہم بر بستر علحدہ در خواب بود قضا را بدون آگاہی آن شخص مادر زن او ہم در انجا ہمراہ دختر خود آمدہ ہمخواب گردید و مرد ہرگز در ان حالت وقوف نداشت در حالت مستی و شہوت از جای خود برخاستہ دست بر بستر زن خود بطلب برد و پا را گرفت آن پای خوشدامن او بود کہ ہمراہ دختر خود مے خسپید آن شخص نادانستہ زن خود فہمیدہ بود بمجرد احساس پای و ہم آواز آن زن فوراً شناخت کہ این پای مادر زن خود است دست بر داشتہ بالیش بگذاشت بر بستر خود باز گردید حالا عوام او را میگویند کہ زن او برا و حرام گردید شخصے افلاس زدہ محتاج محض بنسبے مقدور بصد خرابی زنے بدست آوردہ خانہ خود را آباد ساختہ بود حالا چنین حرکت ناگہانی بدون اختیار کہ بالا بجہیہ

در آمد از وبوقوع آمدن خانه اش برباد میرود و جواب بر مذهب حنفی هیچ علاج این واقعه ممکن نیست
زن این شخص بسبب آنکه مادر او را دست بشهوت رسانید حرام ابدی گشت کذا فی کتب الفقه
اما بر مذهب شافعی پس دست رسانیدن مادر زن بشبهه آنکه زن است زن حرام نمی شود
آرے اگر صحبت به مادر زن میکرد البته زن حرام میگشت کذا فی کتب الفقه والله اعلم

فائده در مخارج حروف و ضروریات قرأت در ابتدای اسلام معمول بود که در رکوع و سجود
میگفتند سبوح قدوس ذو الجبروت والملکوت والکبریاء والعظمة بعد ازان چون در سوره واقعه
نازل شد فسبح باسم ربک العظیم حکم شد که در رکوع سبحان ربی العظیم گفته باشند باز نازل شد
سوره سبح اسم ربک الاعلی حکم شد که در سجده سبحان ربی الاعلی گفته باشند اگر کسے را بزبان
حرف ظا بخوب وجه ادا نشود و قصد و کوشش در ادا کند پس هیچ مضائقه نیست زیرا که در حدیث
صحیح بخاری و مسلم واقع است فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم هر که ماهر باشد از قرآن یعنی الفاظ
قرآن بر زبان او بسهولت جاری شوند و مخارج خود بر آیند ثواب او نوشته میشود همراه فرشته هایے
بزرگ نیکوکاران و کسیکه قرآن میخواند و زبان او لغزش میکند در خواندن باوجودیکه آن کس کوشش
کرده باشد در ادای حروف و بران کس شاق باشد پس او را دو ثواب میشود قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم الماهر بالقرآن مع السفرة الکرام البررة والذی یقرء القرآن ویتتعتع فیه
وهو علیه شاق له اجران از مشکوة شریف نوشته شد وقال الله تعالی ورتل القرآن ترتیلا ترتیل
در لغت روشن و واضح خواندن را میگویند و در شرع چند چیز در خواندن قرآن ضرور است تا کمال
ترتیل حاصل شود اول تصحیح حروف که بجای ضاد ظا و بجای طا تا نه بر آید دوم تحسین وقوف که
وصل و قطع کلام نا محل نیفتد و صورت کلام الهی تبدیل نیابد سوم اشباع حرکات یعنی ضمه
و فتحه و کسره را باهم امتیاز دادن که یکے بدیگرے مشتبه نشود چهارم آواز را فی الجمله بلند کردن
تا الفاظ قرآن از زبان به سامع وارد شوند و از انجا بر دل برسند کیفیتے از کیفیات مطلوبه در دل
پیدا کنند مثل شوق و ذوق و خوف و بیم پنجم تحسین صوت ششم ملاحظه شد و مد در مواقع آن
که بسبب رعایت شد و مد عظمت کلام و جلالت آن نمودار میگردد و مد به تاثیر امداد میکند اگر در قرآن
امر مخوف بمعانی شنود توقف کند و از خدا پناه گیرد و اگر امر مطلوب به مقصود شنود توقف کند

و از خدا آن مطلب را برای خود بخواهد و اگر در قرآن تعلیم دعای یا ذکری فرموده اند توقف کند و آن
دعا و آن ذکر را از دل یکبار بر زبان راند مقصود ازین چیزها تدبر و فهم است و بدون رعایت
این چیزها مثل شعر خوانی میشود و همیشه فکر میکند که آخر سوره کی خواهد رسید تا زود تمام کند خط بنام
امام شاه خانصاحب گرامی منش امام شاه جیو سلمه الله تعالی از فقیر عبد العزیز و فقیر رفیع الدین
بعد از سلام مسنون الاسلام واضح باد رقیمه کریمه رسید مطالب چند مرقوم بود اجوبه آن نوشته
می شود یکی انکه پیش فقهای حنفیه مسح ربع لحیه فرض است و در حدیث شریف است که حضرت
صلی الله علیه وسلم زیر زنخ را تر کردند اگر ربع لحیه را مسح فرض شد زیر زنخ را تر کردن چه احتیاج است
جواب مسح ربع لحیه فرض است و تر کردن زیر زنخ سنت است که رتبه او از مرتبه اکتفا بر فرض
بزرگتر است زیر زنخ از وجه خارج است شستن آن بالضرورة از فرض خارج است و همچنین کث اللحیه
را غسل جلد مخفی سنت است پس از فرضیت مسح ربع لحیه و شستن زیر زنخ تعارض نیست **سوال دوم**
روز قیامت که لقای حضرت باری جل شانه خواهد شد چه طور خواهد شد در تجلی ذات یا صفات
جواب این تقریر در رساله دراز به تفصیل مستوفی درین باب نوشته است که اظهار آن درین مقام
طولی دارد اما سخن مختصر اینست که متفق علیه اهل سنت و جماعت است که دیدار الهی در جنت
بی کیف خواهد بود یعنی بغیر لون و شکل و بعد و جهت تصویر این مقام محققان اهل عقل و کشف بچند
وجه بیان فرموده اند حکیم ابو نصر فارابی در کتاب فصوص خود میگوید که انکشاف شی گاهی بر وجه
جزئی شخصی می باشد و گاهی بوجه کلیه که عنوان یک شخص یا اشخاص کثیره شود اول را رویه
و ثانی را معرفت و ثالث را علم گویند حاصل در وقت تعلق بدن از حق تعالی شانه قسم ثانی است
و بعد خلع بدن این معرفت ترقی نموده بدرجه اول خواهد رسید این را تعبیر برویت نموده میشود
بقدرت الهی جلشانه به نسبت آن ذات مقدسه همچنان جزم و لذات در مبصر و بصر پیدا خواهد شد
و این را بجز الابصار و رویت تعبیر نتوان کرد که عبارت دیگر مشعر بر کمال انکشاف نیست و درین
نقل هم اندک تغیری و اصلاح کرده شد یعنی در کلام شریف ایشان حصول جزم و لذات
در باصره نبود و اتفاق علما است که نام رویة همان ادراک است که بتوسط حاسه باشد نه مجرد
ادراک قلبی و الا این قول موافق تاویل اهل اعتزال میشود بنا بران دو سه حرف درین

زیاده کرده شد واز کلام بعضی دیگر مستفاد میشود که رویت در مشاهده متحقق میشود بحصول ظل مرئی در
جلیدیه واز انجا در مجمع النور واز انجا در حس مشترک واز انجا نفس ناطقه صورت خیالیه و وهمیه و عقلیه تجرید
میکند و در همین رسته نزول میکند که علم عقلی بواسطه وهم وخیال بحس مشترک نزول میکند وشبیه
حالت ابصار حاصل میشود اما چونکه تا جلیدیه نزول نیست ابصار حقیقی نتوان گفت و دران جهان
که نفوس مقدسه ومطمئنه گشته کمال اتصال بجناب مبدء پیدا میکنند اشعه نورانی آن ذات مقدسه
بر قوت عقلیه و وهمیه پرتو میزند واز انجا برخیال وحس مشترک نزول میکند وبسبب شیوع فضل الهی
بقوت مدرکه انسانی برفع موانع نوم وتعطل حواس در مجمع النور وجلیدیه نیز ریزش خواهد کرد وهمچنانکه خیالات
درین جهان در جهت ومکان نیست آن معاینه حقیقت نیز در جهت ومکان نخواهد بود ودیگری گفته است
که در حدیث شریف انچه در باب رویت وارد شده بر نفی جهت وسلب لوازم جسمیت ایمای نمیدهد
اینقدر است که آن تجلی عبارتی صورتی از سایر مظاهر بدو وجه امتیاز میدارد اما از سایر مخلوقات
که نیز مظاهر صفات انجناب اند پس بانکه ظهور ذات دران مقام بعنوان الوهیت است و در سایر مظاهر
بعنوان خلیقه وانواع کائنات چنانچه از نار حضرت کلیم ندای انی انا الله لا اله الا انا سر میزد و اما از
سائر تجلیات صوری وخیالی وحسی این جهانی پس بدین وجه است که ظهور ذات مقدسه دران
مقام بصورتی میان صور کائنات معلومه ومقرون بحدی از عظمت وکبریائی ونور وبهاء وجمال
وصفا وشمول کمالات ذاتی واسمائی خواهد بود که حوصله ناظر اکمل واشرف را ازان در وهم وعقل
خود گنجایش ندارد وبر اکثر ازان در تصور آوردن نمیتوانند وانچه اهل سنت نوشته اند که رویت
انجهانی بی کیف است برای دفع اشکالات معتزله از ثبوت لوازم جسمیت گفته اند چون حقیقت تجلی
دریافت شود جمله اشکالات از هم میپاشند ومع هذا بعضی اکابر میفرمایند که نفس را بسبب
استغراق قوی در شهود حق احساس هیچ غیر از زمان ومکان وجهت وجود خود وغیر خود نخواهد بود
همین را معاینه بی جهت وشکل ولوازم جسمیت میتوان گفت بالجمله همچنان که گفته میشود
که زید وعمر را صریحا دیدیم وحال آنکه سوای بعضی اعراض ایشان ندیده ایم هرگاه این
مسامحه تعبیر در شاهد که موضوع له لغوی لفظ رویت است جاری باشد در غائب بدفع آن چرا
باید کوشید وچرا التزام باید کرد که کنه ذات صرف از تعلق فهم وادراک معرا است در قید احساس

وابصار اقتدارے این رویة درحق خواص وعوام بسه وجه مختلف میشود یکے بحسب قرب وبعد و
دیگر بحسب قلت وکثرت حجب دیگر بسبب زیادتی معرفت وصفات وکمی آن که در وار دنیا مکتسب
شده وتائید اینست که شبهه نیست که بدن ارضی را بنسبت روح حیوانی در وجدان بدل ذات
مقدسه حجاب زیاده تر است وروح حیوانی همچنین به نسبت عالم مثال سفلی که مقام جن وشیاطین
است وعالم مثال سفلی را به نسبت عالم مثال علوی که مقام ملائکه مقربین چون بعالم مثال ترقی
نماید صورت همان عالم اکتساب کند وبدان او حکم ارواح علویه پیدا کند آنچه دراینجا غیب است
آنجا شهادة گردد واشرقت الارض بنور ربها وحقایق اعمال وهیاکل ملائک واحوال جنت
ونار معائنه شود لاجرم اعظم تجلیات الٰهی را که کارخانه تدبیر وفیضان قضا وقدر ونزول شرائع برانبیا
وصدور امر ونهی ملائکه ازانجا است بحسب مراتب اتصال نفس آشکارا گردد ومتجلی شود وجوارح بدین جمعیت
قوای روح مطلقه آن واردات گردد یقین است حالت معائنه بصری حاصل خواهد گردد والله اعلم بالصواب
سوال سوم آنچه نوشته اند که ذات حق الآن کما کان است ودر اکثر ادعیه مے آید سبحان من لا تغیر
بذاته ولا بصفاته بحدوث الاکوان وحق تعالے بانقدر ظهور مخلوقات در ذاتش وصفاتش تغیر
نیاید در فهم نمے آید جواب مثال ظهور کائنات از حق سبحانه وتعالے وله المثل الاعلی من کل
مالفهم وبدری ظهور صور در آئینه است آئینه را ذاتے است که جرم معین است وصفاتے است
خارجه لازمه از قدر وشکل ورنگ وشفافی ونشیب وفرازی در سطح ومانند آن وصفاتے است
خارجیه عارضیه مانند برگشتن روی او از غرب بشرق واز زمین به فلک پس تغیر دو قسم صفات
در طرف حصول جوهر آئینه حاصل است واما صورت منتشر آئینه دران مطلقا در ان طرف
حاصل نیستند ونه بظهور وخفای آنها در ذات وصفات آئینه تغیرے مے افتد اگرچه هزاران
هزار صورت نیک وبد وپاک وناپاک در روے نمودار گردد والله اعلم سوال چهارم کافران
نبرد خود بر ملک تصرف یافتند ومدت مدید ملک مذکور در تصرف آنها ماند پس ملک مذکور را
در کدام وقت وعرصه مالک میشوند وکدام شرایط است که دادن ایشان ازان ملک وهبه
کردن ازان ملک درحق کسے حلال شود واگر همین صورت مسلمانان متصرف شوند
وبکسے بدهند گرفتن آن روا باشد یانه سوال پنجم اگر کفار بر اشیاء منقوله متصرف شوند

وہ بکسے بدہند گرفتن آن روا باشد یا نہ **جواب** اگر کفار بر اشیاء منقولہ متصرف شوند چون بدار خود
ببرند مالک میشوند اما چون بر ملک متسلط میشوند پس آنکہ این ملک دار الحرب کے میشود اختلاف است
بعضے میگویند کہ دار الاسلام ہیچگاہ دار الحرب نمیشود اگر بدار الحرب متصل گردد دار الحرب میشود
و بعضے میگویند کہ مادام کہ یک شعار از شعائر اسلام بوجہ اعلان ظاہر باشد دار الحرب نمیگردد و چون ہمہ شعائر
اسلام موقوف گردد دار الحرب میگردد و بعضے میگویند کہ اگر یکے را از شعائر اسلام موقوف سازند دار الحرب
میشود اما اصح و ارجح آنست کہ مادام کہ حرب قائم است و مسلمانان از استخلاص آن ملک عاجز گردیدہ منقاد گشتہ
اند و استیلاء کفار بحدے نشدہ کہ ہر چیزیرا از شعائر اسلام کہ خواہند موقوف سازند و مسلمانان بے
استیمان ایشان اقامت دارند و بر املاک خود بے اذن ایشان متصرف اند آن ملک دار الاسلام
است و دار الحرب نشدہ و تصرفات عارضی ایشان معتبر نیست و بعد تسلط اسلام ان تصرفات عتبار
ندارد و چون مسلمانان از جنگ برگردند و منقاد شوند گو کہ فکر جمع اسباب در دل داشتہ باشند اما از مقاومت
درمانند و اقامت مسلمانان باستیمان ایشان گردد و تصرف بر املاک خود باذن ایشان کنند و
جریان شعائر اسلام از راہ بے تعصبی ایشان باشد نہ از روی قوت مسلمانان آن ملک دار الحرب
میگردد و تصرفات ایشان جائز است و ہبہ ایشان جاری و اما غلبہ و تسلط مسلمانان بر بلاد کفار
پس تصرفات ایشان دران ملک جائز است در اموریکہ موافق شریعت اند و در غصب اموال مسلمین
نیست واللہ اعلم بالصواب **سوال ششم** صلوۃ الوسطے کدام است و فرضا اگر یکے وسطی میشود چہار
نماز باقی مے مانند و تصدیق کمال از انہا بر میخیزد **جواب** در صلوۃ الوسطے ہفت قول است تعیین
ہر یکے از پنج نماز و مجموع نماز ہا معاً قول ششم و مبہم بودن بدستور ساعت جمعہ و لیلۃ القدر
و اسم اعظم قول ہفتم اصح و ارجح ہمین است کہ صلوۃ وسطے صلوۃ عصر است و چہار نماز باقی
کمال تقید از انہا بر نمیخیزد زیرا کہ تقید صلوۃ وسطے در نفس او نیست بلکہ در محافظت آداب آیدہ
است چون وقت مستحب و جماعت و مسجد و اسباغ وضو و مسواک و اذان و اقامت و مزید اطمینان
و کثرت اذکار و مزیت تاکید درین امور از قبیل مزیت افضل بر فاضل است نہ فاضل بر ناقص و در
ثبوت اینقدر تفاوت خود شبہہ نیست واللہ اعلم **سوال ہفتم** شریعت معلوم است کہ احکام ظاہری
را گویند و بدان مامور ہستند و طریقت و حقیقت و معرفت کہ ذکر آن در رسائل می آید در فہمید نمی آید

که چه چیز است **جواب** لفظ شریعت دو معنی دارد عام و خاص معنی اول ما جاء عن رسول الله
صلی الله علیه وسلم فی امور الدین من اعتقاد و عمل و خلق و حال و نیة و رخصة و عزیمة و امر و نهی
و معنی دوم آنچه تعلق بعمل جوارح دارد از عبادت مالی و بدنی و معاملات مالی و بدنی و بیان آن
عهده فقه است و در کتب فقه مذکور میشود همین را مقابل طریقت و اخوات آن میکنند پس آنچه تعلق
با خلاق و نیات و آداب عبادات بر وجه عزیمت دارد طریقت است و آنچه تعلق باخلاص و عین الیقین
و تحصیل مشاهده و استغراق در آن دارد حقیقت است و آنچه تعلق بمکاشفه اسرار اعتقادات وارده
از کیفیت توحید و معیت و قربت و اسرار محبت و ولا و مراتب ولایت و اولیا و مانند آن — آنرا
معرفت گویند و اینهمه در معنی اول شریعت داخل اند آری در هر فنی کاملان آن فن غیر منصوص
را استنباط نموده با منصوص ملحق ساخته شدند و سلسله دیگر داده علم جداگانه استخراج کرده اند و همین
اسمها نهاده اند **سوال** ششم معرفت کمال بر شئ بچه طور میشود زیرا که از دیدن و شنیدن و خوردن
معرفت کامل حاصل نمیشود **جواب** حقایق اشیا ظلال صفات الهی اند و ظهور آنها در خارج
مربوط بعلل اربعه است فاعلی و غائی و مادی و صوری و ظهور کمال این حقایق به ترتیب آثار
مختص آنها است و حصول ثمرات خاصه با آنها پس معرفت کمال هر چیز بالاجمال به تجلی ذات
حق است بر سالک در ضمن آن شئ که این تجلی بعد و مشاهده کثرت در وحدت در مقام سیر
بالله فی الاشیاء حاصل میشود و بالتفصیل باحاطه مبادی و خواص او است از قوانین علمیه
مع تشخیص مبدء تعین و مراتب تنزل آن از قوانین کشفیه و اگر از محسوسات باشد ادراک
بحواس نیز در تتمیم معرفت حقیقت او داخل است والله اعلم **سوال** نهم قصه ابلیس که در کلام الله
وارد است معلوم نیست که سوال و جواب او بچه طور گردیده بطور الهام یا بطور دیگر **جواب** طور
این کلام در نقلیات هیچ وارد نشده اما وجدان چنان دریافت میکند که از راه هاتف بود
یعنی این شقی ندا میشنید و میدانست که این ندا حق است و در نفس الامر یکی از
ملائکه مظاهر قهر کلام الهی را ادا میساخت که این او را نمیدید و نمی شناخت لیکن باید دانست
که کفر این ملعون کفر جهل و احتجاب نیست بلکه کفر جحود و عناد است پیش از لعنت قوت ملکیه
که بهم رسانیده بود تلقی از غیب میکرد زائل نکرده اند و سلب نموده تا از الم قبض و فرط تعطش

بیقرار نگردد وقدم درراه توبه نه نهد بلکه همین راه را مخروج بسخط وعتاب نموده درکسوت امانت طرد برپا داشته اند اما درجوہر روح اور قیقه مظلم افگنده اند که گاہے خود را مستحق حبس وگاہے درلباس استغنا ومایوسی گمان کرده بقوت طاعات واسمار مکتسبه در شیاطین ومردم تصرف میکنند وان رقیقه مظلم را با قرا این ان مموه ساخته خلق را بضلال وجهل وقسوت وتکثر امانی باطله رنگین مینماید نعوذ بالله منه والله اعلم سوال وہم مشہور است سجده ارواح واز کلام الله ہمین قدر معلوم گردیده که الست بربکم قالوا بلے وتعبیر معلوم نیست که بچه وجه بود وساجد بیک سجده ودو سجده وتارک آن ومثل امر من مذکورین کدام کس شدند جواب سجده درین موقف مروی نیست مومنین که خاتمه ایشان برایمان میشود جواب اقرار بے توقف دادند وکافران بتوقف اما بعض فقها میگویند که انبیاء دو سجده کرده اند وعوام مومنین یک سجده وکافران نکرده سند این سخن معلوم نیست آرے در احادیث وآیات گرفتن چهار میثاق معلوم میشود اول از جمیع اولوا العزم دوم از سائر انبیا سوم از علماء چهارم از عامه قال تعالے واذ اخذنا من النبیین میثاقهم ومنک ومن نوح وابراهیم وموسے وعیسے ابن مریم واخذنا منهم میثاقا غلیظا وجای دیگر فرموده اند واذ اخذ الله میثاق النبیین لما اتیتکم من کتاب وحکمة ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتومنن به ولتنصرنه وجای ارشاد شد واذا اخذ الله میثاق الذین اوتوا الکتاب لتبیننه للناس ولا تکتمونه وجای دیگر فرموده واذ اخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم واشهدهم علے انفسهم الست بربکم قالوا بلے والله اعلم سوال یازدہم۔ درحالت برہنگی کلام حرام است وچون زن وشوہر فراہم آیند ذکر الله ضرور است این اوامر فیمابین مبائنت دارند جواب درحالت برہنگی کلام حرام نیست بلکه مکروه است واین مکروه هم بالکیه نگر است نه مجرد تلفظ بزبان وذکر الله درجای نتن ونجاست منع است ودر شغل جماع نه ومعهذا علما نوشته اند که لا اذکر الله در بیت الخلا ہم دروقت جماع پیش از درآمدن وکشف عورت کردن پس مسنون است مابین ومنافات نیست والله اعلم سوال دوازدہم۔ دیدن جناب پیغمبر صلے الله علیه وسلم درحالت منام فرقه سنیه وشیعه ہردو را میسر میشود وہریک الطاف آنجناب بیان میکنند واحکام موافق خود نقل مینمایند اغلب که ہردو کسا نرا افراط کردن در آن جناب خوش نمے آید وخطرات

شیطانی را آنجا دخل نیست این را چه تصور توان کرد جواب مضمون حدیث من رآنی فی المنام
فقد رآنی را اکثر علما تخصیص بصورت مدفونه در روضه منوره نموده اند و بعضے تعمیم کرده بجمیع صورتها
که آنجناب از ابتدای نبوت تا وفات در جوانی و کلان سالی و سفر و حضر و صحت و مرض بران
بوده اند تواردسنی و شیعی بران صورت احتمال بیش نیست و وقوع آن ثابت نشده و لا نقض بالفرضیات
اما تحقیق اینست که دیدن آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم در خواب بر چهار قسم میتواند شد یکے رویای الهی
که اتصال تعین با آنجناب است و ملکے علے التحقیق که دیدن متعلقات آنجناب است از دین ایشان
و سنت ایشان و ورثه ایشان و نسب مطهر ایشان و درجه سالک در متابعت و محبت ایشان و مانند
آن بصورت آنجناب مقدس در پردهٔ مناسبات که در فن تعبیر معتبر اند و رویای نفسانی که ظهور صورت
اعتقادیه خود است که بر لوح خیال منقوش است مثل انتقاش صورت بر کاغذ این هر سه قسم در
حق آنجناب جایز است و قسم چهارم که شیطانی است یعنی تمثل شیطان بصورت آنجناب همین منتفی
و ممتنع است اما در قسم سوم شیطان گاهے آوازے و کلامے تلبیس میکند و وسوسه مے اندازد
چون بشهادهٔ بعض روایات که در وقت قرأت سورهٔ نجم وقت سکوت آنجناب شیطان [illegible]
[illegible] گفته بعض سامعین مشرکین را مشتبه ساخت در حین حیات آنجناب ممکن باشد در خواب چرا
ممکن نیست لهذا در شریعت غرا احکام خواب را صحت نمیشمارند و در احادیث مشهوره نمے شمارند
احیانا اگر از اهل بدعت دیدن آنجناب بصحت رسد ازین قبیل خواهد بود واللہ اعلم همواره از ناملایم
محفوظ کرده باشند والسلام جواب شبهات مشرکین در باب مشیت الهی قوله تعالے
سیقول الذین اشرکوا لو شاء اللہ ما اشرکنا و قوله تعالے و لا یرد باسه عن القوم المجرمین در مقام
شبهه مشرکین راهست حاصلش آنکه رد عذاب از قوم مجرمین مستحقین عذاب میتواند شد بیانش آنکه
مسلمانان میگویند که هر چیز به مشیت الهی است پس شرک که اعلے اقسام کفر است و تحریم حلال
که ادنے اقسام کفر است همه به مشیت الهی است زیرا که اگر مشیت او تعالے متعلق بخلاف آن
میشد البته همان قسم واقع میشد ما و پدران ما چه قسم شرک و چه تحریم حلال چه مے توانستیم کرد
و الا مشیت ما غالب بر مشیت خدا مے شد و چون شرک و تحریم حلال بمشیت او تعالے شد عذاب بران
[illegible] متصور شود که خلاف آن مقدور خلق نیست حق تعالے ازین شبهه بسه طریق جواب فرمود

موافق ترتیب مناظره اول نقض دوم حل سوم قول بالموجب نقض اینست که حق تعالے باجماع مسلمانان
وکافران بعضے امم سابقه را بر شرک وتحریم حلال عذاب فرموده است اگر این عذر واقعی مے بود اینها
چرا معذب میشدند مثل عاد وثمود وقوم مدین وفرعون وهامان که کفار آن زمان احوال این امم را
بتواتر شنیده بودند بلکه آثار عذاب را دیده وحل اینست که مشیت دفع عذاب نمیکند چیزها است که بمشیت
الهی واقع میشوند مثل زنا وسرقه ولواطت وقتل وظلم وبران عذاب شده ومیشود زیرا که این مشیت
تابع اراده ومشیت بندگان است تا هر چه اراده کنند موافق آن حق تعالے پیدا میکند آرے مشیت
قاهره که خلاف اراده ومشیت بنده باشد دافع عذاب است زیرا که بنده دران مشیت مثل جماد لا یعقل
میشود وفرق چون ظاهر است درمیان کسیکه خودرا از بالاے بام انداز دیا در چاه بر آید وکسیکه بی
اختیار بلغزش پاے از بالاے بام بیفتد یا در چاه فرو رود براے همین فرمودند که هل عندکم من علم
فتخرجوه لنا الخ وقول بالموجب آنست که مسلم داشتیم که شرک کافران وپدران ایشان بمشیت الهی
است لیکن تعذیب ایشان نیز بمشیت الهی است پس دفع آن نمیتواند شد چنانچه دفع کفر وشرک
نمیتواند شد پس بگفتهٔ خود الزام خوردند وهمین است معنی قول بالموجب در اصطلاح اهل مناظره
که دعوے خصم را مسلم دارند وبگفتهٔ او اورا الزام دهند وهمین است معنی قل فلله الحجة البالغة الخ
اما قوله قل هلم شهداءکم الذین یشهدون ان الله حرم هذا پس درجواب یهودیان واقع است
ومتعلق بقوله تعالے ذلک جزیناهم ببغیهم وقوله تعالے یوم یحشرهم جمیعا یا معشر الجن قد
استکثرتم من الانس سابق مذکور رفته است که ولذلک جعلنا فی کل قریة اکابر مجرمیها لیمکروا فیها
وما یمکرون الا بانفسهم وما یشعرون بعد ازان قدرے از مکر اینها مذکور شده قوله تعالے واذا جاءتهم
آیة قالوا لن نؤمن الخ وعید واقع شده ماکرین را بذلت ورسوائی وقتل واسر در دنیا حالا مذکور
میفرمایند که روز قیامت همه مکر کنندگان را یکجا حاضر کنند وفرقه جن را که اصل الاصول مکر اند خطاب
فرمایند قد استکثرتم من الانس یعنے بسیار گرفتید شما از فرقه انس یعنے بسیارے از آدمیان
بمکر خود تابع وعابد ومطیع وفرمانبردار خود ساختید تا آنکه در شهوات غرق ماندند واصلا بخدا
توجه نکردند وفکر آخرت درخاطر ایشان خطور نکرد چون آدمیان ازین خطاب بوی عتاب خواهند
شنید عذر خود در تابع شدن جنیان بیان کردن آغاز خواهند نهاد وحاصل عذر اینست

که ما بمکر جن وشیاطین ازان جهت فریب خوردیم که ما را تنبیه قریب ومواخذه عاجله بر شرک ومعاصی
از طرف شما واقع نشد بلکه مهلت دراز دادید وباعث اتباع بهره مندی بود جنیان را از انس که نذور
وقربان از طرف آدمیان بایشان میرسید وانجاح مطالب جزئیه مثل دادن فرزند ومال وچیز های
دور رسانیدن واز احوال غایبان اطلاع دادن ودفع اعدا نمودن وحاضر شدن در وقت ندا ودعا
از طرف جنیان بآدمیان میرسید وسرعت مواخذه واقع نشد تا آنکه درهمین کار وبار عمر را تمام کردیم
وباجل خود رسیدیم واگر فی الفور بر هر شرک وبر هر گناه تنبیه وتعذیب میشد ما متنبه شده از اتباع
جن دست بردار میشدیم وتوبه میکردیم وندامت می کشیدیم حق تعالے خواهد فرمود النار مثوٰکم خالدین
فیها یعنے چون شما دنیای خود را در اتباع جنیان وقبول وساوس شیاطین گزرانیدید در آخرت
هم آتش که اصل ماده جن وشیاطین است مقام شما است الا ما شاء الله یعنے چنانچه در بعض
اوقات در دنیا هم خالی از اتباع جن وشیاطین مے بودید درینجا هم بعض اوقات خالی از
اتباع جن از آتش بطبیقهٔ زمهریر خواهید رسید وهرگاه جزا بر کمال موافقت با عمل میباید گرد ثابت شد
که ان ربک حکیم علیم واین امر مخصوص بفرقه جن وانس نیست بلکه کذلک نولی بعض الظالمین بعضا
یعنے همچنین مسلط خواهیم کرد ووالی خواهیم نمود بعض ظالمین را بر بعض اگرچه از یک جنس باشند مثل
آدمیان مضل باهم همین قسم جزا خواهند یافت وگمراه شوندگان از انها بیزار خواهند شد وهمچنین بعض جن
از بعض بلکه بعض عرب به بعض عرب وبعض هنود به بعض هنود جواب مسئله مس مصحف مسئله مس مصحف
محدث وجنب وحایض ونفسا را مختلف فیه است واصحاب مذاهب مختلفه حنفیه وشافعیه وبخاری نوشته
اند حاجت اعاده نیست لیکن عدم جواز گرفتن مهار شتر که بران مصحف محمول باشد نسبت بشافعیه کرده
اند در کتب شافعیه موجود نیست ظاهرا شخصے بطریق مبالغه گفته باشد آرے حمل صندوق مصحف وخریطه
که دران مصحف باشد نزد ایشان درست نیست ومذهب بخاری که مرقوم نموده اند در کتاب خود بآن
تصریح ننموده مگر از ذکر مذهب ابن عباس که قرأت قرآن مر جنب را جائز داشته اند استنباط میتوان
کرد که مس مصحف نیز او را جائز باشد حالا اصل اینهمه مذاهب باید فهمید انشاء الله تعالے عقدها همه
حل خواهند شد واستبعادات همه مرتفع خواهند گشت حقیقت اینست که در احادیث صحیحه همین
وارد شده که لا یمس القرآن الا طاهر در مس همین حدیث اصل است ودر قرأت این حدیث که

لا احل القرآن لحائض ولا جنب ودر حمل ہیچ حدیث وارد نشده وہمچنین در کتابت ہیچ حدیث
وارد نشده دیگر آنکه کتابت مستلزم مس است پس حکم کتابت حکم مس باشد یعنی حرمت بخلاف
نظر که مستلزم مس نیست وللملزوم حکم اللازم بنا بر قاعده عقلیه حالا باید شنید که مراد از قرآن درین
عبارت لا یمس القرآن الا طاہر حقیقت قرآن که کلام نفسی است ودال برآن که کلام لفظی است
مراد نیست اذ لا یمکن مسهما لان الاول من صفات الباری جل جلاله والثانی کیفیة قائمة بالہوا
پس مراد نیست مگر نقوش داله بران یعنی مکتوب وہمین معنی اشاره کرده اند مفسرین مثل کشاف
ومدارک جائیکه گفته اند المراد من المس المکتوب پس این عبارت توجیه است بیان مذہب کسے
نیست آمدیم برآنکه اختلاف درمیان حنفی وشافعی چه قسم افتاد بیانش اینست که مراد از قرآن
درینجا مصحف است بالاجماع ومس مصحف بالنص حرام شد تفتیش باید کرد که مصحف چه چیز را میگویند
ظاہر است که مصحف بلکه جمیع اسمار کتب بر قدر مکتوب از ان کتب در عرف محصور نیست بلکه حواشی
آن کتاب وما بین السطور وجلد متصل وغلاف که بجلد متصل است ہمه را مصحف وکتاب مے نامند
پس مس این چیزہا حرام شد واین چیزہا را تبعاً حکم مکتوب دادند بنا بر للفرق بین المتصل والمنفصل
مقرر است که در بیع زمین آنچه متصل بآن زمین باشد داخل میشود بلا ذکر وآنچه در معرض انفصال
باشد داخل نمیشود مثل مفتاح واوانی موضوعه وچارپایه ہا بخلاف اشجار وعمارات که بلا خلاف داخل
میشود پس مذہب حنفیه درست شد ومس غلاف متجافی خواه بعلاقه یا بغیر علاقه ہمچنین خریطه
که درو مصحف باشد بلا تکلف جائز شد که مس این چیزہا مس آن چیز نیست لا عرفا ولا حقیقة و
شافعیه گفته اند که در عرف چون تعمق نموده شود ودقت نظر نموده آید ورعایت احتیاط منظور
باشد ظرف شے را گو منفصل باشد حکم شے میدہند پس حمل ہم حرام شد لانه مستلزم لمس الظرف
وحکم الظرف حکم المظروف ولہذا در عرف مس آوندی که درو چیزے محترم باشد جائز نمیدارند
ومقام ادب بلند تر ازین مے فہمند بعد از ان قیاس مساوات درست مے کنیم ومیگوئیم که
ظرف الشئ وکذا ظرف ظرف الشئ له حکم ما نحته وقیاس مساوات درینجا صحیح است که مقدمه اجنبیه
صادق است لان ظرف الظرف ظرف لیکن درینجا مغالطه وارد میشود بر شافعیه اینکه می باید
که مس ہمدان خانه که در ان صندوق مصحف نهاده باشد محدث را جائز نباشد جوابش آنکه ظرف شی

دو قسم میباشد الاول ما ینتقل بانتقال الشئ عرفا و هو الظرف المخصوص به والثانی ظرف لا ینتقل بانتقاله
کالبیت فانه یقال الدرة فی الحقة والحقة فی البیت والدرة فی البیت لکن البیت لا ینتقل
بانتقال الدرة بخلاف الحقة پس این قسم ظرف مختص بآن شے نشده و الاضافة للاختصاص فلا
یکون ظرفا مختصا بذلک الشئ فلا یحرم مسه لان الحرام مس الظرف المختص به و نیز باید دانست که
فرق است بالاجماع در بیان آنچه الفاظ قرآن دران مکتوب باشند بر وجه قرآنیت حتی که آنرا
مصحف یا لبعض مصحف توان گفت پس مس او محرم است چنانچه تاے برچه کاغذ که برو تاے آیت
قرآن مکتوب باشد یا تعویذیکه در وآیت قرآن مکتوب باشد یا روپیه که برو آیت قرآنی منقوش کرده
باشد پس مس این چیزها همه حرام است نزد حنفیه ایضا و کذا عند الشافعیة زیراکه در انوار مرقوم است
ولا یحرم حمله فی الامتعة والعدل اذا لم یکن مقصودا بالحمل وان علم بخلاف صندوق که درو محض
مصحف نهاده باشد و منشاء این فرق همانست که ظرف الشئ ما یکون مختصا بذلک الشئ بخلاف ما
یشترک فیه ذلک الشئ وغیره و مذهب بخاری از بسکه متروک العمل است حاجت توجیه ندارد و هنوز
چیزے منقح از کتاب او معلوم نمیشود آرے استدلال او بفرستادن کتاب بسوی قیصر که درد و آیة
قرآنی مکتوب بود بر جواز مس جنب یا محدث مصحف را درست نیست زیراکه نوشتن دو آیة در خطے
یا در کتابے بنابر قرآنیت نبود والا مس کتاب گلستان که درو آیة اعملوا آل داود شکرا و قلیل
من عبادی الشکور و دیگر آیات قرآن است مس جائز نباشد و همچنین مس خطوط که در مقام تعزیت
انا لله وانا الیه راجعون مینویسند و در مقام شکر الحمد لله رب العالمین مے نگارند کسے را درست
نباشد و بنابر اینست که تفاسیر را بشرطیکه غالب دران قرآن نباشد مس جائز داشته اند اینست
توجیه مذاهب متنوعه والله اعلم بحقیقة الحال سوال رنگ نوروز چه معنی دارد نوروز که عبارت از تحویل شمس است
در برج حمل هر سال منجمان رنگے چه از میان مردم و چه از فلزات و نباتات و حیوانات و طعوم و ایام و ساعات
پس همچنین از رنگهای برائے هر یکے تشخیص کرده اند و میگویند تصدیق آن اینست که هرگاه لون
جنسی را باین قاعده استخراج کنیم مطابق مے افتد پس باین مناسبت رنگ نوروز مقرر میکنند
نه آنکه فی نفسه داشته باشد و ثانیا آنکه وقت نوروز را برنگ صاحب ساعت و صاحب
طالع ترتیب داده بیان میکنند و این الوان دران کواکب حقیقی نیست اما نسبت کردن

به نوروز اسناد مجازی است بعلاقه ظرفیت زمانی **سوال** ترکان که دوازده سال را باسم جانوران
قرار داده اند بچه وجه است و عوام که آنرا سواری نوروز گویند چه معنے دارد **جواب** ترکان تعمق
در مناسبات خفیه این اسامی مقرر کرده اند اما ظاهر آنست که بمجرد اصطلاح است و یا باستقراء
ناقص که وقت تسمیه بدست آمده مثل تولد این حیوانات دران سال بیشتر شده باشد یا مردم را
میل بصفات مالوفه این حیوانات افزون گشته باشد و تسمیه مردم آنرا بسواری نوروز محض توهم
واهی است **سوال** تقسیم بروج دوازده گانه و نامهای آنها برای اجزاء سطح فلک است یا برای
جمله از کواکب که بر صورت مسمیات ان اسما واقع شده **جواب** اهل یونان اسامی بروج برای
اجزاء فلک مقرر کرده اند که تثلیث هر یک از چهار مربع منطقة البروج که ما بین الاعتدال
والانقلاب حاصل شده و در خطوط کواکب و احکام سعادت و نحوست همانرا بکار مے برند و
تسمیه باین اسما بنا بر آن بود که اعتقاد مسمین عدم انتقال آنها بود و متاخرین درینها
متابعت متقدمین کردند و اما اهل هند بروج را راس میگویند و بدو نوع اعتبار میکنند یکے در
ضبط ایام و فصول و ظلال باعتبار نقاط و دیگر در ضبط خطوط و احکام سعادت و نحوست بحسب
صور و اول را حساب سائن مینمایند و ثانی را حساب برین و این تفریق حساب فلک و اختلاف فلک
تا من انسب است اگرچه اهل هند موافق اهل فرنگ اعتقاد وجود فلک ندارند بلکه خلاء مے انکارند
پس به بساطت و ترکیب چه رسد والله اعلم **سوال** قال الشیخ محیے الدین بن العربی فی فضائل
الشهور ان افضل الشهور عندنا رمضان ثم شهر ربیع الاول ثم رجب ثم شعبان ثم ذو الحجة ثم
شوال ثم ذو القعدة ثم المحرم و علل بالتعلیلات المتعددة و قال الے ههنا انتهے علمی فی فضیلة
الشهور القمریة واما البقیة الشهور و هی الصفر والربیع الآخر والجمادان فهی متساویة فے الفضائل
فیما یغلب ظنی فانی ما تحققت فیها التفاضلا فلم یکن لی ان اقول ما لیس لی به علم و قال فی موضع
آخر انما اختار الله من الشهور رمضان لمشارکته باسم الله تعالے فقد ورد ان رمضان من
اسمائه تعالے فتعینت له حرمة یباهی بها علے سائر الشهور انتهے و قال جریان الاحکام الشرعیة
علے الشهور القمریة دون الشمسیة والمسئول من هذه الکلام امور هل الفضائل للشهور کذلک
و هل رمضان یکون من اسماء الله تعالے فما معناه و ما السر فی اجراء احکام الشرعیة علی الشهور

القمرية دون الشمسية الجواب لا يخفى ان نظر التفضيل بين الاشياء يختلف باختلاف المقاصد
فعند الامراء الفيل افضل من الفرس وعند الغزاة بالعكس وعند الزراع البعير افضل منهما ولاهل التعطل
النعم قاطبة افضل منها جميعاً اذا تمهد هذا فنقول بركة رمضان فى هذه الآية بركة عامة البتة الذى
انزل فيه القران وفيه تقام فريضة الصوم وفيه ليلة القدر ببركاتها المعلومة وبركة ربيع الاول
بمولد النبى صلى الله عليه وسلم فيه ابتداء وبنشر بركاته صلى الله عليه وسلم على الامة حسب ما
يبلغ عليه من هدايا الصلوات والاطعامات معاً وبركة عامة نبوية والنبوية بعد الالهية وبركة رجب
بركة خاصة لله وبركة شعبان بركة خاصة نبوية لاهل المجاهدة وللملازمة النوافل اذ هو شهر النبى صلى
الله عليه وسلم والبركات الخاصة بعد العامة وبركة ذى الحجة بركة خاصة لله فى مكان مخصوص
ولكنها مقصودة وبركة شوال وذى القعدة كذلك الا انها وسيلة الى الحج المقصود ولكن يكون
فى شوال بقايا بركات رمضان دون ذى القعدة فلذلك قدم على ذى القعدة وبركة المحرم
اكثر ما كانت فى الامم السابقة وما اصاب منها سيد الشهداء من الارتقاع الى درجات الشهادة
كان فى صورة البلاء والمصيبة فلذلك اخرت فضيلة وليس فى الشهور الباقية مزيد بركات و
اختصاصات واما بركة شعبان ثمن جهة ليلة البراة وما فيها من تقدير حوادث السنة وبركة ذى الحجة
حسب ما دل عليه قوله صلى الله عليه وسلم ما من ايام العمل الصالح فيها احب الى الله من عشر ذى الحجة
يعدل فيها صيام كل يوم منها بصيام سنة وقيام كل ليلة بقيام ليلة القدر وبركة يوم العرفة
فان صيامه كفارة سنتين ماضية واتية وفضل المحرم من حيث انه فاتحة السنة فالشيخ لم يلتفت
اليه ومع هذا فالشيخ حيث بين هذا الترتيب هو بنفسه لا حاجة لنا الى التعرض له الا انا اشرنا
الى مواضع الخلاف معه فليفهم بالتدبر واما تسمية الحق سبحانه برمضان فنقول مجاهد عسى ان
يكون سمعه من ثقة اذ اسماء الله تعالى توقيفية ولعل سبب تسمية ان هذا اللفظ يشعر بالحر والحرقة
والاذابة وهى شان من شئون نور الله الخاص كما ورد فى الحديث الصحيح حجابه النور لو كشف
لاحرقت سبحات وجهه ما انتهى اليه بصره من خلقه وحسب ما اشار اليه جبرئيل عليه السلام لو دنوت
انملة لاحترقت وحسب ان ما روى ان الطور احترقت من سطوة التجلى والحق سبحانه يفعل انوارة
اثار الحرارة فلعله يسمى بذلك رمضان ولكن المشهور المعروف انه اسم الشهر فقط واما التعليق الحق

سبحانه سلسلة التكوين من اختلاف الفصول واختلاف الايام واختلاف الظلال بالشمس وتعليق
سلسلة التشريع من الحج والصوم والاعياد بالقمر فذلك حق لا شك فيه والسر في ذلك امران
ظاهر وباطن فالاول ان اختلاف الشهور القمرية منوط باوضاعه الظاهرة الاختلاف في الحس و
الشهور الخمسة التي في باطن الانسان لا يخلو عن ظلمة تعين الانوار الضعيفة في وجهها وشعاعها
وليس ماحيا لانار تلك الظلمة الطبيعية التي عليها حفظ ضوابط الشرع دون ظهور شمس الحقيقة الماحية
باطلاع الحجب فناسب القمر نظام التشريع والذي يظهر عند التامل ان شرايع النصارى واليهود تبتنى
عباداتها واعيادها ايضا على الشهور القمرية وانما يحفظ المواسم فيها بالعكس بالمشهور والله اعلم سوال
مردے مقلد به حسن ظن خویش که با یکے مجتهد دارد واقتدا اوی مینماید در برخے از احکام شرع که قول وی
بکتاب وسنت مخالف است وکافه علمای دین باینجانب رفته اند چه طور عمل نماید وبروز قیامت از عهدهٔ
احکام اسلام چگونه برآید که بر کتاب وسنت عمل نکرد وبر قول کسے که مامور باطاعت او نبود عمل نمود ونص
صریح وحدیث صحیح بگذاشت وآیات درباب اقتدای پیغمبر فراموش نمود قوله تعالی واتبعوه لعلکم
تهتدون واتبعوا الرسول لعلکم ترحمون وما آتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا الموجب فاسئلوا
اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون سوال نموده امیدوار جواب شافی است جواب متاخرین از مجتهدان
چند قسم گزشته اند جماعه بودند که شمه از اجتهاد وترجیح داشتند وجماعه مزاولت علوم دیگر بر کمال
داشتند اما مزاولت علوم شرعیه از قران وحدیث وفقه کمتر داشتند ایشان خود از اجتهاد واستعداد
عاری بودند وجمع اول بعضے از ان قسم بودند که مزاولت فقه بیشتر داشتند ومزاولت قران وحدیث
کمتر این جماعه نیز از بهره اجتهاد خالی بودند واز جماعه اولے اکثرے ملکه استنباط از قرآن وحدیث
نیافته بودند اگر چه در فوائد قیود ورفع اختلافات کتب تحصیلی ملکه درست بهم رسانیده بودند جماعه اهل
قلیل که قدرت در ملکه استنباط وعبور بر کتاب وسنت ومعرفت اختلافات فقها بیشتر داشتند
بنابر مصلحتے راه اجتهاد نسپردند وآن مصلحت اینست که مقتضای جبلت مردم است که هر کسے بر
فهم خود مے نازد وبر مرتبه کمال دیگرے را اگر چه اجمالا اعتقاد نماید اما بشهادت وجدان باوجود استقرار
امرے در خاطر خود چون افضل را از امثال خود واقران خود نیز قبول نمیکند چه جای هم درجه های
خود پس درین صورت اگر یک کس در عصرے شروط اجتهاد بهم رسانید واستنباطات احکام خلاف

سلف مے نمود ہر یکے موافق استعداد خود چہ ناقص و چہ متوسط راہے مے پیمود و اختلاف
بحدے میرسید کہ اتحاد شریعت در عبادات و معاملات برہم میخورد و باب امر معروف و نہی
منکر مسدود مے شد چنانکہ تا وقتیکہ مردم بر چہار مذہب استوار نشدند و تقلید ایشان اختیار نکردند
ہفتاد و چند فرقہ پیدا شدند و بعد از ایشان تابعان ہمہ فرقہ ہا باقی ماندند و مذاہب دیگر مخترع نگشت
بنا برین مصلحت تا حصول شہادت عقل و نقل بر وفاقت فہم و کثرت عبور و صلاح قلب و نور
باطن و بے طمعی و خلوص از ہوا و مزید تقوے چنانچہ ازین مجتہدین مروی گشتہ در خود نیافتند
و مع ذلک در جرح و تعدیل سوای نقل احوال ایشان مسلکے ندیدند و در سلیقہ فہم عربیہ موافق
لغت قدیم نیز خود را قاصر یافتند و از امور بسیار کہ از قراین مجلس و قائل مستنبط میشوند خود را
محروم دیدند بنا بر آن راہ اجتہاد مسدود ساختند پس عذر ایشان پیش حضرت رب العزت
ہمین است کہ خداوندا در اختراع آرا خود مفسدہ ہا دیدیم و در اتباع سلف استحکام بدین
و آثار قبول عند اللہ بیشتر یافتیم بنا بران معرفت ناسخ و منسوخ و ظاہر و مأول و مطلق و مقید
بر ذمہ ایشان گذاشتیم کہ مثل ایشان درین امور قوت نداشتیم و ہمین مصالح حالا ہم ثابت
است لیکن با اینہمہ قائل شدن بتحریم اجتہاد مذہب کسے نیست مگر از ہر فرقہ متعصبان بطریق
لن نترک ما وجدنا علیہ آباءنا ورد زبان خود ساختہ اند و غیر ایشان چنانچہ از اکثر فقہای شافعی
استدراکات و تعصبات بر امام خود و فتوی بر مذہب از دیگرے مروی است لیکن حنفیہ
و حنابلہ زیادہ از دیگران راہ تعصب میروند چنانچہ صاحب اشباہ و النظایر گفتہ کہ اگر از ما پرسند
کہ مذہب شما چگونہ است و مذہب مخالف شما چگونہ حالانکہ در اصول میگویند المجتہد یخطی و
یصیب گوییم مذہب ما صواب است محتمل خطا و مذہب مخالف ما خطا است محتمل صواب و اگر
در تحقیق باب اجتہاد کوشیدہ شود ہمان خوف موجود است کہ نوشتہ ما را مردمان حجت ندانستہ
در استخراج مذاہب رکیکہ از تحلیل و تحریم در شریعت خلل ہا بیندازند و اما کسیکہ حق تعالی او را
قوت اجتہاد واقعی دادہ بالضرورۃ الوجدانیہ پای بند تقلید نمے باشد لیکن ہمہ را دعوت بمذہب
خود نمیکند چون بمذہب خود محل فتنہ میداند بانیکار نمے پردازد بالجملہ اگر کسے اینوقت اجتہاد خواہد
چند چیز را بر خود لازم گیرد تا روبروی رب العالمین مالک یوم الدین شرمندہ نشود اول جودت فہم

وملکه تدقیق در استنباط از کتب عربیت و قواعد منطق و ضوابط فهم و تکمیل تحصیل درین کتب
دوم مزاولت کتاب و سنت بوجه عبور و تدقیق سوم تخلیه نفس از هوا و تعصب چهارم اتصال روحانی
پیدا کردن بجناب نبی صلی الله علیه وسلم پنجم تصفیه نفس از هیئات ظلمانیه و عمل از نورانی فرق فهمیدن
کما ورد استفت قلبک ولو افتاک المفتون ششم اطلاع بر مذاهب فقها تا نقض اجماع لازم نیاید
و مذهب رکیک بر کسے روشن نگردد تا بآن میل ننماید اگر اینهمه شروط میسر باشد مهنا له الاجتهاد
و مهنا و اما آنکه باین پایه نرسیده اگر خواهد که فی الجمله از ربقه تقلید برآید و بر مذهب دیگر در بعضی مسائل
عمل نماید گو که قوت اجتهاد نداشته باشد او را چند چیز لازم است و این جمع مذاهب را تلفیق گویند
و این را چند صورت است اول آنکه از روی دلیل حقیقت قول بعضے ایمه باوجود عبور بر ادله مخالف
آن ترجیح یافته باشد برین تقدیر هیچ قیدی نیست در آن مسئله موافق حدیث صحیح غیر منسوخ
ظاهر الدلاله عمل نماید گو که در مسایل دیگر مقلد یک شخص باشد دوم آنکه عملے از اعمال باشد وضو یا
نماز یا صوم یا بابے از معاملات بر طور شخصے بکند و ما بقی بر طور دیگرے درینصورت اگر بعضے
شرط بعض است مانند مسائل حیض و نواقض وضو برای صلوة پس احتیاط نماید در آنکه عمل مذکور
چنان نشود که پیش هیچ یک درست نباشد اگر بر همه مذاهب درست باشد این را اخذ بالاحتیاط گویند
و اگر بر یک مذهب درست باشد اخذ بالقول گویند سوم آنکه در باب دیگر تعلق ندارد مانند صلوة
و صوم و زکوة و مانند نکاح یا بیع درینجا مختار است اگر خواهد بعضے ابواب بر مذهب کسے بکند
و بعضے دیگر بر مذهب کسے چهارم آنکه مذاهب سهل موافق هوای نفس از هر مذهبے انتخاب نماید
و این درست نیست زیرا که از قبیل اتباع هوا است نه اتباع امر خدا چنانکه نوشته اند اگر کسے
در ربا و مشروبات بطور حنفی و در مطعومات بطور مالکی و در طهارت منی و نفی تحریم بزنا بطور
شافعی عمل نماید از اشقیا مقرر باشد پنجم آنکه مذهبے که انتقال میکند روایت مرجوحه آن مذهب
بگیرد که اکثر علمای آن مذهب آنرا متروک داشته اند این نیز درست نباشد و بعد ازین همه خلاصه
کلام آنکه اگر مسلمانی را بمزاولت علوم عربیه فهم کتاب و سنت بسلیقه بلا تکلف میسر شود و حدیثی
دریابد که محققان فن حدیث حکم بصحت آن کرده اند و از جمله فقهای اهل سنت جمعے بران رفته
بوجهیکه از مخالفت اجماع بیرون آمده و از استادان معتبر شروح و حواشی دریافته باشد

انتفای نسخ آن را پس آن مسلمان را حق و موکد تر همین است که از هر مذهبی که باشد دران مسئله اتباع
حدیث بکند و در چیزیکه این چنین نص یافته نشود بهر کسیکه حسن ظن داشته باشد تقلید او نماید و درین
قسم حکم واضح شارع را بتوهم آنکه صاحب مذهب در ترک آن حجت داشته باشد نگذارد و باین قدر
مخالفت هرگز ازان مذهب خارج نمیشود چنانچه از ائمه اربعه بصراحت و تاکید ثابت شده است
که هر که حدیث صحیح را بر خلاف قول ما دریابد عمل بحدیث بکند که فی الحقیقت مذهب ما همین است و چونکه
چنین نباشد در توهم خلاف آن نسبت سلب ایمان از اکابر لازم می آید گو یا دعوی رسالت
مقتدایی خود میکنند و دیده و دانسته مقتدا را مجوز مخالف امر رسول ص می پندارند نعوذ بالله من ذلک
و نیز شبهه نیست که عصات هر مذهب باوجود مخالفت صاحب مذهب ازان مذهب خارج نمیشوند
پس باقتدار قول پیغمبر چگونه ازان مذهب خارج شوند و آیاتیکه صاحب سوال در اقتدای پیغمبر
صلی الله علیه وسلم ذکر کرده بر همین محمول است و درین امر هیچ کس را عذری نیست و فی الحقیقت
اگر مقلدان مذهب تفحص کنند می یابند که این بار تقلید ایشان را بحدی کشیده که قول هر یکی را
از احاد فقها در مقابل حدیث می آرند و ترجیح میدهند و این ازان قبیل است که علما را پیغمبری
رسانیده شود بلکه بخدائی زیرا که در حدیث صحیح ترمذی آمده است که عدی ابن حاتم از جناب نبوت
صلی الله علیه وسلم در تفسیر آیه اتخذوا احبارهم و رهبانهم اربابا من دون الله عرض کرد که یا رسول
الله آیا ایشان را بخدائی پرستیدند و خدا می دانستند فرمودند که بگفته ایشان حلال و حرام
میدانستند گفت آری فرمودند همین است ارباب گرفتن و ظاهر است که منصب تکلیف
و نصب شریعت مخصوص بخدا است و نبی را نص قاطع او کسی را این منصب دادن شرک محض است
نعوذ بالله منها و نص قاطع مثل اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و من یطع الرسول فقد اطاع الله فاتبعونی
یحببکم الله در شان دیگری وارد نیست و اطاعت اولی الامر محصور است در مباحات چنانچه
فرموده فان تنازعتم فی شیء فردوه الی الله والرسول لیکن عادت مبارک جناب نبوی
صلی الله علیه وسلم چنانکه در لا یصلین احدکم العصر الا فی بنی قریظه و در اختلاف فتاوی خلفای
اربعه در لفظ حین و غیر آن معلوم شده است که آرا مجتهدین را در فروع تصویب میفرمودند اگرچه
یکی از دیگری بصواب نزدیکتر می بود همچنین کسیکه تصویب مذاهب میکند این امر اتفاقی

له رواه البخاری ... فی کتاب المغازی ١٢ [illegible]

اہل ہر چہار مذہب است بہمین وضع اعتراف مے نمایند کہ حق حقیقی دائر است و بعضے مسائل اقرب
است از دیگر بحق و رجحان یکے از مذاہب در خاطر کسے نسبت باین ظن معقول مے تواند شد کہ
شاید این حدیث معارضی یا تاویلے داشتہ باشد و انچہ فقیر نوشتہ است کہ محروم نماند اولاً باعتبار
افضلیت و اولویت لہذا ترک رفع یدین میکنیم وثانیاً بنا بر عدم وجوب است و آنکہ موجب اتہام
رفض وفتح باب غیبت نشود کہ عوام را کیفیت رفع و اہل حق و اہل باطل معلوم نیست خصوصاً افاغنہ
و تورانیان را کہ در ابتدای ما غالب و اکثر بودند وثالثاً اختلاف صحابہ ہم تعیین یکے را ضعیف ساختہ
است **سوال** حضرت سلامت بعد تسلیمات معروض میدارد ارشاد در سیر قدمی چیست و سیر نظری
چیست و این ہر دو لفظ در کلام حضرت مجدد واقع است و بیان فرمایند کہ طریق تلقین طریقہ جذب
چیست و طریق تلقین طریقہ سلوک چیست **جواب** سیر نظری مشاہدہ مقامی بدون یافتن
انوار و آثار آن در خود و سیر قدمی دخول دران مقام و یافتن انوار و آثار آن در خود و لفظ جذب
و سلوک چہار معنی دارد اول گسستہ گشتن رشتہ عقل بصدمہ وارد و ناگسستن آن دوم ظہور آثار
مطلوبیت و محبوبیت در طالب و ظہور آثار محبت و ورود طلب در مطلوب و این معنی نیز بمضمون یحبہم و
یحبونہ نمیشود مگر بہ محبوبیت لیکن مراد از آثار محبوبیت سبق مشاہدہ است بر مجاہدہ و مراد از آثار محبت
سبق مجاہدہ است بر مشاہدہ سوم خرق حجب وجود بفنا و بقا و تہذیب باطن باخلاق صالحہ و
اقوال صالحہ فاضلہ چہارم وقوع سلوک بنوع مصالحہ معاش بوجہے کہ این مصالحہ فوت
نشود این مراتب را فہمیدہ تلقین آن نمودن میتواند شد از کسیکہ قوت باطن دارد و طی مراتب فنا
و بقا کردہ است واللہ اعلم واحکم **جواب سہ مطالب** رقیمہ کریمہ رسید مشتملہ سہ مطلب بود اول
طریقہ سہروردیہ حضرت مجدد الشیخ احمد السرہندی عن ابیہ الشیخ عبد الاحد عن الشیخ رکن الدین
گنگوہی عن ابیہ الشیخ عبد القدوس گنگوہی عن شیخہ الشیخ قاسم درویش الاودہی عن شیخہ السید
بڈہن بہرایچی عن شیخہ السید اجمل عن شیخہ السید جلال المعروف بمخدوم جہانیان بسندین
احدہما عن ابیہ السید احمد الکبیر عن ابیہ السید جلال البخاری عن الشیخ بہاء الدین زکریا الثانی
عن الشیخ رکن الدین ابی الفتح عن ابیہ الشیخ بہاء الدین زکریا عن صاحب الطریقۃ الشیخ شہاب الدین
السہروردی و نیز شیخ رفیع الدین امام کہ از اجداد حضرت مجدد اند بیش امام شیخ بہاء الدین زکریا

واز خلفاء ایشان بودند پس محتمل است که ایشان را از اجداد خود اجازت این طریقه رسیده باشد
بلکه موروث خاندان ایشان همین طریقه باشد و طریقه چشتیه و قادریه و نقشبندیه از مکتسبات ایشان
و والد ایشان باشد دیگر اعتذار بشغل همه اوست و تحقیق این آنست که مراد تحصیل حالتے است که
لازم اضطراری قلب شود و اختیار رفع آن نماند اگر کسے را اعتقاد حقیت وحدة وجود ثابت است

مطلب پنجم

ملازمت این شغل باین حالت میکشد والا هرگز نمیکشد بلکه همیشه باطنش حکم میکند که این خیال
من خلاف واقع است این شغل صاحب را هرگز نفع نخواهد داد و شبهه نیست که ظهور اینمعنی خود بخود
بتصفیه قلب اولے و اقوی است و از مدخلیت تصنع و تکلف بعید تر است و خواجه خرد رحمة الله
علیه نوشته اند که مادام شخصیکه معتقد توحید وجودی نیست حصول فنا فے الله و وجود او را ممکن نیست
در حق منکر او همه فناها در حجب نورانیه است که غیر حق است و تجلیات او همه انوار لطائف وغیره
نه ظهورات حق تعالے و تحقیق توحید وجودی طولے میخواهد مجمل آنکه آیات کلام الله و احادیث رسول الله
صلے الله علیه وسلم معیت و قرب ذاتی صریحاً اثبات میکنند و جوابش بآنکه همه مصروف از ظاهر اند
نے امتناع او نمیتواند شد و اینهمه از خلاف عقل هاست نه از کتاب و سنت چه انصاف است
که منصوصات شرع را غیر شرعی و مخیلات عقل ناقص خود را شرعی نام کنیم در جامع ترمذی در حدیث
لو دلیتم بحبل الے الارض السابعة السفلی لهبط علے الله و در حدیث ان الله یقبل الصدقة من الطیب
همیشه صریح مے نوید که مذهب سلف اجرای آن بر ظاهر است بلا کیف بالجمله نفی غیریت
محضه و اتحاد وحدت فے الجمله منصوص است و آواز انّی انا الله از آتش و کنت سمعه و بصره
دلیل واضح است و بشرط انصاف از کلام حضرت مجدد نفی وحدت وجود مطلقاً ثابت نیست
بلکه نفی بعض اقسام آن اما آنچه در ذهن مستقر مے شود ازاله آن بزودی دشوار و دوام تکرار مستعد

مطلب ششم

الطرفین دیگر حقیقت ذکر جهر و حق آنست که انکار آن سفاهت واضح است در تلاوت قرآن
جهر صریح است ما اذن الله لشئ ما اذن یعنے تغنی بالقرآن بجهریة و در تلبیه حج آمده افضل الحج
العج و الثج ای رفع الصوت بالتلبیة و اراقة الدم و قرآن را فضیلت معروف است و کنا
نعرف انقضاء صلوة رسول الله صلے الله علیه وسلم بالذکر و فضل الذکر الذی یسمعه الحفظة علے الذی لا یسمعه
الحفظة بسبعین ضعفاً و بنا طریقه چشتیه و اویسیه و قادریه که همه سران ملاند بر ذکر جهر است حکم باتکه

فعل حرام موجب قرب آلهی نشود باطل ست بلکه ذکر جهر موجب جمعیتی است که بالاتر ازان جمعیتی نیست چون خواجه علاء الدین
غجدوانی بعد رفتن حضرت خواجه نقشبند علیه الرحمة به حج ذکر جهر استماع کردند و بعد مراجعت عذر
آوردند بآنکه شمارا بسبب قوت باطن حاجت این نبود مارا ازین نفع بسیار شد حضرت خواجه نقشبند
انکار آن نکرد و چون خود از روح حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی ذکر خفیه و عمل بر عزیمت گرفته
بودند خود نمیکردند و مثل شمارا که در فقهیات تقدیم حدیث باجتهادیات میکنید درین معنی تردد بیجا است
اگرچه مذهب حنفیان باشد دران روایت اگرچه مشهور است لیکن فقیر را بعینه آن کتاب یاد
کردن محتاج تفحص است یک دفعه خواجه سرای عالم لفقهیات از طرف بادشاه روم امیر حج شده آمد
در مدینه با شیخ ابراهیم کردی ملاقات نمود گفت که درین سفر بدعت عظیم ازین مردم دور کردم
فرمودند کدام بدعت گفت ذکر جهر از مسجد و شهر بیت المقدس موقوف کنانیدم الشان این آیه خواندند
ومن اظلم ممن منع مساجد الله ان یذکر فیها اسمه وسعی فی خرابها چند روایت که از فتاوی نوشته بود
پیش نمود فرمودند اگر کار بتقلید است شما مقلد دیگر و من مقلد دیگر و روایات شما بر من حجت نیست و اگر
کار به تحقیق است اینک گوی و میدان بعد ازین چند رساله در اثبات ذکر جهر نوشته اند بعض ازین
رسائل پیش فقیر هم موجود است بالجمله الحق احق بالاتباع والسلام فقط

مجموعهٔ رسائل خمس شاہ عبد العزیز صاحب دہلوی رح

رسالہ فیض عام

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد حمد رب العالمین و نعت سید المرسلین صلوات الله علیه و آله الطیبین و اصحابه التابعین واضح باد که
عاصی گنهگار نالایق ساکن موضع بردوان پرگنه حویلی ڈھاکه جلال پور در سنه یکهزار دو صد بست و نه
هجری از مرزاپور متعلق بنارس بدار الخلافت شاهجهان آباد بجناب هدایت و ارشاد مآب قبله پرستان
و کعبه کعبه شناسان محقق حق و یقین مدقق مسائل دین متین امام العابدین رئیس العارفین
پیشوای سالکین رهنمای طالبین سرخیل محدثین سردفتر مفسرین افضل فضلای زمان افصح فصحای
دوران محی مراسم دین محمدی مبطل مذاهب گمراهان ابدی وسیله نجات عرصه رستخیز مولانا مرشدنا
شاه عبد العزیز محدث دام فیوضاته و برکاته حاضر شده بیعت حاصل کرده چند سوالات دینی و دنیوی
که از سالها مرکوز خاطر بوده بجناب ممدوح گزرانیده وجواباتیکه ازان جناب ارشاد شده هریکی ازان
هادی راه هدایت و تعلیم مرشد طریق مستقیم است خدا توفیق رفیق کند که عامل جواب مذکور شده رفاهیت
و نجات آخرت بهم رساند بنده و کرمه **سوال** بکدام از منهیات متنفر و راغب در اوامر شود **جواب** بسیار گفتن
لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ و نفی و اثبات کلمه توحید و ضرب آن بر قلب بشدّ و مدّ و خواندن هو دو تین
صبح و شام مفید این معنی است **سوال** بوقت فجر دو رکعت سنت است و دو رکعت فرض و
بوقت ظهر چهار رکعت سنت و چهار رکعت فرض و دو رکعت سنت و در وقت عصر چهار رکعت
فرض و در مغرب سه رکعت فرض و دو سنت و بوقت عشا چهار رکعت فرض و دو سنت
و سه وتر میخوانم سوای آن در پنج وقت کدام کدام نماز بکدام وقت خواندن ضرور شود دائما گرد

جواب فرض وسنت دائمی همین قدر اما اگر فرصت دست دهد چهار رکعت بسلام واحد بعد از زوال آفتاب وقبل از نماز ظهر ادا باید کرد مسنون است وچهار رکعت قبل از نماز عصر از مستحبات است وما بین مغرب وعشا صلوة الاوابین ست وآن هم مستحب است شش رکعت هم آمده وبست رکعت هم آمده بشرط فرصت هر قدر که شود باید نمود ونماز اشراق بعد از طلوع آفتاب تا یکپاس روز برآید ونماز چاشت از یکپاس روز برآید تا قریب زوال ونماز تهجد بعد نیم شب تا صبح صادق ادا باید نمود ونماز اشراق دو رکعت وچهار رکعت هم آمده ونماز چاشت چهار رکعت است ونماز تهجد از دو رکعت تا دوازده رکعت بطور تراویح باید خواند وبعد از دو رکعت سلام باید گفت وبعد از چهار رکعت تسبیح وتهلیل خوانده در ترویحه دیگر شروع باید نمود **سوال** بعد از نماز پنجگانه برای خواندن تسبیح ومناجات هرچه ارشاد شود **جواب** بعد از نماز صبح لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ الْمَلِکُ الْحَقُّ الْمُبِیْنُ صد بار ورد باید ساخت وبعد از نماز ظهر اگر فرصت باشد حَسْبِیَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَکِیْلُ پانصد بار واگر فرصت نباشد بست وپنج بار وبعد از نماز عصر تسبیح فاطمه که مشهور ومعروف است باید خواند وبعد از نماز مغرب کلمه تمجید یعنی سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ پانصد بار باید خواند وبعد از نماز عشا درود بهر صیغه که باشد صد بار متوجه بجانب مدینه منوره شده واستحضار صورت مبارک پیغمبر صلی الله علیه وسلم نموده باید خواند **سوال** از مناجات مندرجه کلام الله واحادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم واز مناجات تصنیفات خود عربی یا فارسی ارشاد شود **جواب** مناجات کلام الله بعضی بزرگان جمع نموده اند مصدر بلفظ ربنا واقع شده ومناجات احادیث در کتاب حصن حصین لقید اوقات وحالات مرقوم است وفقیر مناجات تصنیف نکرده است مگر والد بزرگ فقیر دعای موسوم اعتصام تصنیف فرموده اند بزبان عربی آنرا نقل کنانیده باید گرفت ور روز وشب یکبار باید خواند **سوال** برای عفو جرایم وعاقبت بخیر **جواب** برای عفو جرایم استغفار بسیار مناسب است وبرای عاقبت بخیر اکثار ذکر کلمه طیبه وتلاوت آیة الکرسی بعد از نماز **سوال** برای محفوظ ماندن از عذاب قبر **جواب** مداومت سوره تبارک الذی بعد نماز عشا قبل از خفتن وسوره حم السجده نیز همین حکم دارد **سوال** برای اینکه از تزویر وتحریص نفس خبیث وابلیس لعین محفوظ مانده شود **جواب** اکثار کلمه لاحول ولا قوة الا بالله ومداومت معوذتین بعد از نماز صبح ومغرب یازده یازده بار **سوال** سوای رمضان المبارک روزه بکدام ماه باید کرد **جواب** سوای رمضان المبارک روزه نهم ذی حجه نهایت کثرت ثواب دارد وگناهان دو ساله را تکفیه کند وروزه دهم محرم که روز عاشورا است نیز بسیار مسنون وموجب کفارت

یکساله است و سوای این دو روزه تا سه روزه در هر ماه نیز مسنون است بهتر آنست که سیزدهم و چهاردهم
و پانزدهم باشد یا اول یا آخر یا اول عشره هر ماه یک روزه بگیرند نیز ادای سنت میشود و روزه دو شنبه و پنجشنبه
از مستحبات است و روزه صبح شب برات و روزه شش عید و روزه عشره ذی الحجه سوای روزه عید و روزه
هر قدر ایام که میسر شود در ماه رجب از مستحبات است و ثواب بسیار بران موعود **سوال** درود و استغفار
برای وظیفه دوام هر چه ارشاد شود **جواب** درود باین صفت هر شب اگر باشد والا شب جمعه صد بار
مداومت باید کرد اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدِنِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ وَاٰلِهٖ وَبَارِکْ وَسَلِّمْ و بهترین استغفارات
سید الاستغفار است در وقت خفتن با ملاحظه معانی باید خواند و سید الاستغفار در کتاب سبیل الرشاد
مذکور است و تمام آن کتاب جواهر نفیسه است نقل باید کرد و وظائف و صلوة را موافق آنچه در آن
مرقوم است بجای باید آورد و آن کتاب گویا خلاصه سلوک طریق خاندان ماست خصوصاً فوائد سلوکیه
که از حضرت والد ما بسوی طالبان و مریدان فیضان نموده در ان مجموعه مندرج است حضرت شاه
محمد عاشق قدس سره که از اجل خلفای حضرت والد ماجد بودند آنرا تالیف فرموده اند بقدر شش جزو
خواهد بود **سوال** آداب تلاوت قرآن شریف **جواب** آداب تلاوت قرآن تهذیب و استقبال قبله
حتی الامکان و حروف را بخوبی ادا کردن و مد و شد فرو نگذاشتن و در مقام وقف وقف کردن اینست
آداب ظاهری و اما آداب باطنی پس مبتدی را تصور کردن گویا که بحضور رب العزت تلاوت میکنم و او تعالی
در مقام استاد نشسته میشنود و منتهی را تصور کردن که این کلام را بلا واسطه از زبان حضرت رب العزت
مے شنوم و فرق درمیان مقامین اینست که در صورت اول زبان از خودش و گوش از حضرت
رب العزت و در صورت دوم زبان از حضرت رب العزت و گوش از خود باشد همچنین مقام ارشاد فرموده است حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه
چنانچه شیخ الشیوخ در عوارف از ایشان نقل کرده اند اِنِّیْ لَاَقْرَءُ الْاٰیَةَ حَتّٰی اَسْمَعَهَا مِنْ قَائِلِهَا
یعنے میخوانم آیة را و تکرار میکنم تا اینکه شنوم آیت را از قائل آن و شیخ الشیوخ بعد نقل این کلام در
عوارف گفته که حضرت امام صادق رضی الله عنه در این وقت بمنزله شجره موسے میشد اِنِّیْ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ
الْعَالَمِیْنَ میگفت **سوال** برای دفع عذاب مرگ هر چه ارشاد شود بعمل آرد **جواب** برای سهل
شدن سکرات موت مداومت آیة الکرسی و سوره اخلاص مروی است و برای دفع عذاب القبر مداومت
سوره تبارک الملک بعد از نماز عشاء و قبل از خفتن در حدیث آمده و همچنین خواندن سوره الدخان مرویست

سوال سوال جواب گور بدستخط و مهر حضرت پیر و مرشد عنایت گردد جواب اجواب گور موافق احادیث مرقوم میشود حاجت مهر نیست واین جواب ور وزبان باید ساخت و پارچه لک از خوشبو نویسانیده نزد خود باید داشت جواب اینست أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ رَضِيْتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِيْنًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا وَرَسُوْلًا وَبِالْقُرْاٰنِ اِمَامًا وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِيْنَ اِخْوَانًا وَبِالصِّدِّيْقِ وَبِالْفَارُوْقِ وَبِذِي النُّوْرَيْنِ وَبِالْمُرْتَضٰى اَئِمَّةً رِضْوَانُ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ مَرْحَبًا بِالْمَلٰئِكَةِ الشَّاهِدِيْنَ الْحَاضِرِيْنَ وَاشْهَدَا بِاَنَّا نَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللّٰهِ عَلٰى هٰذِهِ الشَّهَادَةِ نَحْيٰى وَعَلَيْهَا نَمُوْتُ وَعَلَيْهَا نُبْعَثُ اِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰى سوال یک پارچه مستعمل برای کفن عنایت شود جواب انشاء اللہ تعالی داده خواهد شد سوال اگر شجره بدستخط پیر و مرشد بعبارت عربی یا فارسی بطور مناجات نظم گردد بسیار برمراد است جواب فقیر بسبب ضعف بصارت نبشتن نمیتواند و شجرهٔ قادریه بلغت فارسی و هم بلغت هندی مع مناجات منظوم است هرچه پسند آید نقل آن بگیرند سوال شجره در قبر نهاده خواهد شد یا نه و اگر نهاده خواهد شد ترکیب آن عنایت شود جواب شجره در قبر نهادن معمول بزرگان است لیکن این را دو طریق است اول اینکه بر سینه مرده درون کفن یا بالای کفن گزارند این طریق را فقها منع میکنند و میگویند که از بدن مرده خون و ریم سیلان میکند و موجب سوء ادب باسمای بزرگان میشود و طریق دوم اینست که جانب سر مرده اندرون قبر طاقچه بگذارند و در ان کاغذ شجره را نهند سوال آنچه در رویت از جناب مرتضی علی علیه السلام طریقه بآنجناب مرحمت شده قلمی فرموده مرحمت گردد یا ملخص آن نویسانیده عنایت شود جواب که برویت جناب مرتضی علی کرم الله وجهه مشرف شده بیعت نموده بودم ایشان بعد از تذکره ما فرموده بودند که در زمان ما یعنی صحابهٔ کرام برای وصول الی الله سه طریق سلوک بودند و طریق ازان موقوف شده یعنی صلوة و تلاوت قرآن شریف سوم که ذکر است باقی و در آن طریق نیز تفاوت بسیار راه یافته بعد ازان طریق صلوة و تلاوت قرآن فرمودند طریق صلوة که بطور شغل ادا کرده شود طول و تفصیلے بسیار دارد و این وقت بسبب تشویشات مرض خود و ضعیفه امکان تحریر نیست و طور تلاوت برای بندی اینست که خود را قاری و حق را مستمع تصور و تخیل نماید که بحضرت رب العالمین قرآن میخوانم چنانچه شاگرد بحضور استاد میخواند و براے منتهی اینست که حق را قاری و خود را مستمع قرار دهد و زبان خود را نائب تصور کند و گوش را مستمع گویا

حضرت حق بزبان من کلام میکند و من می شنوم و یقین است که درین تصور بسبب غلبۂ محبت حالی که عاشق صادق را در وقت استماع کلام محبوب بالمشافهه رومیدهد حاصل خواهد گردید و گره کشائی مدعا خواهد شد والله المغنی **سوال** ترکیب زیارت حضرت خضر علیه السلام و استمداد مراد از آنجناب هرچه ارشاد شود بعمل آرد **جواب** ترکیب زیارت حضرت خضر علیه السلام این وقت نبود ان شاء الله تعالی متعاقب برآورده نوشته خواهد شد **سوال** هرگاه کسے بحالت مرض الموت دریافت که امید زندگی نیست خواه بعد یک روز یا دو روز یا زیاده ازان فوت کند درین حالت پس از ادراک این معنی و قبل از موت مریض را بشرط بحال بودن هوش و حواس او یا ورثۂ مریض را برائے رفاهیت و نجات مریض چه تدبیر باید کرد **جواب** مریض را چون حالت بهم رسد که مایوس از زندگی گردد و قرب اجل متحقق شود وارثان او را باید که اول بغسل و یا بوضو و یا تیمم بوجه احسن پاک سازند و رو بقبله چارپایه او را فرش کنند گرد و پیش او را بوجه احسن صاف و شسته و شو نموده بپاشیدن گلاب و نگاهداشتن عطریات خوشبو سازند بعد از آن ذکر دنیا و فکر باقیماندگان بحضور او موقوف دارند بکا و نوحه اصلاً تجویز نکنند و بایکه تعلق بفوت شونده دارد از زن و فرزند مواجهه نمایند اگر خود بخود آن را یاد کند یکدو بار بحضور او آرند و بمد او منت کلمه استغفار رو برو او بجهر نمایند تا بخودی خود او را یاد آید و بر زبان براند و او را تاکید امر نکنند که کلمه استغفار بخوان بل خود وقتاً بعد وقت کلمۂ استغفار بآواز بلند بخوانند تا او را یاد وی گردد و همچنین هول قبر و خوف حساب و شدائد عقبے ذکر نکنند بلکه وسعت رحمت الهی و بخشش گناهان و شفاعت پیغمبر صلے الله علیه وسلم عموماً و ذکر ارواح صالحین لاسیما مشائخ و پیران طریقت پیش او نمایند و امر زائل شدن گناه گناهگاران و قبول اعمال اندک پیش او مذکور نمایند تا رجا او بر خوف غالب باشد و آنچه دران وقت وصیت کند بخوشدلی قبول نمایند و ضامن شوند که این وصیت را البته بجا خواهیم آورد تا خاطر او متردد نشود بحضور او سورۂ یسین و سوره الحمد و سورۂ اخلاص خوانند و دگر سور و آیات قرآنی گاه گاه میکرده باشند **سوال** ترکیب نماز استسقا و کسوف و خسوف و عاشورا عنایت شود **جواب** برائے نماز استسقا رئیس با جماعه مسلمین در عیدگاه سه روز متواتر بیرون آید و برآید پیاده بهتر است و در پارچه کهنه و مستعمل بیرون آید و تزئین و تجمل مثل عید نکند و بتذلل و خشوع و شرمندگی در عیدگاه رفته دو رکعت نماز نفل بقرات جهر بخواند بعد ازان خطبه بگوید و دعائے

استغفار از گناهان بسیار کند و امام را باید که نقل چادر از زیر به بالا و از بالا بزیر و از راست بچپ و از چپ
براست بکند و بجد و کوشش دعا و زاری بجا آرد و دعائیکه در حدیث آمده است آنرا بخوانند دعا اینست
اللهم اسقنا غيثا مغيثا مريئا مريعا نافعا غير ضار عاجلا غير آجل اللهم اسق عبادك وبهائمك و
انشر رحمتك واحي بلدك الميت نماز کسوف بدین طریق است که امام جمعه با مردمان دو رکعت نماز
نفل مانند سایر نمازها بقرأت پوشیده بخوانند هر قدر که طول قرأت میسر شود بهتر است و در دعا و استغفار
مشغول باشند تا که آفتاب روشن گردد و در نماز خسوف جماعت نیست هر شخص دو رکعت نماز نفل
تنها تنها بخوانند و در دعای استغفار مشغول باشد تا که ماهتاب منجلی گردد و طریق نماز عاشورا در کتب
مشایخ چنین مرقوم یافته که روز عاشورا وقتیکه آفتاب بلند گردد دو رکعت نماز نفل بخواند در رکعت اول
بعد فاتحه آیة الکرسی یکبار در رکعت دوم بعد فاتحه آخر سوره حشر بخواند و بعد از سلام درود هر قدر که خواهد
بخواند و در بعضی روایت مشایخ چنین نوشته شد که شش رکعت بخواند و در رکعت اول سوره والشمس و
در رکعت دوم انا انزلناه و در رکعت سوم اذا زلزلت الارض و در چهارم قل هو الله و در پنجم قل
اعوذ برب الفلق و در ششم قل اعوذ برب الناس و بعد فراغ سر بسجده نهد و حاجت خود بخواهد سوال
درین زمانه وجه حلال چگونه میسر شود جواب وجه حلال درین زمانه و در زمان سابق نیز بچهار صورت
حاصل میشود و میشد اول نوکری بشرطیکه اعانت کفر و ظلم دران نباشد و کار غیر مشروع نیز دران نباشد
دوم زراعت بشرطیکه ادای حقوق عاملان بوجه مشروع گردد سوم تجارت در امور مباح بشرط
ادای حقوق و عدم تطفیف در کیل و وزن و غش وغیر ذلک چهارم صناعت و حرفت بهمین
شروط سوال ترکیب زیارت قبور جواب هرگاه که برای زیارت قبری از عوام مومنین برود اول
پشت بقبله رو بسینه میت نماید و سوره فاتحه یکبار و اخلاص سه بار و در وقت در آمدن بمقبره
این الفاظ بگوید السلام علیکم اهل الدیار من المومنین والمسلمین یغفر الله لنا ولکم وانا ان شاء
الله بکم لاحقون و اگر قبر بزرگی از اولیا و صلحا باشد روی بسوی سینه آن بزرگ کرده بنشیند و بسته
یکبار بچهار ضرب سبوح قدوس ربنا ورب الملائکة والروح گوید و سوره انا انزلناه سه بار بخواند
و دل را از خطرات خلاص کرده مقابل سینه آن بزرگ آرد برکات روح در دل این زیارت
کننده خواهند رسید سوال برای دریافت اینکه اهل قبر کامل است یا نه و در صورتیکه اهل قبر

کامل باشد از و استمداد بچه صورت باید کرد **جواب** بعضے از اهل قبور مشهور بکمال اند و کمال
ایشان متواتر شده طریق استمداد از ایشان آنست که جانب سر قبر او سوره بقر انگشت بر قبر نهاده
تا مفلحون بخواند باز بطرف پائین قبر بیاید و آمن الرسول تا آخر سوره بخواند و بزبان گوید اے
حضرت من برای فلان کار در جناب الهی التجا و دعامے کنیم شما نیز بدعا و شفاعت امداد من
نمائید باز رو بقبله آرد و مطلوب خود را از جناب باری خواهد و کسانیکه کمال ایشان معلوم نیست
و مشهور و متواتر نشده در یافت کمال آنها همان طریق است که بعد از فاتحه و درود ذکر سبوح
دل خود را مقابله سینه مقبور بدارد و اگر راحت و تسکین و نوری دریافت کند بداند که این
قبر اهل صلاح و کمال ست لاکن استمداد از مشهورین باید کرد **سوال** ترکیب استخاره وغیره
برائے دریافت حالات آینده **جواب** در قول جمیل مشهور و مذکور است و طریق سهل آنست
که شب چهارشنبه و پنجشنبه و جمعه متواتر بعد از نماز عشاء و فراغت از امور دنیوی بسم الله الرحمن
الرحیم راسه صد بار خوانده الم نشرح هفتده بار با بسم الله بر سینه و روی خود دم نماید و دعا نماید بجناب
باری که در فلان امر آنچه واقع شدنی است در خواب یا یقظه بهتف هاتف بمن بنمای بعد از ان
صد بار این درود بخواند اللهم صل علے سیدنا محمد بعدد کل معلوم لک اگر خواهند دعای استخاره که در حدیث
آمده است مع استخاره برای مطلب خود سه بار بخوانند و بحال قلب خود نظر کنند اگر عزم درست
دران کار باشد بعمل آرند و اگر در عزم فتور گردد موقوف دارند دعای استخاره در مشکوة موجود است
سوال برای مشکلات و صعوبات دنیوی **جواب** دعاء الکرب با طهارت و وضو بلے قید
عدد درین باب مجرب است و دعا اینست لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ الْحَلِیْمُ الْکَرِیْمُ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ
الْعَظِیْمِ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِیْمِ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ مُوْجِبَاتِ رَحْمَتِکَ
وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِکَ وَالْغَنِیْمَةَ مِنْ کُلِّ بِرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ کُلِّ اِثْمٍ لَا تَدَعْ لِیْ ذَنْبًا اِلَّا غَفَرْتَهٗ وَلَا
هَمًّا اِلَّا فَرَّجْتَهٗ وَلَا حَاجَةً لِیْ مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ اِلَّا قَضَیْتَهَا یَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِیْنَ در اعمال
مشایخ ختم خواجگان نیز مجرب است و طریقه او معروف و مشهور و ختم یَا بَدِیْعَ الْعَجَائِبِ بِالْخَیْرِ
یَا بَدِیْعُ یکهزار دو صد بار در اول و آخر درود دو صد بار نیز خواه تنها بخواند خواه بجماعت **سوال**
برای حفظ آبرو و حرمت **جواب** اسم یا عزیز چهل و یکبار خوانده بر روی خود دمیدن وقت صبح

وبہر وقتیکہ ارادہ رفتن دربار بحضور صاحبان حکومت منظور باشد مجرب ست اگر ہمین اسم را در انگشتری
نقرہ کہ نگینہ اش نیز از نقرہ باشد در شکل مربع کندہ کنانیدہ در وقت شرف قمر کہ در ہر ماہ مے باشد
از اہل نجوم تحقیق آن میتوانند شد تیار ساختہ بعطر خوشبو نمودہ با حتیاط نگاہدارد در وقتیکہ
بدربار پیش اہل حکومت رفتن منظور باشد در خنصر دست راست پوشیدہ روند و ہمچنین در وقتیکہ
در عدالت و در کچہری بنشینند نیز مجرب ست و شکل مربع اینست

ز	ی	ز	ع
ع	ز	ی	ز
ز	ع	ز	ی
ی	ز	ع	ز

سوال برای فراغت رزق **جواب** در وقت چاشت چہار رکعت
نماز بگذارند بعد از فراغ بسجدہ روند و در سجدہ یکصد چہار مرتبہ
یاد تاب بخوانند و اگر فرصت نباشد پنجاہ مرتبہ بخوانند و سورۃ الکہف در روز جمعہ خواندن نیز موجب
وسعت رزق است و ہمچنین سورہ واقعہ در یکشب دو بار خواندن بعد از مغرب و بعد از عشا نیز مجرب
و بعد از نماز صبح صد بار یا مغنی و اگر فراغت باشد یکہزار و یکصد بار و سورۂ مزمل بعد از نماز عشا بست و
یکبار و اگر فرصت نباشد ہفت بار و اگر اینقدر ہم فرصت نباشد یکبار لیکن چون باین آیت رسد
رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا حَسْبُنَا اللّٰہُ وَنِعْمَ الْوَکِیْلُ بست و پنج بار بخوانند
بعد ازین سورہ را تمام کند **سوال** برای ادای فرض **جواب** دعای مشہور بعد از نماز سہ بار خواندن مجرب ست دعا اینست اللھم
انی اعوذ بک من الھم والحزن واعوذ بک من العجز والکسل واعوذ بک من الجبن والبخل واعوذ بک من غلبۃ الدین وقہر الرجال اللھم
اکفنی بحلالک عن حرامک واغننی بفضلک عمن سواک **سوال** برای محفوظ ماندن از جمیع آفات وبلیات
ومکروہات دنیاوی **جواب** سی وسہ آیۃ بعد از نماز شام باید خواند اگر فرصت نباشد آیۃ الکرسی
دہ بار بوقت صبح و یا حفیظ دو ہزار بار خواند و حزب البحر درین باب مجرب است **سوال** آنچہ در باب
محفوظ ماندن از جمیع آفات خواندن سی وسہ آیۃ حکم فرمودہ بودند کدام کدام سی وسہ آیت است
یا مطلق سی وسہ آیہ از ہر سپارہ کہ باشد تفصیل آن ایما گردد **جواب** سی وسہ آیہ این است
چہار آیہ از اول بقر تا مفلحون وسہ آیہ از آیۃ الکرسی تا خالدون وسہ آیۃ آخر سورہ بقر از للہ ما فے
السموات تا آخر و آیۃ سورہ اعراف از قولہ تعالے اِنَّ رَبَّکُمُ اللّٰہُ تا المحسنین و دو آیہ از آخر سورۂ بنی اسرائیل
از قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمٰن تا آخر دہ آیۃ از سورۂ والصافات تا لازب وسہ آیہ از سورہ رحمٰن
ان استطعتم
یا معشر الجن تا فلا تنتصران وسہ آیۃ از سورۂ حشر از لو انزلنا ہذا القرآن تا آخر سورۂ حشر

ودو آیه از اول سوره جن قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ تا شَطَطًا **سوال** برای تسخیر حکام اینکه همواره حکام زبان شفیق ومهربان باشند وبنوعے ایذا نرسانند **جواب** وقتیکه نزد ایشان بروند یَا رَحْمٰنَ كُلِّ شَيْءٍ وَرَاحِمَهُ یَا رَحْمٰنُ هفتصد بار خوانده بر روی ایشان دم کنند ودر خانه خود متوجه بخانه حاکم شده یَا مُقَلِّبَ الْقُلُوْبِ دو صد بار بخوانند ودعا کنند که حق تعالےٰ دل او را مسخر سازد ودو سابق عمل یا عزیز که مرقوم شد درین باب مفید است **سوال** اکثر در خواب حالات عجیب وغریب که گاہے اتفاق دیدن آن بلکه بوہم وخیال ہم نرسیده دیده میشود انسان موجب کدورت تہا میگردد دراین باب ہرچه ارشاد شود **جواب** وقت نوم معوذتین وآیة الکرسی یکبار خوانده بر سینه وروی خود دم باید کرد واگر ازین ہم نفع نشود این اسم راسه بار خوانده براعلای بدن خود دم باید کرد بعد ازان وقت خواب این دعا را باید خواند بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ وَضَعْتُ جَنْبِي وَبِكَ أَرْفَعُهُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالےٰ احْفَظْنِي مِنْ نَوْمِي جَنْبِي بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِيْنَ وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْنِ وَأَنْ يَحْضُرُوْنِ اسم اینست یَا شَدِیْدُ **سوال** ترکیب سفر کردن بهر انواع که ارشاد شود بعمل آرد **جواب** وقتیکه اراده سفر سازد ومستعد روانگی شود دو رکعت نفل بگذارد واین دعا بخواند بِسْمِ اللّٰهِ خَرَجْنَا وَبِسْمِ اللّٰهِ وَلَجْنَا وَعَلےٰ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَخْرَجِ وَخَيْرَ الْمَوْلَجِ اَللّٰهُمَّ هَوِّنْ عَلےٰ السَّفَرَ هٰذَا وَاطْوِ لِيَ الْبُعْدَ كُنْ لِي صَاحِبًا فِي السَّفَرِ وَخَلِيْفَةً فِي الْأَهْلِ اَللّٰهُمَّ أَعِذْنِي مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوْءِ الْمَنْظَرِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ وَالْوَلَدِ اَللّٰهُمَّ زَوِّدْنِي فِي سَفَرِي هٰذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوٰى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضےٰ بعد ازان انگشت شهادت دست راست را گرد سر خود وگرد اگرد مال ومتاع وجانوران ورفقاے خود بگرداند وبگوید بِسْمِ اللّٰهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ حَوَالَيْنَا حِصَارٌ وَمُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ قُفْلٌ وَمِسْمَارٌ دَخَلْتُ فِي حِرْزِ اللّٰهِ وَفِي كَنَفِ اللّٰهِ وَفِي حِمَايَةِ اللّٰهِ الَّذِي هُوَ أَعَزُّ وَأَجَلُّ وَأَكْبَرُ مِمَّا أَخَافُ وَأَحْذَرُ الٰہی بستم دست وپا وزبان و گوش وہوش کسانیکه مارا بد خواہند وبد اراده کنند از دزدان ورہزنان وعیاران وظالمان و اشرار خلایق از درندگان وگزندگان وچرندگان وپرندگان بِأَلْفِ أَلْفِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلےٰ خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِيْنَ وبعد از خواندن این حصار سه بار دستک زند وروانه شود وبر سواری دست راست اول خود را به بیند وبسم اللہ بگوید وجائیکه خطر باشد

اسم یا حفیظ نهصد و نود و هشت بار خوانده بر جان و مال و سفقادم کند و سورهٔ لایلاف نیز طهارت
و جلسه و استقبال قبله اکثر اوقات خوانده باشد سوال برای دفع شر اعدای دنیوی هر چه ارشاد
شود عمل آرد جواب برای دفع شر اعدای دنیوی وقت نیز وقت و نیز قید طهارت و عدد و
شرایط دیگر مداومت این دعا مجرب است و وقت خواندن این دعا صورت اعدا در خیال آورده
سنگ بر سینه آنها بزند بسیار مجرب است اللّٰهمّ انّا نجعلک فی نحورهم ونعوذ بک من شرورهم
و خواندن سورهٔ تبت یدا و سورهٔ فیل برای دفع اعدا نیز مجرب است سوال حسب و نسب و شرافت
و نجابت چیست جواب حقیقت حسب بزرگی خاندان شخصی است بشرطیکه در آبای قریبه باشد
تا هفت پشت مثلاً شخصی از اولاد ملوک یا از اولاد امرای کبار یا از اولاد شیخ عمده یا از اولاد علمای
مشهور بوده باشد و حقیقت نسب بزرگی خاندان شخصی است که در آبای بعیده باشد مثلاً حسینی
بودن و هاشمی بودن و علوی بودن و قریشی بودن و ابراهیمی بودن و علی هذا القیاس بعضی
اشخاص میباشند که در هر دو امر تفوق دارند مثلاً اولاد حضرت غوث الاعظم که هم سیدانند و هم
شرف اولاد این قسم بزرگ دارند و بعضی حسب دارند نسب ندارند مثل تیموریه و راجپوتان و اولاد
امام اعظم علیه الرحمة و بعضی نه نسب دارند و حسب ندارند مثل قدوائیان جاهل و سادات بارهه
و شرافت و نجابت در عرف عوام اکثر در مقام بزرگی نسب مستعمل می شود

تمت

ایضاً از ارشادات مولانا شاه عبد العزیز رحمة الله علیه

بحسب سوال سائل خمر نزد ابوحنیفه رحمة الله علیه معروف است باین تعریف هو الذی من ماء العنب
اذا اشتد و غلا و قذف بالزبد پس هر گاه آب انگور را در آتش طبخ نمایند او را در عربی بازق و در فارسی باده نامند
و آن نیز بالاجماع حرام است زیرا که طبخ یسیر موجب انقلاب حقیقتش نمیشود و خاصیت اسکار که
بسبب رقت قوام و سرعت نفوذ در وی است متغیر نمیگردد و هر گاه آن قدر بپزند که ثلث او برود
آنرا مثلث می نامند و آن بر قاعده حنفیه رح حلال است زیرا که بسبب تغیر قوام از رقت
بغلظت از حد خمر برآمد و بسا اشربه مسکره ملحق گشت که قدر مسکر از آن حرام است و کم از حد اسکار
مباح است و نزد دیگر علمای اهل سنت آن هم حرام است لان ما اسکر کثیره فقلیله حرام و اگر

آنقدر بپزند که نصف او برود آنرا منصف وجمهوری نیز گویند زیرا که جمهور آنرا هم حلال میدانند و اگر آنقدر
بپزند که دو ثلث آن برود آنرا طلا گویند و همین ست که او را خلیفه ثانی برای اهل شام که خوگر بخوردن
شراب بودند و بعد اسلام ترک آن نمودند مبتلا بامراض گشتند و شکایت آن پیش خلیفه ثانی بمشوره
صحابه تجویز نمودند و در شرح وقایه وغیره مثلث را بجد طلا التعریف کرده وانمود و آنرا هم مختلف فیه گفته و مراد
ازان آنست که بعد ذهاب ثلثین آب اندازند و نگاهدارند تا آنکه اشتداد و غلیان پدید آید وجه الحرمة کما هو عند الجمهور
هو الاسکار والقلیل والکثیر سواء فیه ووجه الحلة هو عند ابی حنیفة رض الخروج عن حد الخمر و بر فقهاء حنفیه
که در غیر خمر حقیقی قدر سکر را حرام میدانند مخالف احادیث مشهوره داله برین که ما اسکر کثیره فقلیله
حرام و فی لفظ ما اسکر منه الجرة فجرعته حرام و فی لفظ اخر ما سکر منه الفرق فملأ الکف منه حرام دائره
بسیار تنگ میشود و بتوجیهات ضعیفه ملتجی میشوند اقول ان هذا التحریم لیس تحریما بالحقیقة بل
لاجل سد الذریعة حتی لا یتوسل بالقلیل الی کثیره کالنهی عن القبلة للصائم الشاب والنهی عن
النظر الی وجه الاجنبیة لانه یدعو الی الفساد و الافعلة الحرمة هو الاسکار واما فی نجاستها فقلیلها و کثیرها
سواء هذا هو تحریر مذهب ابی حنیفة رض والحق عندنا فی هذه المسئلة ما هو عند الجمهور والله تعالی اعلم

سوالات عشره که شاه بخارا از عمدة المفسرین زبدة المحدثین صاحب الادب والتمیز مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی رحمة الله علیه کرده بود و جواب آنها مولانا ممدوح بتفصیل ذیل داده

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم مالک یوم الدین والصلوة والسلام علی خاتم النبیین
وسید المرسلین محمد و آله اجمعین **سوال اول** آنکه فرقه امامیه که فی زماننا مذهب ایشان مروج است
در اسلام و ایمان آنها چه گفته آید و طریق سلام و ملاقات باینها کرده آید یا نه **دوم** آنکه اگر کسی
قذف عائشه رضی الله تعالی عنها و یا سب صحابه کبار رضوان الله تعالی علیهم نماید و کسی او را

به قتل رساند در قصاص آن چه حکم است و علی هذا القیاس خوارج و نواصب سوم آنکه اجماع بر تفضیل شیخین نزد اهل سنت محقق است اما تفضیل شیخین بر مرتضی علی رضی الله عنه من کل الوجوه ثابت است یا نه چهارم آنکه امامت تفضیلیه جائز است یا نه و در صلوة مقتدیان او که اهل سنت باشند چه حکم است پنجم انکه در سب مروان و معاویه نزد اهل سنت چه تحقیق رفته ششم آنکه اگر حنفی المذهب در بعضے احکام بر مذهب شافعی مثل رفع یدین وغیره عمل نماید چه حکم است هفتم آنکه در تحصیل علم منطق و انگریزی مثلاً شخصے اشتغال آن دارد برجواز وعدم آن چه حکم است وایضاً در علم فارسی که سوای حدیث وقرآن باشد چه حکم است و در فتاوی سراج المنیر من تصنیف تابع محمد مفتی در این باب لفظے چند که مشاهده نموده بود گذارش مینماید هذا عبارته تعلم العلم یکون فرض عین وهو قدر ما یحتاج الیه وفرض کفایة وهو ما زاد علیه لینفع غیره ومندوب وهو التبحر فے الفقه وحرام وهو علم الفلسفة والشعبدة والتنجیم والرمل وعلم القائفین والسحر ودخل فے الفلسفة علم المنطق انتهے کلامه ونیز بر نوکری نصارے چه حکم است هشتم آنکه در استماع غنا نزد ابوحنیفه کوفی رحمة الله علیه چه حکم رفته وکسے از اهل سنت بحل آن حکم کرده است یا نه نهم انکه در مقدمه خنثای مشکل چه حکم است نکاحش رواست یا نه دهم آنکه بر تقدیر ثبوت کل دخان حرام بر حلت و حرمت حقه چه حکم است و این حدیث من اکل التنبج لقمة فکانما زنی بامه سبعین مرة ومن زنی بامه مرة فکانما هدم الکعبة سبعین مرة وایضاً من اکل التنبج ومات علی هذا حشره الله عزوجل فے القیامة مکتوباً بین عینیه هذا آئس من رحمة الله عزوجل صحیح است یا نه چنانچه علاء الدین محمد ابراهیم التبریزی که اهل امامیه است در تنبیه الغافلین تحقیق این نموده و گفته که این قول رسول الله است صلے الله علیه وسلم۔

اجابها مولانا شاه عبد العزیز محدث و مفسر دهلوی رحمة الله علیه

جواب سوال اول انکه شبهه نیست که فرقه امامیه منکر خلافت حضرت صدیق اکبر رض اند و در کتب فقه مسطور است که هرکه انکار خلافت حضرت صدیق اکبر کند منکر اجماع قطعی شد و کافر گشت قال فی فتاوی عالمگیری الرافضی اذا کان یسب الشیخین ویلعنهما العیاذ بالله فهو کافر وان کان یفضل علیا کرم الله وجهه علی ابی بکر رضی الله عنه لا یکون کافراً لکنه مبتدع ولو قذف عائشة رضی الله عنها بالزنا فقد کفر

والیضا فیه من انکر امامة ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فهو کافر و علی قول بعضهم هو مبتدع
ولیس بکافر والصحیح انه کافر و کذلک من انکر خلافة عمر رضی الله عنه فی اصح الاقوال و یجب
اکفار الرافض فی قولهم برجع الاموات الی الدنیا و تناسخ الارواح الی ان قال و هؤلاء القوم
خارجون عن ملة الاسلام و احکامهم احکام المرتدین انتهی و هرگاه بموجب روایات فقه کفر اینها
ثابت شد پس در ملاقات ایشان نیز حکم ملاقات کفار جاریست یعنی ابتدا بسلام نباید کرد
الا عند خوف الضرر العظیم اللاحق منهم و در جواب نیز بقدر ضرورت اکتفا باید نمود و اگر در افعال
تعظیمیه دیگر غیر از سلام خود بعمل آرند در مقام مکافات بقدر مشروع عمل باید آورد و همچنین در
عیادت و تعزیت و تهنیت و اجابت دعوت مکافات منظور باید داشت چنانچه حکم سائر کفار
همین است و کذا الحکم الخوارج والنواصب **جواب سوال ثانی** آنکه قاذف عائشه رضی الله
عنها بلا شبهه مرتد است اورا پیش حاکم برده بشهود اثبات قذف و سب برو نموده بقتل باید رسانید
بحکم حدیث من بدل دینه فاقتلوه و این همه برای آنست که قصاص از قاتل دفع شود و الا چون
شخصی بگوش خود این کلام شنیع را بشنود و متکلم آن کلام را بکشد عند الله ماخوذ نمیشود و اما عند القاضی
اگر شهود معتبر ندارد مستوجب قصاص خواهد گشت و همین است حکم خوارج و نواصب اگر قذف و سب
نمایند **جواب سوال ثالث** آنکه تفضیل شیخین بر حضرت مرتضی علی رضی الله عنهم اجمعین من کل
الوجوه نیست بلکه علمای محققین نوشته اند که تفضیل احد الشیخین علی الآخر من جمیع الوجوه محال
چه تفضیل حضرت مرتضی علی در جهاد سیفی و سنانی و فن قضا و کثرت روایت حدیث و هاشمیة
وختنیت لاسیما زوجیت بر حضرت صدیق اکبر قطعی است همچنین تفضیل آنجناب در قدم اسلام
و اول من صلی بودن بر حضرت فاروق نیز قطعی است بلکه مراد از تفضیل شیخین بر جناب
مرتضی نیست مگر در تشبیه به نبی من حیث سیاسة الامة و حفظ الدین و سد باب الفتنة
و ترویج احکام الشریعة و اشاعة الاسلام فی البلدان و اقامة الحدود و التعزیرات و همچنین ست
مقاصد خلافت کبری و لهذا تقدیم شیخین درین امر مجمع علیه صحابه بود بلکه در صواعق محرقه و دیگر
کتب حدیث معتبره مذکور است که جناب رسالتمآب صلی الله تعالی علیه و آله و سلم فرمودند
سألت الله ان یقدمک یا علی ثلاثا فابی الله الا تقدیم ابی بکر **جواب سوال رابع** آنکه تفضیلیه دو قسم اند

اول کسانیکه حضرت مرتضی علی را بر شیخین تفضیل میدهند و در محبت شیخین و تعظیم اینها و مناقب و مدایح
اینها و اتباع روش طریقه و تمسک باقوال و افعال اینها سرگرم و راسخ قدم اند مانند آنکه اهل سنت با وجود
تفضیل شیخین بر جناب مرتضی علی رضی الله عنه بوجهی که مذکور است بجناب مرتضوی کمال رسوخ و
محبت و اتباع و طریقه تمسک بقول و فعل آنجناب سرگرم و این قسم تفضیلیه داخل سنیان اند لیکن
درین مسئله خطا کرده اند و خلاف ایشان را با جمهور اهل سنت از قبیل خلاف اشعریه با ماتریدیه
باید فهمید امامت این قسم تفضیلیه جائز است و نبذی از علمای اهل سنت و صوفیه اینها برین
روش بوده اند مثل عبدالرزاق محدث و سلمان فارسی و حسان بن ثابت و بعضی صحابه دیگر و
قسم دیگر از تفضیلیه کسانی باشند که گویند ما را محبت مرتضی علی رضی الله عنه و اولاد و اتباع و
طریقه اینها و تمسک باقوال و افعال اینها کافی است و شیخین و صحابه دیگر را بد نگوئیم لیکن با اینها
سروکاری هم نداریم نه محبت نه عداوت نه اتباع و نه ترک اتباع و نه تمسک باقوال و افعال
اینها و نه اعراض و این قسم تفضیلیه بلا شبهه مبتدع اند و حکم امامت ایشان حکم امامت مبتدع است و محکین
از معتبران اهل سنت اینقسم تفضیلیه نبوده است **جواب سوال خامس** آنکه مروان علیه اللعنة را بد گفتن
و بد انگاشتن و بیزار بودن خصوصا در سلوکی که با حضرت امام حسین ع و اهل بیت مینمود و عداوت مستقره
ازان بزرگواران در دل داشتن از لوازم سنت و محبت اهل بیت است که از جمله فرایض ایمان است
واما معاویه بن ابی سفیان پس صحابی است و در حق او بعضی احادیث نیز وارد است و علمای
اهل سنت در حال او مختلف اند علمای ماوراء النهر و مفسرین و فقهای این همه حرکات و جنگ و
جدل او را با جناب مرتضی علی رض حمل بر خطای اجتهادی دارند و محققین اهل حدیث بعد تتبع روایات
صحیح دریافته اند که این حرکات خالی از شائبه نفسانی نبود و خالی از تهمت تعصب امویه و قرشیه
که بجناب ذی النورین داشت نبوده است پس نهایت کارش اینست که مرتکب کبیره و باغی
باشد والفاسق لیس باهل اللعن اگر مراد از سب همین قدر است این فعل او را بد گفتن و بد
دانستن بلا شبهه بتحقیقین این معنی واضح است و اگر مراد از سب لعن و شتم است پس معاذ الله
که کسی از اهل سنت پیرامون آن گردد چه نزد اینها برای فاسق و مرتکب کبیره استغفار مامور به است
فیکون اللعن حراما خاصة که او هم صحابی است شفاعت رسول الله صلعم و عفو صاحب حق یعنی

مروان

جناب مرتضی علی رضی الله عنه درحق او زیاده بر فساق دیگر متوقع و مرجوست بالقطع معلوم است
که بعضے صحابه در زمان آن حضرت صلے الله تعالے علیه و علے آله واصحابه وسلم مرتکب کبیره
شده اند مثل ماعز اسلمی که زنا کرده بود و مثل حسان بن ثابت که در قذف عائشه صدیقه رضی الله
عنها شریک گشته آنحضرت اینها را حکم تکفیر نفرموده اند و هنوز قذف عائشه رضی الله عنها منصوص
التحریم در قرآن نشده بود بر خلاف این وقت که حالا قاذف عائشه بلا شبهه کافر است لانکاره
نص القرآن **جواب سوال سادس** آنکه اگر حنفی المذهب بر مذهب شافعی عمل نماید در بعضے احکام
بیکے از سه وجه جائز است اول آنکه دلائل کتاب و سنت در نظر او در آن مسئله مذهب شافعی را
ترجیح دهد دوم آنکه در مضیقے مبتلا شود که گذاره بدون مذهب شافعی نماند مثل احکام میاه درین دیار
یا احکام مفقود سوم آنکه شخصے باشد صاحب تقوے و اورا عمل باحتیاط منظور افتد و احتیاط در مذهب
شافعی یابد مثل صدقه و ادائے زائد از قدر دو آثار یا گوشت طاوس نخوردن و علے هذا القیاس
لیکن درین وجه شرط دیگر هم هست و آن آنست که تلفیق واقع نشود یعنے بسبب ترکیب مذهب
صورتے متحقق شود که بهر دو مذهب روا نباشد مانند آنکه فصد را ناقض وضو بداند باز بهمان
وضو نماز عقب امام بے قرارت فاتحه بگذارد که در هیچ مذهب روا نشد و ضو بر مذهب حنفی
باطل گشت و نماز بر مذهب شافعی و اگر سوائے این وجوه ثلثه ترک اقتدائے حنفے نموده
اقتدا شافعے کرد یا بالعکس کرده قریب بحرام ست زیرا که لعب است در دین **جواب**
سوال سابع آنکه تحصیل علم منطق هیچ باک نیست زیرا که علم منطق از علم مقصود بالذات نیست
از علوم آلیه ست مانند نحو و صرف و آله هر چیز را در حلت و حرمت حکم آن چیز است که ذی الآله
ست مثل توپ و توپخانه و اسپ و سلاح خانه که آله حرب است پس اگر حرب عبادت ست مثل
جهاد کفار و دفع سراق و قطاع الطریق استعمال آلات و اتخاذ ادوات آن حرب نیز از قبیل
عبادت خواهد شد و اگر آن حرب حرام و معصیت است مثل بغی و قطع الطریق پس استعمال
آله آن حرب نیز حرام و معصیت خواهد بود و هکذا فی کل آله مع ذی الآله نهایت کار آنکه اگر کسے علم منطق
تحصیل کرده در تائیدات مذاهب باطله و تشکیکات عقائد حقه استعمال کند البته درین کار
گنهگار باشد نه در نفس تحصیل علم آلیه بسبب آنکه در کلام قدما هجو این علم و منع از استعمال آن

بکثرت وارد شده آنرا بر چه چیز حمل باید کرد جوابش آنکه هجو منع از تحصیل این علم محمول بر دو چیز است
یا آنکه مراد ایشان منع از انهماک در اشتغال این علم که مقصود بالذات گردد و از حدود و مسایل خارج شود
و تمام عمر دران مصروف گردد و از تحصیل مقصود بالذات باز دارد و از اشتغال بجمیع علوم آلیه مثل نحو
و صرف و معانی و بیان باین وجه ممنوع و حرام است یا آنکه دران زمان بیشتر استعمال این علوم
در تاییدات مذهب اعتزال و فلسفه رایج بود و در امثله حدود و رسوم و قضایا و اقیسه و اشکال مسایل
قدم عالم و اثبات هیولی و صورت و غیره ذلک مستعمل میشد و هر که باین علم مشتغل میگشت دین او باین
مزخرفات مملو و مشحون میگردید در رفته رفته رسوخ در دین او پیدا میگردید باین جهت حرام و معصیت
گردید حالا این امور از منطق بالکل برطرف شده و آنرا اهل حق جزوی از اجزای علم کلام که رئیس علوم
دینیه است گردانیده اند حرمت و معصیت بودنش نیز برطرف شده اذا الحکم مرتفع بارتفاع العلة
و آنچه در فتاوای سراج المنیر مرقوم است و دخل فی الفلسفة المنطق مراد از همان منطق است
که جزو فلسفه بود و امثله آن در مسایل فلسفه مستخرج شده بود نه این منطق مجرد که جزو علم کلام است
والله اعلم بالصواب و تعلم انگریزی یعنی آئین خط و کتابت و لغت و اصطلاح اینها را دانستن
باکی ندارد اگر به نیت مباح باشد زیرا که در حدیث وارد است که زید بن ثابت بحکم آنحضرت صلی الله
علیه و علی آله و اصحابه و سلم روش خط و کتابت یهود و نصاری و لغت آنها را آموخته بود برای
این غرض که اگر برای آنحضرت نامه خطی باین لغت و رسم خط برسد جواب آن تواند نوشت و اگر
بمجرد خوش آمد آنها و اختلاط با آنها تعلیم این لغت نماید و باین وسیله پیش آنها تقرب جوید پس
البته حرمت و کراهت وارد و قدم انفا ان للالة حکم ذی الآلة و نوکری نصاری بلکه جمیع کفره
چند قسم است بعضی مباح و بعضی مستحب و بعضی حرام و بعضی کبیره قریب بسر حد کفر تفصیلش آنکه اگر کافر
این کس را برای اقامت رسوم صالحه و سر انجام امر محمود مثل دفع دزدان و قطاع الطریق و فتنا موافق
شرع شریف در عدالت و بنای قناطر و ترتیب و ترمیم عمارات نافع مثل مهمانسرای و غیر ذلک استعمال
کند بلاشبهه جایز است بلکه مستحب است بدلیل قصه حضرت یوسف علی نبینا و علیه الصلوة والسلام که از پادشاه
مصر که دران وقت کافر بود دار وغگی خزاین مصر درخواست تا اقامت عدل در تقسیم نماید و بدلیل
قصه والده حضرت موسی علی نبینا و علیه الصلوة والسلام نوکری فرعون را برای شیر دادن حضرت

نوکری انگریز

موسے علے نبینا وعلیہ السلام قبول کرد واگر برای امور دیگر نوکر بود واختلاط با کفرہ لازم آید ومشاہدہ
رسوم واوضاع منکرہ آنہا دران خدمت اتفاق افتد واعانت بر ظلم شود مثل منشی گری وخدمتگاری
وسپاہگری یا تعظیم مفرط برای آنہا وتذلیل خود در نشستن والیستادن ضرور افتد حرام میگردد واگر برای
قتل مسلمانے وبرہم کردن ریاست یا ترویج کفر وتجسس مطاعن دین ونحو ذلک نوکری بگیرند کبیرہ
عظمے ست بسر حد کفر **جواب سوال ثامن** آنکہ استماع غنا مجرد از مزامیر وملاہی در مذہب امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ روایات مختلفہ است اصح آنست کہ جائز است ودف ہم جائز است واحادیث
کثیرہ مؤید این روایات اند قال شیخ الاسلام ابن الہمام قید حرمۃ التغنی بما اذا کان فے
اللفظ مالا یحل کصفۃ المذکر والمرأۃ المعینۃ الحیۃ ووصف الخمر المہیج الیہا والمزنیات والخانات
وہجاء مسلم او ذمی الا اذا اراد انشاء الشعر للاستشہاد او لیعلم فصاحتہ وبلاغتہ نعم اذا قیل ذلک
علے الملاہی منع وان کان مواعظ وحکما للذۃ نفسہا لا لذلک التغنی وقت الولیمۃ والعقیقۃ
وعند الولادۃ وعند مجیئ الغائب انتہے وقال فے الزیلعی اختلفوا فے التغنی المجرد قال بعضہم انہ
حرام مطلقاً ومنہم من یقول لا باس بالتغنی لیفید لہم القوافی والفصاحۃ ومنہم من قال یجوز التغنی
لدفع الوحشۃ اذا کان وحدہ ولا یکون علے سبیل اللہو وقال السرخسی فے البدائع والسماع فی اوقات
السرور تاکید للسرور مباح ان کان ذلک السرور مباحا کالغناء فی ایام العید وفے العرس
وفی وقت مجیئ الغائب ووقت الولیمۃ والعقیقۃ وعند الولادۃ وعند الختانۃ وعند حفظ القرآن
جواب سوال تاسع آنکہ خنثای مشکل را ہر دو شہوت در یکمرتبہ نمے آید بلکہ غالب ومغلوب مے باشد
اگر شہوت فرج غالب است نکاح او با مرد باید کرد واگر شہوت او در ذکر غالب باشد نکاح با زن
باید ساخت ودر اجرای شہوت دیگر او را صبر لازم است **جواب سوال عاشر** آنکہ کل دخان حرام
حدیث نیست ودر حلت وحرمت حقہ اختلاف است اصح آنست کہ مکروہ تحریمی است از جہت
بوی بد کہ از دہان حقہ کش مے آید مثل پیاز خام وسیر خام واز جہت تشبہ باہل نار کہ دود از دہان
ایشان خواہد آمد ومن اکل البنج ومات النخ اصلا در کتب حدیث نیست بلکہ از الفاظ رکیکہ این ہر دو
کلام صریح معلوم میشود کہ مجعول وموضوع است ونوشتن علاء الدین تبریزی اعتباری ندارد
کہ در این باب اعتبار بر قول محدث معتبر کہ حدیث را بیان نماید باید کرد اما وعاظ احادیث غیر معتبرہ

را برای تخویف و ترهیب ذکر میکنند و از حال آن احادیث مطلع نباشند تفصیل مسئله حقه اینست
که در کشیدن تماکو وجه حرمت متحقق نیست زیرا که علت حرمت در نباتات منحصر بر دو چیز است سمیت
و سکریت و این حشیش خالی ازین هر دو چیز است لیکن در استعمال آن باین کیفیت که دخان او را
درون بکشند سه وجه از کراهت هم پیدا میشود یکے بوی بد که از دهان حقه کش مے آید دوم تشبه باهل نار
و این هم علت کراهیت است چنانچه در تخصر یعنے دست بر تهیگاه نهاده ایستادن و در تختم بحدید
نهی در شرع وارد شده سوم آنکه استعمال این وضع مسلم را ملابس نار میگرداند و ملابست بانار مکروه
است لانها صورة عذاب الله تعالے ولهذا از کی یعنے داغ نهادن نهی و کراهیت آمده و هر چند
این ثلاثه مستلزم نهی تنزیهی ست اما بسبب اجتماع منجر بکراهیت تحریمی شد و بعضے از اهل معقول
گفته اند که لفظ کل دخان حرام هر چند حدیث نباشد از کلام درست است زیرا که دخان نزد اهل عقل
مرکب از دو چیز است ارضیت و ناریت و هر دو حرام اند فالمرکب منهما یکون حراماً جواب ازین
سخن آنکه حرمت ارضیت و ناریت بعلت سمیت است و چون علت مرتفع شود حلال گردد مثال
استعمال نوره با برگ پان و طین ارمنی و طین مختوم در ادویه پس اگر استعمال این دخان
بطریق اصلاح بدن باشد مثل تحلیل ریاح و رفع قبض علت حرمت نخواهد داشت و در بعضے
کتب در حرمت آن از آیه یوم تاتی السماء بدخان مبین یغشے الناس هذا عذاب الیم
استدلال کرده گفته اند ازین آیت معلوم شد که دخان آله عذاب است و آله عذاب را استعمال
کردن درست نیست و جواب ازین شبه اما صغری و کبری هر دو ممنوع اند زیرا که دخان چنانکه
آله عذاب است آله تنعم هم است چنانچه در استعمال عود که در حدیث صحیح وارد است که
مجامرهم الالوة یعنے عود رطب را برای بهشتیان در بهشت در مجامر خواهند آورد و نیز استعمال
آله عذاب مطلقاً ممنوع نیست زیرا که عذاب قوم نوح علے نبینا و علیه الصلوة و السلام آب طوفان بود

تمت

تتمہ دلائل شیعہ و بیان حدیث ثقلین

(منقول از تحفہ اثنا عشریہ باب ہفتم)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

باید دانست کہ اقسام دلیل نزد شیعہ چہار است کتاب و خبر و اجماع و عقل کتاب کہ قرآن مجید است برعم ایشان قابل استدلال نیست زیرا کہ اعتماد بر قرآنیت او حاصل نمیشود الا وقتیکہ ماخوذ باشد بواسطہ امام معصوم و قرآنی کہ از ائمہ است در دست ایشان موجود نیست و این قرآن را ائمہ برعم ایشان معتبر نداشتہ اند و قابل استدلال و تمسک نشمردہ چنانچہ از کلینی وغیرہ کتب معتبرہ ایشان منقول خواہد شد و این مطلب بچند وجہ ثابت است اول آنکہ جماعہ کثیر از امامیہ از ائمہ خود روایت کردہ اند کہ قرآن منزل را تحریف کلمات از مواضع آن و اسقاط آیات بلکہ سورہا نیز بوقوع آمدہ و ترتیب ہم متغیر شدہ و حالا آنچہ موجود است مصحف عثمان است کہ ہفت نسخہ آنرا نوشتہ باکناف عالم شہرت داد و کسے را کہ قرآن منزل بر اصل ترتیب و وضع میخواند ضرب و شلاق نمود تا آنکہ طوعاً و کرہاً ہمہ آفاق برین مصحف اجماع کردند پس این مصحف قابل تمسک و استدلال نباشد و نظم و الفاظ او و عام و خاص او محل اعتماد نباشد چہ جائز است کہ این احکام کہ درین قرآن موجود اند ہمہ آنہا یا اکثر آنہا منسوخ باشند بآیاتے و سورتے کہ اسقاط کردہ اند یا مخصوص باشند بآیات و سور منسیہ وجہ دوم آنکہ ناقلان این قرآن بلا تشبیہ مثل ناقلان توریت و انجیل اند کہ بعضے از ایشان اہل نفاق بودند مثل عظمای صحابہ و کبرای ایشان و بعضے از ایشان مداہن و دنیا طلب و دین فروش مثل عوام صحابہ کہ بطمع مال و مناصب اتباع رئیسان خود کردہ اند و از دین مرتد شدند مگر چہار کس یا شش کس باقی ہمہ سنت پیغمبر را جواب دادند و با خاندان او دشمنی و عداوت پیش گرفتند و کتاب او را تحریف و خطاب او را تغییر کردند مثلاً بجای مِنَ الْمَرَافِقِ اِلَی الْمَرَافِقِ و بجای ائمۃ ہی ازکی من ائمتکم امۃ ہی اربی من امۃ نوشتند و علی ہذا القیاس چنانچہ در دعای صنمی قریش کہ او را قنوت امیر المومنین و متواتر انگارند مذکور است و بعض آن دعا در باب ثانی گذشت پس

چنانکه بر توریت و انجیل اعتماد نتوان کرد و عقیده و عمل را از ان نتوان گرفت همچنین این قرآن
موجود تمسک نباید کرد و همچنانکه احکام آنها منسوخ شده اند به قرآن مجید هم چنین ازین قرآن هم خیلی چیزها
بسیار نسخ شده و ناسخ را غیر از ائمه کسے نمیدانند سوم آنکه ثبوت نزول قرآن و اعجاز او بلکه ثبوت
نبوت پیغمبر نیز موقوف است بر ثبوت صدق ناقلین و چون ناقلین ثبوت نبوت پیغمبر این جماعه باشند
که بسبب غرض فاسد خود نصے را که حضور یک لک و بست و چهار هزار کس پیغمبر فرموده بود اخفا و کتمان
نمودند و هیچکس عند الحاجت اظهار نساخت تا آنکه حق خاندان نبوت تلف شد و اصل عظیم دین که هم
جنب نبوت ست یعنی امامت برهم گشت بر نقل اینها چه اعتماد شاید بنا بر غرض فاسد ملکی این همه
توطیها بر بسته باشند که فلانے نبی بود معجزه ها آورد و قران برو نازل شد و همه بلغا از معارضه او
عاجز شدند و در واقع هیچ نباشد و اما خبر پس حال آن درین باب به تفصیل گذشت و تازه این است
خبر را مے باید که ناقلے باشد پس ناقل خبر شیعه اند یا غیر شیعه و غیر شیعه را خود اصلا اعتبار نیست
زیرا که صدر اول ایشان که مقاطع الاسانید اند مرتدین و منافقین و محرفین کتاب الله و معاندین
خاندان رسول بوده اند و شیعه باهم در اصل امامت و تعیین ائمه و اعداد ایشان اختلاف قوی
دارند و اثبات یک قول از اقوال ایشان نمیشود الا به خبر زیرا که کتاب ازین مذکورات بنحوے که
الزام مخالف نماید ساکت است پس اگر ثبوت خبر و حجیت آن موقوف بر ثبوت آن قول بود دور
صریح لازم آید و نیز حجیة بودن خبر بسبب آنست که قول معصوم است یا بواسطه [illegible] از معصوم
دیگر رسیده و عصمت شخص معین ثابت نمیتواند شد الا بخبر زیرا که کتاب [illegible] ساکت است و عقل [illegible]
و معجزه بر تقدیر صدور نیز موقوف بر خبر زیرا که مشاهده تحدی و معجزه هر کس را اتفاق [illegible]
و اجماع نیز بسبب دخول معصوم در آن حجت است، و باز در نقل اجماع لغایتین خبر در کار است
و عصمت شخص معین را به خبر مساویه خبر معصومی دیگر که بواسطه او رسیده ثابت کردن دور صریح است
و نیز حجیت خبر موقوف بر نبوت نبی و امامت امام است و چون اصل ثابت نشد فرع چگونه ثابت شود
بالجمله نزد شیعه تواتر خود از حیز اعتبار افتاد زیرا که کتمان واقع از عدد متواتر بظهور آمد و اظهار غیر واقع
در حکم رد است و اخبار احاد خود بالاجماع درین مطالب معتبر نیست پس استدلال به خبر ممکن
نیست و اما اجماع پس بطلان آن اظهر است زیرا که اجماع بعد ثبوت نبوت و شرع است

چون نبوت وشرع ثابت نمیتواند شد اجماع چگونه ثابت شود ونیز حجیت اجماع نزد ایشان بالاصالة نیست بلکه بنابر آنست که قول معصوم نیز در ضمن آن میباشد وهنوز در بودن معصوم وتعین آن که کدام است ونقل قول او بحث وتفتیشے میرود ونیز اجماع صدر اول وثانی یعنے قبل از حدوث اختلاف در است خود معتبر نیست زیراکه اجماع کردند بر خلافت ابوبکر وعمر وحرمت متعه وبر تحریف کتاب ومنع میراث پیغمبر ودفع امام برحق از حق خود وغصب تعلقات خاندان رسول وبعد از حدوث اختلاف در است وتفرق ایشان بفرق مختلفه اجماع چه قسم متصور شود خصوصاً در مسائل خلافیه که احتیاج باستدلال واثبات به حجیت منحصر درانهاست دخول معصوم در جماع وموافقت قول با قول سایر امت ثابت نمیشود مگر باخبار وحال اخبار در تعارض وتساقط وضعف درین قسمے که هست روشن است ونیز نقل اجماع در مسئله خلافیه بالخصوص امری ست که شدنی نیست وعلماء شیعه را بلکه اثنا عشریه را بالخصوص درین نقل باهم تکاذب وتجاحد واقع است بعضے ازینها نقل اجماع فرقه خود میکنند ودیگران تکذیب میکنند وانکار مینمایند وچون اجماع یک فرقه از امامیه که یک فرقه از شیعه اند با فرقه دیگر که یک فرقه از امت اند به نقل خود ایشان ثابت نشود اجماع جمیع امت ثابت کردن چه قسم متصور باشد واین را بچند مثال روشن کنیم صاحب سبیل السلام الے معالم الاسلام که از عمده علماء اثنا عشریه است در شرح حدیث عقل تبقریبے میگوید که کلام الشیخ ابی الفتح الکراجکی فی کنز الفوائد یدلّ علے اجماع الامامیّة علے البدا وانّه من خصائصهم وانکره سایر الفرق وکلام العلامة الحلی فے النهایة والتهذیب وکشف الحق یدل علے الاصرار فے الانکار ونیز شیخ شهید ثانی که از اجلهٔ علماء ایشان است فصل مستقل دارد در آنکه شیخ ایشان در جاها مدعی اجماع فرقه شده است حالانکه خود او در جاهای دیگر مخالف آن گفته نقلے از ان فصل مے آریم قال فصل فیما یشتمل علے مسائل ادّعی الشیخ فیها مع انّه بنفسه خالف فی حکم ما ادّعی الاجماع فیه اوردناها للتنبیه علے ان لا یغتر الفقیه بدعوی الاجماع فقد وقع فیه الخطاء والمجازفة کثیرا من کل واحد من الفقهاء سیّما من الشیخ والمرتضے فیما ادعی فیه الاجماع من کتاب النکاح دعواه فے خلاف الاجماع علے ان الکتابیة اذا اسلمت وانقضت عدتها قبل ان یسلم الزوج ینفسخ النکاح وقال فے النهایة وفی کتاب الاخبار لا ینفسخ النکاح بینهما انتهے گفت فصل است

در انچه مشتمل باشد بر مسائل دعوی کرده است الوجعفر اتفاق را در انها با وجود آنکه وی بذات خود مخالفت
کرده است در حکم انچه دعوی اجماع کرده دران وارد کردیم آنرا برای خبردار کردن بر آنکه عالم فریب نخورد بسبب
دعوی اتفاق پس بتحقیق واقع شده دران خطا و مجاز بسیار از هر یک از علما خصوصاً از شیخ مرتضی پس آنچه دعوی
کرده است دران اجماع را از کتاب نکاح دعوی اوست در خلاف اجماع بر آنکه زن کتابیه وقتیکه اسلام
آرد و بگذرد عدت او پیش ازین که مسلمان شود شوهر فسخ میشود نکاح و گفته است در نهایه و در
کتاب اخبار است فسخ میشود نکاح درمیان آن هر دو - و همین قسم هر باب از ابواب فقه تکذیب
شیخ و سید مینماید و این رساله پس دراز است قریب صد مسئله بلکه زاید دران مندرج است و اما
عقل پس تمسک بآن در شرعیات یا در غیر شرعیات اما در شرعیات پس نزد این فرقه اصلا قابل
تمسک نیست زیراکه از اصل منکر قیاس اند و او را حجت نمیدانند و اما در غیر شرعیات پس موقوف
است بر تجرید آن از شوائب وهم و الف و عادت و احتراز از خطا در ترتیب و صورت اشکال و این
معنے بدون ارشاد امام حاصل نمیتواند شد زیراکه هر فرقه از طوائف آدمیان بعقل خود چیزها را ثابت
کنند و چیزها را منکر شوند و باهم در اصول و فروع تخالف نمایند و به عقل ترجیح نمیتوان داد و الا ہمان
تخالف و تزاحم در ترجیح هم متحقق خواهد شد پس لابد و رای عقل حاکمی و مرجحی باید که احد الجانبین
را صواب و دیگر را خطا قرار دهد و این قسم حاکم و مرجح غیر از نبی و امام نمیتواند شد و چون ثبوت امامت
که موقوف علیه عقل است در چیز توقف است تمسک بعقل نیز محل اعتماد نباشد و معهذا کلام در دلائل
شرعیه است و امور شرع را العقل صرف ثابت نمیتوان کرد زیراکه عقل از معرفت آنها بالتفصیل عاجز
است بالاجماع آری عقلے که مستمد و مددگیرنده از شریعت باشد و اصل آن حکم را از شارع گرفته
باشد میتواند قیاس چیز دیگر بیان کرد لیکن چون قیاس نزد این فرقه باطل است پس عقل را
مطلقاً در امور شرعیه دخل نماند خاصه در قواعد و کلیات شرع هنوز تردد و اضطراب است
عقل را در چه چیز بکار خواهند برد ثَبِّتِ الْعَرْشَ اَوَّلاً ثُمَّ انْقُشْ ثابت ساز عرش را اول باز نقش
و نگار ۔ **فائده جلیله** باید دانست که قیام جمیع براهین عقلیه باعتقاد بدیهیات است پس اگر
جمعے انکار بدیهیات پیش گیرند مثل سوفسطائیه که اَلْوَاحِدُ نِصْفُ الْاِثْنَیْنِ وَالنَّفْیُ وَالْاِثْبَاتُ
لَا یَجْتَمِعَانِ وَلَا یَرْتَفِعَانِ وَالْجِسْمُ الْوَاحِدُ لَا یَکُوْنُ فِیْ اٰنٍ وَاحِدٍ فِیْ مَکَانَیْنِ وَالْغَائِبُ

عَنِ الحَوَاسِ لَیْسَ لَہٗ حُکْمُ الحَاضِرِ وَمَا یُسَمّٰی بِاِسْمِ الشَّیْئِ لَایَکُوْنُ عَیْنَ ذٰلِکَ الشَّیْئِ واشال این قضایا را انکار کنند اثبات ہیچ مطلبے نزد ایشان ببراہین عقلیہ نتوان نمود ہمچنین قیام جمیع دلائل شرعیہ ومقدمات دینیہ بر اثبات ملت حنیفیہ است کہ از زمان حضرت ابراہیم خلیل تا این وقت در جمیع ادیان مسلم است واصول آن متفق علیہ جمیع ملل مثل اِنَّ الْمَعْبُوْدَ وَاحِدٌ وَاِنَّہٗ یُرْسِلُ الرُّسُلَ وَیُظْہِرُ الْمُعْجِزَۃَ وَاِنَّ الْمَلَائِکَۃَ مُرْسِلُوْا اللہِ اِلَی الْخَلْقِ مَعْصُوْمُوْنَ عَنِ الْکِذْبِ وَالْخِیَانَۃِ فِی التَّبْلِیْغِ وَاِنَّ لِلّٰہِ اَحْکَامًا تَکْلِیْفِیَّۃً عَلٰی عِبَادِہٖ یُجَازِیْ بِہَا وَعَلَیْہَا یَوْمَ الْبَعْثِ وَالنُّشُوْرِ بِالْجَنَّۃِ وَالنَّارِ ٭ وہر آئینہ معبود یک است وتحقیق او تعالیٰ میفرستد پیغمبران را وظاہر میکند معجزہ را وہر آئینہ فرشتگان فرستادگان خدا اند بسوی خلق محفوظ اند از دروغ وخیانت در رسانیدن وبدرستی کہ خدا راست حکم ہای تکلیف دادن بر بندگان او جزا میدہد بآن وبر آن روز بر انگیختن وپراگندہ شدن بہ بہشت ودوزخ واثبات اصول وقواعد ملت حنیفیہ بر طور شیعہ ممکن نیست پس اثبات ہیچ مطلبے از مطالب دینیہ بدلائل نزد ایشان ممکن نیست پس این فرقہ سوفسطائیہ دین اند تفصیل این اجمال وایضاح این ابہام آنکہ ایشان نبوت حضرت خاتم الانبیاء راکہ ماخذ این اصول وقواعد ست نسبت باین امت از امیر المومنین وائمہ اطہار روایت کنند ومعلوم بالقطع است کہ ایشان بلا واسطہ از امیر المومنین وائمہ اطہار روایت ندارند مگر بوسایط ووسائط ایشان را حال معلوم ست کہ خود ایشان آنہا را تکذیب مینمایند ومتہم میدارند وفی الواقع ہم وسایط ایشان چنانچہ نبوت خاتم الانبیاء روایت کردہ اند ہمچنان جسمیت وصورت حق تعالیٰ نیز روایت کردہ دروغ صریح بربستہ ونیز وسائط در روایت شرایط امامت وتعیین ائمہ تخالف وتعارض دارند بحدیکہ تطبیق اصلاً ممکن نیست پس کذب بعضے از ایشان لا علی التعیین متیقن شد وتواتر کاذبان ودروغگویان را کہ بجہت غرض فاسدی تشہیر افترائی نمودہ باشند چنانچہ در مقدمہ خلافت در قرآن اول العمل آوردند اعتباری نیست وسوای چہار صحابی یا شش صحابی نزد ایشان قابل اعتماد نیست وتواتر این روایات از ان چہار کس یا شش کس بالقطع معلوم الانتفا است واگر بالفرض از انہا تواتر ہم شدہ باشد خبر چہار یا شش کس درین قسم امور کہ عقل اکثر عوام استبعاد بلکہ در بعضے جاہا حکم باستحالہ ہم میکند چہ قسم افادہ یقین نماید وصحابہ دیگر ہمہ نزد ایشان مرتد وخارج

از دین وصاحب الاغراض الفاسده ودروغگویان وکذابان بوده اند ومعهذا شیعه ازانها روایت
ندارند روی سلیم بن قیس الهلالی فی کتاب وفات النبی صلے الله علیه وسلم عن ابن عباس
عن امیر المومنین وغیر واحد عن الصادق ان الصحابة ارتدوا بعد النبی صلے الله علیه وسلم الا
اربعة انفس وفی روایة عن صادق الا ستة پس آنچه این گروه مرتدین بزعم ایشان از ادعای
رسالت واظهار معجزه علے وفق الدعوی ونزول قرآن وعجز بلغا از معارضه آن واحوال جنت ونار
وتکلیفات شرعیه ونزول وحی وملائکه بلکه نبوت انبیاء ماضیین ودعوت ایشان بتوحید فی العبادة
ونهی از اشراک دران روایت کنند مردود باشد زیراکه خبر جمعے ست که اجماع کردند بر خلاف وصیت
پیغمبر که بحضور یک لک وبست وچهار هزار کس بتاکیدات تمام فرموده بود علے الخصوص که روایت
این جماعه هم نزد خود شیعه متواتر نشده نزد فرق دیگر که هرگز آن جماعه اند متواتر شده واگر بمجرد
شهرت وشیوع دران قرن ومابعد آن قرن اکتفا کرده شود پس کمال بے احتیاطی در دین
لازم آید زیراکه آن قرن ومابعده من القرون همه بر مخالفت اوامر ونواهی پیغمبر کمر بسته اند وقرآن
را تحریف کرده واحکام بسیار خلاف ما انزل الله دران قرون بحدی شایع ومشهور گشته که از اصل
شریعت هم مشهور تر گردیده مثل غسل الرجلین در وضو که حادثه ایست بغایت کثیرة الوقوع وهر پنجوقت
اشخاص لاتعد ولا تحصے دیده اند وهمه بر غلط روایت نموده وهمچنین مسح علے الخفین واین قسم بدعات را که
رئیسان آن قرون از طرف خود احداث کرده رواج داده اند برابر احکام اصلیه شریعت دانسته
مثل سنت تراویح وحرمت متعه وغیر ذلک پس این جماعه بیدین وبیباک چه بعید است که اتفاق
نموده باشد برامر نبوت ونزول وحی وملائکه وذکر بهشت ودوزخ برای تخویف مردمان وترغیب
ایشان وتواتر وقتے مفید یقین میشود که اهل تواتر را غرضے فاسد در میان نباشد واینجا اغراض
بیعدد وشمار موجود اند واحتمال است که چندکس ازینها منشاء روایت این دعوی وصدور معجزه
برای غرضے شده باشند وسائر ایشان بجهت طمع موافقت ومداهنت کرده از ایشان قبول
نموده تشهیر کرده باشند ونیز احتمال است که از کاهنان ومنجمان پیشین شنیده بودند که شخصی
در قریش پیدا شود وبدست او ملک روی زمین وخزاین بیشمار افتد از اولاد عبد مناف نامش
فلان ونام پدرش فلان پس هر مفلسی را خیال فاقه کشی متابعت او در سر افتاده باشد

هر صاحب سبق را تلذذ بزنان ایران زمین که سفید پوست و نازک بدن میباشند و خاطر خطور
کرده باشد و هر دنیا پرست را سیر بساتین کسری و گلگشت فردین و شیراز و سکونت در قصور
قیصر دامن کش طبع شده باشد و از یهود نیز جمعی بموجب اخبار و کتب قدیمهٔ خود این ماجرا را دانسته
نص از توریت موافق مدعای او برآورده و قصص و اخبار انجاز العبارت بلیغه برای او درست
کرده داده باشند و معهذا هنوز ثبوت نزول توریت و وقوع قصص انبیا هم در ترددات و
دار و گیر ست با موافقت آنها و ناموافقت چه میکشاید و چه میرود بالجمله اول جاهلان عرب باین
اغراض اتباع نموده باشند باز مردم را غلط بر غلط افتاد و بنا بر مطامع و مستلذات دنیوی و نفسانی
پی در پی اتباع آن جم غفیر لازم شمردند و رفته رفته صورت دینی و مذهبی قرار گرفت چنانچه در اکثر
امور شرعیه بزعم شیعه همین قسم روداد واقع است مثلا آنچه در تواتر غسل رجلین شیعه میگویند
همین تشقیقات و احتمالات ست که مذکور شد بلکه درینجا زیاده تر و قوی تر زیرا که غسل رجلین
نسبت بمسح رجلین مشقتی و کلفتی دارد و در قبول مشقت و رنج و تشهیر آن بحسب ظاهر فائده دنیوی
دریافته نمیشود بخلاف امر نبوت که مقدمه ریاست عامه است که خیلی دلچسپ و خاطر نشین ست
و محل طمع و حرص برای این امور هزاران بلکه لکوک جان خود را برباد میدهند اگر اجتماع
بر یک کلمه و یک روایت نمایند چه عجب باشد و ممد دروغ ایشان این هم شده باشد که هرگاه
کسی با ایشان منازعت نموده بمحاربه برخاست نکبت کشید و تباه و خراب شد عوام را خصوصا
آنهائیکه در زمان متاخر پیدا شدند اعتقاد حقیت روایت اوائل خود قوی تر شد چنانچه شیعه
در امر خلافت خلفای ثلثه و شهرت آن در مردم آن زمان و قوت اعتقاد متاخرین اهل سنت
همین قسم احتمالات دارند و اگر تواتر این قسم اشخاص مفید علم قطعی شود باید که تواتر یهود نیز که بالاتر
ازین اشخاص مذکورین در تحریف کتاب الله و تکذیب و مخالفت انبیا و پند و وصایای
آنها نمودند در تائید دین موسی علیه السلام مفید یقین شود زیرا که یهود نیز نص صریح حضرت
موسی بتواتر نقل میکنند که فرمود شریعتی مؤبدة ما دامت السموات والارض یعنی شریعت من همیشه کرده شده
است تا وقتیکه آسمان ست و زمین + و تعظیم السبت مؤبد ما دامت السموات والارض
تعظیم سبت همیشه کرده شده است تا وقتیکه آسمان و زمین ست و همچنین تواتر نصاری که نص صریح

حضرت عیسے را آنکہ او ابن و اللہ است وَاَنّ رِسَالۃ ابن البشر قد ختمت قبل مجیئہ بتحقیق رسالت بشر آدمی تمام شد
پیش از آمدن او و روایت کنند قرآن محرف که بدست این جماعت است حکم توریت و انجیل محرف دارد که از وی آیت های
بسیار و سورہ ہای بیشمار ساقط کردہ اند و کلمات او را تبدیل نمودہ و ترتیب او را تغییر دادہ اگر با این
قرآن متواتر کذائی تمسک جائز باشد با نجیل نیز جائز باشد و در انجیل مرقس که انجیل ثانی است
در اصحاح این نص موجود است و اناجیل اربعه نزد ایشان متواتر اند قال غرس رجل اشجاراً
فی ارضہ وبنی حوالیها الجدران وحفر فیها بیرا وبنی علیها بیوتا فلما کملت عمارۃ البستان
اودعه عند الزراع وسافر الی بلد اخر واقام بها فلما حان ان تنضج الثمار ارسل عبدا من
عبیدہ الی الزراع لیاخذ ثمارہ فلما جاء واراد ان یاخذ ثمرہ ضربوہ وارسلوہ خائبا ثم ارسل
عبدا اخر فاذوہ وضربوہ وادموہ وشجوا راسہ ثم ارسل اخر فقتلوہ وکان یرسل عبیدہ الیهم
تتری فیضربون بعضهم ویقتلون بعضهم وکان له ابن واحد یحبه لم یکن له ولد سواہ فارسله الیهم فلما راہ الکفار قال
بعضهم لبعض ہذا الذی یرث بعدہ الجنۃ فهلموا نقتله ونرث البستان فوثبوا علیه فقتلوہ فاجرم
یغضب علیه صاحب الحائط ویرجع الیهم وینزعه من ایدیهم ویبیدهم ویضعه عند اخرین گفت
نشانید شخصے درخت ہا را در زمین خود و بنا کرد گرداگرد آن دیوار ہا و کند در آن چاہے و ساخت بر آن
خانه ہا پس ہرگاہ تمام شد عمارت باغ سپرد آنرا نزد مزارعان و سفر کرد بسوی شهر دیگر و اقامت کرد
در ان پس ہرگاہ وقت رسید این که پخته شوند میوہ ہا فرستاد غلامے را از غلامان خود بسوے
مزارعان تا که بگیرد میوہ ہای آن را پس ہرگاہ که آمد و خواست این که بگیرد میوہ را زدند او را و فرستادند
او را بے مطلب باز فرستاد غلامی دیگر را پس ایذا دادند او را و زدند او را و خون آلودہ کردند او را و شکستند سر او را باز فرستاد
دیگر را پس کشتند او را پس بود که میفرستاد غلامان خود را بسوی ایشان پے در پے میزدند
بعض ایشانرا و میکشتند بعض ایشانرا و بود او را یک پسر که دوست میداشت او را و نبود او را پسرے
سوای وی پس فرستاد او را بسوی ایشان پس ہرگاہ دیدند کافران گفت بعض ایشان بعض را
اینست آنکه وارث شود بعد وی باغ را پس بیائید قتل کنیم او را و وارث شویم باغ را پس حمله کردند
بر وی پس کشتند او را پس ضرور غضبناک شود برین کار صاحب باغ و رجوع کند بسوی ایشان
و بستاند آن باغ را از دست ہای ایشان و ہلاک کند ایشانرا و بہ دہد او را نزدیک دیگران پس

ازینجا معلوم شد که اثبات ملت حنیفیه که سبیل آن قول به نبوت خاتم الانبیا است بدون اتباع
اهل سنت در اصول مذهب نمیتواند شد زیرا که ایشان اصول دین خود را اخذ کرده اند از جماعه صحابه
کبار مثل عشره مبشره وعبادله اربعه ومکثرین ودیگر اهل بدر واهل بیعت الرضوان ومهاجرین اولین
که حق تعالی در کتاب خود بر صدق وصلاح ایشان گواهی داده قوله تعالی اُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وقوله تعالی مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ إلى آخر الآية ودر آیات بسیار در حق ایشان کلمات
خوشنودی ورضامندی ارشاد فرموده قوله تعالی لَقَدْ رَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ
إلى غير ذلك من الآيات باز اوائل اهل سنت این نصوص را در قرآن واحادیث شنیده از حال
ایشان تفحص واجبی نمودند معلوم کردند که هر همه ایشان صادق الاعتقاد شدید المحبت والرسوخ
بوده اند ودر اعلای اعلام شریعت غرا بهیچ وجه قصور نکرده اند ودر حفظ احکام ملت حنیفیه بیضا بنوعی
مداهنت روا نداشته اند وکتاب خدا را بهتر از جان خود عزیز میداشتند ودین الهی را در محافظت
وحمایت فوق الانفس والمهج می انگاشتند وسنن رسول او را در عبادات فضلا عن العبادات
مهما امکن تقویت میکردند وعوام صحابه بجهت خوف سیاست وبرکت صحبت ایشان نیز همین وتیره
داشتند وتابعین ایشان باحسان نیز بتاثیر صحبت ایشان وبانعکاس اشعه انوار ایشان سلوک
همین طریق لازم گرفته اند وهکذا قرنا فقرنا واتباع وانقیاد این جماعه مر پیغمبر را محض بوضوح
حق بود نه برای جلب نفعی ودفع ضرری بلکه هر که از جماهیر عرب بداغ مؤلفة القلوب متسم
شده بود گو رئیس قوم وصندید عشیره باشد او را تحقیر واهانت مینمودند مثل ابوسفیان واقرع بن
حابس که در مجلس خلیفه ثانی باوصف ریاستی که داشتند خوارها کشیده اند در صف النعال جا یافته
وفقرا ومساکین اهل ایمان وغلامان وکم اصلان این ها مثل صهیب وعمار صدر مجلس بودند وعند الاقتدار
ولایت وملک وسلطنت را بخویشاوندان واقارب خود ندادند وقدم اسلام وکثرت صحبت پیغمبر وشدت
رفاقت او را در تقسیم این مناصب ملاحظه کردند واکثر ایشان بعد از قیل وقال وجنگ وجدال وکشته
شدن بزرگان واقارب خود واصرار بر کفر وبعد از رویت معجزات قویه ایمان آورده اند واگر بقول کهنه
ومنجمین واهل کتاب بطمع مال ومناصب میگردیدند بایستی که در اول وهله اظهار ایمان مینمودند وزمان
دراز در برهمزنی امور پیغمبر وعداوت او نمیگذرانیدند وچون به نقل وروایت ایشان ثابت شد دعوی

نبوت وظهور معجزات ونزول قرآن وعجز بلغا از معارضه آن یقین حاصل شد که فی الواقع
چنین بود وثبوت صدق وصلاح ایشان به شهادت قرآن ورسول بروجه دانسته تا مقدور می
لازم آید بلکه بروجه تاکید اعتقاد ومزید یقین است والا تفحص حال ایشان کافی است در اعتقاد صحت
خبر ایشان وصدق متواترات ایشان واتباع سبیل ایشان ولزوم طریقه ایشان پس اگر شیعه
بقرآن یا خبر رسول یا اجماع تمسک کنند لابد تنزل کرده باشند از حرف شیعیه خود وشوبی از مذهب
اهل سنت برخود لازم گرفته والا این تمسکات ایشان مثل لامع سراب یا نقش برآب نه حقیقت ونه ثبات
خواهد بود پس واضح شد که بنابر اصل شیعیت هیچ دلیلے از دلائل ایشان راست نمیشود وچون دست
بدامن اهل سنت زدند وباین قرآن واصول ملت حنیفیه قائل شدند لابد بجمیع امور متواتره ایشان
مثل تفویض امر نماز بابوبکر صدیق وفضائل ومناقب او وغسل رجلین ومسح خفین که مانند قرآن و
اصول بتواتر ثابت شده اند قائل باید شد وقبول باید کرد والا تحکم بے اصل لازم خواهد آمد نان کسے خوردن
وشکر دیگرے بجا آوردن لطفے ندارد ؎ وجد ومنع باده ای زاهد چه کافر نعمتے است ؛ دشمن مے بودن
وهم رنگ مستان زیستن ✝ این فائده را باید که از دست ندهی که بسے مفید است ونیز از ابواب سابقه
معلوم شد که بنای مذهب تشیع بر روایات اصحاب ائمه است از ائمه واحوال آن اصحاب نیز معلوم شد
که اکثر آنها دروغگو بودند وخود ائمه آنها را تکذیب فرمودند وهیچ امامے نبوده است الا بعض اصحاب
او امام لاحق تکذیب نموده بدلیل آنکه آن بعضے بامامت او قائل نبودند ومعتقد امامت شخصے دیگر
یا قائل توقف وانقطاع امامت بودند معهذا بسبب حسن ظن که باصحاب ائمه دارند تکذیب امام لاحق
بلکه تکذیب خود آن امام را بجوی نمے شمارند وبر روایات همه آنها اعتماد کلی دارند پس چرا بیاران
واصحاب رسول که کمتر از امام در تاثیر صحبت نخواهد بود حسن ظن نمیکنند وروایات آنها را مقبول نمی
سازند غایت ما فی الباب آنکه بعضے روایات از امامیه مخالف روایات صحابه خصوص در مقدمات متعلقه
بامامت نزد ایشان رسیده باشد وشبهه در صدق صحابه ایشان را پیدا شده باشد لیکن چون
این مخالفت در اصحاب بر امام جاریست واین شبهه در همه آنها ساری معهذا مانع قبول روایت
نشده پس در حق اصحاب چرا مانع قبول روایت شود وَمَا هٰذَا اِلَّا التَّعَصُّبُ الْمَحْضُ وَالْعِنَادُ الْبَحْتُ
والتحقیر لجناب رسول الله صلی الله علیه وسلم والاهانة بتاثیر صحبته لاحول ولا قوة الا بالله حالانکه خود

ائمہ عذر این مخالفت رابیان فرموده اند اصحاب را بصدق وصف نموده و در صحاح ایشان مروی و ثابت است لیکن غشاوة التعصب چشم ایشان راکور دگوش ایشانرا کر ساختہ است من کتاب الکافی للکلینی فی باب اختلاف الحدیث بحذف الاسناد عن منصور ابن حازم قال قلت لابی عبد اللہ ما بالی اسئلک عن المسئلة فتجیبنی فیہا بالجواب ثم یجیئک غیری فتجیبہ فیہا بجواب اخر فقال نجیب الناس علے الزیادة والنقصان قال قلت فاخبرنی عن اصحاب رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم صدقوا علے محمد صلے اللہ علیہ وسلم ام کذبوا قال بل صدقوا قال قلت فما بالہم اختلفوا فقال اما تعلم ان الرجل کان یاتی علے رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فیسالہ عن المسئلة فیجیبہ فیہا بالجواب ثم یجیبہ بعد ذلک بما ینسخ ذلک فنسخت الاحادیث بعضہا بعضاً ایضا بحذف الاسناد عن محمد ابن مسلم عن ابی عبد اللہ قال قلت لہ ما بال اقوام یروون عن فلان وفلان عن رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ولا یتہمون بالکذب فیجیئ منکم خلافہ قال ان الحدیث ینسخ کما ینسخ القرآن از کتاب کافی مر کلینی را در باب اختلاف حدیث بدور کردن اسناد از منصور ابن حازم ست گفت گفتم مر ابی عبد اللہ را چیست حال من می پرسم ترا از مسئلہ پس جواب میدہی مرا در ان بجوابی پس مے آید نزد تو سواے من پس جواب میدہی اورا دران بجواب دیگر پس گفت ہر آئنہ ما جواب میدہیم مردم را بر زیادت وکمی گفت گفتم پس خبر دہ مرا از اصحاب رسول خدا صلعم راست گفتند بر محمد یا دروغ گفت بلکہ راست گفتند گفت گفتم پس چیست حال ایشان کہ اختلاف کردند پس گفت ہر آئنہ مردمی بود کہ مے آمد بر رسول خدا صلعم پس مے پرسید اورا از مسئلہ پس جواب میداد اورا دران بجواب باز جواب میداد بعد ازین بآنچہ نسخ میکرد آنرا پس نسخ میکردند حدیث ہا بعض آن بعض را ونیز بہ حذف اسناد از محمد بن مسلم از ابی عبد اللہ گفت گفتم اورا چہ حال ست قومہا را روایت مے کنند از فلان وفلان از رسول خدا صلعم وتہمت کرده نمیشوند بدروغ پس مے آید از شما خلاف آن گفت ہر آئنہ حدیث نسخ کرده میشود چنانچہ نسخ کرده میشود قرآن فائدةٌ اخری اجل من الاولی ولقبنا بسعادة الدارین فے شرح حدیث الثقلین فمن شاء فلیجعلہا مع الابواب الخمسة التی بعدہا رسالة علحدة فائده دیگر است بزرگتر از اول ولقب دادیم آن را سعادت ہر دو جہان در شرح حدیث ثقلین پس ہر کہ خواہد باید کہ کند آن را با ابواب پنجگانہ کہ پس از وے ہستند رسالہ جدا

باید دانست که باتفاق شیعه وسنی این حدیث ثابت است که پیغمبر صلے الله علیه وسلم فرمود انی
تارک فیکم الثقلین ما ان تمسکتم بهما لن تضلوا بعدی احدهما اعظم من الآخر کتاب الله وعترتی
اہل بیتی ہر آئینه من گذاشتم در شما دو چیز گران آنقدر که اگر گرفتید آنها ہرگز گمراه نشوید بعد من یکے
ازان ہر دو بزرگتر است از دیگر قران شریف واولاد من از اہل بیت من ۔ پس معلوم شد که مفروضات
ربی واحکام شرعی مارا پیغمبر حواله باین دو چیز عظیم القدر فرموده است پس مذہبے که مخالف این
دو باشد در امور شرعیه عقیدةً وعملاً باطل ونامعتبر است وہرکه انکار این دو بزرگ کند خارج از دین
شود حالا در تحقیق باید افتاد که ازین دو فرقه یعنے شیعه وسنی کدام یک متمسک باین دو حبل متین است
وکدام یک استخفاف این دو چیز عالی قدر میکند واہانت مینماید واز درجه اعتبار ساقط مے انگارد وطعن
در ہر دو پیش میگیرد درین بحث را بنظر تامل وانصاف باید دید که طرفه کاری وعجیب ماجرای است
ودرین بحث غیر از کتب معتبره شیعه منقول نخواہد بود چنانچه در تمام رساله از ملتزمات است [illegible]
امامیه وشیعه از درجه اعتبار ساقط شد ومثل تورات وانجیل قابل تمسک نماند زیرا که تحریف بسیار
درو راه یافته واحکام بسیار ازو منسوخ شده وآیات وسور بسیار که ناسخ احکام ومخصص عمومات بود
بدزدی رفته وانچه باقی است بعضے الفاظ او مبدل وبعضے زائد وبعضے ناقص روی الکلینی
عن ہشام ابن سالم عن ابی عبد الله ان القران الذی جاء به جبرئیل الی محمد صلے الله علیه
وسلم سبعة عشر الف اٰیة از ابی عبد الله ہر آئینه قرآن آنکه آورده بود آنرا جبرئیل بسوی محمد
صلے الله علیه وسلم ہفتده ہزار آیت بود وروی عن محمد بن نصر عنه انه قال کان فی لم یکن اسم
سبعین رجلاً من قریش باسمائهم واسماء ابائهم وروایت کرد از محمد بن نصر از وی وے گفت
بود در لم یکن نام ہفتاد مرد از قریش بنامہای ایشان ونامہای پدر ایشان ۔ وروی عن سالم
بن سلمة قال قرأ رجل علے ابی عبد الله وانا اسمع حروفاً من القران لیس ما یقرءه الناس
فقال ابو عبد الله مه اکفف عن هذه القراة واقرأ کما تقرءه الناس حتے یقوم القائم فاذا قام القائم
قرأ کتاب الله علے حده وروی الکلینی وغیره عن الحکم بن عتبة انه قال قرأ علی بن حسین وما
ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی ولا محدث قال وکان علی بن ابی طالب محدثاً وروی
عن محمد بن الجهم الهلالی وغیره عن ابی عبد الله ان امة هی اربی من امة لیس کلام الله بل

محرفت عن موضعہ والمنزل ایۃ ھی ازکی من ایمتکم و روایت کرد از سالم بن سلیمہ گفت خواند مردی
بر ابی عبداللہ و من مے شنیدم آنرا حرفہا از قرآن نبود آنچہ میخوانند مردم پس گفت ابو عبداللہ
باز مان دبازمان ازین قرأتہا و بخوان چنانچہ میخوانند آنرا مردم تا کہ قایم شود امام مہدی پس ہر گاہ
کہ قایم شود امام مہدی بخواند کتاب خدا را بر طریقہ آن و روایت کرد کلینی وغیرہ از حکم بن عتبہ ہر اٰینہ وی
گفت کہ خواند علی ابن حسین و نفرستادم پیش از تو ہیچ پیغمبرے و نہ صاحب الہام گفت و بود علی
ابن ابیطالب صاحب الہام و روایت کرد از محمد بن الجہم الہلالی وغیرہ از ابی عبداللہ ہر آئینہ
جماعت وی بالا تر است از جماعۃ نیست کلام خدا بلکہ بیجا کردہ شدہ است از طور خود و نازل کردہ شدہ
چنین است امامان کہ انہا پاک تر اند از امامان شما و نزد ایشان ثابت و مقرر و مشہور است کہ بعضے
سور بتمامہا ساقط است مثل سورۃ الولایۃ و بعضے سور باکثرہا مثل سورۃ الاحزاب فانہا کانت مثل
سورۃ الانعام پس ازین سور آنچہ در فضایل اہل بیت و احکام امامت ایشان بود ساقط کردند
ولفظ ویلک قبل از لاتحزن ان اللہ معنا نیز ساقط کردہ اند و لفظ عن ولایۃ علی بعد ازین
آیت وقفوہم انہم مسئولون ولفظ وبکلکم بنوامیۃ بعد ازین آیت خیر من الف شہر و لفظ علی بن ابیطالب
بعد ازین آیت وکفی اللہ المومنین القتال و لفظ آل محمد ازین آیۃ وسیعلم الذین ظلموا آل محمد
ای منقلب ینقلبون ولفظ علی بعد از ولکل قوم ہاد * ذکر کل ذالک ابن شہر آشوب المازندرانی
فی کتاب المثالب لہ و علی ہذا القیاس کلمات بسیار و آیات بیشمار را شمردہ اند پس حالا
نزد ایشان درمیان قرآن مجید محفوظ و درمیان توریت و انجیل فرقے نماند و تمسک باین ہر سہ
وجہے ندارد کہ محرف و مبدل و منسوخ بناسخ مجہول اند و اما عترت رسول پس باجماع اہل لغت
عترت شخص اقارب او را گویند و اینہا نسبت بعض عترت را انکار کنند مثل حضرت رقیہ و حضرت
ام کلثوم بنات آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم و بعضے را داخل عترت نمیشمارند مثل حضرت عباس
عم رسول اللہ و اولاد او و مثل حضرت زبیر ابن صفیہ عمہ رسول و اکثر اولاد حضرت زہرا را نیز
دشمن دارند و بد گویند مثل زید بن علی بن الحسین کہ خیلے عالم و متقی و متورع بود و از دست
مروانیان شہید شد و پسر او یحیی ابن زید را نیز دشمن دارند و ہمچنین ابراہیم بن موسے کاظم
را و ہمچنین جعفر ابن موسے کاظم را و او را ملقب بکذاب کردہ اند حالانکہ او از کبار اولیاء اللہ بود

و بایزید بسطامی از و اخذ طریقت کرده و بغلط شهرت یافته است که بایزید بسطامی مرید جعفر
صادق است و جعفر ابن علی را که برادر حضرت امام حسن عسکری بود نیز ملقب بکذاب نموده اند و
حسن بن الحسین المثنی و پسر او عبد الله محض را نیز که محمد اکبر لقب محض است مرتد و کافر شمارند
و ابراهیم بن عبد الله را و زکریا ابن محمد باقر را و محمد بن عبد الله بن الحسین بن الحسن و محمد بن القاسم
بن الحسین و یحیے ابن عمر را که از احفاد زید بن علی بن الحسن است نیز کافر و مرتد دانند و جماعه سادات
حسنیه و حسینیه را که قائل بامامت و بزرگی زید بن علی بوده اند ضال و گمراه شناسند حالانکه کتب
انساب و تواریخ سادات دلالت صریح میکند بر آنکه اکثر اہل بیت حسنیان و حسینیان معتقد امامت
زید بن علی و فضیلت آن بزرگوار بوده اند و جماهیر اثنا عشریه در حق آن بزرگواران اعتقاد کفر آنها و
خلود در نار دارند چنانچه در باب معاد از کتب ایشان منقول خواهد شد و وجهش هم ظاهر است
زیرا که منکر امامت یک امام نزد ایشان مثل منکر نبوت یک نبی کافر است وَالْكَافِرُ مُخَلَّدٌ فِي النَّارِ
و این همه بزرگواران منکر امامت امام وقت خود بلکه امامت بعضے از ائمه ماضیین نیز بوده اند و طائفه
قلیله از اثنا عشریه بران رفته اند که اینها در اعراف خواهند بود مثل حضرت عباس عم رسول ع
و بعضے گویند که بعد از عذاب شدید بشفاعت اجداد خود نجات خواهند یافت و این هر دو قول
رکیک و مردود اند و موافق قواعد و اصول ایشان هم ان قول اول ست زیرا که شفاعت در حق
کفار بالاجماع مقبول نیست و اعراف دار الخلد نیست و مع هذا بودن ایشان را در اعراف وجهے
نیست که اینها منکر امامت بودند و منکران امامت کفار اند و با وصف این همه روایت میکنند
که محب علی لَا يَدْخُلُ النَّارَ و در محبت ایشان با امیر المؤمنین هیچ شبهه نیست اما ناصبیت این فرقه را
تماشا باید کرد که چه قدر بزرگان را که جگر پارهای ائمه و برادران ائمه بودند بچه مرتبه اهانت و استخفاف
مینمایند و در حق چند کس که معدود از اهلبیت ائمه اثنا عشر و بعض اقارب ایشان باشند در پرده
محبت هزاران عیوب و قبائح نسبت کنند و استخفاف و اهانت زیاده از حد نمایند. بالاتر از خوارج
و نواصب آرے + دوستی بے خرد خود دشمنی است + و بعد از تتبع کتب و روایات ایشان
تفصیل آن قبائح و عیوب كَالشَّمْسِ فِي نِصْفِ النَّهَارِ هویدا میگردد و لیکن درینجا چندے از
کفریات ایشان بطریق نمونه از خروارے ثبت می افتد اول آنکه گویند امام وقت و صاحب زمان

بآن مرتبه جبان وہراسان وخائف وبزدل بوده است که ازمدت ہزار سال بخوف جماعهٔ قلیله مخفی شده وہرگز وجود انقلاب دول وبرہم شدن عباسیه وتسلط چنگیزیه که بعد از قبول اسلام خود را محب اہل بیت میگفتند وبعضے از ایشان مذاہب تشیع اختیار کرده بودند وبعد از تسلط صفویه بر عراقین وخراسان که محب صادق شیعه وخیر خواه این گروه است وبعد از رواج این مذہب در سلاطین دکهن وبنگاله وپورب وامارت ووزارت این فرقه در ہند وسند ہرگز بر نمے آید واو را اطمینان حاصل نمیشود دوم آنکه از حضرت صادق در جمیع کتب ایشان روایت است که فرمود یَا مَعْشَرَ الشِّیْعَةِ خِدْمَتُهٗ جَوَارِیْنَا لَنَا وَفُرُوْجُهُنَّ لَکُمْ الله الله نفوس خبیثه ایشان چه قسم این بہتان عظیم را اہل دا نسته وباین جناب پاک نسبت کرده سوم آنکه بر حضرت نسبت میکنند که فرموده اند در حق حضرت کلثوم بنت سیدة النساء علیہما السلام اَوَّلُ فَرْجٍ غُصِبَ مِنَّا سبحان الله چه کلمه ایست که از زبان ایشان بر مے آید نزدیک است که آسمان فرو افتد وزمین بشگافد اول در حق آن سیده پاک بضعة الرسول فلذة کبد البتول چه فحش وسوء ادب است وکدام خصلت خبیثه را بدامن پاک آن طاہره مطہره مے بندند دیگر در حق حضرت امیر وحضرت حسین چه قدر نسبے حفاظی وبی ناموسی ثابت میکنند ودر حق حضرت صادق که این کلمه بر آن جناب تہمت مینمایند چه قدر نسبے حمیتی وبے غیرتی اعتماد دارند این لفظ را اول بزرگان بر زبان نمے آرند علی الخصوص ذکر این عفیفه مستور الاسم والمسمے از اقارب بلکه بزرگان خود امر یست که اراذل واوباش نیز از آن احتراز واجب میدانند بازاریان دہلی را دیدیم که در ہنگامه افاغنه قندہار که خود را بدر انیان لقب کرده اند زنان بسیاری را نسبے ناموسی شد وہرگز من بعد نام این فعل قبیح بر زبان نیاوردند وعار کردند واحتمال آنکه در بضعهٔ طاہره رسول این قسم فعل خبیث واقع شود جبراً وکرہاً کار ہیچ مسلمان نیست لاحول ولاقوة الا بالله- چہارم آنکه گویند که حضرات بنات واخوات خود را بکفره فجره بنی امیه داده اند مثل حضرت سکینه که در نکاح مصعب بن زبیر بود وعلی ہذا القیاس دیگر قریبات خود را در عقد کفره نواصب مے در آوردند چنانچه در کتب انساب سادات تفصیل مشروح است پنجم آنکه نسبت کنند به حضرت صادق که قرآن مجید را بر زمین بر تافت واہانت نمود وطعنے که بر عثمان بابت احراق مصحف ابن مسعود نموده اند بعینه بحضرت صادق ثابت کنند

روى الكليني عن زيد بن جهم الهلالي عن الصادق انه قرأ ولا تكونوا كالتي نقضت غزلها من بعد
قوة انكاثا تتخذون ايمانكم دخلا بينكم ان تكون ائمة هي ازكى من ائمتكم فقلت جعلت فداك
ائمة قال اي والله قلت انما يقرأ اربى قال وما اربى واومى بيده فطرحها انها ائمة ـ روایت کرده است
کلینی از زید بن جهم هلالی از صادق علیه السلام بدرستیکه میخواند و نباشید مانند زنی که شکست
ریسمان خود را بعد از درستی پاره پاره می کنید سوگند های خود را موجب خلل درمیان خود تا که باشند
امامان که آنها پاک تر اند از امامهای شما پس گفتم گرده شوم قربان تو ائمه است گفت آری قسم خدا
گفتم جز این نیست که خوانده میشود اربی گفت چیست اربی و اشارت کرد بدست خود پس بر انداخت
آنرا انها ائمة ست ششم آنکه آنچه منافی ایمان و ضد علامات مومن است بغض حضرت امیرالمومنین
بسوی ائمه نسبت کنند میخواهند بشهادت حضرت امیر رخنه در ایمان ائمه اندازند که حضرات ائمه
بر تقیه و اخفای حق و اظهار باطل در طول حیات خود باوصف عدم خوف هلاکت در حق شان
اصرار داشته اند نص متواتر امیرالمومنین که در نهج البلاغت موجود است این ست قال علیه السلام
علامة الایمان ان تؤثر الصدق حیث یضرك علی الكذب حیث ینفعك كذا فی نهج البلاغة
گفت علیه السلام نشانی ایمان اینست پسند کنی راستی را جائیکه زیان دهد ترا بر دروغ جائیکه
سود دهد ترا چنان است در نهج البلاغة هفتم بعضے تفاسیر آیات قرآن با ائمه نسبت کنند
که هرگز بر قواعد عربیت و نحو راست نمے نشینند پس سامع آن تفسیر بر قصور حضرات در فنون عربیت
و ناواقفیت ایشان بر قواعد نحو استدلال کند و همچنین بعضے تفاسیر که مخل بربط کلام و موجب انفکاک
نظم و انتشار ضمائر و برهمی سیاق سخن باشد بحضرات منسوب سازند تا مردم را سوء اعتقاد در کمال
علم ایشان حاصل شود هشتم آنکه از ائمه روایت کنند که ایشان از جهاد منع میفرمودند باوصف آنکه
در قرآن مجید قسمے که درین امر تاکید و تقید فرموده اند بر هر طفل مکتب پوشیده نیست پس القاء مخالفت
کنند در ثقلین حالانکه تتمه حدیث ثقلین این عبارت هم روایت کرده اند که لن یفترقا حتی یردا علی
الحوض هرگز جدا نشوند آن هر دو تا که وارد شوند نزد من بر حوض و ازین عبارت صریح مستفاد میشود
که پیغمبر معیار معرفت اقوال و مذاهب عترت طاهره . بنابرآنکه مردم بر ایشان دروغ خواهند بست
و افترا خواهند کرد بما عنایت فرموده است و آن همین است که روایاتے که از ایشان بشنویم بر قرآن

عرض کنیم هرچه را قرآن قبول داشت صحیح است وهرچه را تکذیب کرد کفر است و قرآن محفوظ متواتر
لایق تر است بآنکه معیار باشند عترت طاهره چه عترت بحکم بشریت موت وغیبت مکانی وبُعد زمانی
و دیگر لواحق دارند که کلید باب دروغ بندی وافترا سازی است بخلاف قرآن که بسبب شهرت
و تواتری که دارد بیش هرکس در هر وقت و هر مکان موجود است و در حفظ الٰهی محفوظ لا یاتیه الباطل
من بین یدیه ولا من خلفه تنزیل من حکیم حمید هشتم آنکه تجویز جماع مطلقه بجناب ایشان
نسبت کنند و این در حقیقت تجویز زنا است معاذ الله من ذلک نهم آنکه بازی کردن بقضیب وخصیتین
درعین نماز بجناب ائمه نسبت کنند حاشاهم من ذلک اول نماز که اعظم ارکان دین است چه جای
لعب و بازی است دوم آنکه این بازی کدام لطافت دارد یازدهم تجویز نماز با وجود آلودگی جامه
بنجاسات غلیظه بجناب ائمه نسبت کنند تعالے جنابهم عن ذلک دوازدهم خوردن بچه جانور مرده
بجناب ایشان نسبت کنند حاشاهم عن ذلک سیزدهم تجویز بوس وکنار بازن درعین نماز
بجناب حضرات نسبت نمایند و روایات منقوله از کتب ایشان درین همه مسائل که مذکور شد انشاء
الله تعالے درباب فروع بیاید چهاردهم منع مردم از تعلیم واجبات دین مر زنان را بجناب
ائمه نسبت کنند روی شیخ الطائفة عن ادیم ابن حر قال سألت اباعبدالله علیه السلام عن المرأة
ترى فیما یری النائم علیها غسل قال نعم لا تحدثوهن فیتخذنه علة روایت کرد ابو جعفر طوسی
از ادیم بن حر گفت پرسیدم از اباعبدالله علیه السلام از زنے که به بیند در آنچه مے بیند خوابنده
بروی غسل است گفت آرے حدیث نکنید از ایشان پس خواهند گرفت این را علت و درین
صورت لازم مے آید که جناب ائمه راضی باشند بخواندن نماز در حالت جنابت که آن کفر است
بالاتفاق حالانکه رضا بالکفر نیز کفر است بالاتفاق معاذ الله من ذلک و نیز راضی باشند بجهل
مکلف بواجبات شریعت وهو مناقض لمنصب الامامة قادح فی استحقاقها قاطع للعدالة
والمروة و ازین خدیج تر و قبیح تر درین باب روایت صاحب المحاسن است که از کاظم علیه السلام
آورده - انه قال لاتعلموا هذا الخلق اصول دینهم هرآئنه وی گفت تعلیم مکنید این مردم را عقائد
دین ایشان سبحان الله این چه روایت قبیح و حکایت شنیع است که نسبت بجناب میکنند چون
ایشان از تعلیم اصول دین مردم را منع فرمایند دیگران چه قسم تعلیم کنند ۵ چو کفر از کعبه برخیزد

کجا ماند مسلمانی - پانزدهم[15] - ترک عمل باوامر الله نسبت بجناب ائمه کنند خصوصاً بجناب باقر و حضرت صادق
علیهما السلام که ایشان ترک تقیه میکردند حالانکه از حضرت صادق روایت کنند التقیة دین آبائی پس این
حضرات در دین آبای کرام خود چه قبیح یافتند که ترک دادند شانزدهم[16] - خلاف نص صریح کتاب الله بجناب
ائمه نسبت کنند تا ایقاع مخالفت فیما بین الثقلین نمایند و مردم را در امر دین متحیر سازند گویند در زر و سیم غیر
مسکوک حضرات ایشان زکوة واجب ندانسته اند و خود هم نداده اند معاذ الله میخواهند که حضرات را در وعید
والذین یکنزون الذهب والفضة ولا ینفقونها فی سبیل الله داخل نمایند هفدهم[17] گویند که جامه دریدن
و گریبان چاک کردن مردان را و زنان را در موت پسر و پدر و دیگر اقارب حضرات ائمه جائز داشته اند معاذ الله ایشان را
در بے صبران و جزع کنندگان داخل مینمایند و از بشارات قرانی که در حق صابرین وارد است خارج
میسازند و در وعید لیس منا من شق الجیوب شامل اعتقاد میکنند هیژدهم[18] تخصیص قصاص بغیر اعمی که خلاف
نص قرانی است بجناب ایشان نسبت میکنند نوزدهم[19] - حکم باسترقاق ولد ذمی که مسلمانے را قتل کرده
باشد نسبت بحضرات ائمه نمایند خلاف قاعده شرائع است لا تزر وازرة وزر اخری ولا یجزی والد عن
ولده ولا مولود هو جاز عن والده اگر این قسم انتقام گرفتن در شرع جائز بود فرق در میان توره چنگیز خانی
و شریعت محمدی چه خواهد بود و جواز استرقاق ولد حربی بان است که توقع محاربه است از ان اولاد برای
تقلیل سواد انها و اولاد ذمی قاتل با آنکه نه مستعد حرب اند و نه داخل سواد اهل حرب بچه وجه
استرقاق درست باشد که صریح نقض عهد است و مخالف جمیع ادیان و ملل که وفا بعهد را واجب
دانند و نیز مخالف نص قرآنی که النفس بالنفس - بستم[20] - آنکه از حضرات ائمه نقل کنند که از روز قتل
عمر که بزعم ایشان نهم ربیع الاول است تا سه روز از اثم گناه صغیره و کبیره بر کسے نوشته نمیشود
پس درین صورت اباحت کفر و جمیع معاصی دران سه روز بجناب ائمه نسبت نمایند بست و یکم[21]
جواز استعمال آبی که باو استنجا کرده باشند در شرب و دیگر حوائج و طهارت بجناب آن طیبین
و طاهرین نسبت کنند بست و دوم[22] - از حضرت ائمه روایت کنند که امة مرحومه را لقب امة ملعونه
است رواه الصیرفی عن ابی عبد الله علیه السلام و بعضے روایات تشبیه امة مصطفویه بخنازیر از
حضرت صادق روایت کنند کما رواه الکلینی عنه علیه السلام حالانکه در نص قرآنی خیر امة ایشان
را خطاب داده اند در حق ایشان فرموده وکذلک جعلناکم امةً وسطاً بالجمله غرض این طائفه

ایقاع مخالفت است فیما بین الثقلین تا تا سه کلاه دین شریعت گم شود و تمسک بکتاب الله بسبب ادعاے تحریف فزیادة ونقصان وتغیر وتبدیل برہم خورد و تمسک بعترة بجہت تکفیر وحکم بارتداد بعضے وروایت مخالف کتاب الله از بعضے متعذر شود و خلایق خدا مثل بہایم وانعام غیر مقید بقیدے ہرچہ خواستہ باشند کردہ باشند

تمت

رساله وسیلة النجاة

تصنیف فخر المحدثین ذو العلم والتمیز مولانا شاه عبد العزیز دهلوی رحمة الله علیه

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله حق حمده والصلوة والسلام علے حبیبه وجنده اللهم یا مقلب القلوب ثبت قلوبنا علے دینک **سبب تالیف** شخصے از آشنایان که بمذہب تشیع الفت داشت استدعا نمود که چند کلمه در بیان دلائل حقیت فرقه ناجیه باید نوشت بحکم الدین النصیحه اجابت آن مسئول کرده آمد و این رساله را وسیلة النجات نامیده شد السلام علے من اتبع الهدے **سوال** درمیان اہل سنت وشیعه گفتگو بسیار واقع شده سنیان دعوی میکنند که مذہب ما برحق ست وموافق قرآن وحدیث است وکتابهای شیعه همه باطل واز نسبت مذہب اہل بیت ہست بلکه مذہب اہل بیت ہمین است که ما میداریم وشیعه ہم ہمین دعوے میکنند که قرآن مذہب ماست وطریقه ما طریقه امام جعفر صادق رض است وکتابهای سنیان را شیعه معتبر نمیگویند درین باره جواب شافی از آیات قرآنی که در آن جای دم زدن کسے نباشد وعذر منقطع گردد باید نوشت که طالبان راه نجات بر آن عمل نمایند واز مذہب باطل دست بردارند **جواب** ای برادر اول بنای مذہبی را دریافت کن وکتابهای ہر فریق را یکسو گذار ودر طاق بنه وچون بر بنای ہر یکے

واقف شوی آن بنا را بر آیات قرآنی مطابق کن و بنای هر کدام مذهب که محکم و راسخ مبنی آن را
مذهب حق دانسته کتابهای آنها میخوان و بعمل آر و بنای هر مذهبی که باطل یابی کتابهای آنها را
وساوس شیطانی دانسته در آب انداز و گرد آن هرگز مگرد و آنها را پاره پاره کن و یقین دان که آن مذهب
اهل بیت نیست بلکه مذهب شیطان است پس بدانکه بنای مذهب اهل سنت بر ایمان و تقوی
و صلاح و راستی ابوبکر و عمر و عثمان و علی و غیرهم از مهاجرین و انصار و دیگر اصحاب سید المرسلین صلی الله
تعالی علیه و آله وسلم که هزارها کس بودند همراه آن حضرت صلعم در راه خدا جهاد و نماز کردند تا مدت حیات
آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم همیشه در نصرت و حمایت او بودند و بعد وفات آنحضرت صلعم در خلافت
خود عدل و انصاف و راستی گزیدند و خدمت اهل بیت و محبت آنها بجا آوردند و امیر المومنین علی
علیه السلام همیشه با آنها نشست و برخاست نمود و همراه آنها با کفار جهاد کرده و در پس آنها نماز خوانده
و همیشه با آنها محبت داشته و بعد وفات آنها در حق آنها دعای خیر نموده بسیار مدح و مناقب آنها
بیان فرموده و بنای مذهب شیعه بر کفر و نفاق خلفاء ثلاثه و غیرهم هزاران صحابه سید ابرار است
که اینها میگویند که همه آنها ایمان نفاق آورده بودند و هجرت هم برای ریاست و طمع دنیا کرده بودند
و همه جهاد و عبادت آنها برای ریا بود نه برای خدا و بعد وفات آنحضرت صلعم با اهل بیت او ایذا رسانیدند
و مرتضی علی رض را یاری نکردند و حق او نیز در گرفتند و متابعت و نماز علی علیه السلام همراه اینها
بنابر خوف و تقیه بود حتی که علی رضی الله تعالی عنه دختر طاهره خود را در نکاح عمر برای تقیه داد
و نام پسران خود ابوبکر علی و عمر علی و عثمان علی هم برای تقیه نهاد و صحابه مخلصین اندک بودند
ابوذر و مقداد و سلمان و عمار و جابر رض و چندکس دیگر ای برادر چون بنای هر دو مذهب دریافتی
پس بدانکه دلیل بر بنای مذهب اهل سنت آیات قرآنی بسیار اند که هر یک از آن برای اثبات
و استحکام آن بنا کافی است و بنابر اختصار درین مقام چند آیات نوشته میشود قوله تعالی وَالسَّابِقُونَ
الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ و سابقین
که اولین اند از مهاجرین و انصار و آنانکه پیروی و متابعت سابقین کردند به نیکوئی یعنی با ایمان و
طاعت راضی شد خدای تعالی از اینها و راضی شدند آنها از خدای تعالی وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ و مهیا کرد خدا برای آنها بهشت ها که جاری اند زیر منازل یا درختان آنها نهرها

خلدین فیها ابداً این همه مهاجرین وانصار ومتابعت کنندگان آنها در بهشت تا باشند همیشه این آیت
بر ملا اند امیکند که مهاجرین وانصار سابقین همه بهشتی اند ومتابعت کنندگان آنها که بعد آنها
بودند وطریقه آنها اختیار کردند آنها هم بهشتی اند وشک نیست که ابوبکر صدیق رضی الله عنه از
مهاجرین اولین است که وقت هجرت همراه پیغمبر صلعم بود وعمر وعثمان وعلی رض وبسیاری دیگر از
مهاجرین اولین اند وهرکه ابوبکر را از مهاجرین اولین نداند بسبب انکار این آیه کافر باشد قال
الله تعالی اذ اخرجه الذین کفروا ثانی اثنین اذ هما فی الغار اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله
معنا چون بیرون کردند رسول خدا را صلی الله تعالی علیه واله وسلم کفار مکه در حالیکه دوم دو کس بودند
چون بودند هردو در غار چون میگفت رسول خدا صلی الله تعالی علیه وآله وسلم مریار خود را که ابوبکر صدیق رض
است اندوهگین مشو بدرستیکه خدا با ماست ومتابعت کنندگان آنها بواقعی مهاجرین وانصار اند
که بعد این تا ایمان آوردند وهجرت ونصرت کردند وحق تعالی درین آیت خبر داد که آنها همیشه در
بهشت خواهند بود پس ثابت شد که ایشان قطعی بهشتی اند هرکه ایشان را بهشتی نداند بسبب انکار این آیت
کافر باشد واگر درین مقام شیطانی بیاید وترا وسوسه دهد که شاید مراد ازین آیت مهاجرین باشند
که شیعه در حق آنها حسن ظن دارند که هجرت آنها فی سبیل الله بود وهجرت ابوبکر وغیره برای طمع دنیا
بود جواب او بگو که ای ابلیس دروغ میگوئی بلکه هجرت جمیع مهاجرین برای خدا بود چنانچه درآیتی
که اول بعد هجرت درباب قتال نازل شده اُذِنَ لِلَّذِینَ یُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا اذن ودستوری
داده شد بجنگ کردن کفار مرکسانی را که میخواهند کارزار کردن را یعنی مهاجرین را بسبب آنکه آنها
از دست کفار ظلم کشیده بودند وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰی نَصْرِهِمْ لَقَدِیرٌ وبدرستیکه خدای تعالی بر نصرت کردن
آنها هر آئینه قادر است اَلَّذِینَ اُخْرِجُوا مِنْ دِیَارِهِمْ بِغَیْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ یَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ آنانکه بیرون
کرده شدند از سراهای شان بغیر حق مگر آنکه میگفتند آنها که پروردگار ما تعالی است یعنی از ایشان
هیچ گناهی نشده که بسبب آن بیرون کرده شدند مگر فقط بسبب ایمان آنها را بیرون کردند پس
ازین ثابت شد که هجرت جمیع مهاجرین خالصاً لله تعالی بود نه برای طمع دنیا پس ثابت شد که همه
مهاجرین رض منصور اند ای برادر هرکه ایمان بقرآن دارد چون بروی ثابت شد که خدای تعالی
کسی را جنتی فرمود وگفت که آنها در جنت بر سبیل ابد ودوام باشند تمام اعتراضات لود رحق

وی ساقط گشت چراکه حق تعالی عالم الغیب است و میداند که از فلان بنده در فلان وقت حسنه یا
در فلان وقت سیئه بظهور خواهد آمد و باوجود آن اگر او را فرماید که این را جنتی نمودم درین ضمن اشارت
بمغفرت جمیع زلات وی متحقق گشت پس دیگر بندگان را در حق آن کس طعن و تشنیع نمودن اعتراض بجناب
الهی کردن است گویا که اعتراض کننده میگوید که این بنده بد است خدای تعالی او را چرا بهشتی مے کند
وظاهر است که اعتراض کردن درین مقام کفر است و بنده را که خدای تعالی بهشتی خوانده است البته وی
بهشتی است و اعتراض کسے در حق وی ضررے ندارد و او را دوزخی نمیسازد لیکن اعتراض کننده وی
کافر است پس باین وجه تمام شبهات شیاطین ساقط شد و احتیاج نماند که بجواب آن پرداخته شود
اما برای تسلی سائل رجم الشیاطین کرده میشود پس اگر شیطان بیاید و ترا وسوسه کند که در سوره انفال در
قصه بدر نازل شده قوله تعالی یا ایها الذین امنوا اذا لقیتم الذین کفروا زحفا فلا تولوهم الادبار ترجمه
آیت ای کسانیکه ایمان آورده اید چون ملاقات کنید بکفار پس پشت مدهید از جنگ کفار قوله تعالی
ومن یولهم یومئذ دبره الا متحرفا لقتال او متحیزا الی فئة فقد باء بغضب من الله وماویه جهنم وهرکه
پشت دهد از جنگ کفار در حالیکه برگردنده باشد برای جنگ یا پناه آرنده بسوی جماعت مومنین
پس بتحقیق رجوع کرد بخشمے از خدا و جای او جهنم است و گویند که صحابه در جنگ احد و حنین گریخته اند
در جواب او بگو در بدر که مقام نزول آیت است کسے نگریخته بلکه همه ثابت قدم ماندند چنانچه حق تعالی
میفرماید ولقد نصرکم الله ببدر وانتم اذلة ترجمه آیت بدرستیکه نصرت داد شما را خدای تعالی در جنگ
بدر وحالانکه شما خوار بودید در چشم کفار بسبب قلت و در قصه بدر فرمود اذ یوحی ربک الی الملئکة انی
معکم ترجمه یاد کن اے محمد صلی الله علیه وسلم چون وحی میکرد پروردگار تو بسوی فرشتگان که من
با شما ام قوله تعالی فثبتوا الذین امنوا ترجمه پس ثابت دارید مومنان را و آیت مذکوره بر کفر دلالت
ندارد بلکه بر آنکه گریختن از جنگ کفار حرام است و حق الله تعالی است اگر خواهد بخشد اگر خواهد عذاب کند
ولهذا چون در جنگ احد فرار واقع شده حق تعالی از آن عفو فرمود قوله تعالی ولقد عفا الله عنهم
پس اعتراض ساقط شد و در روز حنین اولا فرار نمود و ثانیا چون عباس رض آواز داد یا عباد الله انا رسول
الله صلعم بندای او در آمدند و جنگ عظیم نمودند و توبه متحقق گشت و از پس که ایشان ناصران دین خدای تعالی
بودند حق تعالی بموجب وعده خود قوله تعالی لینصرن الله من ینصره نصرت ایشان کردند

غیبی از ملائکه برای ایشان فرستاد و بشارت نزول سکینه که خاصه مومنین کامل الایمان ست درباره
ایشان نازل فرمود چنانچه میفرماید قوله تعالی لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِيْ مَوَاطِنَ كَثِيْرَةٍ وَّيَوْمَ حُنَيْنٍ ترجمه
بدرستیکه نصرت داد شمارا خدایتعالی در غزوه های بسیار و حنین و میفرماید قوله تعالی ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ
سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ترجمه پستر نازل فرمود خدای تعالی سکینه و آرام خود را بر پیغمبر خود صلی الله
تعالی علیه وآله وسلم و بر مومنان که بندای عباس باز گشتند و آمده تدارک مافات کرده قتال شدید
نمودند قوله تعالی وَاَنْزَلَ جُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ترجمه و فرستاد لشکرهای ملائکه که شما ای صحابه بچشم خود
ندیدید آنهارا و قوله تعالی وَعَذَّبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ترجمه و عذاب کرد و شکست داد کفار را ای عزیز تامل
فرما کسانیکه این قدر رحمت الهی دستگیر حال آنها باشد هر گاه که بمقتضای بشریت بلغزند فرشتگان
برای امداد آنها آیند و سکینه الهی درباره آنها نزول یابد کار مسلمانان باشد که تمام آیات رحمت و مغفرت
را فراموش کنند و آنهارا هدف مطاعن سازد معاذ الله تعالی من خبث الباطن و شر الشیطان و شرکه
و باز اگر شیطان بیاید و ترا وسوسه کند که شاید آنها منافق باشند که درانوقت منافقان هم بودند
چنانچه در قرآن مجید ذکر منافقان هم بسیار آمده در جواب بگو که آری منافقان بودند لیکن منافقان
در اعراب بودند دهقانان که ساکن آنها گرد مدینه بود یا بعضی از ساکنان و در اهل مکه یعنی مهاجرین
و در انصار که ایمان و نصرت شان منصوص است کسی منافق نبود چنانچه میفرماید قوله تعالی
وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ترجمه و بعضی از ان کسان که در گرد شما باشندای اهل مدینه
از بادیه نشینان منافقان اند قوله تعالی وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
ترجمه و بعضی از اهل مدینه خالی شدند از نیکی در حالیکه خو کرده اند بر نفاق نمیدانی ای محمد آنهارا که
عالم الغیب نیستی و میدانیم آنهارا بعد از ان حق تعالی آنهارا هم ممتاز ساخته چنانچه میفرماید قوله تعالی
مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلٰى مَاۤ اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيْزَ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ ترجمه نیست و نه سزد
خدایتعالی را که بگذارد مومنان را بر حالتیکه شما هستید بر آن یعنی مختلط مومن و منافق تا که تمیز دهد
و جدا کند پلید را از پاک یعنی منافقان را از مومنان پس حقتعالی تمیز داد و آنحضرت صلعم را از حال
آنها مطلع گردانید و آنحضرت ع بحذیفه بن الیمان رضی الله تعالی عنه که صحابی است اظهار
فرمود برای فضیحت و رسوائی پسران ایشان که مومنین مخلصین بودند بر دیگران ظاهر نکرد اگرچه

بسیاری از منافقان بسبب علامات نفاق فضیحت هم شدند و همه کس آنها را دریافتند لیکن حق
سبحانه وتعالے بوجهی قبائح در قرآن یاد فرموده و در حق آنها وعید شدید بیان نموده بوجهی احسن
ظاهر شده در صحابه که اہل سنت در حق آنها حسن اعتقاد دارند کسی منافق نبود چنانچه حق تعالی در حق
منافقان میفرماید قوله تعالے فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ ترجمه پس اگر توبه کنند منافقان از نفاق خود
باشد بهتر مر ایشان را قوله تعالے وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ترجمه اگر
رو گردانند از توبه و بر نفاق خود مانند عذاب کند خدای تعالے آنها را عذاب سخت در دنیا و آخرت قوله تع
وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ترجمه و نباشد ایشان را در زمین هیچ یاری و نه مددگاری یعنی
در زمین کسی یاری آنها نکند و خدای تعالے در حق مهاجرین برخلاف این قبائح اوصاف حمیده
میفرماید و وعده نصرت میدهد چنانچه در آیت سابق در باب اذن قتال در حق مهاجرین خواندم لفظ
قوله تعالے وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ گذشت ترجمه تحقیق خدا تعالی بر یاری کردن مهاجرین
قادر است یعنی آنها را یاری خواهد داد همدرین آیت ذکر همین مهاجرین میفرماید قوله تعالے وَلَيَنْصُرَنَّ
اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ترجمه البته یاری خواهد داد الله تعالے کسی را که دین او را یاری دهد و شک نیست
که حق سبحانه وتعالے جمیع صحابه را که بعد آنحضرت صلے الله تعالے علیه وآله وسلم باقی ماندند خصوصاً
خلفاء راشدین را یاری داد که بزاریها مشرکان و مرتدان را کشتند و ملک کسرے و قیصر را برهم زدند
و خلفاء راشدین را تمام صحابه یاری کردند پس معلوم شد که خلفای ثلثه از مهاجرین فی سبیل الله اند که
حق تعالے وعده نصرت که بمهاجرین داده بود در حق ایشان بوجه اتم راست کرد و معلوم شد که بوعی
اصحاب نیز ناصران دین خدا بودند و اگر منافق بودندی کسی دست آنها هم نمیگرفت و در زمین
کسی یار و نصیر آنها نبودی و نیز ظاهر شد که آنچه منکرین قرآن گویند که علی رض بعد آن حضرت صلعم
طلب خلافت نمود و خانه بخانه مهاجرین و انصار برای قائم کردن حجت میگشت و کسی از آنها یاری
او نکرد و حمایت او ننمود این سخن شان کفر صریح و کذب جلی و انکار این آیت است چه حق تعالے
درین آیت وعده نصرت بمهاجرین کرده و شک نیست که امیر المومنین علی رض از رئیس مهاجرین
اول است و محال است که کسی او را یاری نکردی پس ثابت شد که کسانیکه این سخن بجناب پاک مرتضوی
نسبت میکنند دشمن آنجناب اند که آیت منافقین در حق او میخوانند و میگویند قوله تعالی وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ

مِن وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیرٍ ونابت شد که دوستان آنجناب اہل سنت اند که او را نسبت نفاق نمے کنند بلکه
میگویند که اگر آنجناب برای طلب خلافت برخاستے و اراده آن داشتی و از پیغمبر صلی الله علیه واله وسلم
نصے درحق خود شنیدی البته تصرف او نافذ گشتے و ہمه بیاری او برخاستندی چنانچه درباره مہاجرین
ورود یافته پس معلوم شد که آنجناب خلافت صدیق رض برحق دانسته بیعت نمود و ہمیشه ناصر و معین
آنہا بوده والحمد لله علی نعمائه باز بشنو که حق تعالیٰ در فضیحت منافقان چه میفرماید قوله تعالیٰ لَئِن لَّمْ
یَنتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِیْنَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْمُرْجِفُوْنَ فِی الْمَدِیْنَةِ لَنُغْرِیَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا یُجَاوِرُوْنَكَ
فِیْهَآ اِلَّا قَلِیْلًا مَّلْعُوْنِیْنَ ترجمه ہر آینه اگر باز نیایند منافقان از نفاق خود و اگر باز نیایند کسانیکه در دل
آنہا بیماری است چون ضعف ایمان و مانند آن و اگر باز نیایند کسانیکه خبر بد مے افگنند در مدینه
از غیب لشکر اسلام میفرماید اگر باز نیایند و توبه نکنند این ہر سه گروه البته برگماریم و مسلط گردانیم ترا
ای محمد بر ایشان پس ہمسایه تو نباشند در مدینه اندک زمانه یعنے زود از شہر مدینه بیرون روند خوار و
راندگان قال الله تعالیٰ اَیْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِیْلًا ترجمه ہر کجا که یافته شوند گرفته شوند و کشته
شوند کشته شدنی بسیار ازین آیت ثابت شد کسانیکه توبه از نفاق نه کردند در مدینه از آنہا کسے نماند
و آنہا خراب شدند و ہلاک گشتند و کشته شدند پس معلوم شد تمام صحابه که بعد آنحضرت ؐ در مدینه
باقیماندند ہمه ناصران دین خدا و حق پرست و اصحاب خلص بودند پس آنچه آنہا بر آن اجماع
و اتفاق کردند عین حق و ہدایت باشد نه ظلم و ضلالت چون قباحت منافقان شنیدی وصف
مہاجرین ہم برعکس این بشنو قال الله تعالیٰ ۔ وَالَّذِیْنَ هَاجَرُوْا فِی اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ
فِی الدُّنْیَا حَسَنَةً ترجمه و کسانیکه ہجرت کردند در راه خدا تعالیٰ از پس آنکه ظلم کرده بودند
بر ایشان کفار که البته جا دہیم ایشانرا به بلدهٔ نیکو یعنے در مدینهٔ مطہره قوله تعالیٰ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ
اَکْبَرُ ترجمه و ہر آینه ثواب آخرت بزرگتر است یعنے بر ایشان اگر کسے بقرآن ایمان داشته باشد
ہمین یک آیت او را برای دفع تمام وساوس شیطانی کافیست چه حق سبحانه و تعالیٰ در این
آیت درحق مہاجرین فی سبیل الله دو وعده کرده یکے در دنیا دوم در آخرت و شک نیست وعده
دنیا بوفا رسید و ہمه مہاجرین در مدینه جا گرفتند خصوصاً خلفای ثلٰثه که ہم در حیات خود ہمانجا
بودند و ہم بعد وفات ہمانجا مدفون گشتند شیخین بمرقد منور جناب رسالت پناه صلی الله تعالیٰ

علیہ وآلہ وسلم پیوستند وعثمان رض در تقطیع رونق افزا گردید واگر معاذ اللہ منافق بودندے بحکم آیت
سابقہ کہ در ذکر منافقین خواندم حق تعالے رسول خدا م را بر آنہا مسلط کردے وآنہا زود از مدینہ بیرون شدندے
وگرفتہ شدندے وکشتہ شدندی بخواری ورسوائی وکسے سخن آنہا ہم شنیدے چہ جای امامت وخلافت
پس کالشمس فی نصف النہار واضح ولائح شد کہ آنہا مہاجرین فی سبیل اللہ وقطعی بہشتی اند و در آخرت
اجر وثواب آنہا بحکم وعدہ دوم بزرگتر خواہد بود وہمچنین دیگر صحابہ آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم
کہ بعد وفات وی تمام در مدینہ باقی ماندند ہمہ ناصران دین خدا بودند وکامل الایمان ونفاق را بحکم آیت
قرآنی گرد آنہا راہ نبود پس ہر چہ آنہا بعد آنحضرت صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بر آن چیز اتفاق
واجماع کردند عین ہدایت ودیانت باشد وکار مسلمان نیست کہ با این ہمہ تصریحات قرآنی بر کسے
از آنہا اعتراض کند ومع ہذا باز اگر شیطان بیاید ووسوسہ کند کہ شاید از آنہا بعد پیغمبر علیہ السلام وقت
اقتدار وغلبہ چیزے خلاف شریعت بظہور آمدہ باشد کہ بسبب آن شیعہ در شبہ افتادہ اند در جواب او
بگو کہ دروغ میگوئی بلکہ ہر چہ آنہا در ایام خلافت وقدرت خود کردہ اند برای اجرای احکام شرع واز
باب امر معروف ونہی منکر کردہ اند نہ بنا بر تعصب وفساد چنانچہ حق تعالے در وصف مہاجرین در آیت
سابق کہ در باب اذن بقتال خواندیم میفرماید قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَلَّذِیْنَ اِنْ مَّکَّنّٰہُمْ فِی الْاَرْضِ اَقَامُوا
الصَّلٰوۃَ وَاٰتَوُا الزَّکٰوۃَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَہَوْا عَنِ الْمُنْکَرِ ترجمہ یعنے حال وصفت مہاجرین اینست کہ اگر
تمکین وقدرت دہیم ایشانرا در زمین بر پا دارند نماز را وبدہند زکوۃ را وامر کنند دیگران را با حکام
شرعی ونہی فرمایند از منکرات وخلاف شریعت پس محال است کہ از مہاجرین در وقت اقتدار وتمکین
ظلم وفساد بظہور آید پس نسبت کردن ظلم بر آنہا انکار این آیت باشد نعوذ باللہ منہ باز اگر کسے وسوسہ
کند کہ در قرآن وارد شدہ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی یٰاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَنْ یَّرْتَدَّ مِنْکُمْ عَنْ دِیْنِہٖ فَسَوْفَ یَاْتِی اللّٰہُ
بِقَوْمٍ یُّحِبُّہُمْ وَیُحِبُّوْنَہٗٓ اَذِلَّۃٍ عَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ اَعِزَّۃٍ عَلَی الْکٰفِرِیْنَ ترجمہ اے کسانیکہ ایمان آوردہ اید
ہر کہ برگردد ومرتد شود از شما از دین خود پس زود باشد کہ بیارد خدا تعالے یعنے قایم کند برای
قتال مرتدان قومی را کہ دوست میدارد خدا آنہا را وآنہا دوست میدارند خدا را مہربانان بر مومنان
غلبہ کنندگان بر کافران قولہ تعالے یُجَاہِدُوْنَ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰہِ وَلَا یَخَافُوْنَ لَوْمَۃَ لَآئِمٍ ترجمہ کہ جہاد
خواہند کرد آن قوم بمرتدان در راہ خدا ونخواہند ترسید از ملامت ہیچ ملامت کنندہ واگر گوید کہ

این آیت چه معنی دارد در جواب او بگو که درین آیت کمال مناقب صدیق اکبر وغیره اصحاب رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم ست که آنها مسیلمه کذاب را در خلافت صدیق اکبر کشتند و دیگر فرقه های اعراب که تفصیل آنها طول دارد مرتد شده بودند و انکار زکوة میکردند همه آنها جهاد کردند و آنها را ته تیغ کشیدند بسیاری از آنها باز اسلام آوردند و ازین آیت تهمت ارتداد از صحابه بوجهی باطل شد که فوق آن متصور نیست چه اگر کسی از صحابه مرتد بودی معاذ الله دیگر مومنان کامل الایمان با آنها جهاد کردندی و آنها را بکشتندی و شک نیست که بخلفای ثلثه رض کسی ازین کامل الایمان جنگ نکرده بلکه علی و ابوذر رض مومنان کامل الایمان متابعت و موافقت آنها کردند پس واضح گشت که آنها مومنان کامل الایمان وقطعی جنتی و از مهاجرین فی سبیل الله اند که در وصف آنها آیات لاتحصی وارد شده قال الله تعالی وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ اَبَدًا صفت شان است و ظاهر شد که تمام مهاجرین و انصار بر عین حق و کمال ایمان و هدایت بودند و اجماع و اتفاق شان مرضی و مقبول الهی است پس کسی را بر آنها طعن و تشنیع نمودن جائز نباشد بلکه شب و روز دعای مغفرت در حق آنها خواندن وظیفه مسلمانان است و هر که طعن و تشنیع کند و در حق آنها دعای خیر نکند و با آنها کینه دارد کافر است و از جماعه مسلمین خارج چنانچه حق تعالی مسلمانان را در قرآن بر سه قسم منقسم ساخته قوله تعالی لِلْفُقَرَآءِ الْمُهٰجِرِیْنَ الَّذِیْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ یَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَّیَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ و مال فی برای فقرا است که هجرت کنندگان اند آنانکه بیرون کرده شدند از خانه ها و اموال شان در حالیکه طلب میکردند فضل خدا را و خشنودی او و نصرت میکردند دین خدا و رسول او را یعنی هجرت ایشان برای خدا و رسول او صلی الله تعالی علیه وآله وسلم و برای نصرت دین خدای تعالی بود نه برای اغراض دنیوی قال الله تعالی اُولٰٓئِکَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ و آن گروه ایشان اند راست بازان هم در اقوال و هم در افعال قسم دوم قوله تعالی وَالَّذِیْنَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِیْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ و مال فی برای کسانی است که جا گرفتند در سرای هجرت و خانه ایمان یعنی مدینه مطهره پیش از هجرت مهاجرین قوله تعالی یُحِبُّوْنَ مَنْ هَاجَرَ اِلَیْهِمْ ترجمه دوست میدارند کسی را که هجرت کند بطرف ایشان یعنی بمهاجرین محبت دارند قوله تعالی وَلَا یَجِدُوْنَ فِیْ صُدُوْرِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ اُوْتُوْا و نمی یابند انصار حسدی

و دغدغه در سینه های خود از آنچه عطا داده شود بایشان یعنی آنچه رسول کریم صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم
بایشان عطا فرماید بآن راضی میشوند و قبول میکنند قولہ وَیُؤثِرُونَ عَلٰۤی اَنفُسِہِمۡ وَلَوۡ کَانَ بِہِمۡ خَصَاصَۃٌ
و ایثار میکنند و مقدم میدارند انصار مهاجران را بر نفسهای خود اگرچه هست برایشان حاجت
یعنی اگرچه انصار هم حاجت بمال دارند اما بسبب علو همت میخواهند که حاجات مهاجران روا گردد
و تمام اموال برایشان قسمت یابد قولہ تعالی وَمَنۡ یُّوۡقَ شُحَّ نَفۡسِہٖ فَاُولٰٓئِکَ ہُمُ الۡمُفۡلِحُوۡنَ ترجمه و هر که
نگاهداشته شود از بخل نفس خود پس آن گروه ایشانند فلاح یافتگان ای عزیز حق سبحانه تعالی انصار را
درین آیت بمحبت مهاجرین و خدمت آن بزرگواران ستایش نموده و همین سبب فلاح را وابسته
ایشان فرموده پس هر کرا راه نجات و فلاح خود جستن منظور باشد مانند انصار محبت مهاجرین را
شیوه خود سازد و از کینه و عداوت و طعن و تشنیع آنها دور بوده شب و روز دعای مغفرت در حق آنها
خواند تا در زمره قسم سوم محشور شود چنانچه میفرماید قولہ تعالی وَالَّذِیۡنَ جَآءُوۡ مِنۡۢ بَعۡدِہِمۡ یَقُوۡلُوۡنَ
ترجمه و فیء برای کسانی است که آمدند بعد مهاجرین و انصار میگویند قولہ رَبَّنَا اغۡفِرۡ لَنَا وَلِاِخۡوَانِنَا
الَّذِیۡنَ سَبَقُوۡنَا بِالۡاِیۡمَانِ ترجمه ای پروردگار ما بیامرز ما را و برادران ما را که سبقت کردند از ما بایمان
قولہ تعالے وَلَا تَجۡعَلۡ فِیۡ قُلُوۡبِنَا غِلًّا لِّلَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا ترجمه و مگردان در دلهای ما کینه و عداوت برای
کسانیکه ایمان آوردند یعنی در حق صحابه دعای خیر میکنند و میگویند که حق تعالے دلهای ما را
از کینه صحابه پاک سازد قولہ تعالے رَبَّنَاۤ اِنَّکَ رَءُوۡفٌ رَّحِیۡمٌ - ترجمه ای پروردگار ما بدرستیکه تو مهربان
رحمت کننده هستی بر ما دعای ما را اجابت فرما ازین آیت ثابت شد که در حق صحابه دعای خیر باید نمود و کینه را
یکسو باید نهاد و هیچوجه زبان درازی نباید کرد تا در زمره اهل اسلام محشور گردد و گرنه از سه قسم
مسلمانان خارج میشود نعوذ باللہ من عذاب اللہ تعالے این ست بنای مذهب اهل سنت
و جماعت و بحمد اللہ سبحانه این بنا بغایت راسخ است که اگر تمام جن و انس جمع شده خواهند که این
بنا را بر کنند و جنبش دهند نتوانند کرد چه جنبش این بنا آنگاه متصور گردد که چنانچه اهل سنت بر ایمان
مهاجران و انصار و غیره صحابه سید ابرار آیات بینات و نصوص محکمات قایم کردند و وساوس
شیاطین را بوجهی دفع کردند که هبا منثورا گشت و اثری ازان نماند مخالفان هم اگر در دعوی
خود صادق اند همین نمط آیات محکمات را که تاویل را بآن راه نبود بر کفر و نفاق جمیع مهاجرین

وانصار قایم کنند آنگاه بحث وگفتگوی کتابی وسوال وجواب علمی بکار برند وگرنه عبث زبان درازی کردن وآیات ونصوص را انکار نموده برای خود آتش دوزخ خریده از قسم سوم مسلمانان خارج میشوند وخود معلوم است که در قرآن یک آیت هم بر کفر ونفاق مهاجرین وانصار موجود نیست وچگونه این معنی صورت بندد کسانی را که حق تعالی جابجا مدح ومناقب بیان نموده باشد وایمان وتقوی وجهاد وصلوة وغیره اعمال صالحات شان ذکر کرده باشد قوله تعالی وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى بوده باشد وشهادت بخلود جنت وبشارات نعیم مقیم داده باشد باز چه طور آنها را کافر ومنافق گوید معاذ الله من الکفر والنفاق پس ظاهر شد که بنای مذهب منافقین بر آیات قرآنی نیست بلکه بقصه های تواریخ وواهیات عقل است وقرآن مکذب ومبطل آن قصه ها ومطمس آن خیالات شان است پس معلوم شد که مذهب ایشان مذهب اهل بیت نیست چراکه مذهب اهل بیت خلاف قرآن نباشد ومعلوم شد که مذهب اہلبیت همین مذهب اهل سنت است که موافق قرآن ست واگر هنوز هم ترا وسوسه باقی ماند بشنو که امام زین العابدین علی بن الحسین علیه السلام وعلی ابائه الکرام در صحیفه کامله که نزد شیعه معتبر ومعمول است چه میفرمایند عن زین العابدین علیه السلام۔ اللهم واتباع الرسل ومصدقوهم من اهل الارض بالغیب عند معارضة المعاندین لهم بالتکذیب والاشتیاق الی المرسلین بحقایق الایمان فی کل دهر وزمان ارسلت فیه رسولا واقمت لاهله دلیلا من لدن آدم الی محمد صلی الله تعالی علیه وسلم من ائمة الهدی وقدوة اهل التقی علی جمیعهم السلام فاذکرهم منک بمغفرة ورضوان حاصل این عبارت آنکه خدایا اصحاب جمیع پیغمبران را که در وقت تکذیب کفار تصدیق انبیا نمودند وایمان بایشها آوردند یاد کن بمغفرت ورضوان وچون اصحاب محمد صلی الله تعالی علیه وآله وسلم بر اصحاب جمیع پیغمبران فضیلت دارند چنانچه آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم سید المرسلین است اصحاب او سادات اصحاب جمیع پیغمبران اند در حق آنها دعا بتخصیص میفرمایند قوله اللهم واصحاب محمد صلی الله تعالی علیه وآله وسلم خاصة خدایا علی الخصوص اصحاب محمد را صلی الله تعالی علیه وآله وسلم نوازش فرما دیاد بمغفرت ورضوان نما بعد ازین در مقام مدح صحابه آمده میفرمایند قوله والذین احسنوا الصحابة ترجمه وآنانکه نیک کردند صحبت پیغمبر را وحق صحبت بجا آوردند ایضا والذین ابلوا البلاء الحسن فی نصره ترجمه وآنانکه دادند عطاء نیک را در نصرت آن حضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم قوله وکنفوه

ترجمه ودرمیان خودگرفتند واز شر اعدا محافظت نمودند آنحضرت را قوله اَسْرَعُوا اِلٰی وِفَادَتِهٖ وسابقوا الی
دعوته ترجمه وسرعت نمودند در حاضری خدمت او وزود دعوت او را قبول نمودند قوله وَاسْتَجَابُوا لَهٗ حَیْثُ اَسْمَعَهُمْ حُجَّةَ رِسَالَتِهٖ
ترجمه واجابت وقبول نمودند چون شنوانید ایشانرا حجت رسالت خود که قران است قوله وَفَارَقُوا الْاَزْوَاجَ
وَالْاَوْلَادَ فِیْ اِظْهَارِ کَلِمَتِهٖ ترجمه وگذاشتند زنان وپسران خود را در ظاهر کردن کلمه ودین آنحضرت ؐ یعنی
هجرت برای خدا وبرای اظهار کردن اسلام بود نه برای طمع دنیا وغیره قوله وَقَاتَلُوا الْاٰبَآءَ وَالْاَبْنَآءَ فِیْ
تَثْبِیْتِ نُبُوَّتِهٖ وَانْتَصَرُوْا بِهٖ ترجمه وجنگ وجدل کردند با پدران وپسران خود در محکم ساختن نبوت
او وغالب آمدند بر کفار بسبب نصرت آنحضرت و خدمت او هر کرا دین وعقل باشد بروی مخفی نخواهد ماند
که اینهمه اوصاف جمیع صحابه اند از مهاجرین وانصار چه همه‌ها حمایت ونصرت کرده اند وبه پدران و
برادران خود جنگیده اسلام را قوی ساخته اند ودر هر معرکه غزوات حاضر بودند ونصرت بر اعدای
دین حاصل نموده اند وفقط چند کس جابر وابوذر رض وغیره تمام جنگها را فتح نکرده اند وتمام کفار را کشته
غلبه حاصل نموده اند چنانچه در غزوه بدر ۳ سه صد وسیزده کس ودر احد هزار کس ودر حنین دوازده هزار
ودر تبوک سی ۳۰ هزار وهمچنین در اکثر غزوات هزارها صحابه رض می بودند وهمه آنها نصرت وحمایت می کردند
وهمه را غلبه وقوت دست میداد پس ثابت شد که بمذهب امام زین العابدین ع همه مغفور وبهشتی و
لایق مدح وثنا هستند پس بناء مذهب مخالفین که صحابه رض را در چند تن حصر میکنند از بیخ برکنده شد
وظاهر شد که این قول اهل بیت نیست بلکه وسوسه شیطان است که از ان پناه بخدا تعالی باید جست
ایضاً وَمَنْ کَانُوْا مُنْطَوِیْنَ عَلٰی مَحَبَّتِهٖ ترجمه وآنانکه بودند پیچیده بر محبت آن سرور ؐ یعنی عاشق او
بودند ایضاً یَرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ فِیْ مَوَدَّتِهٖ ترجمه امیدوار بودند سودی را که زیان ندارد یعنی همه
اصحاب آنحضرت ؐ دوستی آنحضرت ؐ را برای آخرت اختیار کرده بودند واین ایشانرا البته سودمند
خواهد بود نه موجب خسارت قوله وَالَّذِیْنَ هَجَرَتْهُمُ الْعَشَآئِرُ اِذْ تَعَلَّقُوْا بِعُرْوَتِهٖ ترجمه وآنانکه بگذاشتند
وترک کردند آنها را قبیله‌های ایشان چون دست زدند بحلقه هدایت آن سرور ؐ ایضاً وَانْتَفَتْ مِنْهُمُ
الْقَرَابَاتُ اِذْ سَکَنُوْا فِیْ ظِلِّ قَرَابَتِهٖ ترجمه ونیست ونابود شد از ایشان رشتهای قرابت چون
ساکن شدند در سایه قرابت آنحضرت صلی الله علیه وعلی آله وسلم یعنی چون صحابه با آنحضرت
صلی الله تعالی وآله وسلم ایمان آوردند وبخدمت وی کمر بستند تمام کفار عرب برای عداوت برخاستند

درشتهای قرابت قطع کردند ایضاً فَلَا تَنْسَهُمُ اللّٰهُمَّ مَا تَرَكُوا لَكَ وَفِيكَ ترجمه پس فراموش مکن درحق
صحابه خدایا آنچه ترک کردند برای تو ودر راه تو یعنے جزاے ہجرت ونصرت ایشان البته عنایت فرما
ایضاً وَارْضِهِمْ مِنْ رِضْوَانِكَ ترجمه وخوشنود ساز وراضی کن ایشان را از رضوان وخوشنودی خود
قوله وَبِمَا حَاشُوا الْخَلْقَ عَلَيْكَ ترجمه وجزاده آنها را بسبب آنکه جمع کردند خلق را بر تو قوله وَكَانُوا مَعَ
رَسُولِكَ دُعَاةً لَكَ وَإِلَيْكَ ترجمه وبودند آنها همراه رسول تو صلے الله تعالے علیه وسلم خوانندگان
خالصاً برای تو وبطرف تو یعنے چنانچه خود در صحبت آنحضرت کامل شده بودند خالصاً لله تعالے
دیگران را هم بطرف خدا میخواندند وبسیار کننده کسان را که جمع کردند بر دین اسلام یعنی هزارها مرد وزن
بسعی آنها در حلقه اسلام آمدند اگر کسے طالب راه قرآن وراه اهل بیت خواهد درین مقام تامل نموده
بالفور توبه از وسوسه شیطان نموده براه قرآن خواهد آمد چه جمع کنندگان خلق بر دین اسلام همه صحابه
بودند هم در حیات آنحضرت وهم بعد وفات آنحضرت صلے الله تعالے علیه وآله وسلم نه آنکه صرف ابوذر
وعمار رض یا چندکس دیگر در تمام بلاد رد کفر میکردند وتمام خلق خدا را تعلیم وارشاد میکردند کسے احمق هم
این سخن نگوید چه جای کسے که دعوی علم قرآن داشته باشد قوله وَاشْكُرْهُمْ عَلَى هَجْرِهِمْ فِيكَ دِيَارَ
قَوْمِهِمْ ترجمه وجزاده ایشان را بر هجرت کردن ایشان در راه تو شهرهای قوم خود را ایضاً وَخُرُوجِهِمْ
مِنْ سَعَةِ الْمَعَاشِ إِلَى ضِيقِهِ ترجمه وجزاده بر بیرون شدن شان از فراخی معاش خود بسوی
تنگی آن یعنی بسبب هجرت از خانه های خود وعیش خود کناره گزیدند ودر دیار غربت در تنگی عیش افتادند
ایضاً وَمَنْ كَثَّرْتَ فِي إِعْزَازِ دِينِكَ مِنْ مَظْلُومِهِمْ ترجمه واحسان بکن بر آن کسانیکه بسیار کردی
بوجود آنها مطیعان خود را در عزیز ساختن دین تو از مظلومان صحابه یعنے مهاجرین اول مظلوم بودند
بعد از آنکه هجرت کردند وفتح شد دین بسبب آنها غالب گشت وبسیار مردمان مسلمان شدند
ایضاً اللّٰهُمَّ وَأَوْصِلْ إِلَى التَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانٍ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ
سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ خَيْرَ جَزَائِكَ ترجمه- خدایا برسان به پیروان صحابه که به نیکی پیروی آنها کرده
در راه آنها اختیار نمودند بهترین جزای تو آن تابعین که میگویند خدایا بیامرز ما را وبرادران ما را که
سبقت کردند از ما بایمان یعنے درحق صحابه دعای خیر ومغفرت میکنند این کلام امام علیه السلام
اشارت است بآنکه قسم سوم از مسلمانان همان کسان اند که درحق صحابه دعای خیر میکنند پس

ثابت شد که موافق قرآن و موافق مذهب اهل بیت اهل سنت و جماعت تابعان صحابه اند که در حق آنها
دعاے خیر میکنند و کینه بکسے از انها ندارند و دعای حضرت سجاد علیه السلام در باره مغفرت ایشان است
پس ایشان مغفور و فرقه باخیر اند نه مخالفان ایشان باز بشنو که امام علیه السلام در مدح تابعین چه میفرمایند
ایضاً اَلَّذِیْنَ قَصَدُوْا سَمْتَهُمْ آن تابعین که قصد کردند صحبت و راه صحابه را ایضاً وَتَحَرَّوْا وِجْهَتَهُمْ و قصد
بجانب ایشان کردند و دیده و دانسته براه ایشان رفتند ایضاً وَمَضَوْا عَلٰی شَاكِلَتِهِمْ و رفتند بر طریقه
و مذهب صحابه قوله وَلَمْ یَثْنِهِمْ رَیْبٌ فِیْ بَصِیْرَتِهِمْ و باز نگردانید آن تابعین را شکے در بصیرت صحابه
یعنی شک نکردند در آن که صحابه بر هدایت اند و بر بصیرت و روشنائی ایضاً وَلَمْ یَخْتَلِجْهُمْ شَكٌّ فِیْ
قَفْوِ آثَارِهِمْ ترجمه و خلجان نکرد و تخلید ایشانرا شکے در متابعت و پیروی آثار آنها یعنی صحابه را برحق دانسته متابعت
آنها کردند و در حق بودن آنها شک نیاوردند قوله وَالْاِئْتِمَامِ بِهِدَایَةِ مَنَارِهِمْ ترجمه و شک نکردند در اقتدا
کردن بهدایت و روشنائی صحابه یعنی صحابه را بر هدایت دانسته اقتدای آنها نمودند قوله مُكَانِفِیْنَ
وَمُوَازِرِیْنَ لَهُمْ ترجمه آن تابعین حمایت کنندگان و اعانت کنندگان صحابه اند یعنی اگر کسے ملحد یا گمراه
بجناب پاک صحابه طعن کند آن تابعین بجواب طعن او را دور کنند و رحم نمایند ازین لفظ تمام
وساوس شیطانی که مخالفان بر صحابه تهمت میکنند باطل شد و معلوم شد که طعن در حق ایشان کار
مسلمانان نیست بلکه شیوه اهل اسلام جواب و رد طعنه های صحابه است و شک نیست که این وصف
سوای اهل سنت در هیچ فرقه یافته نمیشود بلکه روافض هزارها طعن بگمان فاسد بجناب آن پاکان
نسبت میکنند همچنین خوارج خذلهم الله تعالی پس معلوم شد که فرقه ناجیه اهل سنت اند نه مخالفان
شان هو المطلوب ایضاً یَدِیْنُوْنَ بِدِیْنِهِمْ ترجمه اعتقاد میدارند آن تابعین به دین صحابه قوله وَ
یَهْتَدُوْنَ بِهَدْیِهِمْ ترجمه و راه میروند براه صحابه قوله یَتَّفِقُوْنَ عَلَیْهِمْ ترجمه اتفاق میکنند بر صحابه یعنی بر
حمایت و نصرت صحابه متفق اند و هر نیے دین شیطان وارآمده بر صحابه شبه انداز د او را جواب میدهند
و میرانند قوله وَلَا یَتَّهِمُوْنَهُمْ فِیْمَا اَدَّوْا اِلَیْهِمْ ترجمه و تهمت نمیکنند صحابه را در چیزے که ادا کردند و رسانیدند
از احکام دین و احادیث پیغمبر صلی الله علیه وسلم بدیشان یعنی صحابه را صادقین دانسته تمام روایات
احادیث از ایشان قبول کرده بران عمل میکنند پس ثابت شد احادیث کتابهای اهل سنت
که از اهل بیت و صحابه مروی است همه معتبر و مقبول است و مذهب حضرت امام زین العابدین

علیه السلام است و ظاهر شد که روایات شیعه و خوارج که از صحابه مروی نیستند نزد امام زین العابدین علیه السلام کذب و افترا است و اگر در بعضے روایات شیعه نسبت ببعضے اهل بیت یا بعضے صحابه کنند چون آن روایات مخالف قرآن و مخالف مذهب حضرت امام زین العابدین عم برآید ظاهر شود که نه آن قول اهل بیت است و نه قول صحابه بلکه کدام مفتری و کذاب برائمه طاهرین افترا کرده باشد پس بقول امام زین العابدین عم تمام روایات و کتب شیعه باطل و افترا است اهل اسلام و محبان قرآن و اهل بیت را ازان کناره گرفتن فرض عین است ای مومن طالب نجات آنچه مذکور شد از کلام الهی و کلمات حضرت سجاد اگر کسے طالب راه جنت باشد. یک کلمه ازینها در حق او کفایت ست و اگر سعادت ازلی نصیب او نشد و بحکم ختم الله علی قلوبهم بر کفر خود ثابت ماند او بسبب انکار قرآن برای خود دوزخ خرید کرد او را بحث کردن در طریقه مسلمانان چه سود خواهد داشت؟ اللّٰهم الله الهادی و علے کرمه اعتمادی سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

تمت

رسالہ مولانا شاہ عبد العزیز صاحب

در دفع اعتراضات بر بعض عبارات حضرت مجدد الف ثانی علیہ الرحمۃ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مورد اشکال موافق آنچہ ازین عبارت مفہوم میشود چند چیز است اول آنکہ مقام محبت ارفع است از مقام خلت پس باوجود حصول مقام محبت تحصیل مقام خلت چہ درکار است جوابش آنکہ صاحب اشکال خود اقرار کردہ است بآنکہ شب معراج بجناب حضرت خاتمیت مقام محبت عطا شدہ بود چنانچہ از خبر بیہقی آوردہ و از جامع صغیر نقل کردہ بعد ازان خود نقل نمودہ کہ آنحضرت خود را خلیل گفتہ اند و نیز از کتب صحیحہ آوردہ ان اللہ اتخذنی خلیلا کما اتخذ ابراہیم خلیلا پس معلوم شد کہ باوجود حصول مقام محبت کہ ارفع از مقام خلت است حصول مقام خلت درکار بود والا بحصول آن فخر نمے فرمودند و نمے گفتند ان اللہ اتخذنی خلیلا کما اتخذ ابراہیم خلیلا و نیز از احادیث صحیحہ صاحب اشکال خود فہمیدہ است کہ جمیع کمالات از خاتمیت و اولو العزمی و رسالت بآنجناب عطا شدہ است و ظاہر است کہ درین کمالات بعضے ارفع اند و بعضے غیر ارفع پس معلوم شد کہ باوجود حصول ارفع حصول غیر ارفع ہم درکار میشود خصوصاً وقتیکہ آن غیر ارفع طریق حصول ارفع باشد و در راہ آن واقع شود کہ درینصورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیہ حصول ارفع است اگر نظر بآن کنند کہ آن غیر ارفع فی نفسہ کمال است نیز مطلوب است و اگر نظر بآن کنند کہ آن غیر ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب است مثل آنکہ جسم را نامی بودن کمال است و حساس بودن کمالے است دیگر ارفع ازان و نطق و عقل کمالے است و را ارای این دو کمال

و آن هر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن هر دو کمال بهر دو وجه مطلوب اند بذاتهما و لغیرهما و همچنان مقام خلت را نسبت با مقام محبت باید فهمید دوم آنکه مقام خلت هم جناب آنحضرت را صلی الله علیه وسلم حاصل بود چنانچه احادیث صحیحه بان ناطق است پس حصول آن بعد از هزار سال چه معنی دارد جوابش آنکه حصول مقام خلت آنجناب را بلاشبهه یقینی و قطعی است بدلیل احادیث صحیحه و هم باین دلیل که در راه مقام محبت واقع است و موقوف علیه مقام محبت است و حصول الموقوف بدون الموقوف علیه محال لیکن تصرف دران مقام فرمودن و طالبان را بالاصالة بآن مقام رسانیدن و طریق تحصیل این مقام را مدون و مفصل ساختن موعود بود که بعد از هزار سال حاصل خواهد شد مانند آنکه موافق احادیث صحیحه متواتره خلافت تمام روی زمین از مشرق تا مغرب و از جنوب تا شمال آنحضرت را بطریق اجمال حاصل بود بدلیل اعطیت مفاتیح کنوز الارض و در روایت دیگر است که وضعت مفاتیح کنوز الارض فی یدی و در صحیحین وارد است که زویت لی الارض مشارقها و مغاربها و سیبلغ ملک امتی ما زوی لی منها و در روایت دیگر ان الله زوی لی الارض مشارقها و مغاربها و اعطیت مفاتیح کنوز الارض و در بعض روایات که در غیر صحاح آمده جاءنی جبرئیل بمفاتیح کنوز الارض علی فرس ابلق حال آنکه این معنی در زمان سعادت نشان آنجناب و در عهد کرامت مهد خلفاء راشدین واقع نشد بلکه فتح هند بر دست سلطان محمود غزنوی و فتح ترکستان بر دست دیگران و فتح روم بالکلیه بر دست عثمان ترکمانی و اولاد او بوقوع آمده و هنوز ملک حبشه و ملک وسیع چین و خطا از قلمرو آنحضرت خارج است انشاء الله تعالی در عهد حضرت مهدی و حضرت عیسی بوقوع خواهد آمد و خلافة الارض که میراث حضرت ابو البشر است کماله است عمده در آنوقت ـ آنجناب را بتوسط بعضی افراد امت که اعوان مهدی و عیسی علیهما السلام خواهند بود حاصل خواهد شد چنانچه در جامع صغیر باین معنی اشارتی واقع شده که خیر امتی عصابتان عصابة تغزو الهند و عصابة تکون مع عیسی ابن مریم حالا مثل آفتاب روشن گشت که آنحضرت را جمیع کمالات حاصل بود و تصرف دران کمالات بتوسط بعضی افراد امت واقع شده در رنگ آنکه آنحضرت را علوم اولین و آخرین حاصل بود چنانچه در صحاح سته وارد است که اوتیت علم الاولین والآخرین لیکن تصرف در علم کلام مثلاً بتوسط شیخ ابو الحسن اشعری و شیخ

ابومنصور ماتریدی و استاد ابواسحاق اسفراینی و امام غزالی و امام رازی و امثال این مردم آنجناب را حاصل شد و همچنین تصرف در علم فقه و تفصیل احکام شرعیه از کتاب الطهارت تا کتاب السلم و الشفعه و فرائض و وصایا بتوسط حضرت امام اعظم و امام شافعی آنجناب را حاصل شد و همچنین تصرف در آداب طریقت و مقرر کردن اشغال و اوراد و ذکر جهر و خفی و طور مراقبه آنحضرت را بتوسط حضرت سید عبد القادر جیلانی و حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند و حضرت خواجه بزرگ معین الدین چشتی و امثال این بزرگواران حاصل شد قوله و کمالات مختصه آنجناب که در علم بود همه عطا نمود فیه بحث ظاهر زیرا که اگر مراد عطاء تقدیری است پس مسلم است لیکن در ان الله اتخذنی خلیلا نیز اتخاذ تقدیری مراد خواهد شد و اگر عطاء وقوعی است پس منع ظاهر است زیرا که مقام محمود و مقام وسیله هنوز حاصل نشده در هر پنج وقت بعد استماع اذان امت مامور باین دعا گردیده که آت محمدا الوسیلة و الفضیلة و ابعثه مقاما محمودا الذی وعدته انک لا تخلف المیعاد چنانچه هر پنج وقت باین دعا هم مامور شده که اللهم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم انک حمید مجید قوله و خلاف مقتضی طبیعت بودن از کجا ثابت شد دلیل برین از عقل باید آورد جوابش آنکه مراد اینجا از طبیعت طبیعت عنصری نیست بلکه مراد از طبیعت طبیعت کمالیه است و کمال آنحضرت صلی الله علیه وسلم مقتضی آن بود که تهذیب ظاهر باعمال جوارح و تهذیب قلب و نفس و عقل باعمال باطن فرمایند و تصرف در ماورای آن تفویض بکمل امت نمایند زیرا که اهم المقاصد و موقوف علیه جمیع کمالات همین را میدانستند و همعنی بر واقفان سیرت مصطفوی از شغل جهاد و تعلیم ارکان اسلام و قواعد اجمالیه سلوک از مداومت ذکر لسانی و تکثیر مناجات و ادعیه و اذکار و تفقد احوال قلب از حب و بغض و احوال مدرکه از یقظه و غفلت و توجه آن قوة دراکه در ضمن هر تعبیر و تجدد خواه انفسی باشد خواه آفاقی بسوی مبدء و ایثار حب الله بر ماسوی و بذل جان و مال و اهل و اولاد در حب او و مانند این اعمال اوضح من الشمس است و ابین من الامس چنانچه در تفسیر ان لک فی النهار سبحا طویلا در احادیث مروی و مذکور است و قاعده مقرری است که شغل مالوف بحکم العادة طبیعة ثانیة مقتضی طبیعت میشود و خلاف آن خلاف مقتضی طبیعت نیست دلیل انی این مطلب اما دلیل نقلی پس در احادیث صحاح موجود است که مر رسول الله بمجلسین فی مسجده فقال کلاهما علی خیر و احدهما

افضل من صاحبه اما هولاء فيدعون الله فان شاء اعطاهم وان شاء منعهم واما هولاء فيتعلمون الفقه
او العلم ويعلمون الجاهل فهم افضل وانما بعثت معلما ثم جلس فيهم ودلیل اصرح برین مقدمه آنست که حق
تعالی در مقام عتاب میفرماید واصبر نفسك مع الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه
اگر خلاف مقتضی طبیعت آنحضرت نمیبود امر بصبر چرا میفرمود وهمچنین آیه ولا تطرد الذين يدعون ربهم
بالغداة والعشي يريدون وجهه ودلیل سوم برین مقدمه آنست که تعلیم این امور یعنی تهذیب ظاهر وآنچه
در حکم ظاهر است از عقل وقلب ونفس موقوف علیه جمیع کمالات است وبنیاد تمام کارخانه ولایت اگر
درین امور آنحضرت صلی الله علیه وسلم قدم نمی نهادند وبکمال جهد تصرف دران نمی نمودند بنیاد
کارخانه خراب بود وهیچکس از امت قایم مقام آنحضرت درین تعلیم نمیتواند شد زیراکه این امور بغیر
نصوص صاحب شریعت نمیتوان دریافت وکشف وعرفان بدریافت این مطالب نمیرسد
بخلاف کمالات دیگر که دریافت آن بکشف وفراست نیز میتوان شد وشده است لیکن کشف
ومعرفت هم موقوف بر تهذیب ظاهر وما فی حکمه است پس تعلیم تهذیب ظاهر وما فی حکمه معنی است
از تعلیم تفاصیل مکشوفات اگر گوئی این کلام واین آیات واحادیث بلکه تتبع سیرت جناب پیغمبر
صلی الله علیه وسلم چنانچه دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در تسلیک طریق خلت همچنان
دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع ولایات بعین ما ذکر فی المقدمات گوئیم فی الواقع
شغل وتصرفیکه آنجناب را در تهذیب ظاهر وما فی حکم الظاهر بوده در تهذیب باطن وکشف باطن نبود
چنانچه از تتبع سیر هویدا است لیکن در مقام خلت ودیگر ولایات فرق بدیهی است بسه وجه
اول آنکه از مقامات دیگر نشان داده اند وطریق تحصیل آن بیان نموده تارة صریحا وتارة کنایة مثلا
يحبهم ويحبونه ورجل يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله ورضي الله عنهم ورضوا عنه ولقد رضي الله
عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم وان الله امرني بحب اربعة من اصحابي واخبرني
انه يحبهم الى غير ذلك من الآيات والاحاديث الدالة على ان بعض الافعال والاشغال علامة
حب الله اي كون الشخص محبا لله وبعضها موصل الى محبوبية الله بخلاف مقام خلت که هرگز از
طریق تحصیل وعلامات حصول این نشان نداده اند وجه دوم آنکه ولایات دیگر در زمان قریب از
زمان سعادت نشان رایج ومتداول شدند وصحابه وتابعین وتبع تابعین وهلم جرا الی زمان الجنید

واقرانه ثم علم جرا الی زمان رؤسار القادریه والچشتیه کثیر التداول وطرق تحصیل آن مدون ومبوب
ومفصل گردید بخلاف مقام خلت که درین عهود متطاول اصلا کسی مذکور آن نکرده ونه طریق تحصیل
آنرا کسی بیان نمود تا هزار سال گزشت وطریق تحصیل آن مقام در پرده اختفا واحتجاب ماند تا آنکه حق
تعالی حضرت مجدد را بر روی کار آورد وایشان را منشار ظهور این مقام که در جوهر شریف آن حضرت
صلی الله علیه وسلم مودع ومکنون بود گردانید وهزاران طالبان را بطفیل ایشان سلوک این طریقه
میسر شد الحمد لله علی ذلک حالا بیان این طریقه بوجهی نمائیم که اختصاص آن باتباع مجددیه
کالشمس فی رابعة النهار منکشف گردد قبل از حضرت مجدد طرق سلوک همه از راه محبت ومحبوبیت
بوده اند اول راه محبت می پیمودند وآخر بمرتبه محبوبیت فائز میشدند وآنچه لوازم محبت است از ذکر
جهر ووجد وشوق وانکسار وتضرع وصبر وتوکل ورضاجوئی او ومراقبه صفات خصوصاً احاطه ومعیت
واستغراق در توحید وجودی وفعلی خود را کالمیت فی ید الغسال داشتن وصفات خود را وغیر خود را مستهلک
در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن وحسن وجمال او را در هر مظهر مشاهده
نمودن دران کوشش بلیغ مینمودند تا آنکه بانوار وتجلیات در ابتدای سلوک وفنا وبقا در انتهای
آن فائز میگشتند ووهم اتحاد میزدند که انا من اهوی ومن اهوی انا تا آنکه حضرت خضر
علیه السلام بحضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی که ارهاص طریقه مجددیه بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز
در عهد حضرت خواجه نقشبند این معنی برگ وبار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت خواجه عبید الله احرار
علوم توحید با این نسبت ممتزج شدند وغلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن همه را
در بطون بطون رسانیدند واز چاک سینه خود سراغی بمحبوب پیدا کردند حالا عنایت ساری موقوف
شد وشوق واشتیاق ووجد ومناجات وتضرع یک طرف ماند هر چه هست در قلب وروح وسر وخفی
واخفی وعناصر وبدن است تا آنکه انوار وتجلیات از باطن خود در باطن خود می افتد ورفته رفته
بمقام خلت میکشد معنی محبت عاشقی است ومعنی محبوبیت معشوقی است ومعنی خلت یارانه است
اینجا صحبت یارانه است وسابق عاشقی ومعشوقی بود درینجا راز ونیاز از جانبین است وسرگوشیها
از طرفین واقع میشود ودر عاشقی نعره وبیتابی وسر بر در ودیوار شکستن ودر معشوقی ناز ودلال وفخر
ومباهات بوده است اینست طریق خلت بطریق اجمال واگر تفصیل آن کسی خواهد باتباع

مجددیہ چند سال نشست و برخاست نماید و در وجدان خود نظر کند کہ چہ رنگ پیدا میشود ورای طرق سابقین وازینسکہ الوجدان لایکون دلیلا علے الغیر اگر غیر منکر شود باکسے نزاع نداردہ نقشبندیہ عجب قافلہ سالار انند ؎ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را + قاصرے گر کند این طائفہ را طعن قصور + حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را ؎ ہمہ شیران جہان بستہ این سلسلہ اند ؎ روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را ؎ وجہ سوم آنکہ خلت حالتے است ممتزج از محبت و محبوبیت من الجانبین پس نسبت او بامقام محبت و محبوبیت نسبت مرکب و بسیط است والبسیط مقدم علے المرکب طبعاً فقدم وضعا اول درین امت محبت صرفہ و محبوبیت صرفہ رائج شد باین طریق کہ در اوائل سلوک محبیت باشد و در آخر آن محبوبیت کما فی السالک المجذوب یا بالعکس کما فی المجذوب السالک و چون دورہ بسایط تمام شد دورہ مرکب شروع شدہ چون فراغت ز مفردات آمد ؎ وقت مشق مرکبات آمد ؎ وعجب آنست کہ ہر چند این طریقہ مجددیہ در رواج و شیوع و فیضان فیوض آلہی در ضمن آن برامت مصطفویہ متاخر است از طرق دیگر لیکن مبدء آن مقدم است بر مبادی طرق دیگر زیرا کہ این طریقہ منسوب است بحضرت صدیق اکبر رض و او اول خلفا است و اول من اسلم من الرجال البالغین است ونیز در حق او استحقاق خلت منصوص است چنانکہ ارشاد پیغمبر است لو کنت متخذا من امتی خلیلا لاتخذت ابابکر خلیلا الی آخر الحدیث و اگر کسے را نخاطر خطور کند کہ درین صورت لازم مے آید کہ عوام اتباع مجددیہ افضل باشند از اولیاء سابقین سبحانک ہذا بہتان عظیم گوئیم جوابش بسہ وجہ است اول آنکہ این وقتے لازم مے آید کہ طریق خلت را افضل از جمیع طرق انگاریم حالانکہ چنین نیست بلکہ محبوبیت افضل است از مقام خلت بدلیل لاو شرف حبیبی علے خلیلی دوم آنکہ افضلیت بعلو مرتبہ است در ہر مقام کہ باشد خواہ خلت خواہ محبوبیت مثالش آنکہ بادشاہان وامرا یاران و مصاحبین میباشند کہ مدام در حضور حاضر باشند و راز و نیاز باآنہا درمیان و امراء و صوبہ داران عمدہ و رسالہ داران و داروغہ ہای کارخانہ جات و متصدیان دفاتر میباشند و مرتبہ این ہمہ اشخاص بسیار بلند از مرتبہ یاران و مصاحبان میباشد گو دوام حضور و صحبت دائمی مخصوص بیاران و مصاحبان مجلس است بلکہ باخواص و خدمتگاران سوم آنکہ منتہیان ہر طریقہ را این معنے یعنی دوام حضور و قرب دائمی حاصل است پس سبب این قرب دائمی نیز از منتہیان طریق دیگر

نمیتواند شد آری مبتدیان این طریقہ را بانوجہ ترجیح وتفضیل میتواند بود کہ در مجاہدات وریاضات وکشف وکرامات وظہور خوارق عادات مبتدیان طرق دیگر ارجح باشند ولہذا گوینده گفتہ است ؎ اول ما آخر ہر منتہی است ٭ آخر ما جیب تمناتہی است + حاصل آنکہ فضل جزئی را بجای کلی گرفتن وملاحظہ وجوہ فضلش نکردن کار قاصر فہمان است قولہ پس متوسطے از افراد امت آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم را باید کہ از راه دیگر مناسبت بمحیط داشتہ باشد تا او اکتساب کمالات آن مرتبہ نماید وتحقیقت آن مرتبہ متحقق گردد این الفاظ ناشی از کدام عالم است منجر بتشویش میشود گوئیم ہیچ جاے تشویش نیست زیرا کہ مراد از راه دیگر راه محبت ومحبوبیت است واز ین ہر دو راه مناسبت بمحیط دائره خلت میتواند شد لما سبق ان الخلة ماہیتہ ممتزجة من المحبة والمحبوبیة وحصول احد الجزئین من شئی یحصل مناسبتہ مع ذلک الشئی وہذا الامر کالبدیہی ظاہر معترض از راه دیگر راه وراے اتباع پیغمبر علیہ السلام فہمیده وبہ تشویش افتاده حال آنکہ خود از کلام سابق اقرار نموده کہ جناب پیغمبر ما را صلے اللہ علیہ وسلم جمیع راه ہا کشاده بودند ہیچ راہے از حیطہ جمعیت ایشان بیرون نمانده باز این توہم چہ معنی دارد وہر چند ازین عبارت بطریق صراحت استفاده نمیشود کہ مراد ازین فرد ذات شریف خود را مراد داشتہ باشند لیکن واقع چنین است وہر کہ از احوال حضرت ایشان آگاه است میداند کہ جمیع این قیود در ذات حضرت ایشان متحقق بود زیرا کہ ایشان را قبل از آنکہ این طریقہ عنایت شود از والد بزرگوار خود حضرت شیخ عبد الاحد قدس سره طریقہ قادریہ را کہ بنا رآن بر محبوبیت است باستیفا رکسب فرموده بودند وحضرت شیخ عبد الاحد از شاه کمال کیتلی وایشان از سید فضیل وہلم جرا الی آخر السلسلہ وعجب تر آنکہ حضرت ایشان بعد از آنکہ این طریقہ عنایت شد وسالہا ی تسلیک طالبان درین طریقہ فرمودند باز حضرت شیخ سکندر نبیره حضرت کمال کیتلی قدس اللہ سرہما بامر واجازت از صاحب طریقہ محبوبیت خرقہ را آورده در سرہند بحضرت ایشان پوشانیدند پس از راه مقام خلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچہ سابق از راه محبوبیت بمقام خلت رسیده بودند واین قسم نیرنگیہا از عجائب معاملات خداست با بندگان برگزیده خود چنانچہ حضرت پیغمبر ما را صلے اللہ علیہ وسلم در ابتداء بوضع حجر اسود وشرکت در بنای کعبہ مقام ابراہیمی حاصل شده بعد از ان در مدینہ منوره بسبب اشتغال بجہاد ومقابلہ با یہود ونصاری مقام موسوی وعیسوی حاصل شد بلکہ از شب معراج

ووقوع اسرا بسوی بیت المقدس آغاز ایمعنی شده بود تا غزوه تبوک که اول غزوات شام است ایمعنی
تضاعف و تزائد پذیرفت تا انکه در حجة الوداع باز بکمال ابراهیمی مشرف شدند و مقام ابراهیمی دران
روز جلوه عظیم نمود و النهایة هی الرجوع الی البدایة متحقق گشت قوله و در بعضے جا حضرت مجدد نوشته
اند آن فرد خضر باشد یا الیاس درینجا خود را صریح مراد داشته اند گوئیم درین کلام تناقض نیست
زیرا که در مکشوفات اکثرش مبهم القا میشود و باز تعین آن مبهم میفرمایند و در وقتیکه شی مبهم القا میشود عقل را
در تعیین ماصدق آن مبهم جولانی رومیدهد۔ چنانچه از آنحضرت صلے اللہ علیہ وسلم این قسم ابهام و تعین
واقعشده در صحیحین موجود است انی رایت دار هجرتکم بابین نخل و ماء فذهب وهلی انها الیمامة او هجر
فاذا هی المدینة یثرب همچنین است حال حضرت مجدد درین کشف اول ایشان بطریق الهام معلوم
شد که فرد متوسط چنین و چنان مے باید چون دیدند که اساس این طریقه حضرت خضر نهاده اند خیال
باینطرف رفت باز ملاحظه نمودند که حضرت خضر با مردم اختلاط بسیار دارند و طریقه خلت را خلوت
و انزوا لازم است خیال بطرف حضرت الیاس رفت و اینهمه بنابر این بود که متوسط در حصول کمالی برای
پیغمبر عالیمقدار جز پیغمبر نمیتواند شد و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پیغمبرے نیست آخر معلوم
فرمودند که این متوسط را پیغمبر بودن ضرور نیست بلکه کمال متابعت پیغمبر خود کافی است درین امر
و نیز مقصود انزوا و خلوت در انجمن است که بناء طریقه حضرت خواجگان بر آنست نه خلوت جسمانی
و بهر حال بالیقین معلوم شد که آن متوسط ذات شریف ایشان است تحدیثا بنعمة الله که بآن هر کس
مامور است اما بنعمة ربک فحدث و اشگاف بآن معنی اظهار نمودند این قسم اختلافات را تناقض
فهمیدن کار کسے است که بامکشوفات این مردم آشنا نیست و الا از کلام شیخ اکبر در جاهای
بسیار مستفاد میشود که خاتم الاولیاء این امت حضرت امام مهدی است و در جاهای بسیار
خود را خاتم الاولیا قرار داده اند ؎ چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست ٭ سخن شناس نهٔ
دلبرا خطا اینجاست ٭ قوله منم که این کمالات را برسول خدا کسب کنانیدم اقول ازین عبارت
صریح خیانت در نقل و تحریف واقع شده زیرا که تبادر از کسب کنانیدن آن است که این
فرد بجای شیخ و مرشد باشد و رسول خدا حاشا من ذلک بجای طالب و تلمیذ باشند و هرگز مفاد
کلام حضرت ایشان ایمعنی نیست حق عبارت آن بود که منم این کمالات را کسب کرده

منسوب بجناب رسول خدا ساختہ ام و در کمالات با نہایت آنجناب بطریق نیاز گزرانیدہ ام و در جریدہ
اعمال آنجناب نویسانیدہ ام - اگر بزبان طالب علمانہ این معنی را ادا کردہ شود باید گفت کہ ہرگاہ
کہ گفتہ شود کہ این صفت فلانے را بواسطہ فلان چیز حاصل شد دو معنی بہم میرسد اول آنکہ
واسطہ واسطہ فی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولاً واسطہ را حاصل شدہ ازان بطریق سببیت
مثل آنچیز بذی الواسطہ حاصل شد کحرارۃ الماء بواسطۃ النار فان ہناک حرارتین احدہما قایمۃ
بالنار والاخری قایمۃ بالماءِ ناشیۃ عن حرارۃ النار واین معنی ہرگز مراد حضرت ایشان نیست
دوم آنکہ واسطہ واسطہ فی العروض باشد یعنی صفۃ واحدہ قایم شود بواسطہ حقیقت وہمان صفۃ
واحدہ قائمہ بالواسطہ منسوب گردد بذی واسطہ مثل حرکۃ جالس السفینۃ بواسطۃ السفینۃ فان
ہناک حرکۃ واحدۃ قایمۃ بالسفینۃ لا بالجالس نعم نسب ہذہ الحرکۃ الی جالس السفینۃ بالعرض
والمجاز ومراد حضرت ایشان ہمین معنی است یعنی کسب این کمالات من کردم وان کمالات
بمن قایم شدہ منسوب بجناب رسول خدا گشتہ اند بحکم آنکہ اعمال امت در جریدہ اعمال پیغمبر محسوب
میشود و آنحضرت فی نفسہ مستغنی اند از کسب این کمالات لحصول کمال ارفع منہ واین معنی ہیچ قباحت
ندارد و نظیر این بدلائل بسیار ثبت کردہ میدہیم بعون اللہ و توفیقہ از آنجملہ قصہ مفاتیح کنوز ارض و تصرف
تمام زمین از مشرق تا مغرب از دست تابعان آنحضرت بآنحضرت منسوب گشت و بعد از صدہا سال
بلکہ زیادہ بر ہزار سال زُویت لی الارض مشارقہا ومغاربہا متحقق شد. و از آنجملہ آنکہ فتح فارس
و روم و ہلاک کسرے و قیصر از دست شیخین رضی اللہ عنہما واقع شد و بعد از چند سال از وفات آنحضرت
بآنجناب منسوب گشت و از آنجملہ آنکہ در حدیث صحیح وارد است کہ آنحضرت حضرت علی را فرمودند کہ یا علی
انک تقاتل علی تاویل القرآن کما قاتلت علی تنزیلہ واین معنی بعد از سی سال از دست حضرت
علی مرتضی بوقوع آمد و در جریدہ اعمال آنحضرت محسوب گشت اینجا نمیتوان گفت کہ قتال
علی تاویل القرآن کمالی بود عمدہ و آنحضرت را حاصل نشدہ مگر بواسطہ مرتضی زیرا کہ کمال آنجناب
کہ قتال علی تنزیل القرآن بود ارفع واکمل است از قتال علی تاویل القرآن لیکن چون این قتال
یعنی تاویل القرآن آنحضرت را بواسطہ متوسطے از افراد امت ممکن نبود ناچار متوسطے را بر روی کار
آوردند کہ بواسطہ او این قتال منسوب بآنجناب گردد وجہ عدم امکان آنست کہ در عہد آنحضرت

صلے اللہ علیہ وسلم قتال علے تاویل القران متصور نیست زیرا کہ ہر تاویل را کہ آنحضرت بزبان خود
فرمایند آن تاویل تنزیل میگردد پس قتال بر آن قتال بر تنزیل میشود نہ بر تاویل و منکران تاویل
کافر میشود گویا کہ منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطے باید ذو جہتین من جہۃ خلیفہ و مجتہد باشد
تا انکار تاویل او کفر نگردد و با نکار تنزیل منجر نشود و من جہۃ متحد الحکم پیغمبر کہ خلیفہ حکم مستخلف دارد
چون انکار حکم او بالعرض انکار حکم پیغمبر است آن کارش منسوب بآنحضرت میشود و در جریدہ اعمال آنحضرت
این کمال ہم ثبت گردد کذا انہ العینہ قولہ آن راہ از کجا آورند مراد از عالم دیگر عالم امتزاج محبت و محبوبیت
است کہ تعبیر از آن بمقام خلت کردہ میشود این راز نزد خدا آورند چنانچہ حضرت علی مرتضے کرم اللہ وجہہ
قتال علے تاویل القرآن را از نزد خدا آورند و آن قتال از عالم دیگر است از قبیل جہاد کفار ہم نیست
و از قبیل قتل مسلمین ہم نیست ہیئت ممتزجہ دارد ہمین معنی ایشانرا بحکم خلافت نبوۃ و متابعت آنجناب حاصل شدہ
چنانچہ حضرت ایشانرا نیز بسبب کمال متابعت آنجناب روزی شدہ و عجب است از کسانیکہ بر حضرت ایشان
طعن میکنند باین حیلہ کہ حضرت ایشان دم استقلال میزنند و برزخ را از میان برمیدارند و نمیشنوند
و نمے بینند کہ کلام حضرت ایشان در مکتوبات وغیر آن مشحون و مملو است از تحریص بر کمال متابعت
پیغمبر و جابجا برای خود تابعان خود ہمین معنی را از خدا طلب دارند و جابجا میفرمایند کہ بناء طریق ما بر کمال
متابعت سنت است و اجتناب از بدعت قولہ برزخ محمد رسول اللہ از میان برمیخیزد مراتب ولایت
خلیلے تمام بواسطہ آن باشد از ولایت موسوی حاصل شدن معنی ندارد اقول فے الحال گذشت کہ
تصرف ولایت خلیلی آنحضرت را حاصل بود و تصرف در آن نفرمودہ بودند بسبب شغل مہم تر از آن حضرت
ایشان را محض بکمال متابعت آنحضرت حاصل شد از پیشگاہ جناب الہی و منسوب بآنحضرت گردید
چنانچہ تصنیف مثنوی شریف کہ پر از جواہر گوناگون علم سلوک و علم معرفت است از حضور خداوندی لمولانا
رومی قدس اللہ سرہ محض بکمال متابعت پیغمبر خود عنایت شد و منسوب بحضرت رسالت گشت
نہ آنکہ تصنیف مثنوی آنحضرت را ممکن باشد لقولہ تعالے و ما علمناہ الشعر و ما ینبغی لہ ارتفاع
برزخ را فہمیدن از قبیل اوہام شیطانیہ است معاذ اللہ من ذلک و حل شبہہ بالکلیہ آنکہ معانی و
مضامین مثنوی ہمہ ماخوذ از مشکوۃ نبوۃ است و کسوت شعر پوشانیدن مخصوص بمولانا جلال الدین
رومی است چنانچہ اجزای مقام خلت یعنے محبت و محبوبیت ہمہ ماخوذ از جناب ختمی است و تصرف

دهیئت ممتزجه در اختصاص کافی است چنانچه واضع سکنجبین اگر دعوی اختصاص سکنجبین بخود کند سزاوار است که سرکه و شهد
از دیگری باشد و خواص سرکه و شهد را از دیگر آموخته باشد کذا هذا قوله و دعای اللهم صل علی محمد کما صلیت علی ابراهیم بعد
از هزار سال مقرون باجابت گشت و مبذول مستجاب شد اقول و درین هیچ استبعاد نیست لقوله تعالی یدبر الامر من السماء
الی الارض ثم یعرج الیه فی یوم کان مقداره الف سنة مما تعدون ازین آیه صریح معلوم میشود که بعضی کارهای
خدا بامتزاج فیض سماوی وارضی صعوداً و هبوطاً در مدت هزار سال تمام میشود فلیکن من جملتها هذا الدعاء وایضا
بعضی مواعید الهی درباره پیغمبر و امت پیغمبر در زمان حضرت امام مهدی بوقوع خواهد آمد اگر دعای این مطالب کرده
شود قبول آن را قطعاً زیاده تر بر هزار سال خواهد گذشت و در تفاسیر و روایات صحیحه آمده است که حضرت آدم در
حق خود و ذریت خود دعای بسیار نموده بودند و بعضی ازان دعاها در عهد حضرت سلیمان علیه السلام مستجاب
شد و ایضاً دعای حضرت ابراهیم و حضرت اسمعیل علیهما السلام ربنا واجعلنا مسلمین لک ومن ذریتنا
امة مسلمة لک الی قوله ربنا وابعث فیهم رسولا منهم یتلوا علیهم آیاتک ویعلمهم الکتاب والحکمة ویزکیهم بعد هزاران
سال مقرون باجابت شد و نیز ... ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثها عبادی الصالحون
بعد هزاران سال مقرون باجابت شد قوله در مدت هزاران اولیا و خلفاء راشدین بودند از هیچ یکی این کار نشد تعجب
اقول محل تعجب کلام بیهوده این شخص است نمیفهمد که اراده الهی بتخصیص بعضی حوادث ببعض اوقات و بعض امکنه و بعض
اشخاص است سوال لم دران جاری نیست چون و چرا را دران گنجایش نیست نمیتوان گفت که حضرت خواجه
بزرگ خواجه معین الدین چشتی چرا بالخصوص بارشاد اهل هند شدند تا آنکه شهره آفاق است که ایشان را ولی الهند
میگویند و قبل ازیشان از وفات آنحضرت قریب ششصد سال گذشته بود و درین مدت هزاران هزار اولیا و خلفاء
راشدین بودند از هیچ یک این کار نشد تعجب است و فتح ظاهری ملک هندوستان بر دست سلطان محمود
غزنوی انار الله برهانه مخصوص شد حالانکه قبل از وی مدت سه صد سال تقریبا گذشته بود و دران مدت سلاطین
عظام و خلفای ذوی الاحترام بودند از هیچ یک این کار نشد جای تعجب است قوله و آثار آن اکتساب که برسول خدا
نسبت میکنند کجا است خیلی تعجب گوییم معنی نسبت کردن برسول خدا سابق گذشت این شخص واسطه فی العروض
در لحوق صفتی از صفات اضافیه بجناب حضرت رسالت پناه متوسط واقع میشود و امت ایشان ازان کمال مکسوب خود
بهره ور میسازد آثار آن جز تهذیب باطن که عبارت از لطائف ست بحصول ملکه یادداشت و حضور دائمی و نسبت بیرنگی
در جمع کثیر از امت مصطفویه امری دیگر نیست و بحمد الله بمعنی کالشمس فی رابعة النهار متحقق است و اگر تعین مکان این

جماعت کثیره که سوال کجا ازان بود میتوان گفت که بخارا و سمرقند و بلخ و بدخشان و قندهار و کابل و غزنی و تاشکند و یارکند و
شهر سبز و حصار شادمان که مسکن اهل اسلام است بی مشارکت هنود و نصاری و روافض موجود است غیر ازین طریقه طریقه دیگر
دران دیار رائج نیست الا شاذا فذا و نادرا قوله این فرد را برای جرات است فرستاد دلیل بر این دعوی چیست گوییم پر ظاهر است
که از وجود ذات شریف حضرت ایشان شبهات ملاحده و روافض و غالیان توحید و مبتدعان طرائق و معتقدان سکر
خفی و جلی بالکلیه برطرف شد و تابعان ایشان بفضله تعالی در اتباع سنت سرگرم و در اجتناب از بدعت پیش قدم پس بمنزله
آن شد که شخصی بیاید و دعوی کند که مرا فلان حکیم نایب خود درین شهر ساخته و مردم از معالجه او منتفع شوند و او هم طریق دوا و علاج را بخوبی
به انجام رساند یقین میگردد که این شخص صادق القول است که از عهده خدمت خود بوجه احسن برآمده و سرانجام مهمات این خدمت
نمود و اگر سند فرمای از دفتر حکیم مطلق مطلوب است آنهم موجود است جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حدیث آورده است
یکون فی امتی رجل یقال له صلة یدخل بشفاعته الجنة کذا و کذا عن ابن سعد عن عبد الرحمن عن زید بن جابر بلاغا انتهی و شیخ
بدر الدین در کتاب حضرات القدس آورده اند که این بشارت اشارت بوجود مسعود حضرت ایشان است چه ایشان درمیان
علما و صوفیه صله بودند که اختلاف فریقین را در وحدت وجود بلفظی راجع داشته اند و خود نوشته اند که الحمد لله الذی جعلنی
صلة بین البحرین و مصلحا بین الفئتین و حضرت ایشان از سرور عالم صلی الله علیه و سلم بشارت شده اند که فرد چندین
هزار کس را شفاعت تو بخشند منطوق حدیث و مضمون بشارت بران حضرت صادق می آید و درین مدت
هزار سال دیگری باین لقب نگذشته است و این استنباط موید به نقلیات و کشفیات است و در مکتوبات
حضرت ایشان مسطور است قوله اگر شکر نعمت است کدام قبول خواهد کرد آه طرفه ماجرا است شکر نعمت را
صاحب نعمت باید که قبول کند از قبول و نا قبول دیگران چه میگشاید فقد قال الله تعالی لئن شکرتم
لازیدنکم پس بدعا که قبول شکر در جناب الهی است بموجب وعده او تعالی حاصل است از قبول کسان
دیگر کاری نیست ع اذا رضیت عنی کرام عشیرتی ع فلا زال غضبانا علی لئامها

تمت

تمام شد رساله مصنفه مولانا شاه عبد العزیز علیه الرحمة در دفع اعتراضات بر بعض عبارات حضرت امام ربانی
مجدد الف ثانی شیخ احمد سرهندی رحمة الله علیه که معترض برآورده منشار اعتراض گردانیده بود

فہرست مضامین فتاوی عزیزی حضرت مولانا شاہ عبدالعزیز رح

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
رسالہ درباب استحباب رفع سبابہ ...	۲	مسئلہ عاق والدین	۱۶
رسالہ دربیان دوازدہ خلفا	۵	مسئلہ دار الحرب شدن دار الاسلام ..	۱۷
مسئلہ حکم اجرت حافظان قرآن	۸	مسئلہ بدعت یا فسق نمودن کدام سید ...	۱۸
مضمون ہفتاد و دو ملت	۱۰	مسئلہ تکفیر خوارج و روافض	״
رسالہ نماز زنان	״	مسائل واجبات وسجدۂ سہو	۱۹
مسئلہ نگاہداشتن پاچہ کفن	۱۱	بیان ثبوت خلافت خلفا بنص	״
مسئلہ حکم بنائے مکان از مال رشوت ...	״	غلط بودن دعوی نواصب بہ نسبت دعوے	۲۱
مسئلہ بنائے مسجد بگرفتن قرض واداے از زر رشوت	۱۲	الوہیت علی مرتضی	
مسئلہ نکاح سنی از زن شیعہ	۱۲	کیفیت خروج امام حسین برائے اعانت اہل کوفہ	۲۲
خواندن آیات قرآن و استغفار بوقت نماز	״	بیان گاؤ سید احمد کبیر و گوسپند شیخ سدو ...	״
طریق خواندن حسبنا اللہ ونعم الوکیل برائے حصول مطالب	۱۳	معانی حدیث ستفترق امتی ثلثۃ وسبعون فرقۃ ..	۲۵
مسئلہ مہر زنے کہ نافرمانی شوہر کند	״	مسئلہ سود دادن بحربیان	۲۸
عمل برائے دفع آسیب و سحر	۱۴	مسئلہ شفعہ وکیفیت تقسیم میان شفعہ داران ..	״
ثبوت بیعت از سنت	״	بیان قول علی مرتضی بوقت بیعت بما فی الصحیفۃ	۲۹
بیان شفاعت و محبت اصحاب	۱۵	قول رجعنا من الجہاد الاصغر الی الجہاد الاکبر ..	״
بیان اختلاف مذاہب	״	بیان مسئلہ وحدۃ الوجود و قول ہمہ اوست ..	״
احکام انکار حدیث شریف	״	تاویل قصیدہ بانت سعاد	۳۱
حکم انکار از کتاب فقہ	۱۶	مسئلہ ہندوی کناہیدن	۳۲
مسئلہ گفتن کلمہ کفر نادانستہ	״	مسئلہ گرفتن سود از نصاری واداے جمعہ در ملک	۳۳
مسئلہ اہانت علم و علما	״	معمولہ کفار و داد و ستد سود	

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
بیان رد شبہات بت پرستان	۳۴	مسئلہ حکم سرود وغنا	۵۸
بیان ولی گفتن مرد صالح را	۳۶	معنی آیۃ وما اہل بہ لغیر اللہ	۵۹
معنی حدیث ان تؤمروا علیا ولا اراکم فاعلین . .	۳۷	رسالہ فوائد تسمیہ والحمد	۶۱
مسئلہ اراضی مصارف درگاہ وسجادہ نشینی . . .	〃	رسالہ معاد جسمانی	۶۲
مسئلہ رہن زمین باقرار بودن منافع بمرتہن . . .	۳۸	رسالہ بیان تفضیل صحاب	۶۴
مسئلہ استعمال آہنگ بر قبور	۴۰	رسالہ اصول مذہب حنفیہ از معقول ومنقول	۶۶
مسئلہ تقرر روز بعد سالی برائے زیارت قبور یعنی روز عرس	〃	رسالہ غنا	۶۸
اقرار غلامی بزرگان کہ نہ بزر خریدند	〃	رسالہ بیع کنیزان	۷۰
مسئلہ ذبح جانور بنام غیر اللہ تعالی	۴۱	مسئلہ تعزیہ داری محرم وصورت قبور و علم و مہندی	۷۲
مسئلہ بیع انسان	〃	ربیع الثانی	
مسئلہ خوردن درحال جنابت	۴۲	رسالہ بیان ترجیح احادیث	۷۶
مکروہ بودن درازی پائجامہ از شتالنگ	۴	کیفیت خواب برہان شاہ ودعوت طاہر قمی	۷۷
مسئلہ بریدن سبلت	〃	بمذہب شیعہ	. .
مسئلہ بردہ و کنیزان	〃	رسالہ شرح رؤیائے شاہ عبد العزیز صاحب	۸۰
بیان تکفیر و عدم تکفیر اہل قبلہ	〃	مکاتبہ درجواب اعتراضات بمضمون رویا	۸۱
بیان منع امام حسن بمعاویہ بن خدیج از سب علی مرتضی	۴۵	بیان جواز علیہ السلام گفتن بہ علی مرتضی و	۸۲
مسئلہ اراضی عطائے سلطانی	۴۶	سیدۃ النساء وحسنین رضی اللہ عنہم	۸۲
مسئلہ گاؤ سید احمد کبیر و گوسپند شیخ سدو	۴۷	مکتوب درحال ہمراہیان امام حسین و واقعہ کربلا	۸۹
مکتوب درباب توحید وجودی و شہودی	۵۲	مسئلہ جواز نوکری کفار و قبول افتا . . .	۹۱
مکتوب دیگر بمقدمہ وحدۃ الوجود	۵۵	ذکر کتاب معارج القدس والطاف القدس . .	۹۲
مسئلہ فضیلت اولاد شیخین و اولاد اعمام آن حضرت	۵۶	مسئلہ سماع موتے	۹۳
صلے اللہ علیہ وسلم		شعور موتے	〃

مضمون	صفحه
استمداد از اموات	۹۴
اخذ فیض از قبور	〃
تعین روز عرس و زیارت	〃
آب پاشی و خوشبو بر قبر	〃
نذر میت و قبر پوش	۹۵
مسئله وحدة وجود	۹۶
خواندن آیة قرآن بر طعام	۹۷
ذبح بنام غیر الله و طعام منت بزرگان و بنام مردگان و وارثان آن	〃
مصارف قبور اولیا	〃
رهن داشتن اراضی	۹۸
طعام ایصال ثواب	〃
حکم امامت کسیکه زنان او پرده نه کنند	۹۹
طلاق زن بسبب نافرمانی	〃
خلود کفار در نار و نجاة مومنین	۱۰۰
طعن بغاوت بعضی اصحاب و اجتهاد معاویه رض	۱۰۱
وجه تکفیر از سب شیخین رض و عدم تکفیر از سب ختنین رض	۱۰۳
کیفیت طعن عائشه رض در افشای سر آنحضرت ص	۱۰۶
نسخ آیات قرآنی و بدل حرمت متعه	〃
وجه اقتدای صاحبین رح و عدم اقتدای شافعی رح	۱۰۷
انواع شفیعان	۱۰۸
کیفیت تعلق روح میت در دنیا	۱۰۹

مضمون	صفحه
ذکر نماز تراویح	۱۰۹
رفع سبابه	۱۱۰
مرثیه خوانی و مجلس بیان شهادت	〃
حکم گوشت کرگدن	۱۱۱
سجده تحیت	۱۱۲
کیفیت نواصب و خوارج	۱۱۴
موالات و محبت کفار و نوکری آنها	〃
ربا گرفتن در دار الحرب	۱۱۵
سود گرفتن از انگریزان	۱۱۶
حکم سنن رواتب	〃
تصرف جن و شیاطین در بدن آدمی	۱۱۷
بروز و تناسخ و تصرف ارواح	۱۱۸
کیفیت نجاة اهل زمان فترة	۱۲۱
کیفیت نجات والدین شریفین	۱۲۴
مسئله بست رکعت نماز تراویح	۱۲۵
استعانت اهل قبور	۱۲۷
مسئله حیله	〃
استعانت ارواح	۱۲۸
لباس سرخ غیر معصفر	〃
لزوم کفر	۱۲۹
حدیث لولاک لما خلقت الافلاک	〃
حرمت سود گرفتن و دادن	〃

مضمون	صفحه
اجرت تعلیم قرآن	۱۲۹
بیان اصحاب کهف	〃
معنی حدیث ما منعک ان تسب ابا تراب	۱۳۰
مسئله وحدة الوجود و وحدة شهود	〃
فتوی در باب محو و اثبات تقدیرات	۱۳۲
فرق در عصمت انبیا و عصمت ائمه و اولیا	۱۳۴
فرق در بیان تحفه اثنا عشریه و صواقع موبقه	۱۳۶
مبعوث شدن رسول الثقلین جهت هدایت عالم و رسیدن دعوت دین بهر ملک	۱۳۸
کیفیت اوتارها وغیره در ملک هند	۱۴۰
فرق درمیان سجده کعبه و سجده قبور و تصاویر	۱۴۱
رفع شبهات مقدمه باغ فدک	۱۴۲
کیفیت اختلاف مذاهب اربعه اهل سنت	۱۴۶
فتوی نکاح صغیره وغیر کفو و شرائط نکاح و حکم نماز و روزه بجائیکه روز و شب شش شش ماه باشد بست آیات قرآنی	۱۴۸
فتوی جواز ماهی صید کرده کافر و ادای نماز فرض بتیمم که برای نماز جنازه باشد و جواز نماز بر گلیم و غلل ریح و زیارت قبر فرضی و تابوت تعزیه و نوحه و جرح خوردن	۱۵۲
بیان معنی حدیث در باب خلافت علی مرتضیٰ	۱۵۵
فتوی جواز اقتدا حنفی بامام شافعی المذهب و نان وقف و حلال یا حرام دانستن و معنی حدیث از رای خود کردن	۱۵۶
فتوی در باب قبول دعوت شخصی که غرض دنیوی داشته باشد	۱۵۷

مضمون	صفحه
فتوی بمقدمه دست رسانیدن به مادر زن بخیال بودن زن خود	۱۵۸
بیان مخارج حروف و ضروریات قرات قرآن	۱۵۹
بیان مسح ربع لحیه و دیدار حق تعالی و عدم تغیر ذات الٰهی بحدوث مخلوق و حکم تصرف کافران بر دار الاسلام و صلوة الوسطی و بیان شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت و دریافت کمال هر شی و کیفیت سوال و جواب ابلیس و کیفیت سجده ارواح و نمودن ذکر در حال برهنگی و دیدن پیغمبر صلی الله علیه وسلم	۱۶۰
جواب شبهات مشرکین در باب مشیت الٰهی	۱۶۶
مسئله مس مصحف	۱۶۸
کیفیت نوروز و اسمای سالها بنام جانوران	۱۷۰
و تقسیم بروج فلک	۱۷۱
کیفیت فضائل رمضان و دیگر شهور ...	〃
کیفیت تقلید مجتهدین	۱۷۳
کیفیت سیر قدمی و سیر نظری و طریقه جذب و طریقه سلوک	۱۷۷
کیفیت طریقه سهروردیه و مجدد الف ثانی و توحید وجودی و شهودی	۱۷۷
رساله فیض عام	۱۸۰
بیان مسائل خمر	۱۸۹
جواب سوالات عشره شاه بخارا	۱۹۱
دلائل ائمه شیعه و بیان حدیث ثقلین	۱۹۸

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
وسیلۃ النجات رد شیعہ	۲۱۶	رسالہ در دفع اعتراضات بر بعض عبارات حضرت مجدد رح	۱۳۱

خاتمۃ الطبع

حمد خدائے جہان آفرین کہ مجموعہ فتاوائے حضرت مولانا شاہ عبد العزیز

محدث دہلوی رح مع چند رسائل کہ حضرت ایشان درجواب بعض

مسائل رسالہ نبشتہ اند بحسن انصرام وحسن مالاکلام

از اہتمام احقر الانام محمد عبد الاحد عفا عنہ الصمد

در مطبع مجتبائی واقع دہلی حسن

انطباع یافتہ ماہ

شوال المکرم

سنہ ۱۳۱۱ ھ

قرۃ العینین بتفضیل الشیخین

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ حامداً ومصلیاً ومسلماً۔ شائقین دین متین اور طالبان اہل یقین کو مژدہ ہو کہ ان دنون ایک کتاب نادر الوجود کمیاب تصنیف منیف حضرت قدوۃ اہل اللہ زبدۃ عارفان حق آگاہ شیخ الشیوخ جناب مولانا شاہ ولی اللہ صاحب محدث دہلوی قدس سرہ العزیز بافضال ایزدی سے احقر کو ہاتھ آئی چونکہ اس زمانہ مین مذاہب اہل بدعت کی کثرت ہو گئی اور عقائد باطلہ نے لوگون کے دلون مین راہ پائی اسلیے ایسی کتاب کا شائع ہونا نہایت ضروری سمجھکر کتاب مذکور کے تین نسخہ قلمی صحت کے لیے نہایت تلاش سے اور بہی بہم پہنچائے گئے اور خدمت مین جناب وحید زمن مولانا محمد احسن صاحب کی بہیجکر استدعا اُس کی تصحیح اور بقدر ضرورت تحشیہ کی کی گئی اگرچہ یہ تینون نسخے بہی غلطی سے پاک نتھے لیکن حضرت مصحح نے بڑی محنت اور جانفشانی سے ازالہ اغلاط اور دوسری کتابون سے کہ جنکے حوالے شاہ صاحب نے دیے تھے مقابلہ کرکے اسکی عبارت کو درست کیا اور مضامین مشکلہ پر کسیقدر تحشیہ بہی فرمایا۔ اس کتاب کے مضمون کا خلاصہ یہ ہے کہ اول ایسی صفت بیان کی گئی ہے کہ جسپر مدار افضلیت کا ہی پھر یہ ثابت کیا گیا ہے کہ یہ صفت خاص بروجہ کمال صرف شیخین ہی مین تھی انکے سوا دوسرے صحابہ مین نتھی اور اُسکے ساتھہ ہی دلائل نقلی وعقلی بہی پیش کیے ہین پہر شیخین کے مآثر کا بیان ہی اور جو مطاعن کہ انپر فرقہ مخالف کے لوگ کرتے ہین انکے جواب الزامی وتحقیقی مندرج ہین پہر مطاعن ومآثر ختنین کے بہی اُسی طرح ذکر کیے ہین پہر وہ اسرار بیان کیے ہین کہ جنکا وجود حضرات شیخین مین پایا جاتا ہی اور اُن مقامات کو اقوال ارباب کشف وکرامات سے مثالین دیکر اس طور پر بیان کیا ہے کہ تہوڑی استعداد والے بہی اُنکو سمجھ سکتے ہین اور آخر مین شاہ صاحب نے اپنا مکاشفہ بیان فرمایا ہی کہ ہمنے ارواح شیخین کو ایسی حالت مین پایا اور دوسرے اصحاب کی ارواح کو اس کیفیت مین اور ختم رسالہ اس مضمون پر کیا کہ اسکا سوال روحانی ہمنے آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کی روح پرفتوح سے کیا تو وہانسے ہمارے دلپر یہ القا ہوا کہ یہی امر حق ہے۔ غرضکہ یہ کتاب لاجواب بہ پاکیزہ کاغذ پر خوشخط اور نہایت صحت کے ساتھہ چہاپی گئی ہی جو شائق اس گوہر بے بہا اور در یتیم کو نقد جان سے زیادہ عزیز سمجھتے ہین تشریف لائین اور دامن مقصود کو گلہاے مراد سے مالامال فرمائین۔ واضح ہو کہ تفسیر فتح العزیز مولانا شاہ عبد العزیز رح بہی مطبع مین موجود ہی اور سورۃ بقر کی تفسیر خاص مطبع ہی مین نہایت عمدگی سے طبع ہوئی ہے شائقین منگائین اور لطف معنوی حاصل کرین۔

محمد عبد الاحد مالک ومہتمم مطبع مجتبائی دہلی

مشکوٰۃ المصابیح مع اکمال فی اسماء الرجال محشی

شائقان علوم دینیہ و ماہران فنون یقینیہ پر یہ امر اظہر من الشمس ہے کہ **مشکوٰۃ المصابیح** صحاح ستہ کا اختصار بمنزلہ عطر کشیدہ ہے - کتب موصوفہ کے اکثر ابواب اسمین درج ہین تطبیق احادیث ترجیح اقوال و کیفیت ناسخ و منسوخ جو اساتذۂ کاملین شائقین کو بتاتے ہین تمام کتب احادیث مین کام آتی ہین - علی الخصوص صحاح کے پڑہنے مین ان امور سے بہت مدد ملتی ہے - عمدہ طور سے جو طالب علم مشکوٰۃ شریف پڑہ لیتا ہے اُسکو صحاح ستہ کیا بلکہ تمامی کتب حدیث کا ملکہ حاصل ہوجاتا ہے - لہذا بنظر افادۂ طالبین سب سے اول مولانا مولوی حافظ احمد علی صاحب مرحوم مالک مطبع احمدی نے اس کتاب کے تحشیہ کا ڈہنگ ڈالا اور محشی مشکوٰۃ شریف طبع فرماکر مشتاقین کو مرہون منت فرمایا - اگرچہ مولانا ممدوح الصدر (بسند معتبر) حسرت کے ساتہہ تا حین حیات یہ فرماتے رہے کہ جیسے اس کتاب کی خدمت کما ینبغی نہوئی - تاہم جسقدر کہ اُسوقت کتاب موصوف کی خدمت تحشیہ کی گئی وہ بہی مولانا مرحوم کی کمال سعی کا ایک عمدہ نمونہ سمجہا گیا اور مقبول خلائق ہوا - مگر ان دنون بعض اشخاص نے اسمین بہت سا تغیر تبدل کرکے اور حواشی بلا سند و بلا حوالہ شروح مشکوٰۃ بتردید مذہب احناف اپنے طور پر مرتب کرکے چہاپی کہ اکثر علماء محققین اور فقہاء و محدثین نے اسکو ناپسند فرمایا چنانچہ اسی وجہ سے مرغوب و مقبول خلائق نہوئی -

چونکہ عاجز ایک عرصہ سے بتائید ازدی اسی خدمت پر کمر بستہ ہو کہ ہر قسم کی تفاسیر اور کتب صحاح و فقہ کی غایت درجہ تصحیح کی جاسے اور اُنکو اہتمام خاص سے چہاپ کر شائع کرے اسلیے بالفعل یہ خواہش ہوئی کہ یہ کتاب بہی **مثل سابق** نہایت پاکیزگی کیساتہ طبع ہو **اور** حواشی بہی اُسی طرز کیساتہ شروح نایاب سے مستنبط و ملخص کراکر اضافہ کیے جائین - پس **مرقاۃ المفاتیح** مبسوط شرح ملا علی قاری رحمہ اللہ اور اسکے علاوہ بہت سا **سامان** مہیا کیا گیا اور **علماء محقق** نے احقر کی استدعا پر بسعی بلیغ و بکمال جانفشانی و عرق ریزی ایسے عجیب و غریب و مفید حواشی اضافہ کیے اور استنباط و تلخیص کی کہ جن کے مطالعہ کے بعد طلبہ کو پہر کسی شرح کی طرف رجوع کرنے کی حاجت باقی نرہی -

تطبیق احادیث و تشریح اسماء الرجال و حل لغات و تسوید فوائد عجیبہ و نکات غریبہ کی ایسی کی گئی ہے کہ احاطہ تحریر سے باہر ہے شائقین مطالعہ سے خود معلوم کرسکتے ہن اور عجب نہین کہ جن لوگون کے پاس مشکوٰۃ المصابیح مطبوعہ دیگر مطابع موجود ہین وہ بہی اسکو دیکہکر ضرور اسکی خریداری کی آرزو کرین گے - اس کتاب کے آخر مین پوری اکمال فی اسماء الرجال جو مولف علام کی تالیف سے ہے منضم کی گئی ہے -

قیمت بلحاظ اقسام کاغذ حسب ذیل ہے

کاغذ ولایتی سفید تقطیع کلان ۲۲-۲۹ (صہ) کاغذ حنائی تقطیع کلان ۲۲-۲۹ (سے) کاغذ ولایتی تقطیع ۲۰-۲۶ (للعہ)

کاغذ گلابی گندہ ۲۰-۲۶ (للعہ) کاغذ سبز ۲۰-۲۶ (للعہ) ایضاً سُرخ (للعہ) کاغذ سفید و حنائی گندہ ۲۰-۲۶ سے

کتب مصنفہ اکمل الکملا حجۃ اللہ حضرت مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی رحمہ اللہ

اعلان

کاپی رائٹ